

การศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการออกแบบอาคาร ศาลยุดิธรรม
ในระหว่าง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2468)

นางสาว จุฑิวัจน์ จงกลนี้

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2548

ISBN 974-17-4980-5

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY OF WESTERN INFLUENCE UPON THE DESIGN OF COURTHOUSES
BETWEEN THE REIGNS OF KING RAMA V AND KING RAMA VI (A.D. 1868 -1925)

Miss Titirut Chongolnee

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2005

ISBN 974-17-4980-5

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการออกแบบอาคาร ศาลยุติธรรม
ในระหว่าง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2468)

โดย

นางสาว รุติรัตน์ จงกลนี้

ภาควิชา

สถาปัตยกรรมศาสตร์

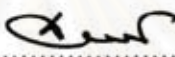
อาจารย์ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส

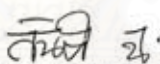
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

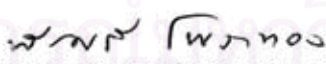

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

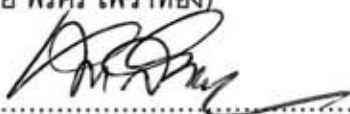
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ อันทิวลาสวงศ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์)

..... กรรมการ
(อาจารย์ พีรศรี โกวาทอง)

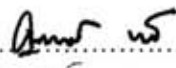
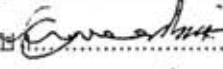

..... กรรมการ
(คุณบุญรอด ต้นประเสริฐ)

ฐิติรัตน์ จงกลนี้: การศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการออกแบบอาคาร ศาลยุติธรรม ในระหว่าง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2468). (A STUDY OF WESTERN INFLUENCE UPON THE DESIGN OF COURTHOUSES BETWEEN THE REIGNS OF KING RAMA V AND KING RAMA VI (A.D.1868 -1925) อ.ที่ปรึกษา: ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส, อ.ที่ปรึกษาร่วม: รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์, จำนวน 250 หน้า. ISBN 974-17-4980-5.

การศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการออกแบบอาคารศาลยุติธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 มีที่มาจากอาคารศาลที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้จะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแตกต่างจากอาคารศาลที่สร้างในช่วงก่อนและหลัง อีกทั้งในปัจจุบันอาคารเหล่านี้มีความทรุดโทรม และถูกรื้อถอนจนเหลือจำนวนไม่มากนักที่มีความสมบูรณ์และสามารถจะเข้าไปทำการศึกษาได้ จึงเห็นว่าอาคารเหล่านี้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรมควรค่าแก่การศึกษา แต่ยังไม่มียุติทำการศึกษาและบันทึกข้อมูลมาก่อน กรณีศึกษา คือ อาคารศาลที่สร้างขึ้นในช่วง รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ที่ยังมีตัวอาคารเหลืออยู่ในสภาพสมบูรณ์และเข้าไปทำการศึกษาได้ โดยวิเคราะห์รูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและการใช้พื้นที่ของอาคาร เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และทำการจัดรวบรวมเป็นหมวดหมู่

เพื่อให้เกิดความชัดเจนจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านการศาลการเมืองการปกครอง อีกทั้งทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีอยู่ในอาคารทางราชการอื่นๆ และประวัติกลุ่มสถาปนิกที่เข้ามารับราชการในประเทศไทยขณะนั้น เพื่อสรุปอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ส่งผลต่อการออกแบบอาคารศาล จากนั้นได้ศึกษาลักษณะทางกายภาพ และวิเคราะห์อิทธิพลต่างๆ ที่ส่งผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมอาคารศาล

ผลจากการศึกษาโดยอาศัยการเปรียบเทียบจากระยะเวลาและรูปแบบสถาปัตยกรรม สามารถระบุได้ถึงกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการออกแบบ ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาล และการจัดแบ่งหมวดหมู่ของอาคารศาล อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาที่มีข้อเสนอแนะว่า อาคารศาลที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกควรได้รับการอนุรักษ์ที่เหมาะสม เช่น ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ของศาลซึ่งเปิดให้บุคคลทั่วไปได้เข้าชม ภายในมีการจัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของอาคาร และห้องพิจารณาคดี เพื่อเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์และเผยแพร่ให้กับคนรุ่นหลัง ทั้งนี้ยังเป็นการเก็บรักษาสภาพของตัวอาคารให้คงอยู่ไม่ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนักอีกด้วย

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์ ลายมือชื่อลิต.....
 สาขาวิชา สถาปัตยกรรม ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
 ปีการศึกษา 2548 ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

457412325 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: COURTHOUSES / WESTERN INFLUENCE /

TITIRUT CHONGOLNEE: A STUDY OF WESTERN INFLUENCE UPON THE DESIGN OF COURTHOUSES BETWEEN THE REIGNS OF KING RAMA V AND KING RAMA VI A.D. 1868-1925. THESIS ADVISOR: PROF. PUSADEE TIPTUS, THESIS COADVISOR: ASSOC. PROF. LERSOM STHAPITANONDA, 250 pp. ISBN 974-17-4980-5.

According to a study of a majority of courthouses those built during the reigns of King Rama V and King Rama VI differ from those that were built before and after this time. These ancient buildings, today, are in disreputable condition because of time and city development, in fact, only a few are in acceptable condition for this research. Even though these buildings are uncial in both history and architecture, very little research has been conducted.

The objectives of this case study are to analyze only those courthouses built during the reigns of king Rama V and King Rama VI which are still in good condition and also accessible for investigation architectural features and functional usage and categorize them into groups.

Historical research related to the evolution of law and politics has been examined together with the studies on architecture, influenced by western approaches, and the biographies of foreign architects, working in Thailand at that time in order to determine their possible impact on courthouse designs of that period. Geographical and other key factors are also examined to whether or not these are reflected in Thai courthouse designs.

The results of the comparison between period and distinctive architectural features identified a people involved in designs the characteristics and types of architecture.

In conclusion, it was formed that courthouses, influenced by western approaches require preservation. For instance, they could be converted to be a court museum accessible to the public. These could include interactive displays, which document the history. This will help maintain the building and prevent it from being damaged or altered.

Department	Architecture	Student's signature..... <i>Titirut Chongolnee</i>
Field of study	Architecture	Advisor's signature..... <i>Pusadee Tiptus</i>
Academic year	2005	Co-advisor's signature..... <i>Lersom Sthapitanonda</i>

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาของ ศาสตราจารย์ ผู้สตี ทิพทัส อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และรองศาสตราจารย์ เลอสม สสถาปิตานนท์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่างๆ อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการทำการศึกษ และช่วยตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ตลอดจนให้ความรู้และข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษา จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ ประธานสอบวิทยานิพนธ์ อาจารย์ พีรศรี โปวาทอง และ ท่านบุญรอด ต้นประเสริฐ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ให้ความกรุณาในการตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของงานวิจัย รวมทั้งคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ในภาควิชาสถาปัตยกรรมที่ได้ให้ความรู้ให้คำแนะนำและให้กำลังใจตลอดการศึกษาที่ผ่านมา

ขอขอบคุณท่านผู้พิพากษา เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานชาติสำหรับข้อแนะนำและข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการค้นคว้าวิจัย

ขอขอบคุณเพื่อนๆ ทุกคนที่เป็นกำลังใจและคอยให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีในทุกด้าน ไม่ว่าจะคำปรึกษาหรือข้อมูลที่สำคัญรวมทั้งข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งนี้

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ พี่สาวและน้องสาว ที่ได้เปิดโอกาสให้ได้รับการศึกษาเล่าเรียน ตลอดจนคอยช่วยเหลือให้คำปรึกษาและที่สำคัญคือ ให้กำลังใจเสมอมาจนสำเร็จการศึกษา ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางสถาปัตยกรรมได้ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาของการศึกษา.....	4
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
วิธีดำเนินการศึกษา.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
บทที่ 2 ประวัติ วิวัฒนาการทางการศาล และสถาปัตยกรรมอาคารศาลในประเทศไทย..	10
2.1 ประวัติและวิวัฒนาการทางการศาลในประเทศไทย.....	10
2.1.1 ศาลในสมัยก่อน.....	10
2.1.2 ศาลในสมัยปัจจุบัน.....	24
2.2 ประวัติและความเป็นมาของอาคารศาลในประเทศไทย.....	37
2.2.1 ยุคที่หนึ่ง อาคารศาลที่สร้างขึ้นก่อน พ.ศ .2434.....	38
2.2.2 ยุคที่สอง อาคารศาลที่สร้างในระหว่าง พ.ศ .2434 – 2474.....	42
2.2.3 ยุคที่สาม อาคารศาลที่สร้างในระหว่าง พ.ศ .2475 – 2534.....	50
2.2.4 ยุคที่สี่ อาคารศาลที่สร้างหลังจาก พ.ศ .2535 – ปัจจุบัน.....	51
บทที่ 3 สถาปัตยกรรมอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก	
ในช่วงรัชกาลที่ 5-6.....	54
3.1 การเข้ามาของอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย....	54
3.1.1 การปฏิรูประบบบริหารราชการ.....	55
3.1.2 การเปลี่ยนแปลงตามลักษณะการใช้สอยอาคารที่เปลี่ยนไป.....	62
3.1.3 การจ้างช่างชาวตะวันตกเข้ามารับราชการ.....	67

	หน้า
3.2 รูปแบบที่มีอิทธิพลต่ออาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย.....	73
3.2.1 Palladian Revival.....	75
3.2.2 Victorian Style.....	84
3.2.3 Colonial Revival.....	87
3.2.4 Renaissance Revival.....	89
บทที่ 4 กรณศึกษา อาคารศาลที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6.....	93
4.1 ลักษณะของการวางผังบริเวณ และผังอาคาร.....	93
4.1.1 ผังบริเวณ.....	94
4.1.2 ผังอาคาร.....	101
4.2 รูปแบบองค์ประกอบ โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง.....	109
4.2.1 โครงสร้างอาคาร.....	109
4.2.2 ประตู หน้าต่าง.....	115
4.2.3 ช่องแสงและช่องระบายอากาศ.....	123
4.2.4 บันได.....	128
4.2.5 ผนังและการตกแต่ง.....	137
4.2.6 ฝ้าเพดานและชายคา.....	148
4.2.7 ฝ้าและช่องระบายอากาศใต้ถุน.....	152
4.3 เนื้อที่ใช้สอยภายในอาคาร.....	161
4.3.1 ส่วนห้องพิจารณาคดี.....	161
4.3.2 ห้องพักผู้พิพากษา.....	162
4.3.3 ห้องเก็บสำนวน.....	163
4.3.4 ห้องทำงานส่วนธุรการ.....	164
4.3.5 ส่วนพักคอยผู้มาติดต่อ.....	165
4.4 เฟอร์นิเจอร์และการตกแต่งภายใน.....	166
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	173
5.1 อิทธิพลตะวันตกที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารศาล.....	173
5.1.1 อิทธิพลทางการเมืองการปกครอง.....	173

	หน้า
5.1.2 อิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตก.....	174
5.2 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6.....	176
5.2.1 แบบศาลกลุ่มที่ 1.....	178
5.2.2 แบบศาลกลุ่มที่ 2.....	182
5.2.3 แบบศาลกลุ่มที่ 3.....	185
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	189
รายการอ้างอิง.....	190
ภาคผนวก.....	195
ภาคผนวก ก การจัดการศาลหัวเมือง	196
ภาคผนวก ข ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของอาคารศาลที่ทำการศึกษา.....	203
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	221

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2-1	แสดงการช่วงเวลาการจัดตั้งศาลหัวเมืองในประเทศไทย..... 36
ตารางที่ 2-2	ภาพอาคารศาลตามหัวเมืองต่างๆ ที่สร้างขึ้นใหม่ในระหว่าง พ.ศ. 2434 – 2474 44
ตารางที่ 3-1	สถาปนิกชาวตะวันตกที่เข้ารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6 ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2468..... 68
ตารางที่ 3-2	แสดงช่วงอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเปรียบเทียบกับช่วง รัชกาลในประเทศไทย..... 74
ตารางที่ 3-3	แสดงลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบ Palladian Revival..... 78
ตารางที่ 3-4	แสดงลักษณะผังอาคารสถาปัตยกรรม Renaissance Revival Style..... 89
ตารางที่ 5-1	แสดงรายชื่อกลุ่มสถาปนิกที่สันนิษฐานว่าเป็นผู้ออกแบบอาคารศาลในสมัย รัชกาลที่ 5 - 6..... 175
ตารางที่ 5-2	อาคารศาลแบบศาลเมืองเพชรบุรี..... 178
ตารางที่ 5-3	อาคารศาลแบบศาลมณฑลนครราชสีมา..... 181
ตารางที่ 5-4	แสดงอาคารศาลแบบศาลเมืองอ่างทอง..... 182
ตารางที่ 5-5	อาคารศาลแบบศาลเมืองปัตตานี..... 187
ตารางที่ 5-6	อาคารศาลแบบศาลเมืองหนองคาย..... 188

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1-1	อาคารศาลสถิตยุติธรรม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2425.....	3
ภาพที่ 1-2	อาคารศาลมณฑลกรุงเก่า (ปัจจุบันเป็นศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา)	4
ภาพที่ 1-3	อาคารศาลมณฑลภูเก็ต (ปัจจุบันเป็นศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต)	4
ภาพที่ 2-1	พ่อขุนรามคำแหงประทับบนพระแท่นมั่งคศิลา.....	12
ภาพที่ 2-2	ขั้นตอนการพิจารณาคดีก่อนการปฏิรูปทางการศาล.....	20
ภาพที่ 2-3	ขั้นตอนการพิจารณาคดีหลังการปฏิรูปทางการศาล.....	27
ภาพที่ 2-4	ภาพวาดแสดงการพิจารณาคดีที่ศาลอุทธรณ์คดีราชบุรี.....	28
ภาพที่ 2-5	อาคารศาลจังหวัดขอนแก่น	41
ภาพที่ 2-6	อาคารศาลจังหวัดตราด.....	41
ภาพที่ 2-7	อาคารศาลจังหวัดอุทัยธานี.....	41
ภาพที่ 2-8	อาคารศาลสถิตยุติธรรม.....	42
ภาพที่ 2-9	แผนที่แสดงที่ตั้งอาคารศาล ที่สร้างในระหว่าง พ.ศ.2434-2474	43
ภาพที่ 2-10	อาคารศาลเมืองสมุทรปราการ	44
ภาพที่ 2-11	อาคารศาลมณฑลราชบุรี	44
ภาพที่ 2-12	อาคารศาลเมืองเพชรบุรี	44
ภาพที่ 2-13	อาคารศาลมณฑลกรุงเก่า	45
ภาพที่ 2-14	อาคารศาลเมืองสิงห์บุรี	45
ภาพที่ 2-15	อาคารศาลเมืองตาก.....	45
ภาพที่ 2-16	อาคารศาลเมืองชลบุรี.....	46
ภาพที่ 2-17	อาคารศาลมณฑลจันทบุรี.....	46
ภาพที่ 2-18	อาคารศาลเมืองลพบุรี.....	46
ภาพที่ 2-19	อาคารศาลมณฑลนครราชสีมา.....	47
ภาพที่ 2-20	อาคารศาลเมืองนครลำปาง.....	47
ภาพที่ 2-21	อาคารศาลมณฑลปัตตานี.....	47
ภาพที่ 2-22	อาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	48
ภาพที่ 2-23	อาคารศาลเมืองหนองคาย.....	48
ภาพที่ 2-24	อาคารศาลเมืองนครพนม.....	48
ภาพที่ 2-25	อาคารศาลเมืองปทุมธานี.....	49

ภาพที่ 2-26	อาคารศาลเมืองตรัง.....	49
ภาพที่ 2-27	อาคารศาลเมืองอ่างทอง.....	49
ภาพที่ 2-28	อาคารศาลเยาวชน จังหวัดชลบุรี.....	50
ภาพที่ 2-29	อาคารศาลจังหวัดปัตตานี.....	50
ภาพที่ 2-30	อาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรี.....	51
ภาพที่ 2-31	อาคารศาลจังหวัดลำปาง.....	51
ภาพที่ 2-32	อาคารศาลแขวงชลบุรี.....	52
ภาพที่ 2-33	อาคารศาลจังหวัดภูเก็ต.....	52
ภาพที่ 2-34	แสดงระยะเวลาและพัฒนาการของการศาลและอาคารศาลในประเทศไทย	53
ภาพที่ 3-1	อาคารศาลสถิตยัตยัตติธรรม.....	61
ภาพที่ 3-2	โรงทหารหน้า กระทรวงกลาโหม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2424.....	62
ภาพที่ 3-3	ศาลกสถาน บางรัก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2427.....	62
ภาพที่ 3-4	นายโยคิม แกรซี่.....	69
ภาพที่ 3-5	ผลงานการออกแบบอาคารทางราชการของนายโยคิม แกรซี่.....	69
ภาพที่ 3-6	นายมาริโอ ตามานโญ.....	70
ภาพที่ 3-7	Stourhead House ตั้งอยู่ที่ Mere ใกล้กับ Wiltshire ประเทศอังกฤษ.....	76
ภาพที่ 3-8	Chiswick House ตั้งอยู่ที่ Burlington Lane ใกล้กับลอนดอน ประเทศอังกฤษ.....	76
ภาพที่ 3-9	Holkham Hall ตั้งอยู่ที่เมือง Norfolk ประเทศอังกฤษ.....	77
ภาพที่ 3-10	ศาลกสถาน บางรัก	82
ภาพที่ 3-11	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ (หอศิลป์ถนนเจ้าฟ้า)	82
ภาพที่ 3-12	กระทรวงกลาโหม ถนนสนามไชย.....	83
ภาพที่ 3-13	หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.....	83
ภาพที่ 3-14	พระที่นั่งวิมานเมฆ.....	85
ภาพที่ 3-15	พระที่นั่งอภิเชษฐคูหา.....	85
ภาพที่ 3-16	พิพิธภัณฑสถานการแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร์ โรงพยาบาลปราจีนบุรี.....	86
ภาพที่ 3-17	พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน.....	86
ภาพที่ 3-18	ตำหนักกรมน้ำ ธนาคารแห่งประเทศไทย ถนนสามเสน.....	88

ภาพที่ 3-19	ตำหนักพระองค์เจ้าหญิงอัปภัณฑรีปชา (หอสมุดพระวชิรญาณ) ถนนพิจัย.	88
ภาพที่ 3-20	ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี (เดิม)	88
ภาพที่ 3-21	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถนนมหาไชย.....	90
ภาพที่ 3-22	โรงพยาบาลสุราษฎร์.....	91
ภาพที่ 3-23	สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (วังลดาว์วัลย์)	91
ภาพที่ 3-24	โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร.....	92
ภาพที่ 3-25	สำนักงานบริษัท อีสเอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด.....	92
ภาพที่ 4-1	แผนที่โดยสังเขปศาลมณฑลราชบุรี.....	95
ภาพที่ 4-2	ผังบริเวณศาลมณฑลราชบุรี.....	95
ภาพที่ 4-3	แผนที่โดยสังเขปศาลมณฑลกรุงเก่า.....	96
ภาพที่ 4-4	ผังบริเวณศาลมณฑลกรุงเก่า.....	96
ภาพที่ 4-5	แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองสิงห์บุรี.....	97
ภาพที่ 4-6	ผังบริเวณศาลเมืองสิงห์บุรี.....	97
ภาพที่ 4-7	แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองชลบุรี.....	98
ภาพที่ 4-8	ผังบริเวณศาลเมืองชลบุรี.....	98
ภาพที่ 4-9	แผนที่โดยสังเขปศาลมณฑลภูเก็ต.....	99
ภาพที่ 4-10	ผังบริเวณศาลมณฑลภูเก็ต.....	99
ภาพที่ 4-11	แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองอ่างทอง.....	100
ภาพที่ 4-12	ผังบริเวณศาลเมืองอ่างทอง.....	100
ภาพที่ 4-13	ภาพด้านหน้าอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	101
ภาพที่ 4-14	แปลนชั้นล่างอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	102
ภาพที่ 4-15	แปลนชั้นบนอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	102
ภาพที่ 4-16	แปลนชั้นลอยอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	103
ภาพที่ 4-17	แปลนชั้นล่างอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	104
ภาพที่ 4-18	แปลนชั้นบนอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	104
ภาพที่ 4-19	แปลนอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี.....	105
ภาพที่ 4-20	แปลนอาคารศาลเมืองชลบุรี.....	106
ภาพที่ 4-21	แปลนอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	107

	หน้า
ภาพที่ 4-22	แปลนอาคารศาลเมืองอ่างทอง..... 108
ภาพที่ 4-23	ฐานรากอาคารศาลมณฑลราชบุรี..... 111
ภาพที่ 4-24	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลราชบุรี..... 112
ภาพที่ 4-25	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า..... 112
ภาพที่ 4-26	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี..... 113
ภาพที่ 4-27	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองชลบุรี..... 113
ภาพที่ 4-28	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลภูเก็ต..... 114
ภาพที่ 4-29	โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองอ่างทอง..... 115
ภาพที่ 4-30	ประตูภายนอกศาลมณฑลราชบุรี..... 115
ภาพที่ 4-31	ประตูภายในศาลมณฑลราชบุรี..... 116
ภาพที่ 4-32	ประตูภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า..... 116
ภาพที่ 4-33	ประตูภายในศาลมณฑลกรุงเก่า..... 116
ภาพที่ 4-34	ประตูภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี..... 117
ภาพที่ 4-35	ประตูภายในศาลเมืองสิงห์บุรี..... 117
ภาพที่ 4-36	ประตูภายนอกศาลเมืองชลบุรี..... 118
ภาพที่ 4-37	ประตูภายในศาลเมืองชลบุรี..... 118
ภาพที่ 4-38	ประตูภายนอกและภายในศาลมณฑลภูเก็ต..... 118
ภาพที่ 4-39	ประตูภายนอกศาลเมืองอ่างทอง..... 119
ภาพที่ 4-40	ประตูภายในศาลเมืองอ่างทอง..... 119
ภาพที่ 4-41	หน้าต่างศาลมณฑลราชบุรี..... 120
ภาพที่ 4-42	หน้าต่างศาลจังหวัดมณฑลกรุงเก่า..... 120
ภาพที่ 4-43	หน้าต่างศาลเมืองสิงห์บุรี..... 121
ภาพที่ 4-44	หน้าต่างศาลเมืองชลบุรี..... 121
ภาพที่ 4-45	หน้าต่างศาลมณฑลภูเก็ต..... 122
ภาพที่ 4-46	หน้าต่างศาลเมืองอ่างทอง..... 122
ภาพที่ 4-47	ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลมศาลมณฑลราชบุรี..... 123
ภาพที่ 4-48	ช่องแสงทรงสามเหลี่ยมศาลมณฑลราชบุรี..... 123
ภาพที่ 4-49	ช่องแสงทรงกลมศาลมณฑลราชบุรี..... 124

ภาพที่ 4-50	ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลมศาลมณฑลกรุงเก่า.....	124
ภาพที่ 4-51	ช่องแสงทรงกลมศาลมณฑลกรุงเก่า.....	124
ภาพที่ 4-52	ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลเมืองสิงห์บุรี.....	125
ภาพที่ 4-53	ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังศาลเมืองสิงห์บุรี.....	125
ภาพที่ 4-54	ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลเมืองชลบุรี.....	125
ภาพที่ 4-55	ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังศาลเมืองชลบุรี.....	126
ภาพที่ 4-56	ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลมณฑลภูเก็ต.....	126
ภาพที่ 4-57	ช่องแสงวงกลมศาลมณฑลภูเก็ต.....	127
ภาพที่ 4-58	ช่องแสงที่มุขด้านหน้าทางเข้าอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	127
ภาพที่ 4-59	ช่องแสงศาลเมืองอ่างทอง.....	127
ภาพที่ 4-60	บันไดด้านหน้าศาลมณฑลราชบุรี.....	128
ภาพที่ 4-61	บันไดด้านหลังศาลมณฑลราชบุรี.....	129
ภาพที่ 4-62	บันไดด้านหน้าศาลมณฑลกรุงเก่า.....	129
ภาพที่ 4-63	บันไดด้านหลังศาลมณฑลกรุงเก่า.....	129
ภาพที่ 4-64	บันไดด้านหน้าศาลเมืองสิงห์บุรี.....	130
ภาพที่ 4-65	บันไดด้านหลังศาลเมืองสิงห์บุรี.....	130
ภาพที่ 4-66	บันไดด้านหน้าศาลเมืองชลบุรี.....	131
ภาพที่ 4-67	บันไดด้านข้างศาลเมืองชลบุรี.....	131
ภาพที่ 4-68	บันไดตรงปลายมุขศาลเมืองชลบุรี.....	131
ภาพที่ 4-69	บันไดด้านหลังศาลมณฑลชลบุรี.....	132
ภาพที่ 4-70	บันไดด้านหน้าศาลมณฑลภูเก็ต.....	132
ภาพที่ 4-71	บันไดด้านข้างศาลมณฑลภูเก็ต.....	132
ภาพที่ 4-72	บันไดด้านหลังศาลมณฑลภูเก็ต.....	133
ภาพที่ 4-73	บันไดด้านหน้าศาลเมืองอ่างทอง.....	133
ภาพที่ 4-74	บันไดภายในด้านหน้าศาลมณฑลราชบุรี.....	134
ภาพที่ 4-75	บันไดเวียนศาลมณฑลราชบุรี.....	134
ภาพที่ 4-76	บันไดขึ้นสู่ชั้นลอยศาลมณฑลราชบุรี.....	135
ภาพที่ 4-77	บันไดขึ้นระเบียงศาลมณฑลราชบุรี.....	135

ภาพที่ 4-78	บันไดลงชั้นใต้ดินศาลมณฑลราชบุรี.....	135
ภาพที่ 4-79	บันไดขึ้นชั้นบนศาลมณฑลกรุงเก่า.....	136
ภาพที่ 4-80	บันไดขึ้นบัลลังก์ศาลเมืองสิงห์บุรี.....	136
ภาพที่ 4-81	ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	138
ภาพที่ 4-82	ผนังภายในอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	138
ภาพที่ 4-83	ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	139
ภาพที่ 4-84	ผนังภายในอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	139
ภาพที่ 4-85	ผนังภายนอกอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี.....	139
ภาพที่ 4-86	ผนังภายในอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี.....	140
ภาพที่ 4-87	ผนังภายนอกอาคารศาลจังหวัดชลบุรี.....	140
ภาพที่ 4-88	ผนังภายในอาคารศาลเมืองชลบุรี.....	141
ภาพที่ 4-89	ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	141
ภาพที่ 4-90	ผนังภายในอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	141
ภาพที่ 4-91	ผนังภายนอกและภายในอาคารศาลเมืองอ่างทอง.....	142
ภาพที่ 4-92	ภาพตราแผ่นดินหรือ อาร์มแผ่นดิน ที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5.....	143
ภาพที่ 4-93	จั่วด้านหน้าอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	143
ภาพที่ 4-94	ระเบียงกันตกและซุ้มประตูอาคารศาลมณฑลราชบุรี.....	144
ภาพที่ 4-95	จั่วด้านหน้าอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	144
ภาพที่ 4-96	เสาด้านหน้าและรูปปั้นหน้าอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	144
ภาพที่ 4-97	ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	145
ภาพที่ 4-98	ส่วนตกแต่งช่องเปิดอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	145
ภาพที่ 4-99	ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี.....	146
ภาพที่ 4-100	ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลเมืองชลบุรี.....	147
ภาพที่ 4-101	ส่วนตกแต่งหน้าจั่วอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	147
ภาพที่ 4-102	ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลมณฑลภูเก็ต.....	148
ภาพที่ 4-103	ส่วนตกแต่งหน้าจั่วอาคารศาลเมืองอ่างทอง.....	148
ภาพที่ 4-104	ฝ้าภายนอกศาลมณฑลราชบุรี.....	149
ภาพที่ 4-105	ฝ้าภายในศาลมณฑลราชบุรี.....	149

	หน้า
ภาพที่ 4-106	ผ้าภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า..... 149
ภาพที่ 4-107	ผ้าภายในศาลมณฑลกรุงเก่า..... 150
ภาพที่ 4-108	ผ้าภายในและภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี..... 150
ภาพที่ 4-109	ผ้าภายนอกศาลเมืองชลบุรี..... 151
ภาพที่ 4-110	ผ้าภายในศาลเมืองชลบุรี..... 151
ภาพที่ 4-111	ผ้าภายในและภายนอกศาลมณฑลภูเก็ต..... 151
ภาพที่ 4-112	ผ้าภายในและภายนอกศาลเมืองอ่างทอง..... 152
ภาพที่ 4-113	พื้นภายนอกศาลมณฑลราชบุรี..... 153
ภาพที่ 4-114	พื้นภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า..... 153
ภาพที่ 4-115	พื้นภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี..... 153
ภาพที่ 4-116	พื้นภายนอกศาลเมืองชลบุรี..... 154
ภาพที่ 4-117	พื้นภายนอกศาลมณฑลภูเก็ต..... 154
ภาพที่ 4-118	พื้นภายนอกศาลเมืองอ่างทอง..... 155
ภาพที่ 4-119	พื้นภายในศาลมณฑลราชบุรี..... 155
ภาพที่ 4-120	พื้นภายในศาลมณฑลกรุงเก่า..... 156
ภาพที่ 4-121	พื้นภายในศาลเมืองสิงห์บุรี..... 156
ภาพที่ 4-122	พื้นภายในศาลเมืองชลบุรี..... 157
ภาพที่ 4-123	พื้นภายในศาลมณฑลภูเก็ต..... 157
ภาพที่ 4-124	พื้นภายในศาลเมืองอ่างทอง..... 158
ภาพที่ 4-125	ช่องระบายอากาศอาคารศาลมณฑลราชบุรี..... 159
ภาพที่ 4-126	ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี..... 159
ภาพที่ 4-127	ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองชลบุรี..... 159
ภาพที่ 4-128	ช่องระบายอากาศอาคารศาลมณฑลภูเก็ต..... 160
ภาพที่ 4-129	ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองอ่างทอง..... 160
ภาพที่ 4-130	ผังแสดงพื้นที่ภายในห้องพิจารณาคดีโดยทั่วไป..... 161
ภาพที่ 4-131	แสดงลักษณะการจัดพื้นที่ภายในห้องพิจารณาคดี5..... 162
ภาพที่ 4-132	แสดงโต๊ะทำงานของผู้พิพากษาในสมัยก่อน..... 163
ภาพที่ 4-133	แสดงลักษณะการจัดพื้นที่ในของผู้พิพากษาศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา... 163

ภาพที่ 4-134	แสดงส่วนห้องเก็บสำนวนศาล.....	164
ภาพที่ 4-135	ส่วนห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ธุรการศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา.....	164
ภาพที่ 4-136	ส่วนห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ธุรการศาลแขวงราชบุรี.....	165
ภาพที่ 4-137	ส่วนพักคอยสำหรับผู้มาติดต่อ ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา.....	165
ภาพที่ 4-138	การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดราชบุรี.....	166
ภาพที่ 4-139	บัลลังก์ภายในศาลจังหวัดราชบุรี.....	166
ภาพที่ 4-140	คอกพยานภายในศาลจังหวัดราชบุรี.....	167
ภาพที่ 4-141	โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลยภายในศาลจังหวัดราชบุรี.....	167
ภาพที่ 4-142	การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	167
ภาพที่ 4-143	บัลลังก์ภายในอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	168
ภาพที่ 4-144	ห้องพักผู้พิพากษาศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	168
ภาพที่ 4-145	ที่นั่งฟังการพิจารณาคดีภายในศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	169
ภาพที่ 4-146	โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลยภายในศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	169
ภาพที่ 4-147	การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดสิงห์บุรี.....	169
ภาพที่ 4-148	คอกพยานภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดสิงห์บุรี.....	170
ภาพที่ 4-149	บัลลังก์ภายในศาลจังหวัดสิงห์บุรี.....	170
ภาพที่ 4-150	เครื่องเรือนภายในศาลจังหวัดสิงห์บุรี.....	171
ภาพที่ 4-151	การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดภูเก็ต.....	171
ภาพที่ 5-1	อาคารศาลแบบศาลเมืองเพชรบุรี.....	178
ภาพที่ 5-2	ศาลเมืองชลบุรี สร้างปี พ.ศ. 2454.....	179
ภาพที่ 5-3	ศาลเมืองสิงห์บุรี สร้างปี พ.ศ. 2454.....	179
ภาพที่ 5-4	ศาลเมืองจันทบุรี สร้างปี พ.ศ. 2454.....	179
ภาพที่ 5-5	ศาลเมืองตาก สร้างปี พ.ศ. 2454.....	179
ภาพที่ 5-6	ศาลเมืองนครลำปาง สร้างปี พ.ศ. 2457.....	180
ภาพที่ 5-7	ศาลเมืองลพบุรี สร้างปี พ.ศ. 2457.....	180
ภาพที่ 5-8	ศาลมณฑลนครราชสีมา สร้างปี พ.ศ. 2458.....	181
ภาพที่ 5-9	ศาลมณฑลภูเก็ต สร้างปี พ.ศ. 2459.....	181
ภาพที่ 5-10	ศาลเมืองตรัง พ.ศ. 2459.....	182

		หน้า
ภาพที่ 5-11	ศาลเมืองอ่างทอง พ.ศ. 2466.....	182
ภาพที่ 5-12	ศาลเมืองสตูล พ.ศ. 2455	182
ภาพที่ 5-13	ลวดลายไม้ฉลุในซุ้มโค้งเหนือหน้าต่าง.....	183
ภาพที่ 5-14	ไม้ฉลุประดับผนังด้านในอาคาร.....	183
ภาพที่ 5-15	ภาพศาลมณฑลราชบุรี ถ่ายไว้ก่อนปี พ.ศ. 2460.....	184
ภาพที่ 5-16	ภาพศาลในปัจจุบัน.....	184
ภาพที่ 5-17	ช่องโค้งเหนือหน้าต่าง มีไม้ฉลุลาย.....	185
ภาพที่ 5-18	อาคารศาลสถิตยยุติธรรม.....	186
ภาพที่ 5-19	อาคารศาลมณฑลกรุงเก่า.....	186
ภาพที่ 5-20	ศาลเมืองปัตตานี สร้างปี พ.ศ. 2458.....	187
ภาพที่ 5-21	ศาลเมืองปทุมธานี สร้างปี พ.ศ. 2462.....	187
ภาพที่ 5-22	ศาลเมืองระนอง สร้างปี พ.ศ.2433.....	188
ภาพที่ 5-23	ศาลเมืองหนองคาย สร้างปี พ.ศ. 2461.....	188

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

ศาลยุติธรรมของไทยมีความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ซึ่งมีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและเป็นผู้ทรงพระราชอำนาจในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีความให้แก่ราษฎรโดยยึดหลัก “คัมภีร์พระธรรมศาสตร์” ของอินเดีย ในครั้งนั้นที่ทำการศาลได้ใช้พื้นที่เป็นลานโล่งในการนั่งพิจารณาคดี ดังปรากฏหลักฐานในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง

“...ในปี มหาศักราช ๑๒๑๔ (พ.ศ.๑๘๓๕) พ่อขุนรามคำแหงทรงให้ช่างนำหินทรายแบ่งมาทำพระแท่นชื่อ พระแท่นมนังคศิลาบาตร ตั้งไว้ที่กลางดงตาล ในวันพระแปดค่ำ สิบห้าค่ำ จะนิมนต์พระเถระขึ้นนั่งบนพระแท่นแล้วแสดงธรรมให้ลูกจ้าว ลูกขุนไพร่ฟ้าข้าไท ท่วยบั้ง ท่วยนางทั้งหลายได้สดับตรับฟัง ในวันธรรมดาพ่อขุนรามคำแหงทรงขึ้นประทับนั่งว่าราชการงานเมือง และตัดสินคดีความที่ไพร่ฟ้าหน้าปกมาร้องทุกข์ ทรงโปรดให้แขวนกระดิ่งไว้เพื่อให้ผู้ที่มีความทุกข์ร้อนมาสั่งกระดิ่งร้องทุกข์...”

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสังคมมีสภาพสลับซับซ้อนกว่าสมัยกรุงสุโขทัย พระมหากษัตริย์มีพระราชภารกิจมากขึ้นไม่อาจวินิจฉัยชี้ขาดคดีความด้วยพระองค์เอง จึงทรงมอบพระราชอำนาจนี้ให้พรหมณ์ปุโรหิตช่วยวินิจฉัยคดีต่างๆ แทน ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีการปกครองระบบศักดินาโดยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงปรับปรุงการปกครองประเทศ มีการแยกการปกครองของทหารและพลเรือนออกจากกันมีการแต่งตั้งสมุหกลาโหมและสมุหนายกและตำแหน่งอื่นๆ รองลงไป มีกรมวังเรียกว่า ธรรมมาธิกรณ์ มีหน้าที่เกี่ยวกับราชสำนักพิจารณาพิพากษาความของราษฎรเสนาบดีที่เข้ามาทำงาน ได้แก่ เจ้าฟ้า พระบรมวงศานุวงศ์ หรือเจ้านายชั้นสูง ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ในบ้านตนเองเป็นที่นั่งพิจารณาคดีความ

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการตรวจชำระกฎหมายที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยนำมาปรับปรุงและบัญญัติขึ้นใหม่ เรียกว่า “กฎหมายตราสามดวง” เฉพาะในกรุงเทพมหานครมีศาลอยู่มากมายหลายศาลสังกัดอยู่กันต่างกรมและกระทรวง กระทรวงทบวงกรมใดจะตั้งศาลขึ้นวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับหน้าที่การงานของตนก็อาจตั้งได้ จึงเกิดกรณีแย่งคดีที่พิจารณากันบ่อยๆ ส่วนในต่างจังหวัดงานศาลยุติธรรมคงรวมอยู่ในผู้ว่าราชการเมือง หรือกรรมการของเมืองนั้นแล้วแต่จะจัดตั้งให้ใครเป็นผู้มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาชี้ขาดตัดสินคดีของประชาชน ด้วยเหตุที่แต่เดิมหัวเมืองในพระราชอาณาจักรสังกัดกรมหรือกระทรวงแตกต่างกันออกไปวิธีการจัดตั้งและดำเนินการศาลก็ดำเนินไปตามกฎหมาย ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงหรือตามประเพณีของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้นมีการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกได้แผ่ขยายเข้ามาทำให้ระบบศาลไทยแต่เดิมต้องเปลี่ยนแปลงมิฉะนั้นจะก่อให้เกิดการสูญเสียเอกราชและอธิปไตยของชาติไทยได้ จึงได้มีการปฏิรูประบบการศาลไทยขึ้น ทั้งนี้เพื่อแก้ข้อบกพร่องในวิธีการจัดราชการศาลยุติธรรมที่มีมาแต่เดิมให้หมดสิ้นไปเพราะธรรมเนียมการพิจารณาคดีในโรงศาล ตลอดจนตัวบทกฎหมายต่างๆ อันมีมาแต่โบราณกาลนับได้หลายร้อยปีนั้นล้าสมัยและยุ่งยากที่จะเปลี่ยนแปลงเล็กลงได้ง่ายๆ โดยเริ่มแต่ในปี ร.ศ. 101 (พ.ศ. 2425) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารศาลหลวงขึ้นเป็นตึกหลังใหญ่มีรูปทรงแบบตะวันตกโดยมีนายช่างชาวอิตาลีชื่อ นายโจอาคิโน หรือ โจอาคิม แกรซี่ เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบก่อสร้างอาคาร¹ ลักษณะอาคารเป็นอาคารตึก สูง 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้อง สิ้นพระราชทรัพย์ 2,427 ชั่ง 4 ตำลึง ครั้งถึงวันศุกร์ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 6 ปีมะเมีย ร.ศ. 101 ซึ่งตรงกับวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2425 ในโอกาสที่กรุงเทพมหานครมีอายุครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทางขบวนพยุหยาตราทางฉลองจากวัดพระปฐมเจดีย์แล้วพระราชทานนามว่า “ศาลสถิตยุติธรรม” เพื่อเป็นการรวบรวมศาลที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวงกรมต่างๆ ให้มาอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ทำให้การพิจารณาคดีดำเนินไปด้วยความสะดวก รวดเร็ว ถูกต้อง เหมาะสม และไม่ทำให้ราษฎรเดือดร้อนสืบสัน อาคารหลังนี้นับเป็นจุดเริ่มต้นของอาคารศาลยุติธรรมในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก หลังจากนั้นก็ได้มีการก่อสร้างอาคารศาลในกรุงเทพมหานครอีก

¹ สุทธิโชค เทพไตรรัตน์, อาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ. 2425. วารสารศาลยุติธรรม ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 (เมษายน - พฤษภาคม 2546): หน้า 22-27.

ภาพที่ 1-1 อาคารศาลสถิตยุติธรรม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2425 วาระสมโภชพระนครครบ 100 ปี ออกแบบโดย นายโจอาคิม แกรซซี (ต่อมาซื้อและสร้างเป็นอาคารศาลฎีกาภิรมณนราชดำเนินในหลังปัจจุบัน)²

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น เมื่อวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435) เพื่อรวมศาลต่างๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งแต่เดิมกระจัดกระจายต่างกรมต่างกระทรวง มาอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมแห่งเดียว และได้ประกาศพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยุติธรรมออกบังคับใน ร.ศ.111 (พ.ศ. 2436) เพื่อจัดราชการศาลยุติธรรมในกรุงเทพมหานคร ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย

หลังจากมีการจัดระบบศาลในกรุงเทพมหานครเสร็จสิ้น ก็ได้เริ่มมีการจัดการศาลในหัวเมืองและมีประกาศใช้พระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ.114 เมื่อวันที่ 2 มกราคม ร.ศ.114 ให้จัดตั้งศาลหัวเมือง ประกอบด้วย ศาลมณฑล ศาลเมือง และศาลแขวง ในการจัดศาลยุติธรรมหัวเมืองระบบใหม่นี้ ได้มีการก่อสร้างอาคารศาลหลังใหม่ในหัวเมืองต่างๆ ด้วย ดังคำอธิบายการจัดศาลหัวเมืองตอนหนึ่งกล่าวถึงการสร้างอาคารศาลไว้ว่า

“โรงศาล คือเรือนโรงที่จะปลูกสร้างขึ้นเปนศาลตามหัวเมืองนั้น ศาลมณฑลแลศาลเมืองควรจะปลูกสร้างหรือใช้เรือนหลวงซึ่งมีอยู่แล้ว จัดให้เปนสง่างามตามสมควรแก่บ้านเมืองอย่างอพยพพิศที่ทำการหลวง แต่ศาลแขวงนั้นไม่จำเป็นจะต้องปลูกสร้างใหญ่โตปานใด ถ้ามีที่หลวงปลูกสร้างได้เปนการดี ถ้าไม่มีจะปลูกโรงชำระที่บ้านนายแขวงหรือที่โรงพักพลตระเวนก็ได้ แต่ถ้าศาลแขวงใดว่าท้องที่หลายอำเภอ

² สุทธิโชค เทพไตรรัตน์. อาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ. 2425. วารสารศาลยุติธรรม ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 (เมษายน - พฤษภาคม 2546): หน้า 22.

ให้ปลูกโรงเรียนไว้ให้อำเภอละแห่งทุกอำเภอ เพื่อผู้พิพากษาจะได้ย้ายไปพิจารณาความตามท้องที่ได้สะดวก”³

อาคารศาลหัวเมืองที่สร้างขึ้นใหม่นี้เป็นอาคารที่มีรูปแบบและองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก โครงสร้างอาคารมีทั้งแบบที่เป็นตึกก่ออิฐถือปูนและโครงสร้างไม้ผสมปูนชั้นเดียวหรือสองชั้นยกพื้นสูงจากพื้นดิน มีบันไดทางขึ้นด้านหน้า หลังคาทรงปั้นหย่าหรือจั่วมุงกระเบื้อง และมีลักษณะเด่นคือ ด้านหน้าอาคารตอนบนมักมีจั่วรูปสามเหลี่ยม (Pediment) ประดับตราประจำรัชกาลที่ 5 หรือตราครุฑพ่าห์ (ภาพที่ 1-2 และ ภาพที่ 1-3)

ภาพที่ 1-2 อาคารศาลมณฑลกรุงเก่า สร้างเมื่อ พ.ศ.2452 (ปัจจุบันเป็นศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา)⁴

ภาพที่ 1-3 อาคารศาลมณฑลภูเก็ต สร้างเมื่อ พ.ศ.2459 (ปัจจุบันเป็นศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต)⁵

³ สุจริต ถาวรสุข. “การจัดศาลหัวเมืองครั้งแรก.” กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษามาตร 1 กับศาลแขวงพระนครและธนบุรี พิมพ์แจกในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดราชผาติการาม. (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2507), หน้า 39.

⁴ พิพิธภัณฑสถานไทยและหอจดหมายเหตุ สำนักงานศาลยุติธรรม

⁵ เรื่องเดียวกัน

อาคารศาลที่สร้างในหัวเมืองเหล่านี้เป็นอาคารที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรค่าแก่การทำการศึกษายิ่ง เนื่องจากเป็นอาคารศาลที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่ประเทศไทยมีการปฏิรูปทางการศาล มีการใช้งานอาคารที่เฉพาะเจาะจงและไม่เคยมีมาก่อนในประเทศไทย รวมถึงลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็ไม่เหมือนกับอาคารศาลที่สร้างในช่วงเวลาอื่นๆ อาคารเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ทราบถึงประวัติที่มาที่ไปและปัจจุบันส่วนใหญ่ได้ถูกรื้อถอนเพื่อสร้างอาคารศาลหลังใหม่ลงบนที่ดินเดิม เนื่องจากอาคารเดิมมีพื้นที่คับแคบไม่เพียงพอต่อการใช้งาน เว้นแต่ในบางแห่งที่มีการสร้างอาคารศาลหลังใหม่ในที่ดินอื่นก็ทำให้ยังคงเหลืออาคารหลังเก่าอยู่ แต่ก็ถูกปล่อยให้เสื่อมโทรมตามกาลเวลา เนื่องจากหมดประโยชน์ใช้สอยไม่ได้รับการดูแลให้คงสภาพสมกับเป็นอาคารที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ทำให้สถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้นอาคารที่ยังคงสภาพเหลืออยู่จึงมีความสำคัญต่อการศึกษาเป็นอย่างมาก เพื่อจะได้เข้าใจในที่มาประวัติการสร้าง องค์ประกอบและรูปแบบ รวมถึงอิทธิพลต่างๆ ที่มีต่อการออกแบบอาคารศาลในยุคหนึ่งด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติ ความเป็นมาของการศาลในประเทศไทย
2. ศึกษาพัฒนาการของลักษณะ รูปแบบของอาคารศาลยุติธรรม จากอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตก
3. ศึกษาพัฒนาการของลักษณะ รูปแบบของอาคาร ศาลยุติธรรม จากอิทธิพลภายนอกอื่นๆ
4. วิเคราะห์องค์ประกอบและส่วนละเอียดสถาปัตยกรรมของอาคารศาลยุติธรรม ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6
5. ลักษณะและรูปแบบการใช้พื้นที่ของอาคารศาลยุติธรรม ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6

ขอบเขตของการวิจัย

จากการรวบรวมข้อมูลอาคารศาลที่มีรูปแบบอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตก ปรากฏว่าเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในระหว่าง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468) จึงได้กำหนด

ขอบเขตของการศึกษาอยู่ในช่วงเวลาดังกล่าว จากนั้นทำการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อทราบถึงพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงระบบการศาลที่เกิดขึ้น และส่งผลต่อการออกแบบอาคารศาล ที่สร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2411-2468

ศึกษาสถาปัตยกรรมอาคารทางราชการที่สร้างขึ้นในช่วงที่สถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามา มีอิทธิพลในประเทศไทย เพื่อสืบค้นรูปแบบอิทธิพลตะวันตกและผู้ออกแบบที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการออกแบบอาคารศาล ที่สร้างขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2411-2468

ศึกษาจากกรณีศึกษา โดยเลือกกรณีศึกษาจากอาคารศาลยุติธรรมที่สร้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2411 – 2468 ทั้งหมดที่ยังเหลืออยู่และตัวอาคารยังคงสภาพเดิมเป็นส่วนใหญ่ จำนวน 6 แห่ง ได้แก่

- (1) อาคารศาลแขวงราชบุรี สร้างเมื่อ ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) แต่เดิมเรียก “ศาลมณฑลราชบุรี”
- (2) อาคารศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา สร้างเมื่อ ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) แต่เดิมเรียก “ศาลมณฑลกรุงเก่า”
- (3) อาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรีแผนกคดีเยาวชนและครอบครัว สร้างเมื่อ ร.ศ.129 (พ.ศ. 2454) เดิมเรียก “ศาลเมืองสิงห์บุรี”
- (4) อาคารสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี สร้างเมื่อ ร.ศ.129 (พ.ศ.2454) เดิมเรียก “ศาลเมืองชลบุรี”
- (5) อาคารศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต สร้างเมื่อ ร.ศ.133 (พ.ศ.2459) เดิมเรียก “ศาลมณฑลภูเก็ต”
- (6) อาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง สร้างเมื่อ ร.ศ.140 (พ.ศ.2466) เดิมเรียก “ศาลเมืองอ่างทอง”

จากนั้นจะทำการศึกษา ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของอาคารศาลที่เป็นกรณีศึกษา
2. ศึกษาจากกรณีศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังนี้
 - 2.1 รูปแบบ ลักษณะทางกายภาพของอาคารแต่ละหลัง
 - 2.2 การจัดพื้นที่ และการใช้สอยพื้นที่ในแต่ละส่วนของอาคาร
3. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยของอาคารเดิมเปรียบเทียบกับอาคารศาลในปัจจุบัน

เพื่อสรุป ลักษณะ รูปแบบ และการใช้พื้นที่ของอาคารศาล ในประเด็นต่างๆ ข้างต้น

วิธีดำเนินงานวิจัย

ในการดำเนินงานวิจัยได้ใช้ข้อมูล 2 ประเภท คือ ข้อมูลทางด้านเอกสาร (Documentary Research) รวมถึงภาพถ่าย และการศึกษารณีตัวอย่างจากอาคารที่ยังคงสภาพอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำมาใช้เป็นหลักฐานข้อมูลในการวิเคราะห์รูปแบบทางกายภาพ และประโยชน์ใช้สอยที่เกิดขึ้นในด้านต่างๆ ดังนี้

ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ข้อมูลที่นำมาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย วารสารทางวิชาการ พงศาวดาร จดหมายเหตุ เอกสารทางราชการของหน่วยงานทั้งส่วนกลางและภูมิภาค ฯลฯ ซึ่งต้องมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องครอบคลุมตามหัวข้อต่อไปนี้ คือ

- รูปแบบทางกายภาพและลักษณะการใช้พื้นที่ของอาคารศาล
- อิทธิพลของชาติตะวันตกที่มีผลต่อการออกแบบและก่อสร้างอาคารศาล
- วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ที่มีผลต่อการออกแบบอาคารศาล

ข้อมูลจากกรณีศึกษา

ข้อมูลจากกรณีศึกษาเป็นข้อมูลหลักที่สำคัญในการทำการศึกษา วิธีเลือกกรณีศึกษาโดยใช้หลักเกณฑ์การเลือกจาก อาคารศาลที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6 เป็นอาคารที่มีลักษณะทางกายภาพที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เนื่องจากอาคารศาลที่สร้างในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นอาคารที่ก่อสร้างโดยใช้วิธีก่ออิฐถือปูน ทำให้อาคารมีสภาพคงอยู่ได้นานกว่าอาคารไม้ในยุคก่อนหน้า และจะต้องเป็นการเลือกแบบเจาะจง เนื่องจากอาคารศาลเป็นอาคารที่สำคัญเป็นสถานที่ราชการมีการใช้งานอยู่ตลอดเวลา ในการจะเข้าไปทำการศึกษาเป็นเรื่องยาก จึงจำเป็นต้องเลือกอาคารศาลเก่าที่ได้เปลี่ยนการใช้งานไปแล้ว หรือต้องได้รับความยินยอมในการเข้าไปศึกษาเท่านั้น เพื่อให้สามารถเข้าไปศึกษาได้อย่างสะดวกเต็มที่

การเก็บข้อมูลด้วยการเข้าไปสังเกตสถานที่จริงในแง่ของ ลักษณะ รูปแบบ องค์ประกอบต่างๆ และการใช้สอยพื้นที่ ตลอดจนการสังเกตและเก็บข้อมูลแผนที่ของที่ตั้ง อาคารแวดล้อม และสภาพแวดล้อมของอาคาร เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ในประเด็นตำแหน่งที่ตั้งอาคารและการตั้งเมืองในสมัยก่อน โดยจะนำมาเปรียบเทียบกับภาพถ่ายเก่าที่ได้บันทึกไว้ และจัดรวบรวมรูปแบบ และหมวดหมู่ของงานสถาปัตยกรรมอาคารศาล ในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6 ต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจเรื่องราวประวัติศาสตร์ และพัฒนาการของอาคารศาลยุติธรรมในประเทศไทย
2. ทราบถึงอิทธิพลของตะวันตกที่มีต่ออาคารศาลยุติธรรม และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลยุติธรรม ในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6
3. ความรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่และความต้องการพื้นที่ของอาคารศาลยุติธรรม ในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6
4. เป็นแนวทางสำหรับใช้ในการปรับปรุงอาคาร หรือปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่ของอาคารศาลยุติธรรม ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6 ให้เหมาะสมกับการใช้สอยพื้นที่ในปัจจุบัน
5. เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาและเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาในหัวข้อที่เกี่ยวข้องต่อไป

นิยามศัพท์เฉพาะ

ศาล	หมายถึง	สถานที่ที่ใช้เป็นที่ตัดสินความ หรือคณะบุคคลที่มีอำนาจพิจารณาคดี
อาคารศาลยุติธรรม	หมายถึง	อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในกิจการงานของศาล คือการพิจารณาคดีความต่างๆ
ศาลเมือง/ศาลจังหวัด		ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2440 มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล มีการแบ่งเขตการปกครองส่วนภูมิภาคเป็น มณฑล เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ศาลที่ตั้งอยู่ที่หัวเมืองต่างๆ จึงเรียกตามเขตการปกครองว่า “ศาลเมือง” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการเปลี่ยนการเรียกชื่อ “เมือง” เป็น “จังหวัด” กระทรวงยุติธรรมจึงมีคำสั่งลงวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2459 ให้เปลี่ยนคำว่า “ศาลเมือง” เป็น “ศาลจังหวัด” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาโดยให้คงมีอำนาจเท่าเดิม

ศาลมณฑล	<p>เป็นศาลชั้นสูง มีอำนาจในการพิพากษาคัดลาคความอุทธรณ์จากศาลต่ำในมณฑลนั้น ต่อมาเมื่อมีการออกพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการ พ.ศ. 2476 บังคับใช้ กำหนดให้แบ่งการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็น จังหวัด และอำเภอ “มณฑล” ถูกยกเลิกไป เพื่อให้สอดคล้องกัน พระธรรมมัญญูศาลยุติธรรมแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476 จึงให้เลิกศาลมณฑล และให้มีฐานะเป็นศาลจังหวัดแทน</p>
สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก	<p>หมายถึง สถาปัตยกรรมที่ได้รับแบบอย่างทางใดทางหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพ ในเรื่องโครงสร้าง การใช้วัสดุ หรือเทคนิควิธีการ ในการก่อสร้างจากชนชาติตะวันตกที่อยู่ในทวีปยุโรปหรืออเมริกา</p>
รัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ.)	<p>เมื่อ พ.ศ. ผ่านมาได้ 2,325 ปี รัชกาลที่ 5 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บัญญัติขึ้น โดยเริ่มนับวันที่ รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างกรุงเทพมหานคร เป็น ร.ศ. 1 และวันเริ่มต้นปี คือ วันที่ 1 เมษายน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้ยกเลิกการใช้ ร.ศ.</p>

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ประวัติ วิวัฒนาการ และสถาปัตยกรรมทางการศาล

เพื่อที่จะเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาทางการศาล และสถาปัตยกรรมอาคารศาลในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติการศาล ระบบการพิจารณาคดีในศาล และการก่อสร้างอาคารศาลในแต่ละยุคสมัย รวมถึงตัวบทกฎหมายที่ใช้บังคับในแต่ละช่วงเวลา เพื่อเป็นข้อมูลที่จะนำไปวิเคราะห์ในบทต่อไป

2.1 ประวัติและวิวัฒนาการศาลในประเทศไทย

เมืองทุกเมืองในราชอาณาจักรไทยตั้งแต่ในอดีตกาลมีมานานเท่าใด ศาลหรือกิจการยุติธรรมก็มีความคู่กันมาโดยตลอด แต่ตัวบุคคลผู้เป็นผู้พิพากษาคดีการนั้น เป็นไปตามยุคสมัยและต้นสังกัด ระบบกฎหมายและการศาลไทยก็เช่นกันมีวิวัฒนาการมานาน เริ่มจากเป็นกฎจารีตประเพณี ซึ่งได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับ และมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกาลต่อมา จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ประวัติและวิวัฒนาการศาลไทยก็มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ดังนี้

2.1.1 ศาลในสมัยก่อน

นับตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมาที่มีหลักฐานเกี่ยวกับการศาลของไทยเป็นครั้งแรก ต่อเนื่องมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น กฎหมายและการศาลของไทยมีพัฒนาการสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน มีความละเอียดซับซ้อนเป็นอย่างมากและยึดถือจากจารีตประเพณีภายในสังคมนั้นๆ เป็นหลัก

ศาลในสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ.1781-1893) สถาปสังคมไม่สลับซับซ้อนและมีคนในสังคมจำนวนไม่มากนักการปกครองบ้านเมืองมีลักษณะพ่อปกครองลูก ผู้เป็นพ่อเมืองมิใช่แต่เพียง

ปกครองเมืองเท่านั้น หากแต่ต้องชำระความของราษฎรด้วย¹ พ่อเมืองหรือพระมหากษัตริย์จึงทรงใช้อำนาจตุลาการด้วยพระองค์เองโดยตรง ดังปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง บรรทัดที่ 31 ด้านที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 2 ด้านที่ 2 ว่า

“...ในปากประตูมีกะดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมืองมีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจักกล่าวถึงเจ้า เถิงขุนบ่ไว้ ไปลั่นกะดิ่งดังตันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยิน เรียกเมื่อถาม สอนความแก่มันด้วยชื่อ ไพร่ในเมืองสุโขทัยจึงชม...”²

หมายความว่า ที่ประตูพระราชวังมีกระดิ่งแขวนไว้สำหรับผู้มีทุกข์ร้อนไปลั่นร้องทุกข์ และจะเสด็จออกประทับเหนือแผ่นหินพระแท่นมั่งคศิลา ภายใต้ต้นไม้ตาลรับและวินิจฉัยฎีกานั้น³

ในสมัยกรุงสุโขทัยไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีศาลยุติธรรมเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ⁴ แต่อย่างไรก็ตามได้มีข้อความเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาและพิพากษาของ “ตระลาการ” ปรากฏในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า

“...ไพร่ฟ้าถูกเจ้าลูกขุน มิแลผิผกแกว้างกัน สอนดูแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่อเข้าผู้ลักมักผู้ชอน เห็นข่าวท่านบ่อใคร่พิน เห็นสินท่านบ่อใคร่เดือด...”⁵

ซึ่งตีความได้ว่า ผู้เป็น “ตระลาการ” ต้องพิจารณาและพิพากษาคดีด้วยความซื่อสัตย์สุจริต บริสุทธิ์ ยุติธรรม ไม่เอนเอียงไปทางฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเห็นแก่ลาภสักการะหรือสินน้ำใจ แสดงว่า

¹ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, “การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระปิยะมหาราช,” ใน หนังสือพิมพ์ในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511 (พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), หน้า 33.

² ฉ่ำ ทองคำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2514).

³ กระทรวงยุติธรรม, “คำจารึกในหิรัญบัตร” ใน ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา วันพุธที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2506, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2506), หน้า 64-65.

⁴ พลประสิทธิ์ ฤทธิรักษา, “ศาลยุติธรรมในพระบรมมหาราชวัง,” ใน พระบาทสมเด็จพระภูมิพลมหาราชร่วมเกล้าชาวยุติธรรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, 2530), หน้า 77.

⁵ ฉ่ำ ทองคำวรรณ, คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 (พระนคร: กรมศิลปากร, 2514).

แม้ในสมัยกรุงสุโขทัยจะไม่มีองค์กรศาลเป็นผู้ประกาศความยุติธรรมก็ตามแต่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตราการทรงสามารถมอบหมายให้บุคคลใดทำหน้าที่ “ตราการ” ได้

ส่วนกฎหมายที่บังคับใช้ในสมัยสุโขทัย มีปรากฏอยู่ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง เรียกว่า “กฎหมายสี่บท” ได้แก่ 1) บทเรื่องมรดก 2) บทเรื่องที่ดิน 3) บทวิธีพิจารณาความ 4) บทลักษณะฎีกา ต่อมามีการเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะโจรลงไปในรัชสมัยพญาเลอไทย กษัตริย์สุโขทัยองค์ที่ 4 ทรงมีส่วนในการนำกฎหมาย “พระธรรมศาสตร์” มาใช้โดยได้รับแบบวัฒนธรรมมาจากอินเดีย และได้มีส่วนขยายเรียกว่า “พระราชศาสตร์”

ภาพที่ 2-1 พ่อขุนรามคำแหงประทับบนพระแท่นมั่งคศิลา

ศาลในสมัยกรุงศรีอยุธยา สังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี (พ.ศ. 1893-2310) มีสภาพซับซ้อนกว่าสมัยกรุงสุโขทัย จึงจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรมที่ละเอียดพิสดารมากขึ้น พระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) พระมหากษัตริย์พระองค์แรกในยุคนั้นจึงได้ให้พราหมณ์ปุโรหิตที่เชี่ยวชาญในการปกครองบ้านเมืองและวางแผนพระราชประเพณีเป็นผู้ตราตัวบทกฎหมายต่างๆ เพื่อวางแนวทางในการอำนวยความยุติธรรมให้สังคม จึงได้นำพระธรรมศาสตร์มาเป็นต้นแบบในตัวบทกฎหมายที่ตราขึ้น กฎหมายเหล่านี้ยังมีปรากฏในกฎหมายตราสามดวง เช่น พระไอยการลักษณะพยาน พระไอยการลักษณะรับฟ้อง พระไอยการลักษณะพิสูจน์ดำเนินาลุยเพลิง พระไอยการลักษณะตราการ เป็นต้น⁶

⁶ ประวัติและวิวัฒนาการศาลและกระทรวงยุติธรรม, หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี กระทรวงยุติธรรม ฉบับภาษาไทย (กรุงเทพฯ: เพอเพคท์ กราฟฟิค กรุ๊ป, 2535),

เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น ประชากรราษฎรมีเพิ่มขึ้น กษัตริย์ผู้ครองเมืองไม่ทรงสามารถประกอบพระราชกรณียกิจวินิจฉัยความด้วยพระองค์เองได้อย่างทั่วถึงเช่นกาลก่อน นับแต่รัชสมัยของพระเจ้าอู่ทอง ผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ทรงมอบอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการวินิจฉัยอรรถคดีของอาณาประชาราษฎร์ให้แก่ พระราชครูบูรพาโรหิตาพฤตมาจารย์ ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์พราหมณ์ในราชสำนัก เป็นผู้รู้หนังสือ และเป็นเจ้าตำรับกฎหมาย พราหมณ์จึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รักษานิติราชประเพณี และเป็นทั้งผู้พิพากษาศาลการ ต่อมาเสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยจึงได้เข้ารับหน้าที่สำคัญเหล่านี้แทนจากฝ่ายพราหมณ์ ซึ่งรวมทั้งตำแหน่งลูกขุนในศาลหลวงด้วย การวินิจฉัยชี้ขาดคดีความในครั้งนั้นเป็นไปตามพระธรรมศาสตร์ อันเป็นกฎหมายของบ้านเมือง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงการศาลสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ตอนหนึ่งว่า

“...วิธีการพิจารณา ละพิพากษาคดีในประเทศสยามตามแบบครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ยังใช้ต่อมาในกรุงรัตนโกสินทร์จนกระทั่งตั้งกระทรวงยุติธรรมในรัชกาลที่ 5 เป็นวิธีแปลกที่เขาแบบอินเดียมาประสมกับแบบไทย ด้วยความฉลาดอันพึงเห็นได้ในเรื่องนี้ก็อย่างหนึ่งจึงเป็นประเพณีที่ไม่มีเหมือนในประเทศอื่น คือใช้บุคคล 2 จำพวกเป็นพนักงานตุลาการ จำพวกหนึ่งเป็นพราหมณ์ชาวต่างประเทศ เชี่ยวชาญทางนิติศาสตร์ เรียกว่า ลูกขุน ณ ศาลหลวง มี 12 คน หัวหน้าเป็นพระมหाराชครูบูรพาโรหิตคน 1 พระมหाराชครูมหิศรคน 1 ถือศักดินาเท่าเจ้าพระยา หน้าที่ของลูกขุน ณ ศาลหลวงสำหรับชี้บทกฎหมายแต่จะบังคับบัญชาอย่างไรได้อำนาจการบังคับบัญชาทุกอย่างอยู่กับเจ้าพนักงานที่เป็นไทย...”⁷

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงปรับปรุงลักษณะการปกครองที่เป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น มีการแบ่งราชการออกเป็น 4 กรม คือ เวียง วัง คลัง นา หรือรวมเรียกว่า “จตุสดมภ์” และเพื่อเป็นการแบ่งเบาพระราชภาระของพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการจัดตั้ง “ศาลสถิตยยุติธรรม” ขึ้นชำระความทั่วราชอาณาจักร แต่ศาลดังกล่าวนี้จัดตั้งขึ้นอย่างไร เมื่อใด และมีลักษณะการประกวไค ขณะนี้ยังเป็นเรื่องมีดมนอยู่

⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายปานจิตต์ เอนกวนิช ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์วัดเทพศิรินทราวาส 3 เมษายน 2514, หน้า 23.

เพราะสักขีพยานในปัจจุบันแทบจะไม่มีปรากฏอยู่เลย* และพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกรมวังผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทว่าการยุติธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ การยุติธรรมอยู่ในหน้าที่ของกรมวังเฉพาะในเมืองหลวง ตามหัวเมืองได้กระจายอำนาจปกครองให้ สมุหนายกฝ่ายมหาดไทยบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ สมุหพระกลาโหมบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ เจ้าเมืองตามหัวเมืองต่างๆ เป็นผู้ชำระคดีความ ในเมืองนั้นๆ อาศาลที่ทำการศาลก็อาศัยศาลากลางเพราะเป็นที่ว่าราชการของเจ้าเมืองอยู่แล้ว

ในสมัยพระเจ้าทรงธรรมได้มีการตรากฎหมายวิธี สืบัญญัติ** เกี่ยวกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2165 ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงเรียกกฎหมายดังกล่าวว่า “พระธรรมนูญ” จากกฎหมายฉบับนี้ทำให้ทราบได้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะอย่างยิ่งนับแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา มีศาลที่พิจารณาอรรถคดีต่างๆ กัน 14 ประเภท คือ 1) ศาลความอุทธรณ์หรือศาลหลวง 2) ศาลอาชญาราษฎร์หรือศาลราษฎร์ 3) ศาลอาชญาจักร 4) ศาลความนครบาลหรือกระทรวงนครบาล 5) ศาลแพ่งวัง 6) ศาลแพ่งกลาง 7) ศาลแพ่งเกษม 8) ศาลกรมมรฎกหรือกระทรวงมรฎก 9) ศาลความต่างประเทศหรือกระทรวงกรมท่ากลาง 10) ศาลกรมนาหรือกระทรวงกรมนา 11) ศาลกรมพระคลังหรือศาลคลังมหาสมบัติ 12) ศาลกระทรวงธรรมการ 13) ศาลความสังกัด 14) ศาลความเวทมนต์⁸ หรือศาลกระทรวงแพทยา

อย่างไรก็ดี พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงไว้ซึ่งอำนาจอันเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยชี้ขาดในอรรถคดี ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การชำระคดีความนั้นศาลก็ได้กระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระวิจารณ์ญาณวินิจฉัยอรรถคดีได้ด้วยพระองค์เอง พระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นก็นับเป็นแบบฉบับที่ศาลสถิตยุติธรรมพึงถือปฏิบัติในคดีอื่นๆ ซึ่งรูปคดีเป็นทำนองเดียวกันในกาลต่อมา พระบรมราชวินิจฉัยส่วนมากของโบราณราชกษัตริย์รวมอยู่ในสาขะอรรถในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ด้วย แม้ว่าในครั้งกระนั้นจะมี

* อย่างไรก็ตาม มีชาวต่างประเทศซึ่งมาติดต่อกับกรุงศรีอยุธยาเรียบเรียงหนังสือเล่มหนึ่งไว้ว่า ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 และ 17 นั้น ในประเทศไทยมีศาลของกรมต่าง ๆ 14 ศาล ศาลพิจารณาคดีอาญาต่างๆ ส่วนคดีแพ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาเลยนั้น เป็นหน้าที่ของกำนันหรือนายอำเภอที่จะเป็นผู้ตัดสิน : Virginia Thompson, Thailand: The New Siam (2nd edition., New York: Paragon Book Reprint Corporation, 1967), p. 271.

** กฎหมายวิธีสืบัญญัติ คือ กฎหมายที่กล่าวถึงกระบวนการที่จะบังคับให้เป็นไปตามกฎหมายแพ่งและอาญาอันเป็นกฎหมายสารบัญญัติ เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นต้น

⁸ ห่องสมุทกระทรวงยุติธรรม, แห่งอธิบายกระทรวงศาลแลกระบวนการพิจารณาความอย่างเก่า.

ศาลสถิตยยุติธรรมแล้วก็ตาม การทูลเกล้าฯ ถวายฎีการ้องทุกข์ต่อองค์พระมหากษัตริย์นั้นก็ยังคงมีอยู่ต่อมาจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมาจนถึงรัชกาลที่ 4 ระบบศาล เป็นระบบที่สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) มิได้ทรงเปลี่ยนแปลงหลักการของกฎหมายทั้งสารบัญญัติ* และวิธีบัญญัติ แต่อย่างใดทรงกระทำเพียง

“...โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดข้าทูลละอองธุลีพระบาทที่มีสติปัญญาได้ชำระพระราชกำหนดบทพระไอยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกถ้วนตามบาลีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุตสาหะทรงชำระตัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาศนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ด้วย ทรงคุณจะให้เป็นที่ประโยชน์แก่กษัตริย์ อันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า...”⁹

ดังที่ปรากฏอยู่ในพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในตอนต้นของกฎหมายตราสามดวงหรือประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ 1 ดังนั้นเมื่อก้าวถึงระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงต้องหยิบยกมาจากกฎหมายตราสามดวง ในส่วนที่เป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติอันได้แก่ พระธรรมนูญ, พระไอยการลักษณะรับฟ้อง, พระไอยการลักษณะพยาน, พระไอยการลักษณะพิสูจน์ดำเนินนำลุยเพลิง, พระไอยการลักษณะตระลาการ, และพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ในเมืองหลวงมีกรมต่างๆ แยกอำนาจปกครอง อยู่มาก ศาลหัวเมืองชั้นในเริ่มขึ้นต่อกรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศ) ก็มีการจำแนก ศาลในเมืองหลวง ยิ่งซับซ้อนไปอีกมีศาลกรมท่า ศาลกรมนา ศาลกรมพระคลังมหาสมบัติ ศาลราชตระกูล ศาลกรมวัง ศาลกรมสุรัสวดี ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งเกษม ระบบศาลและวิธีพิจารณายังคงใช้แบบเก่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงมีพระราช

* กฎหมายสารบัญญัติ คือ กฎหมายที่มีลักษณะเป็นส่วนเนื้อหาของกฎหมายเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับความประพฤติของพลเมือง ทั้งในทางแพ่งและอาญา เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา

⁹วิชา มหาคุณ, “ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522), หน้า 5

อำนาจเด็ดขาดที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งบางเรื่องก็ระบุให้สมุหกลาโหมใช้ดุลพินิจพิจารณาว่าจะควรหรือไม่ควรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา¹⁰

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงดำเนินรอยตามบูรพมหากษัตริย์ราช โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกลองวินิจฉัยเกรี้ยวที่ทิมกรมวัง เพื่อให้ราษฎรตีร้องถวายฎีการ้องทุกข์หรือกล่าวโทษตระลาการได้โดยตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ การทูลเกล้าถวายฎีกาดังกล่าว ไม่มีแบบพิธีโดยเฉพาะและถือเป็นแต่เพียงประเพณีที่มีสืบมาแต่โบราณกาลเท่านั้น ดังที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงอธิบายว่าการฎีกานั้น

“...เข้าใจว่าเป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระกรุณาโปรดสั่งประการใด คงจะไม่มีเป็นแบบเหมือนกันมาทุกแผ่นดินนัก เพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาล เป็นพระบรมเดชานุภาพคุ้มครองแผ่นดินคนละอย่างออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาลที่เป็นอำนาจมัดตริงผืนดินเสียกัน ยังไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีวิธีพิจารณาความตามคำที่เรียกกันในศาลเลย เพราะเหตุฉะนั้น จึงสงสัยว่าเดิมมาฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏนักในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่าถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดประการใดก็แล้วไปด้วยพระบรมเดชานุภาพ...”¹¹

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กระบวนการยุติธรรมที่ทรงปรับปรุงใหม่คือ การทูลเกล้าฯ ถวายฎีกากล่าวกันว่า แต่เดิมมาผู้ใดมีเรื่องเดือดเนื้อร้อนใจจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา จะต้องถูกเขียน 30 ที เพื่อพิสูจน์ความเดือดร้อนและป้องกันมิให้ถวายฎีกาพว้าพแว้อ เป็นที่รบกวนพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าฯ ให้งดเว้นการเขียนเสีย¹² ในทางปฏิบัติการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาดังเดิมนั้นในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกไว้ว่า

¹⁰ หลวงสุทริวาทนฤพุมิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย (พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2513), หน้า 88.

¹¹ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในสมัยปัจจุบัน เล่ม 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กองบัญชาการ, ร.ศ.121), หน้า 988.

¹² นายปราโมทย์ นาครทรรพ, การปรับปรุงประเทศไทยให้สอดคล้องกับความเจริญของบ้านเมือง ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ในหนังสือเรื่องความฉบับที่ได้รับรางวัลทุนภูมิพล, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, พ.ศ.2510), หน้า 50.

“ใครมีความทุกข์ร้อนให้เข้าไปตีกลองใบ 1 ซึ่งเอาไว้ที่ทิมดาบกรมวัง เมื่อเสียงกลองถึงพระกรรณก็โปรดฯ ให้ราชบุรุษออกมารับฎีกา เรียกกันว่า “ตีกลองร้องฎีกา” เห็นจะเป็นประเพณีมาแต่โบราณ แต่ตามการที่เป็นจริงไม่มีใครกล้าเข้าตีกลองร้องถวายฎีกา ถ้ามีทุกข์จะถวายฎีกาก็ถวายในเวลาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปยังที่ไหนๆ นอกพระราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ 3 มีใครจะเสด็จไปไหน ราษฎรที่ถูกผู้มีอำนาจกดขี่ข่มเหงจะถวายฎีกาได้ด้วยยาก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบพฤติการณ์อันนี้ ครั้งเสด็จผ่านพิภพ จึงเอาพระราชหฤทัยใส่ที่จะเสด็จออกพระราชทานโอกาสให้ราษฎรถวายฎีกาได้โดยสะดวกมาตลอดรัชกาล”¹³

โดยได้ “ทรงตั้งประเพณีเสด็จออกรับฎีการาชฎีกาด้วยพระองค์เองทุกวันโกน เดือนละ 4 ครั้ง เวลาเสด็จออกให้เจ้าพนักงานตีกลองวินิจฉัยฎีกาเป็นสัญญาณให้ราษฎร เช่น อุดลูกสาว หรือจับผู้คนจองจำตามอำเภอใจไม่มีใครกล้าทำดังแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นเป็นประโยชน์ จึงโปรดฯ ให้ประกาศขยายพระบรมราชานุญาตต่อออกไปถึงผู้ไม่สามารถจะมาถวายฎีกาได้เอง เช่น ถูกกักขังเป็นต้น ให้ฝากฎีกาญาติพี่น้องหรือมูลนายมาถวายต่างตัวได้ แต่ในการที่รับฎีกาของราษฎรนั้น ถ้าปรากฏว่าใครเอาความเท็จมากราบทูลเพื่อจะให้ผู้อื่นเสียหายโดยไม่มีมูล ก็ให้ลงพระราชอาญาแก่ผู้ถวายฎีกาตามประเพณีเดิม ป้องกันผู้ไม่มีผิดมิให้เดือดร้อน... ฯลฯ”¹⁴ อย่างไรก็ตาม ต่อมาปรากฏว่า “...ผู้จะเข้ามาตีกลองร้องถวายฎีกาได้ยากลำบาก เขาจะต้องเสียเงินค่าไขกุญแจ จึงโปรดฯ ให้เลิกตีกลองเสียยกเอากลองวินิจฉัยฎีกาไปทำหอไว้ที่ริมป้อมสังฆราชชั้น ๓ ถึงวันถือน้ำก็ให้ขุนศาลไปเวียนเทียนสมโภชทุกคราว ป่าวร้องราษฎรให้มา มาร้องถวายฎีกาที่หน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ในวันขึ้น 7 ค่ำ แรม 7 ค่ำ บ้าง แรม 13 ค่ำ บ้าง เสด็จออกรับฎีกาของราษฎรเสมอถ้าเป็นการร้อนจะร้องเมื่อไรก็ได้ ฎีกาครั้งนั้นมาก คราว 1 ถึง 10 ฉบับ 20 ฉบับ ฯลฯ”¹⁵

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัตินั้น ทรงแถลงเรื่องศาลสมัชชานิเทศการในพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินตอนหนึ่งว่า ศาลทั้งปวงซึ่ง

¹³ เจริญพร ข้อ 1 ใน ความทรงจำ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมาคมนักวิจัยประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย, พ.ศ.2509), หน้า 113.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.

¹⁵ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาจัดพิมพ์, พ.ศ. 2514), หน้า 139-140

ปรากฏในพระธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายเก่านั้นมี 14 ศาลด้วยกัน คือ 1) ศาลหลวง 2) ศาลอาญา 3) กระทรวงอาญาจักร 4) กระทรวงนครบาล 5) ศาลกรมวัง 6) ศาลแพ่งกลาง 7) ศาลแพ่งเกษม 8) กระทรวงมรฎก 9) กระทรวงกรมท่ากลาง 10) กระทรวงกรมนา 11) ศาลคลังมหาสมบัติ 12) ศาลกระทรวงธรรมการ 13) กระทรวงสัสดี และ 14) ศาลกระทรวงแพทย¹⁶ อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงกล่าวด้วยว่า พระธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายเก่านั้น “...อาจจะแก้ไขใหม่หลายคราวตามเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มิได้มีฉบับที่ยืนยันว่าฉบับนั้นเป็นเก่า ฉบับนั้นเป็นใหม่ ดูเป็นปนๆ กัน ฉบับไหนที่แก้ไขเสร็จแล้ว ก็ใช้ฉบับนั้นฉบับเดียว ฯลฯ...”¹⁷

ส่วนเรื่องศาลนั้น พระองค์ทรงพระราชทานทรรศนะว่า “...ศาลซึ่งได้กำหนดมาในพระธรรมนูญมีอยู่ 14 กระทรวงเท่านั้น แต่มีศาลเพิ่มเติมขึ้นอีกตามเวลาที่ต้องการ ไม่พอที่จะว่าความทั้งปวงทั่วไป ฯลฯ...”¹⁸

ศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นคงจะมีอยู่ตามนี้ แต่สภาพสังคมในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีความละเอียดซับซ้อนกว่าในสมัยก่อนมาก ระบบศาลตามคตินิยมแบบไทยโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเคยเหมาะสมกับสังคมไทยสมัยก่อนมาระยะหนึ่ง กลายเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย และเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของสังคมอย่างมาก วิธีพิจารณาและพิพากษาคดีตลอดจนการลงโทษเท่าที่ใช้กันอยู่ขาดความเหมาะสม และไม่เป็นธรรมจนเป็นที่ตำหนิติเตียนของคนทั่วไป นอกจากนั้นจำนวนคดีความก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับระบบศาลที่มีศาลแยกย้ายกระจัดกระจายกันอยู่ ตามกระทรวงกรมต่างๆ อำนาจศาลก็ไม่แน่นอน ศาลบางศาลแก่งแย่งหน้าที่กันหรือไม่เอาธุระรักษาการตามหน้าที่¹⁹ ทั้งอำนาจหน้าที่ของตุลาการมิได้แยกออกจากฝ่ายปกครองเป็นการเด็ดขาด การพิจารณาคดีความแทบทั้งหมดมีหน้าที่ฝ่ายปกครองเข้าข้องเกี่ยวอยู่เสมอ นอกจากเจ้ากระทรวงและเจ้าเมืองจะมีเจ้าหน้าที่ทางฝ่ายปกครองแล้ว ยังต้องชำระความอีกด้วย ลูกขุนตระลาการผู้พิจารณาศึกษาหาผลประโยชน์ส่วนตัวอันมิบังควร วิธีกระบวนพิจารณาความก็ยืดยาว²⁰ รวมทั้งต่อมา

¹⁶ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, พ.ศ.2510), หน้า 76-81.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81-82.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 84.

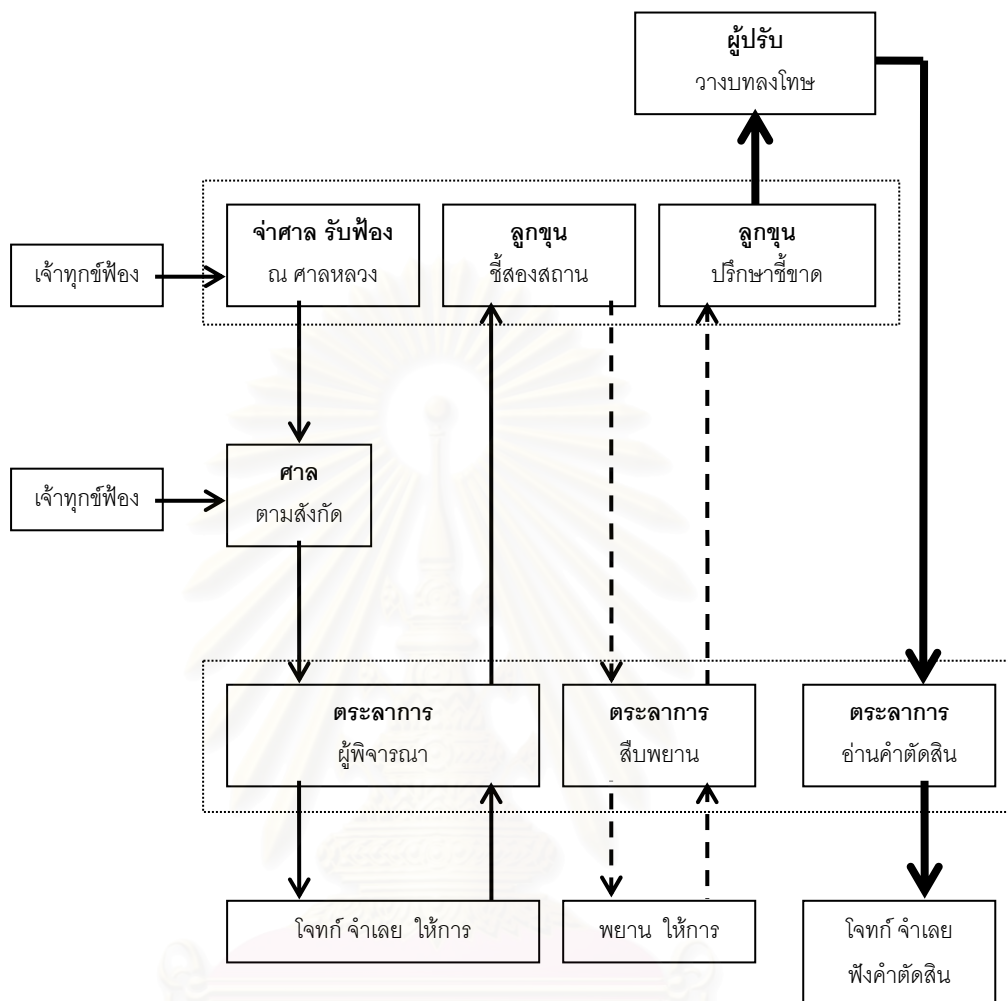
ประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศต่างๆ มากขึ้น ฟังเห็นได้ว่ากฎหมายเดิมนั้นไม่ได้
รับการยอมรับจากนานาอารยประเทศ จนทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต นอกจากนั้น
ยังไม่สามารถนำมาใช้บังคับได้ทุกกรณี

วิธีพิจารณาคดีแบบเก่า

ขั้นตอนการดำเนินคดีในสมัยก่อนมีหลายขั้นตอน และแยกย้ายกันทำหลายคนหลาย
หน้าที่กล่าวโดยย่อก็คือ ในขั้นแรก โจทก์ต้องไปฟ้องคดีต่อลูกขุน ณ ศาลหลวง ก่อนเมื่อลูกขุนเห็น
ว่าเป็นฟ้องชอบด้วยกฎหมายแล้ว จะประทับรับฟ้องส่งไปยังศาลที่มีอำนาจชำระ อธิบดีหรือ
เจ้ากรมซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาศาลนั้นจะมอบหมายให้ตระลาการคนใดคนหนึ่ง เป็นผู้พิจารณา
ตระลาการจะออกหมายเรียกให้จำเลยยื่นคำให้การแก้คดีภายใน 15 วัน เมื่อจำเลยให้การแล้ว
ตระลาการจะนำเสนอลูกขุนเพื่อชี้สองสถานต่อไปว่า ข้อใดรับกันในสำนวน หรือข้อใดไม่รับกันที่
จะต้องสืบพยานต่อไป ตระลาการจะสืบพยานไปตามประเด็นดังกล่าว พยานที่จะสืบนั้นให้คู่ความ
อ้างได้ประเด็นละไม่เกิน 3 คน

การสืบพยาน ตระลาการพร้อมด้วยคู่ความจะออกไปสืบ ณ ที่อยู่ของพยาน เรียกว่า เผธิญ
พยาน เมื่อพยานสืบเสร็จแล้วตระลาการก็จะคัดสำนวนโดยเลือกเอาแต่ส่วนสำคัญอันเป็นประเด็น
หรือที่เกี่ยวกับประเด็นเสนอลูกขุน เรียกว่า คัดกระทงแกลง เพื่อให้ลูกขุนปรึกษาชี้ขาดต่อไป เมื่อ
ลูกขุนได้รับแล้วก็จะปรึกษาทำคำชี้ขาดโดยยกข้อหาคือคำฟ้อง คำให้การของจำเลยขึ้นมากล่าว
และการพิจารณาโจทก์จำเลยนำสืบได้ความประการใด และคดีฟังได้ดังโจทก์หรือจำเลยต่อสู้ เมื่อ
ลูกขุนวินิจฉัยฟังข้อเท็จจริงประการใดแล้ว จะต้องส่งคำชี้ขาดซึ่งเรียกว่า ไบส์ตีย์ ไปให้ลูกขุนซึ่ง
มีความรู้แม่นยำในบทพระอัยการ (หมายถึงกฎหมาย) ปรับบทลงโทษว่าการกระทำของจำเลย
เป็นความผิดต่อกฎหมายใด บทมาตราใด และจะต้องรับโทษเพียงใด เมื่อผู้รับปรับบทลงโทษ
แล้ว ก็จะส่งไบส์ตีย์นั้นให้ตระลาการอ่านและบังคับให้เป็นไปตามคำพิพากษาต่อไป

ภาพที่ 2-2 ขั้นตอนการพิจารณาคดีก่อนการปฏิรูปทางการศาล

จากแผนภูมิข้างต้นจะเห็นว่า ศาล หรือตระลาการในสมัยก่อนมีอำนาจเพียงชำระความ คือ เพียงแต่พิจารณาอันได้แก่ การทำสำนวนสืบพยานและรวบรวมพยานหลักฐานเท่านั้น ผู้พิจารณา เรียกว่าตระลาการ และเมื่อพิจารณาเสร็จแล้วก็ไม่มีอำนาจตัดสินชี้ขาดต้องส่งสำนวนนั้นไปให้ ลูกขุน ณ ศาลหลวง ปรึกษาชี้ขาดต่อไป

ศาลสถิตยยุติธรรม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินอย่างเต็มที่แล้ว ก็ได้ทรงพระราชดำริในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกิจการบ้านเมืองมากมาย ทรงตั้ง **เคาน์ซิลออฟสเตท** (council of state) หรือสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นเมื่อ วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2417 โดยทรงเป็นประธานของสภา และมีหลักฐานใน

หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ 22 มิถุนายน 2417 ลงข่าว “ว่าด้วยปฤษาจัดการในเคาน์ซิล ลอออฟสเตท หรือที่ปฤษาราชการแผ่นดิน” ว่า “...ได้ทรงมีพระราชดำริพร้อมด้วยเคาน์ซิล จะจัดการศาลชำระความแลแก้ไขสอบสวนพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการอื่นๆ อีก มีอยู่หลายอย่างหลายประการก็คงจะจัดให้สำเร็จไปที่ละสิ่ง แต่ซึ่งจะสำเร็จไปโดยเร็วนั้นไม่ได้เพราะเป็นการใหญ่ ให้ท่านทั้งปวงคอยฟังไปข้างหน้าเถิด...”

อันแสดงให้เห็นว่าทรงเห็นความสำคัญในการปรับปรุงการศาล และกฎหมายเป็นลำดับแรก เนื่องในโอกาสสถาปนาหลักพระนครของกรุงรัตนโกสินทร์จะเวียนมาบรรจบครบ 100 ปี²¹ ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริให้สร้าง **ศาลสถิตยุติธรรม** โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพระพุทธรูปไปทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2425 ตามเวลาก่อพระฤกษ์²² อาคารศาลสถิตยุติธรรมหลังนี้ ได้สร้างสำเร็จเรียบร้อย และเป็นที่ทำงาน เป็นที่ประชุมลูกขุนตระลาการศาลทุกกระทรวง และเป็นที่เก็บรักษาพระราชกฤษฎีกากฎหมาย พระราชบัญญัติเก่าใหม่ รวบรวมไว้ในที่เดียวกันทั้งสิ้น เพื่อ

²¹ ในโอกาสสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริ ให้สร้างถาวรวัตถุ 2 อย่าง คือ **ปฐมบรมราชานุสาวรีย์** สร้างขึ้นเพื่อสนองพระเดชพระคุณ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เสนาบดีกรมท้าวเป็นผู้อำนวยการสร้าง และ**ศาลสถิตยุติธรรม** โดยให้เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) สมุหกลาโหมเป็นผู้อำนวยการสร้าง ศาลสถิตยุติธรรมที่จะสร้างนี้คือ ตึกอาคารศาลแพ่งหลังเดิม ส่วน ปฐมบรมราชานุสาวรีย์จะสร้างขึ้นเป็นมณฑปศิลา ปรากฏตามพระหัตถเลขาของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ประทานหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ลงวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2481 ตอนหนึ่งว่า “...ส่วนปฐมบรมราชานุสาวรีย์ใครเป็นผู้คิดแบบฉันไม่ทราบ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค) เป็นผู้อำนวยการสร้าง สร้างในสนามตรงหน้าศาลสถิตยุติธรรม แบบปฐมบรมราชานุสาวรีย์นั้นคิดจะสร้างเป็นบุษบกใหญ่ทำด้วยศิลา เป็นที่ตั้งพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช...” ส่วนศิลาฤกษ์ที่ทรงวาง ณ ปฐมบรมราชานุสาวรีย์นั้น โปรดให้บรรจุพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน รูปเสนาบดีผู้ทำการ รูปวัดรูปวังในกรุงเทพฯ รวมทั้งเงินตราทั้งเก่าและใหม่ อย่างละอันลงไปด้วย อย่างไรก็ตามปรากฏว่าการสร้างปฐมบรมราชานุสาวรีย์ มีอุปสรรคขัดข้องต้องล้มเลิกไป และมาจัดสร้างใหม่ในโอกาสครบรอบ 150 ปีของกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2475 ที่เชิงสะพานพระพุทธรูปปัจจุบันและเรียกว่า **พระปฐมบรมราชานุสรณ์**

²² ปรากฏตามพระหัตถเลขาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ว่า คือ เวลา 3 โมงเช้า 6 นาที ถึง 4 โมง 13 นาที สำหรับศิลาฤกษ์หรือศิลาบรมฤกษ์นั้นเป็นแท่นหินกว้าง 20 นิ้ว สูง 20 นิ้ว และยาว 36 นิ้ว เฉพาะแท่นซึ่งพบที่ศาลสถิตยุติธรรมเมื่อ วันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2503 ปรากฏว่าได้สกัดเป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในมีทับสังกะสีขนาดยาว 14 นิ้ว กว้าง 5 นิ้ว สูง 3 นิ้วครึ่งบรรจุอยู่และภายในทับสังกะสี มีแผ่นเงิน หรือ **หิรัญบัตร** ซึ่งจารึกเรื่องที่ทรงพระราชดำริในการสร้างศาลนี้ จำนวน 4 แผ่น

จะให้สอบสวนง่ายและให้การคดีเสร็จได้รวดเร็ว สมดังพระราชประสงค์ที่จารึกไว้ในหิรัญบัตร
ทุกประการ

แม้จะสร้างศาลสถิตยุติธรรมขึ้นแล้ว แต่ระบบการศาลและการพิจารณาคดีของศาลก็
ยังเป็นไปตามแบบเดิม²³ ซึ่งมีความไม่เหมาะสมหลายประการ คือ

1. ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม ซึ่งทำให้คดีความล่าช้า และ
สับสนกับทำให้อำนาจบริหารเข้ามาก้าวก่ายอำนาจตุลาการ ความไม่เหมาะสมของ
วิธีพิจารณาความตามแบบเดิมอันได้แก่
2. ความไม่เหมาะสมของวิธีการสืบพยาน ความไม่เหมาะสมของระบบ
จารีตนครบาล และความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการลงโทษ ซึ่งเป็นไปในแบบ “ตา
ต่อตา ฟันต่อฟัน”
3. ความทุจริตและการหาผลประโยชน์ที่มีชอบในระบบการศาลเดิม
4. ความบีบคั้นจากต่างประเทศในด้านการศาล อันเนื่องจากการที่ชาว
ต่างประเทศมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย กล่าวคือทำให้ชาวต่างชาติ
ได้สิทธิพิเศษไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทยและไม่ต้องขึ้นศาลไทย ทั้งนี้เนื่องจาก
ชาวต่างประเทศไม่ยอมรับว่า ระบบกฎหมายและการศาลไทยจะมีความปลอดภัย
และยุติธรรมเพียงพอ เพราะยังล่าช้าและสับสนอยู่มาก และได้เป็นปัญหาที่ทำให้
ความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยในการปกครองประเทศเป็นอันมาก

จากวิกฤตกาลดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่จะปฏิรูประบบกฎหมายและ
การศาลไทยโดยเร่งด่วนที่สุดเท่าที่จะทำได้ นอกจากนี้ยังมีแรงกดดันมาจากเจ้านายและข้าราชการ
ที่มีหัวก้าวหน้า ซึ่งต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในราชการแผ่นดิน โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับ
ความยุติธรรม เจ้านาย และข้าราชการกลุ่มนี้ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ พระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒน
วิศิษฎ์ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ พระยามหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) พระยาอภัยพิพิธ (สุน่ ศาสตร
ภักย์) เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินตอน
หนึ่งว่า

²³ เขียร เจริญวัฒนา, “การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง,” ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธี
เปิดอาคารศาลจังหวัด พระนครศรีอยุธยา, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522), หน้า 25.

“๑. อ้างว่าเป็นธรรมดาผู้มีความกรุณาต่อมนุษย์ด้วยกันทั่วไปต้องประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุข ความเจริญ แลได้รับความยุติธรรมเสมอทั่วกัน

๒. อ้างเอาความเจริญความศิวิไลซ์ของชาวยุโรป แลความไม่เจริญของประเทศเอเซีย แล้วจึงเห็นต่อไปว่า ใช่แต่เป็นการกีดขวางความเจริญแห่งประเทศซึ่งเดินทางศิวิไลซ์ด้วย จึงเป็นช่องให้ประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปคิดเข้าเป็นผู้อุปการะจัดการบ้านเมืองให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ทั่วกัน

๓. ยกว่าเคาเวอนเมนต์นั้นๆ จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย จึงมีโจรผู้ร้ายทำอันตรายต่อชีวิต แลทรัพย์สินมบัติทั้งปวง แลอันตรายนั้นมาถึงชาวยุโรปที่จะจัดการบ้านเมืองนั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้มีความสุขทั่วไปทั้งชาวยุโรปแลคนในชาตินั้นๆ แลทั้งจะทำจัดคนพาลด้วย”²⁴

ในปี ร.ศ. 104 (พ.ศ. 2528) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งขณะนั้นยังมีพระยศเป็นกรมหมื่น ได้ทรงทำบันทึกแผนงานสำหรับศาลยุติธรรมขึ้นถวายตามพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 โดยทรงเสนอความเห็นในอันที่จะรวมการศาลทั้งปวงให้เข้ามาอยู่ในกระทรวงเดียวกัน²⁵ ปราบฎว่ารัชกาลที่ 5 ได้ทรงให้เจ้ากระทรวงต่างๆ ประชุมที่ปรึกษาความเห็นที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลเสนอมานี้ แต่บรรดาเจ้ากระทรวงโดยมากเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันควร และยังไม่สามารถจัดการให้เรียบร้อยได้ในตอนนั้น ต่อมาในวันที่ 3 สิงหาคม ร.ศ. 109 (พ.ศ. 2434) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ซึ่งภายหลังดำรงพระยศเป็นกรมพระสวัสดิ์วิศิษฎ์ ได้ทรงเรียบเรียงความเห็นจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกฉบับหนึ่ง²⁶ ในที่สุดปลายปี ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435) รัฐบาลไทยก็ได้ออกประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ลงวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 110 ในพระราชปรารภประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม มีข้อความตอนหนึ่งว่า

²⁴ เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิราชบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานฉาบปณกิจศพ หม่อมสนธิท กฤดากร 6 มีนาคม 2510 (ม.ป.ท.), หน้า 3.

²⁵ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ย.1/9 ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี.

²⁶ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ย.1/3 ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 สิงหาคม ร.ศ.110.

“...ทุกวันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่างๆ ทั้งปวงนั้นก็มีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาไศรยราษฎรพลเมือง มีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันถึงกับมากขึ้นประการหนึ่ง ศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวงทั้งผู้พิจารณา และผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความซึ่งขาดปรับสัจย์ตัดสิน ก็อาไศรยแต่ในถ้อยคำสำนวนที่ในกระดาศสมุด ไม่ได้เห็นด้วยจักขุในการพิจารณาเลย จึงเปนช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการแลคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เป็นทางที่จะชักประวิงให้ความเข้าไปได้ต่างๆ คดีของราษฎรจึงได้ค้างค้ำทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้นๆ มากขึ้นทุกที กว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่อง ก็ช้านานเปนการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎรได้ความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก...ฯลฯ²⁷

ประกาศพระบรมราชโองการฉบับนี้ ถือได้ว่าเป็นก้าวแรกที่สำคัญยิ่งของการปฏิรูปการศาลไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการเปลี่ยนแปลง และปรับปรุงโครงสร้างของการศาลไทยโดยสิ้นเชิง และเป็นการจัดระเบียบทางการศาลให้เป็นแบบยุโรป โดยตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านศาลยุติธรรมอย่างแท้จริงเพียงองค์กรเดียว มีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้ากระทรวง ซึ่งมีหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่ศาลในการพิจารณา และพิพากษาคดีเท่านั้น ซึ่งเป็นแนวคิดใหม่ที่จะมีการแยกฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายตุลาการโดยปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก²⁸

2.1.2 ศาลในสมัยปัจจุบัน

การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล มีขึ้นเพื่อจะแก้ไขข้อบกพร่องในวิธีการจัดราชการศาลยุติธรรมที่มีมาแต่เดิมให้หมดสิ้นไป²⁹ การจัดราชการศาลยุติธรรมระบบใหม่ดังกล่าวแล้ว ได้เริ่มแต่ในปี ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2435) ที่มีการประกาศจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ในประกาศฉบับนี้มีการเปลี่ยนแปลงระบบศาลเดิมคือ รวมศาลต่างๆ ซึ่งอยู่กระจัดกระจายต่างกรมต่างกระทรวงมาไว้

²⁷ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติในบัดยบัน เล่ม 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ลหุโทษ, ร.ศ. 120), หน้า 168-169.

²⁸ กระทรวงยุติธรรม, “ประวัติและวิวัฒนาการศาลและกระทรวงยุติธรรม,” หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี กระทรวงยุติธรรม ฉบับภาษาไทย, (กรุงเทพฯ: เพอเพคท์ กราฟฟิค กรุ๊ป, 2535), หน้า 26.

²⁹ สุจริต ถาวรสุข, “การจัดศาลหัวเมืองครั้งแรก,” ใน กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาล 1 กับศาลแขวงพระนครและธนบุรี พิมพ์แจกในการถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดราชผาติการาม (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2507), หน้า 8.

ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมแห่งเดียวกัน เพื่อลดจำนวนศาลให้น้อยลง จาก 16 ศาล เหลือ 7 ศาล³⁰ และแบ่งอำนาจศาล ออกเป็น 3 ชั้น คือ

ศาลชั้นต้น เป็นศาลที่รับฟ้องในชั้นเริ่มคดี ไม่ว่าจะเป็คดีแพ่งหรือคดีอาญา

ศาลชั้นกลาง เรียกว่า ศาลอุทธรณ์ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์ คัดค้านคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นทั่วราชอาณาจักร

ศาลสูงสุด เรียกว่า ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ที่คู่ความฎีกาคัดค้านคำพิพากษา ตามบทบัญญัติแห่ง กฎหมายว่าด้วยฎีกา คดีใดที่ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้วให้ถือเป็นอันยุติ

กำหนดให้มีผู้พิพากษาทำหน้าที่ในศาลที่ตั้งขึ้นใหม่แทน ลูกขุน* และผู้ปรับ** แต่ละศาล มีอธิบดีผู้พิพากษาเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบกับมีผู้พิพากษาตามจำนวนที่เห็นสมควร ทั้งนี้โดย **ได้รับพระราชทานเงินเดือน** ส่วนผู้พิจารณาค่งใช้ตระลาการจากศาลเดิมทำหน้าที่พิจารณาเป็น การวางหลักแยกอำนาจบริหารและอำนาจตุลาการออกจากกันเป็นครั้งแรก โดยกำหนดให้ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีหน้าที่บังคับ และแก้ไขการขัดข้องในคดี และรับผิดชอบให้การ พิพากษาและพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกและเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการ พิพากษาและพิจารณาคดีนั้น และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ **พระราชบัญญัติ จัดการในสนามสถิตย์ยุติธรรม ร.ศ.111 (พ.ศ. 2435)** ราชการศาลยุติธรรมจึงได้เริ่มมีรากฐาน มั่นคงเป็นปึกแผ่นมาแต่บัดนั้น แต่ตามประกาศและพระราชบัญญัติดังกล่าวแล้วนี้ คงเป็นเพียง การจัดการราชการศาลยุติธรรมระบบใหม่ในกรุงเทพมหานครเท่านั้น ส่วนต่างจังหวัดในระยะแรกนั้น คงดำเนินราชการศาลตามแบบเดิมไปก่อน กล่าวคือ ศาลหัวเมืองยังคงสังกัดอยู่ใน กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาลเหมือนเดิม

³⁰ เขียว เจริญวัฒนา, “การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง,” ใน ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบ พิธีเปิดอาคารศาลจังหวัด พระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522), หน้า 42-44.

* ลูกขุน หมายถึง ข้าราชการตำแหน่งต่างๆ หรือขุนนางเท่านั้น จึงมีคำมาขยายคำนี้ออกไปอีกเป็น “ลูกขุน ณ ศาลา” อันหมายถึงข้าราชการฝ่ายบริหารชั้นผู้ใหญ่ เช่น สมุหนายก สมุหพระกลาโหม หรือเสนาบดี เป็นต้น ในที่นี้ หมายถึง “ลูกขุน ณ ศาลหลวง” อันได้แก่ลูกขุนผู้ทำหน้าที่ตุลาการ แต่นิยมเรียกกันว่า “ลูกขุน” เฉยๆ

** ผู้ปรับ หมายถึง พนักงานที่จะพลิกหรือเปิดสมุดกฎหมายว่าจะตัดสินลงโทษอย่างไร ได้แก่เจ้ากรมแพ่งเกษม และเจ้ากรมแพ่งกลาง

วิธีพิจารณาคดีแบบใหม่

การปรับปรุงระบบการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในศาลสถิตยุติธรรมระบบใหม่นั้น ยึดถือตามแนวทางแบบตะวันตก ซึ่งเปลี่ยนไปจากระบบการศาลเดิมอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เดิมผู้ต้องหาต้องพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าตนเป็นผู้บริสุทธิ์ บางครั้งผู้พิพากษาก็ทำตนเป็นโจทก์เสียเอง แต่ในระบบใหม่นี้ศาลไทยใช้วิธีพิจารณาความแบบที่ใช้ในศาลอังกฤษทั้งในคดีอาญาและคดีแพ่ง เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงให้อรรถาธิบายว่า “...เดี๋ยวนี้ที่สันนิษฐานเสียว่าผู้ต้องหาเป็นคนบริสุทธิ์ กว่าโจทก์จะนำสืบให้เห็นว่าผิด ฯลฯ...”³¹ ในคดีแพ่งก็เช่นเดียวกัน ผู้ใดกล่าวอ้างข้อความอันใด ฝ่ายนั้นเป็นผู้มีหน้าที่นำสืบพิสูจน์ให้ศาลเห็นจริงตามข้ออ้างนั้น การชักพอกผู้ต้องหาว่าเป็นโจรผู้ร้ายด้วยการใช้อาญาจารีตนครบาลนั้น ยกเลิกโดยสิ้นเชิง ผู้พิพากษาจะลงโทษบุคคลใด ต้องอาศัยพยานหลักฐานในคดีนั้นเป็นสำคัญ ในกรณีที่มีความสงสัยว่าจำเลยได้กระทำผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย³² การซักถามพยานในศาลเป็นเรื่องของคู่ความแต่ละฝ่ายที่จะต้องกระทำเอง แบบเดียวกับการซักถามพยานในศาลอังกฤษ ซึ่งเรียกกันว่าเป็น ระบบกล่าวหา (the accusatorial system) ศาลไม่ได้ร่วมซักถามพยานอย่างเป็นทางการก่อน หากศาลจะซักถามอย่างคนกลางเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมเท่านั้น การซักถามพยานมีการถามซัก (examination-in-chief) การถามค้าน (cross-examination) และการถามติง (re-examination) เช่นเดียวกับการซักถามพยานในศาลอังกฤษ กระบวนการพิจารณาคดีในศาลในเรื่องอื่นๆ เราก็ได้เดินตามแบบฉบับของอังกฤษโดยใกล้ชิดดุจกันอย่างไรก็ตาม เรามิได้นำเอาระบบการพิจารณาคดีแบบจюри (jury) ของอังกฤษมาใช้ด้วย *

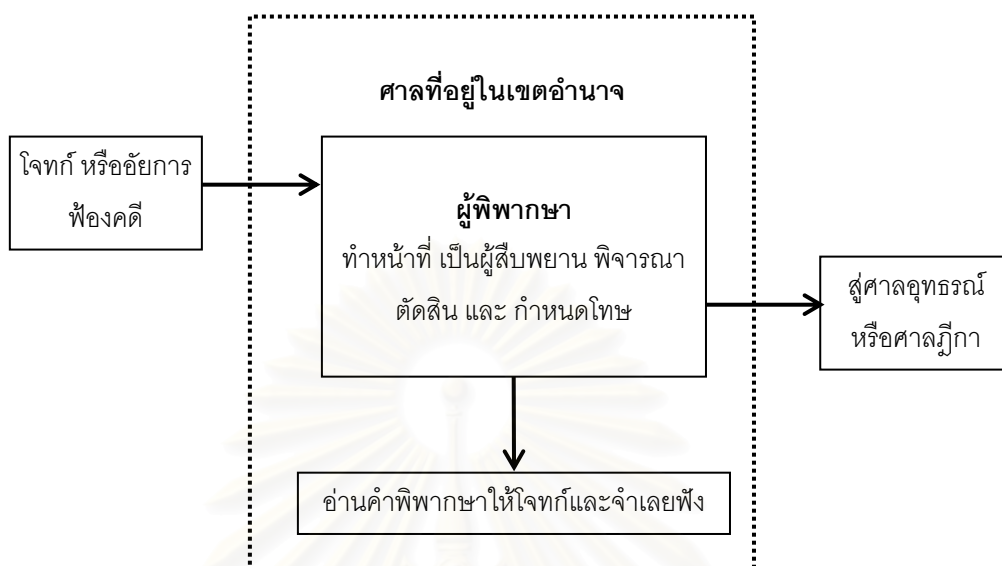
³¹ พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระราชบัญญัติปิฎกฉบับ เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ลหุโทษ กรุงเทพฯ, ร.ศ. 121) หน้า 623.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 623.

* ระบบการพิจารณาคดีแบบจюри (jury) ของอังกฤษนี้ มักจะเรียกในภาษาไทยว่า “ลูกขุน” ถ้าจะเรียกว่า “ลูกขุน” ก็น่าจะต้องทำความเข้าใจกันก่อนในเบื้องต้นว่า “ลูกขุน” ของศาลอังกฤษแตกต่างกับ “ลูกขุน” ตามระบบการศาลไทยดั้งเดิมในแง่ที่ว่า “ลูกขุน” ของอังกฤษเป็นราษฎรธรรมดาถูกเกณฑ์ให้มาตัดสินคดีอาญาและคดีแพ่งบางประเภทเฉพาะในปัญหาข้อเท็จจริง ส่วนปัญหาข้อกฎหมายนั้นเป็นหน้าที่ของผู้พิพากษาศาลอังกฤษโดยเฉพาะ ส่วน “ลูกขุน” ในระบบศาลไทยดั้งเดิมถือได้ว่าเป็นผู้พิพากษาอาชีพประเภทหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่ตรวจรับฟ้องและเมื่อศาลพิจารณาข้อเท็จจริงแล้ว ลูกขุนเป็นผู้ชี้ขาดอีกครั้งหนึ่งว่าจำเลยผิดหรือไม่ผิด

การที่เรามิได้นำเอาระบบการพิจารณาคดีแบบจюриของอังกฤษมาใช้ในศาลไทยนั้น น่าจะเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องในการปฏิรูปวิธีพิจารณาพิพากษาอรรถคดีแล้ว เพราะระบบการพิจารณาคดีแบบจюриนั้นไม่เหมาะสมแก่สภาพการณ์ในบ้านเมืองของเราไม่ว่าในสมัยใด เพราะแม้แต่ในหมู่ปัญญาชนไทยที่มีความสำนึกในหน้าที่ของพลเมืองดีระบบจюриก็ยังขัดต่อความรู้สึกนึกคิดของเราอยู่ในแง่ที่ว่า เราถือเป็นนิตราชประเพณีตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีตลอดมา

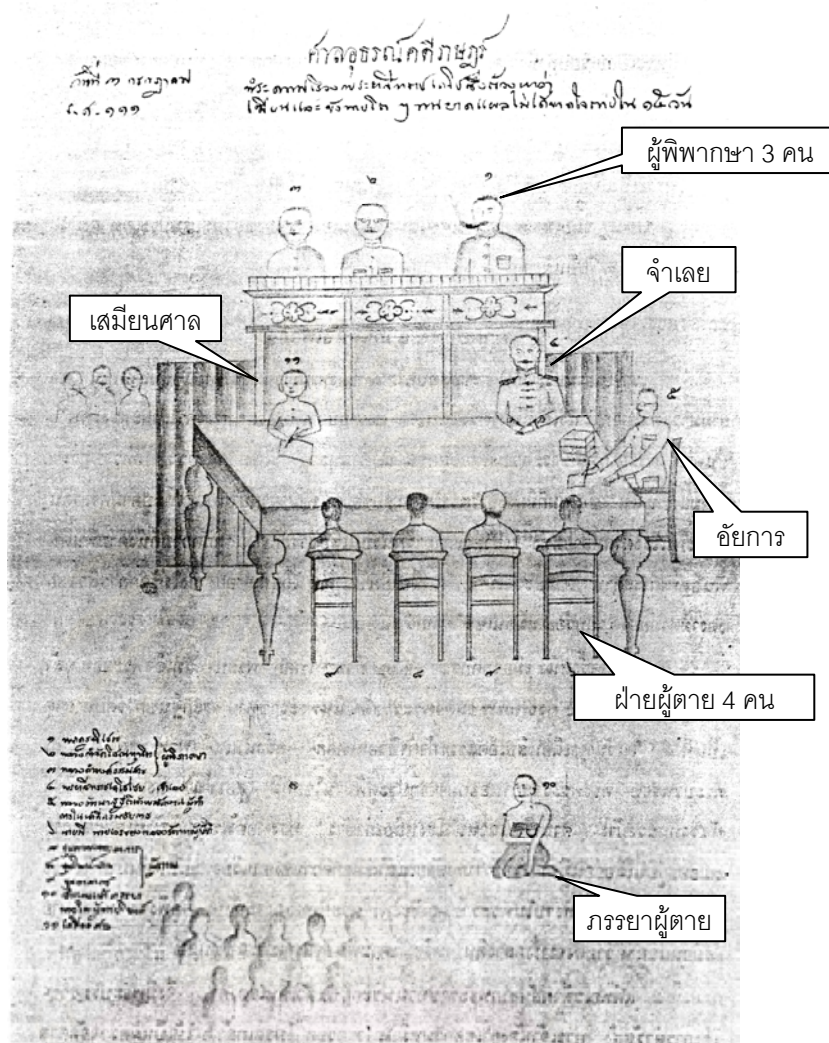
ภาพที่ 2-3 ขั้นตอนการพิจารณาคดีหลังการปฏิรูปทางศาล

การนั่งพิจารณาคดี ศาลสมัยก่อนลูกขุนและตระลาการนั่งทำการกับพื้น ส่วนลูกความก็นั่งตามพื้นดินพื้นอิฐพื้นกระดาน "...บางคนนั่งบนหนังสือที่ห่อสมุดสำนวนไป บางคนก็มีพรมหรือเสื่อที่หามาได้ตามถนัด..."³³ ต่อมาเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นแล้ว ปรากฏว่าผู้พิพากษาออกนั่งพิจารณาคดีบนบัลลังก์อย่างปัจจุบันนี้แล้ว ในการพิจารณาคดีที่ศาลอุทธรณ์คดีราษฎรก็ปรากฏตามภาพเขียนซึ่งหลวงรัตนานุปัติให้วาดไว้ จะเห็นว่าผู้พิพากษาออกนั่งพิจารณาคดีบนบัลลังก์แล้ว ภาพที่ 2-3

จนถึงปัจจุบันว่า เป็นพระราชภารกิจขององค์พระมหากษัตริย์โดยตรงที่จะทรงเป็นผู้พิจารณาพิพากษารรคดีของราษฎร แม้ในปัจจุบัน ศาลไทยก็ยังคงพิจารณาพิพากษารรคดีในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ยิ่งกว่านั้นราษฎรไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยและความระลึกในหน้าที่พลเมืองดียังมีไม่เพียงพอที่จะเป็นจู้ ส่วนระบบการพิจารณาคดีแบบจู้ของอังกฤษนั้นราษฎรอังกฤษระดับการศึกษาสูง ความระลึกในหน้าที่ของพลเมืองดีมาก อังกฤษถือว่าราษฎรต้องมีส่วนมีเสียงในการปกครองแผ่นดินทั้งสามสาขาของอำนาจอธิปไตย กล่าวคือ ทางนิติบัญญัติด้วยการเป็นสมาชิกรัฐสภา ทางบริหารด้วยการร่วมบริหารแผ่นดินในคณะรัฐบาล และทางตุลาการด้วยการเป็นจู้

³³ เจริญวัฒนา, "การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง," หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522) หน้า 48-54.

ภาพที่ 2-4 ภาพวาดแสดงการพิจารณาคดีที่ศาลอุทธรณ์คดีราษฎรซึ่งหลวงรัตนานุปัติให้วาดไว้³⁴ ในรูปด้านบนเขียนไว้ว่า วันที่ 3 กรกฎาคม ร.ศ.111 ชำระความเรื่องพระยาสิทธิราชเดโชซึ่งต้องหาว่า เสียนและซัง นายโต ๆ ทนบาดแผลไม่ได้ขาดใจตายใน 15 วัน

ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับเรื่องผู้พิพากษาระลาการเปลี่ยนจากนั่งกับพื้นมานั่งบนเก้าอี้ บัดลี้กนี้ นายก.ศ.ร. กุหลาบ เอดีเตอร์หนังสือพิมพ์สยามประเภาได้เขียนตอบปัญหาลงในหนังสือ สยามประเภา ฉบับวันที่ 10 กรกฎาคม ร.ศ.118 ว่า

³⁴ เขียร เจริญวัฒนา, "การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง," หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรง ประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522) หน้า 49

“...เดิมตั้งแต่กรุงเก่าและกรุงเทพฯ ขึ้นต้น ตระลาการผู้ชำระความและลูกขุน ณ ศาลหลวง ผู้พิพากษาอรรถคดีที่ราษฎรหาความแก่นั้น ชั้นเดิมก็มีตระลาการนั่งบนเสื่อของตนมาจากบ้านตน เสื่อปูตามศาลาดินและพื้นโรงศาลหลายแห่งแล้วตระลาการก็นั่งบนเสื่อชำระความ ลูกความก็นั่งตามพื้นดิน พื้นอิฐพื้นกระดานตามธรรมเนียมบ้านเมืองยังเป็นป่าๆ เกื้อนๆ อยู่ ยังไม่รู้จักการสืวิไลยงดงามอย่างเรียบร้อยเหมือนเช่นในทุกวันนี้

อยู่มาครั้งหนึ่ง เมื่อจุลศักราช 1222 ปีวอก โทศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 กรุงเทพฯ เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐินบก วันมหาธาตุเป็นที่ 1 ในวันพุธเดือนสิบเอ็ดแรมเก้าค่ำปีวอกโทศก ครั้งนั้นเสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวนรบ ทรงพระราชยานออกมาจากประตูพิมานไชยศรี (สองชั้น) ถึงทิมแถวที่เรียกกันว่าทิมสมบ้าง ศาลาดินแถวหน้าโรงหล่อเก่าบ้าง ทรงทอดพระเนตรเห็นตระลาการหมอบอยู่บนเสื่ออ่อนมีหมอนอิงวางอยู่ด้วย แหะแลมีลูกความหมอบเรียงรายเป็นอันมาก จึงทรงพระราชสันนิษฐานทราบในพระราชหฤทัยว่า ตระลาการคงจะนั่งบนเสื่อพิงหมอนดินสลายเสมียนแลลูกความคงจะนั่งกลางดิน หรือนั่งตามพื้นอิฐแหะชะลาเป็นแน่

แต่พอเสด็จกลับจากพระราชทานพระกฐินแล้วเป็นเวลาค่ำ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่ง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นถาวรรวยศ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ตรวจจัดศาลที่ชำระความทั่วไปทุกศาล โปรดเกล้าฯ ให้รวมศาลต่างๆ มาตั้งตามศาลาแถวทิม (ที่ตรงหน้าหอพระสมุทวชิรญาณเดี๋ยวนี้) ให้จัดการมีโต๊ะเก้าอี้พร้อมทุกศาล จัดการให้มีตระลาการนั่งบนเก้าอี้ มีสมุทวางบนโต๊ะกลมสามเท้า โปรดเกล้าฯ ให้เบิกเสื่อหวายมาปูที่ศาลให้เสมียนลูกความนั่งทั่วกันไปในศาลต่างๆ ต้องที่นับว่ามีขนบธรรมเนียมดีตั้งโต๊ะเก้าอี้ขึ้นในศาลไทยได้เป็นครั้งแรก เมื่อ ณ วันอังคารเดือนสิบสองขึ้นค่ำหนึ่งในปีวอกโทศกจุลศักราช 1222 ปี ภายหลังต่อมาไม่กี่ปีก็มีเหตุที่เก้าอี้โต๊ะเก้าอี้ชำรุดทรุดโทรมไปเบิกไม่ใคร่ได้ด้วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นถาวรรวยศ ทรงพระประชวรเนืองๆ ไม่มีใครเป็นธุระตรวจตราการนั้นก็เสื่อมทรามร่วงโรยหมดไปทุกวันจนถึงตระลาการต้องนั่งยังพื้นดินดั่งเก่าสืบต่อมาตลอดรัชกาลที่ 4 ภายหลังต่อมาโต๊ะเก้าอี้หักเสียหายหมดไป ไม่ใคร่จะเป็นภาระธุระได้ธรรมเนียมที่ตระลาการนั่งเก้าอี้จึงได้เลิกต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 5 ในชั้นแรกก็ยังมีตระลาการนั่งยังพื้นศาลตามแบบโบราณอยู่...”

ครั้งภายหลังในรัชกาลที่ 5 กรุงเทพฯ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ว่าจ้างมิสเตอร์เกรซี (อาจีเติก นายช่างก่อสร้าง) ให้ทำศาลสถิตยยุติธรรมขึ้นที่โรง

ราชรถเก่า... ครั้นศาลสถิตยัตติธรรมสำเร็จแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน
รัชกาลปัจจุบันนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น...ครั้น ณ
วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ.๑๑๑ ครั้งนั้น พระเจ้าน้องยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงจัดการศาลสถิตยัตติธรรม ให้มีตระลาการนั่งเก้าอี้
แหละมีโต๊ะตั้งสมุคด้วยพร้อม แหละมีบัลลังก์อาชญาผู้พิพากษาตัดสินนั่งเป็นอาศน์
อำนาจผู้พิพากษาความในศาลด้วย ก็นับว่าศาลไทยกลับมีเก้าอี้แหละมีโต๊ะตั้งในศาล
เป็นครั้งที่ 2 แหละเริ่มริคดีมีธรรมเนียมมีบัลลังก์อาชญา (คือที่ไทยเรียกตามภาษาจีน
ว่าแห่งหมิง) มีขึ้นเป็นครั้งแรกในกรุงสยามโดยความเจริญของบ้านเมือง

ครั้น ณ วันที่ 22 ตุลาคม ร.ศ.113 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปัจจุบันนี้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นเสนาบดี
กระทรวงยุติธรรม แทนพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณฯ เสด็จไปประทับ
อยู่ ณ ประเทศยุโรป ขนบธรรมเนียมศาลสถิตยัตติธรรมมีโต๊ะเก้าอี้แหละบัลลังก์
อาชญาขึ้นนั้นก็ยังคงมีอยู่ตามเดิมไม่ได้เพิ่มเติมแหละลดหย่อนหาไม่ได้

ครั้งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทูลลาออกจากตำแหน่งที่
เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ
กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (แต่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้า
ระพีพัฒน์ศักดิ์) โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แต่ ณ วันที่ 3 มีนาคม
ร.ศ. 115 ต่อมาจนทุกวันนี้ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าระพีพัฒน์ศักดิ์ เสนาบดี
กระทรวงยุติธรรมได้ทรงพระอุตสาหะจัดการศาลสถิตยัตติธรรม ให้มีขนบธรรมเนียม
อันเรียบร้อย เหมือนศาลในประเทศยุโรป คือ ทรงจัดการให้มีโต๊ะตั้งบาญชีแหละ
สรรพนหนังสือในถ้อยความที่ศาลทั้งสิ้นไม่ให้ตั้งกับพื้นศาลอย่างแบบโบราณ ทั้งทรง
จัดการให้มีเก้าอี้ ให้ตระลาการแหละผู้พิพากษาเสมียน แหละลูกความใจทักจำเลย
พยานนั่งเก้าอี้ทั่วกัน จัดให้มีห้องกรมให้พยานเบิกความกัน คู่ความก็ให้ยื่นให้การได้
ไม่ห้ามปราม ไม่ปิดบังซ่อนซ่อนความเหมือนเช่นศาลโบราณ โปรดเกล้าฯ ให้เป็น
การเปิดเผยแก่มหาชนทั่วไป ให้มีโอกาสเข้ามาฟังความได้อย่างนี้ก็นับว่ามีความ
เจริญเรียบร้อย (สิวิไลย) คล้ายศาลในยุโรปประเทศทั่วไปในโลกบัลลังก์อาชญาถึงงาม
กว่าเก่า”³⁵

³⁵ เขียร เจริญวัฒนา, “การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง,” หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรง
ประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522) หน้า 50.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดวางระบบศาลขึ้นมาใหม่ และได้ว่าจ้างให้ผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายทั้งจากอังกฤษ ฝรั่งเศส เบลเยียม ญี่ปุ่น และลังกา มาเป็นที่ปรึกษากฎหมาย และในสมัยนั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ก็ได้แก้ไขชำระกฎหมายตราสามดวงเดิมขึ้นใหม่ และจัดพิมพ์ขึ้นในชื่อของ “กฎหมายราชบุรี” ในปี พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจชำระและร่างกฎหมายขึ้นมาใหม่ ทำการร่างกฎหมายลักษณะอาญา กฎหมายว่าด้วยการเลิกทาส กฎหมายวิธีสบัญญัติ ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและกฎหมายที่สำคัญหลายฉบับ และในรัชสมัยต่อมา กฎหมายไทยได้ถูกพัฒนาสืบต่อกันยาวนาน トラบจนทุกวันนี้ มีการจัดทำประมวลกฎหมาย และร่างกฎหมายต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งกฎหมายไทยนั้น ได้รับอิทธิพลทั้งจากกฎหมายภาคพื้นยุโรป อาทิ กฎหมายอังกฤษ กฎหมายฝรั่งเศส รวมทั้งจารีตประเพณีเดิมของไทยด้วย (มีอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 และ 6 ว่าด้วยเรื่องครอบครัวและมรดก) และได้รับการแก้ไขให้มีความสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา มีกฎหมายที่ทันสมัยถูกตราขึ้นใหม่ๆตลอด เช่น กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา หรือที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ

ชาวต่างชาติที่เข้ามารับราชการในกระทรวงยุติธรรม

เนื่องจากปัญหาใหญ่ทางการศาลของไทย คือ ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม ซึ่งทำให้คดีความล่าช้าและสับสน ความไม่เหมาะสมของวิธีพิจารณาความตามแบบเดิม ได้แก่ วิธีการสืบพยาน ระบบจารีตนครบาล ทฤษฎีการลงโทษ ซึ่งเป็นไปตามแบบ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน” และความบีบคั้นจากต่างประเทศจากการที่ชาวต่างชาติมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย ไม่ยอมรับรองอยู่ภายใต้กฎหมายไทย เนื่องจากถือว่ากฎหมายไทยยังไม่มีระเบียบแบบแผนรัดกุมพอ ทำให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องรีบเร่งปฏิรูประบบกฎหมาย และการศาลไทยให้เป็นที่เชื่อถือ และยอมรับของชาวต่างประเทศ แต่คนไทยในเวลานั้นยังไม่มีความรู้และประสบการณ์มากพอ จึงต้องจ้างชาวต่างชาติที่มีความสามารถและคุณสมบัติเหมาะสมเข้ามาดำเนินการแทนไปก่อน ในช่วงต้นการบริหารงานกระทรวงยุติธรรมและศาล ได้จ้างชาวต่างประเทศให้มาเป็นที่ปรึกษากฎหมาย และเป็นผู้พิพากษาในศาลต่างๆ เป็นจำนวนมาก³⁶ ซึ่งคนเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางการศาล ตัวอย่างเช่น

³⁶ กระทรวงยุติธรรม, “ชาวต่างประเทศที่เคยมาดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ของกระทรวงยุติธรรม,” หนังสือที่ระลึก เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี กระทรวงยุติธรรม, (กรุงเทพฯ: เพอเพคท์ กราฟฟิค, 2535) หน้า 85-129.

นายคัสตาฟ โรลิน ยัคมินส์ ชาวเบลเยียม เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงโยธาธิการแห่งประเทศไทยเบลเยียม เข้ามารับราชการในประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2435 เนื่องจากมีความชำนาญในหลายด้าน ทั้งทางด้านกฎหมาย การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็น “ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินทั่วไป” ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น **เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ** ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในยุครัตนโกสินทร์ที่มีชาวต่างชาตินับเป็นเจ้าพระยา เจ้าพระยาอภัยราชาเป็นผู้ที่ได้เสนอโครงการการศึกษาของเจ้าฟ้าชายผู้เป็นรัชทายาท และพระราชโอรสทุกพระองค์ว่าควรจะศึกษาวิชาใดในประเทศใด และยังเป็นผู้ถวายคำแนะนำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปเยี่ยมเยือนประเทศต่างๆ ในยุโรปเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีและลดความตึงเครียดในทางการเมือง ด้านการศาลได้เป็นผู้มีบทบาทคอยช่วยกำกับดูแลกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ในระยะแรกที่ทรงว่าการกระทรวงยุติธรรมเนื่องจากยังมีพระชนม์มายุเพียง 22 ชันษา โดยเฉพาะเป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการจัดระเบียบการศาลในกรุงเทพฯ และหัวเมือง ทั้งช่วยดูแลการบริหารกิจการกระทรวงยุติธรรมให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ต่อมายังได้ช่วยเหลือสรรหานักกฎหมายต่างประเทศให้เข้ามารับราชการอีกหลายคน ในส่วนการจัดการศึกษากฎหมายเจ้าพระยาอภัยราชา ได้ถวายความเห็นว่าการเปิดสอนวิชานิติศาสตร์อย่างเป็นทางการเพื่อให้มีกำลังนักกฎหมายพร้อม มีผู้พิพากษาที่มีภูมิทางกฎหมาย และมีกฎหมายที่มีคุณภาพและความเป็นธรรมต่อไป

นายวิลเลียม อัลเฟรด ทิลเลกิ (William Alfred Tilleke) ชาวลังกาเข้ามาเปิดสำนักงานทนายความในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2435 ต่อมาเข้ารับราชการเป็นพนักงานว่าความกรมอัยการในศาลกงสุลต่างชาติ ภายหลังได้ขอเปลี่ยนเป็นสัญชาติไทย และได้แต่งตั้งเป็น **พระอรรถการประสิทธิ์** เมื่อปี พ.ศ. 2453 และได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น **พระยาอรรถการประสิทธิ์** ในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. 2455 ได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมอัยการ ครั้นปี พ.ศ. 2460 จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็น องคมนตรี และเป็นมหาอำมาตย์โทด้วย รับราชการกระทรวงยุติธรรมในตำแหน่ง ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

นายมาซาโอะ โทคิจิ ชาวญี่ปุ่น คนไทยเรียก “หมอมามาซา” สำเร็จการศึกษาทางด้านกฎหมายจากประเทศ อังกฤษ และอเมริกา เข้ามารับราชการในไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2440 โดยเป็นผู้ให้ข้อแนะนำและช่วยในการตรวจชำระกฎหมายลักษณะอาญา พระราชกำหนดบทพระอัยการเก่าใหม่ จนได้รับตำแหน่งเป็นกรรมการศาลฎีกา ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ ตำแหน่ง**พระยามหิทธิรมานุปรกรณ์โกศลคุณ** งานในกระทรวงยุติธรรมในสมัยที่กรม

หลวงราชบุรีดำเรกฤทธิ ทรงเป็นเสนาบดี และเจ้าพระยามหินทรเป็นปลัดทูลฉลอง คือระหว่างปี พ.ศ. 2444 – 2453 ในด้านนโยบายที่เกี่ยวกับคนต่างประเทศที่ขึ้นศาลไทยและศาลกงสุล ประเทศไทยมีนโยบายที่จะเลิกศาลกงสุล โดยจะดำเนินวิธีการตามอย่างประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้เนื่องจากญี่ปุ่น ตกอยู่ภายใต้สนธิสัญญาแบบเดียวกันและเป็นประเทศแรกที่จะล้มเลิก โดยการคัดเลือกหาเนติบัณฑิตต่างประเทศที่มีความชำนาญระเบียบกฎหมายของตะวันตกเข้ามารับราชการเป็นที่ปรึกษา ร่วมกับข้าราชการของญี่ปุ่นเองช่วยกันตรวจชำระกฎหมายของประเทศญี่ปุ่น เพื่อให้เป็นระเบียบแบบแผนทำนองเดียวกันกับกฎหมายที่ใช้อยู่ในประเทศตะวันตกส่วนใหญ่ จนทำให้ประเทศเหล่านั้นยินยอมแก้ไขสัญญา หลังจากนั้นนายมาซาโอะได้กลับไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น ดำเนินอาชีพเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของญี่ปุ่น จนหลังสงครามโลกครั้งแรก สมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลญี่ปุ่นได้แต่งตั้งให้มาเป็นอัครราชทูตประจำสยาม มีโอกาสได้ช่วยเหลือในการแก้ไขสนธิสัญญาเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของประเทศไทยกับนานาประเทศอีกครั้งหนึ่ง

นายโรแบต์ แลงการ์ด ชาวฝรั่งเศส รับราชการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2466-2483 มีตำแหน่งครั้งสุดท้ายเป็น ที่ปรึกษากฎหมายชั้นที่ 2 ของกระทรวงยุติธรรม ผลงานชิ้นสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ช่วยชุดค้นอดีตไทยจากเอกสารทางกฎหมาย เป็นผู้ตรวจสอบกฎหมายตราสามดวง เป็นผู้ศึกษาและเขียนตำราประวัติศาสตร์กฎหมายไทย

การจัดศาลหัวเมืองในระบบใหม่

หลังจากจัดตั้งศาลในกรุงเทพมหานคร ซึ่งใช้เวลาประมาณ 4 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ.2435-2438 (ร.ศ. 111-114) ได้เข้ารูปเข้ารอยที่จะดำเนินต่อไปได้โดยเรียบร้อยแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศาลในหัวเมืองต่อไป โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ทรงมีแนวความคิดในการจัดราชการศาลยุติธรรมหัวเมือง เมื่อการปกครองหัวเมืองถูกรวมอยู่ในกระทรวงมหาดไทยแต่กระทรวงเดียว คือ ต้องเร่งรัดชำระสะสางคดีความค้างเก่าที่มีอยู่ตามศาลหัวเมืองให้เสร็จสิ้น และเห็นควรที่จะจัดศาลยุติธรรมหัวเมืองในระบบใหม่อย่างกรุงเทพฯ ทรงเห็นว่าเป็นการเหลือวิสัยที่จะเวนงานศาลหัวเมืองไว้ในกระทรวงมหาดไทยแต่กระทรวงเดียว ควรจะปรับปรุงงานศาลยุติธรรมใหม่แล้วโอนงานใหม่มาให้กระทรวงยุติธรรมจัดทำต่อไป จึงทรงนำเรื่องดังกล่าวนี้ขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย ได้นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมเสนาบดีสภาซึ่งเห็นชอบด้วย ได้ตกลงวางวิธีการที่จะดำเนินการเป็นขั้นๆ ไปตามลำดับ และประกาศใช้ **"พระธรรมนูญศาลหัวเมือง"**

รัตนโกสินทร์ศก 114 เมื่อวันที่ 2 มกราคม ร.ศ. 114 ตามพระราชบัญญัตินี้ได้มอบอำนาจให้ **กระทรวงยุติธรรม กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล** เป็นพนักงานรักษาและจัดการให้สำเร็จตามความในพระราชบัญญัติ³⁷ ศาลที่กำหนดจะจัดการตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองนี้ประกอบไปด้วย **ศาลมณฑล * ศาลเมือง ** และศาลแขวง *****

ในขั้นต่อมาด้วยเหตุที่การปกครองหัวเมืองในขณะนั้นแบ่งออกเป็นมณฑล โดยรวมเมืองหลายๆ เมืองเข้าเป็นมณฑล มีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้บังคับบัญชาการ การจัดศาลหัวเมืองจึงจัดให้สอดคล้องกับการปกครองมณฑลในขณะนั้นๆ ความมุ่งหมายและวิธีการในการจัดศาลหัวเมือง พอสรุปได้ดังนี้

1. ตั้งศาลขึ้นตามเมืองต่างๆ ให้พอเพียง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ราษฎรผู้มีอรรถคดีกับให้มีที่ทำการศาลแยกต่างหากจากศาลากลางซึ่งใช้เป็นที่พักอาศัยอยู่เดิม
2. เดิมเจ้าเมืองกรมการต่างก็ทำหน้าที่ทั้งด้านตุลาการและตุลาการปนกันอยู่ จะแบ่งแยก **ผู้ทำหน้าที่สองอย่างนี้ออกจากกัน** โดยเลือกสรรกรมการในเมืองนั้นๆ ที่เข้าใจในการพิจารณาพิพากษาคดีเท่าที่จะมีตัว แล้วแจ้งมายังกระทรวงยุติธรรมเพื่อขอหมายตั้งเป็นผู้พิพากษาชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 หรือชั้นที่ 3 ตามความรู้ความสามารถของแต่ละคน
3. ให้ศาลหัวเมืองมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีและบังคับคดีได้เสร็จเด็ดขาดไปในเมืองนั้นๆ โดยไม่ต้องบอกขออนุญาตมาทางกรุงเทพฯ เว้นแต่โทษริบทรัพย์สมบัติหรือประหารชีวิต ต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน
4. ในหน้าที่ตุลาการ **ผู้พิพากษามีอำนาจตัดสินลงโทษได้โดยไม่จำเป็นต้องหารือ** ข้าหลวงเทศาภิบาล แต่ถ้าเป็นฝ่ายตุลาการจะต้องหารือก่อน
5. จัดให้มีพนักงานอัยการสำหรับเป็นทนายแผ่นดิน ฟ้องหาคดีมีโทษหลวงในมณฑลหรือเมืองนั้นๆ

³⁷ รายละเอียดในภาคผนวก

* ศาลมณฑลเป็นศาลชั้นสูงมีอำนาจชำระและตัดสินความได้ทุกอย่าง และเป็นศาลสำหรับชำระความอุทธรณ์ศาลต่ำในมณฑลด้วย ศาลมณฑลนี้ควรตั้งอยู่ ณ เมืองซึ่งตั้งที่ว่าการเทศาภิบาล

** ศาลเมืองมีอำนาจสูงกว่าศาลแขวง ชำระและตัดสินความแพ่ง ซึ่งกล่าวหากันเป็นทุนทรัพย์มากๆ และชำระความนครบาลถึงขั้นโจทก์เป็นมัทยมโทษได้ ศาลเมืองนี้กำหนดให้ตั้งที่ตัวเมืองใหญ่ทำนองศาลศาลากลางทุกวันนี้ มีเมืองละศาล

*** ศาลแขวงสำหรับชำระและตัดสินความเล็กน้อยทั้งความแพ่งและความนครบาล ให้มีตามอำเภอและเมืองขึ้น

6. การจัดศาลในชั้นต้น จำเป็นจะต้องฝึกผู้ที่เลือกสรรมาเป็นผู้พิพากษาให้เข้าใจกระบวนการพิจารณาความอย่างใหม่ก่อน สมควรจะต้องมีข้าหลวงพิเศษซึ่งชำนาญกฎหมาย และเข้าใจวิธีพิจารณาอย่างใหม่ออกไปช่วยข้าหลวงเทศาภิบาลจัดศาลหัวเมืองในชั้นต้นนี้โดยค่อยจัดไปที่ละมณฑล และควรที่จะจัดศาล ณ เมืองที่ตั้งข้าหลวงเทศาภิบาลก่อน เพื่อจะได้ฝึกหัดกรรมการสำหรับจะเป็นผู้พิพากษาศาลอื่นต่อไป³⁸

ดำเนินการจัดตั้งศาลหัวเมืองโดยตรา **พระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง** ขึ้นเมื่อวันที่ 21 กันยายน ร.ศ.115 พระราชบัญญัตินี้ได้กำหนดให้ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าหน้าที่จัดการให้สำเร็จตลอดไป และพร้อมกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งข้าหลวงพิเศษชั้นประจำการ 3 นาย เป็นผู้จัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวงประกอบไปด้วย พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์, ขุนหลวงพระไกรศรีสุภาวภักดี ศรีมหาธาตุราชอำมาตย์ คุณากร, มิสเตอร์ เอ เกิกแปตริก³⁹ ให้กรรมการทั้งสามนายนี้ทำการร่วมกับเทศาภิบาลปกครองท้องที่ และผู้ที่เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเลือกจากผู้รักษาเมืองชำระสะสางคดีเก่าในศาลหัวเมืองให้เสร็จสิ้น ข้าหลวงพิเศษได้ดำเนินการสะสางงานเก่าในมณฑลกรุงเก่าเสร็จเรียบร้อยเป็นแห่งแรก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งศาลมณฑลกรุงเก่าขึ้นตั้งอยู่ที่พระราชวังจันทร์เกษม⁴⁰ มีอำนาจเต็มตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองทุกประการ นับแต่วันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ.116 (ตรงกับ พ.ศ.2440) นับเป็นศาลยุติธรรมหัวเมืองในระบบใหม่ศาลแรก ต่อมาข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรมก็ได้ดำเนินการสะสางกิจการศาลแล้วก่อตั้งศาลยุติธรรมระบบใหม่ในมณฑลอื่นๆ ทั้งศาลมณฑลและศาลเมืองต่อมาเป็นลำดับ ดังตาราง 2-1⁴¹ ภายหลังเมื่อเห็นว่าการจัดการศาลได้สำเร็จลุล่วงไปโดยเรียบร้อย จึงได้มีประกาศพระบรมราชโองการลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2459 ให้ยกเลิกพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ลงวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) ตำแหน่งข้าหลวงพิเศษจัดการศาลจึงยกเลิกไปโดยใช้เวลาในการจัดตั้งศาลทั้งหมด 20 ปี

³⁸ เจริญวัฒนา, "การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง," หนังสือที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522) หน้า 57-58.

³⁹ มิสเตอร์ เอ เกิกแปตริก หรือ ริชาร์ด ยัค เกิกแปตริก (Richard J. Kirkpatrick) ชาวเบลเยียมซึ่งทางราชการว่าจ้างให้มาเป็นที่ปรึกษากฎหมาย โดยเจ้าพระยาอภัยราชาหรือเมอสิเออร์โรลิน ยัคมินส์ (Rolin Jacquemyns) เป็นผู้ติดต่อขวนมา

⁴⁰ เมื่อแรกตั้ง ศาลมณฑลกรุงเก่ามีที่ทำการอยู่ในพระราชวังจันทร์เกษม โดยได้ซ่อมแซมพระที่นั่งพิมานรัตยา และพลับพลาจตุรมุข ใช้เป็นที่ว่าราชการไปก่อนที่จะมีการสร้างอาคารที่ทำการศาลถาวรขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2452

⁴¹ เป็นระยะเวลาที่มีการจัดตั้งศาลเท่านั้น ไม่ใช่เวลาที่มีการก่อสร้างอาคารศาล

ตาราง 2-1 แสดงระยะเวลาการจัดตั้งศาลหัวเมืองในประเทศไทย 2439 - 2459

ปี พ.ศ. ที่ตั้งศาล	มณฑล (ตามเขตการปกครอง)	ศาลมณฑล	ศาลเมือง
พ.ศ.2439 (ร.ศ. 115)	มณฑลอยุธยา	ศาลมณฑลกรุงเก่า	ศาลเมืองสระบุรี ศาลเมืองอ่างทอง ศาลเมืองสิงห์บุรี ศาลเมืองลพบุรี
พ.ศ.2440 (ร.ศ. 116)	มณฑลปราจีน	ศาลมณฑลปราจีน (ตั้งอยู่ที่จังหวัด ฉะเชิงเทรา)	ศาลเมืองชลบุรี ศาลเมืองนครนายก ศาลเมืองฉะเชิงเทรา
พ.ศ.2440 (ร.ศ. 116)	มณฑลนครราชสีมา	ศาลมณฑลนครราชสีมา	ศาลเมืองบุรีรัมย์ ศาลเมืองอุบลราชธานี ศาลเมืองศรีสะเกษ
	มณฑลนครศรีธรรมราช	ศาลมณฑล นครศรีธรรมราช (ตั้งอยู่ที่จังหวัดสงขลา)	ศาลเมืองสงขลา ศาลเมืองยะลา ศาลเมืองพัทลุง
พ.ศ.2440 (ร.ศ. 116)	มณฑลพิษณุโลก	ศาลมณฑลพิษณุโลก	ศาลเมืองพิไชย (อุตรดิตถ์) ศาลเมืองพิจิตร ศาลเมืองสวรรคโลก
พ.ศ.2441 (ร.ศ. 117)	มณฑลราชบุรี	ศาลมณฑลราชบุรี	ศาลเมืองสมุทรสงคราม ศาลเมืองเพชรบุรี ศาลเมืองกาญจนบุรี
	มณฑลภูเก็ต	ศาลมณฑลภูเก็ต	ศาลเมืองตะกั่วป่า ศาลเมืองพังงา ศาลเมืองกระบี่
	มณฑลนครสวรรค์	ศาลมณฑลนครสวรรค์	ศาลเมืองกำแพงเพชร
	มณฑลนครไชยศรี	ศาลมณฑลนครไชยศรี (ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครปฐม)	ศาลเมืองสมุทรสาคร
	มณฑลชุมพร	ศาลมณฑลชุมพร	ศาลเมืองหลังสวน ศาลเมืองไชยา
	มณฑลจันทบุรี		ศาลเมืองระยอง ศาลเมืองตราด

ปี พ.ศ. ที่ตั้งศาล	มณฑล (ตามเขตการปกครอง)	ศาลมณฑล	ศาลเมือง
พ.ศ.2442 (ร.ศ. 118)	มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ (มณฑลพายัพ)	ศาลมณฑลเชียงใหม่	ศาลเมืองนครลำปาง ศาลเมืองลำพูน
พ.ศ.2451 (ร.ศ. 127)	มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ (มณฑลอีสาน)	ศาลมณฑลอุบลราชธานี	ศาลเมืองสุรินทร์ ศาลเมืองร้อยเอ็ด
	มณฑลฝ่ายเหนือ (มณฑลอุดร)		ศาลเมืองขอนแก่น ศาลเมืองหนองคาย
พ.ศ.2457 (ร.ศ. 133)	มณฑลมหาสารบุรี	ศาลมณฑลมหาสารบุรี (ตั้งอยู่ที่จังหวัดลำปาง)	ศาลเมืองแพร่ ศาลเมืองน่าน
พ.ศ. 2458 (ร.ศ. 134)		มณฑลปัตตานี	

หมายเหตุ

- มณฑลเขมรหรือมณฑลบูรพา ประกอบด้วย เสียมราฐ พระตะบอง พนมสค และศรีโสภณ เสียให้แก่ฝรั่งเศสไปตามสัญญา ลงวันที่ 23 มีนาคม ร.ศ.125 (พ.ศ.2449) ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศกัมพูชา
- มณฑลไทรบุรี ประกอบด้วย ไทรบุรี ปลิศ เสียให้แก่อังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2450 ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของประเทศมาเลเซีย
- ในปี พ.ศ. 2455 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ได้แบ่งมณฑลอีสานออกเป็น มณฑลอุบลราชธานี และมณฑลร้อยเอ็ด

ตารางข้างต้นเป็นช่วงเวลาการจัดการศาลหัวเมืองในครั้งแรก ต่อมาในภายหลังได้มีการยุบรวมเมืองและมณฑลบางแห่งการจัดการศาลก็ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามลักษณะของการแบ่งเขตการปกครองด้วย ทำให้มีศาลบางแห่งที่เป็นศาลมณฑลในคราวแรกที่ตั้งศาล ต่อมาได้ยุบไปรวมอยู่กับมณฑลอื่นจึงได้เปลี่ยนเป็นศาลเมือง

2.2 ประวัติและความเป็นมาของอาคารศาลในประเทศไทย

จากบทความเรื่องประวัติศาลในวารสารดุลพาห ซึ่งออกโดยสำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม ฉบับที่ 1-5 ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2525 กล่าวถึงประวัติการสร้างอาคารศาลทั่วประเทศไทย เมื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบกับภาพถ่ายอาคารศาลที่ได้จากพิพิธภัณฑ์กฎหมายและการศาล สำนักงานศาลยุติธรรม สามารถจัดแบ่งช่วงเวลาการก่อสร้างอาคารศาลในประเทศไทยออกเป็น 4 ยุคคือ

2.2.1 ยุคที่หนึ่ง อาคารศาลที่สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. 2434 (ก่อนการปฏิรูปการศาล)

เป็นอาคารศาลที่สร้างขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2434 (ร.ศ.110) จากเอกสารประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงอาคารศาลในช่วงเวลานี้ไว้แต่เพียงเล็กน้อย และไม่ได้ระบุถึงปีที่ก่อสร้างอาคารเนื่องจากไม่สามารถหาหลักฐานได้ รวมทั้งการศาลก็ยังอยู่ในสังกัดต่างๆ แยกกันออกไป ข้อมูลจากสารานุกรมเมืองโบราณเรื่อง “ศาลา” สรุปความได้ว่าอาคารที่เรียกว่า “ศาลา” นั้น เป็นอาคารที่ทำการศาลที่เก่าแก่ที่สุดของไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา และปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยาว่า

“ในพระบรมมหาราชวังอยุธยา มีศาลาลูกขุนใน และศาลาลูกขุนนอก เป็นที่พิจารณาคดีในเขตพระราชวังหลวง และมีใช้อยู่ในเขตพระราชวังหลวงเท่านั้น ในเขตพระราชวังหน้า ซึ่งเป็นที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็มีอาคารศาลาหลายหลัง เช่น ศาลาลูกขุนวังหน้า ศาลาเวรของมหาดไทย กลาโหม กรมท่า กรมวัง กรมนา และกรมเมือง เป็นต้น”⁴²

ก่อนมีการปฏิรูปทางการศาล ข้าราชการพลเรือนในสังกัดกรมที่มีศาลก็อาจได้รับมอบหมายให้เป็นตุลาการชำระความได้ เนื่องจากการในสมัยก่อนนั้น ราชการฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการก็ไม่ได้แยกจากกัน เพราะถือว่าการชำระความโดยเฉพาะอย่างยิ่งการชำระความอาญาเป็นเรื่องเกี่ยวแก่การใช้อำนาจปกครองเพื่อปราบปราม และลงโทษผู้กระทำความผิดโดยตรง

“...ในสมัยนั้นเนื่องจากข้าราชการไม่ได้รับเงินเดือน รับแต่เบี้ยหวัดซึ่งจ่ายเพียงปีละครั้ง และจำนวนเงินก็น้อย ถ้าข้าราชการขนาดชั้นเจ้ากรมรู้สึกว่ารายได้ของตนไม่ค่อยจะพอเลี้ยงบุตรภรรยา ก็มักจะร้องเรียนให้ผู้บังคับบัญชา หรือเจ้ากระทรวงทราบ ถ้าผู้บังคับบัญชาเห็นว่าผู้ร้องยากจนสมควรช่วยเหลือจริง ก็จะมอบความแพ่งหรืออาญามาให้ข้าราชการผู้นั้นชำระที่บ้าน การชำระความที่บ้านนั้นเป็นประโยชน์แก่ผู้ทำหน้าที่ตุลาการเป็นอย่างดี เพราะคู่ความทั้งโจทก์และจำเลยตลอดจนพยานจะต้องมาค้ำที่บ้านตุลาการเป็นเวลานานแรมเดือน หรือแรมปีจนกว่าตุลาการจะพิจารณาคดีเสร็จ ในระหว่างนี้โจทก์จำเลยและพยานต่างก็ต้องหาข้าวปลาอาหารตลอดจนของใช้มาส่งเสียกันเอง เพื่อเอาใจตุลาการไว้ทั้งโจทก์และจำเลยก็เลยต้องส่งเสียตุลาการด้วย ทำให้ตุลาการคลายความผิดเคืองลงได้...นอกจากจะทำให้หายความผิดเคืองดังว่านี้แล้ว ยังเป็นบ่อเกิดแห่งอำนาจอันใหญ่ด้วย เพราะเมื่อพิจารณา

⁴² วิยะดา ทองมิตร และคณะ, ศาลา : สารานุกรมเมืองโบราณ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541) หน้า 136.

คดีอาญาก็ต้องมีคุกมีตารางไว้ใส่พวกจำเลยเก็บไว้ที่บ้านของตุลาการนั่นเอง และบางทีโจทก์เองก็ถูกเก็บไว้ในคุกเหมือนกัน เมื่อมีคุกมีตารางก็ย่อมมีเครื่องพันธนาการ และมีอำนาจโดยผู้ที่เกี่ยวข้องในคดีได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นโจทก์ จำเลย หรือพยาน เพื่อรักษาวินัยแห่งเรือนจำไว้... ฯลฯ”⁴³

ส่วนอาคารศาลตามหัวเมือง การปกครองส่วนท้องถิ่นก่อนที่จะมีการปฏิรูปนั้นจะสังกัดอยู่ตามกรมต่างๆ เช่นเดียวกัน จากเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้ทรงพระนิพนธ์ในนิทานโบราณคดีเรื่อง “เทศาภิบาล” มีตอนหนึ่งกล่าวว่

“...ตามหัวเมืองในสมัยนั้น ประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีศาลารัฐบาลตั้งประจำ สำหรับว่าราชการบ้านเมืองเหมือนอย่างทุกวันนี้ เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองตนเหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานีว่าราชการที่บ้าน ตามประเพณีเดิมบ้านเจ้าเมืองติดกับบ้านของคนอื่นเพียงที่เรียกกันว่า “จวน” เพราะมีศาลากลางปลูกไว้นอกรั้วข้างหน้าบ้านหลังหนึ่งเรียกว่า “ศาลากลาง” เป็นที่สำหรับประชุมกรรมการเวลามีการงาน เช่น รับท้องตราหรือปรึกษาราชการ เป็นต้น เวลาไม่มีการงาน ก็ใช้ศาลากลางเป็นศาลาชำระความ เห็นได้ว่าศาลากลางก็เป็นเค้าเดียวกับศาลาลูกขุนในราชธานีนั่นเอง เรือนจำสำหรับนักโทษก็อยู่ในบริเวณจวนอีกอย่างหนึ่ง แต่คงเป็นเพราะคุมขังได้มั่นคงกว่าที่อื่น ไม่จำเป็นจะต้องอยู่กับจวนเหมือนกับศาลากลาง...”⁴⁴

ข้างต้นเป็นข้อมูลที่กล่าวถึงลักษณะและรูปแบบอาคารศาลในสมัยก่อน ซึ่งอาคารมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันกับการว่าราชการอื่นๆ ด้วย นอกจากนี้ยังมีข้อความบรรยายถึงลักษณะของอาคารศาลไว้ด้วย ดังเช่น

“อาคารศาลเมืองสุรินทร์ เป็นอาคารไม้ มีมุขกลางยื่นออกมาเป็นห้องพิจารณา 1 ห้อง ส่วนปีกมุขอีกด้านหนึ่งเป็นห้องธุรการ ด้านหลังเป็นห้องพิจารณา

⁴³ หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหิธร, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ศิริธรสาร, พ.ศ. 2499), หน้า 19-21.

⁴⁴ สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, กระทรวงมหาดไทย, รายงานการวิจัย เรื่องแนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค (กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2542) หน้า 15

และห้องธุรการเก็บเอกสาร อาคารดังกล่าวยกพื้นสูงประมาณ 1 ศอกเศษ ตั้งอยู่บริเวณบ้านพักผู้พิพากษาจังหวัดสุรินทร์ ถนนหลักเมือง”⁴⁵

“ศาลเมืองสมุทรสาคร เป็นอาคารเรือนไม้ตลอดทั้งหลังชั้นเดียวหลังคามุงกระเบื้องพื้นสูงประมาณ ๒ เมตรมีห้องพิจารณาคดีกับห้องทำงานของผู้พิพากษาอีก ๑ ห้อง ส่วนเสมียนพนักงานทำงานอยู่บริเวณใต้ถุนอาคาร ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นที่เก็บเอกสารสำนวนความต่าง ๆ แล้วยังใช้ติดต่อกับประชาชนอีกด้วย ซึ่งไม่สะดวกต่อการปฏิบัติงานราชการ”⁴⁶

“ศาลจังหวัดนครนายก เดิมใช้ชื่อว่า ศาลเมืองนครนายก จากหลักฐานที่พอค้นคว้ารวบรวมได้ปรากฏว่าตัวอาคารศาลเป็นเรือนที่พักของปลัดเมือง หรือยกกระบัตรเมืองมาก่อน ซึ่งเป็นของกระทรวงมหาดไทยแล้วให้กระทรวงยุติธรรมใช้เป็นที่พักการศาลเมืองนครนายก แต่ไม่มีหลักฐานอันแน่ชัดที่จะทราบได้ว่ากระทรวงมหาดไทยให้ใช้เรือนที่พักดังกล่าว เป็นที่พักการศาลมาแต่วันเดือนปีใด แต่พอสันนิษฐานได้จากรอยสลักที่ตู้เก็บสำนวนและหนังสือซึ่งตกทอดให้อยู่ที่ศาล จนปัจจุบันนี้ว่าตั้งศาลมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๓๘ ตัวอาคารของศาลดังกล่าวในสมัยนั้นเดิมทีเดียวเป็นเรือนสองชั้น กว้างในร่วมเรือนประมาณ ๔ ศอก ยาวประมาณ ๔ วา ๓ ศอกเศษมีเฉลียงรอบ ๔ ด้าน เฉียงกว้างประมาณ ๔ ศอกคืบ ชั้นบนมีฝา ๔ ด้าน แต่ในร่วมเรือน ส่วนเฉลียงไม่มีฝาทั้ง ๔ ด้าน ชั้นล่างมีฝารอบเพียง ๓ ด้าน ด้านหน้าไม่มีฝา มีแต่ฝาในร่วมสกัดถึงเฉลียง ชั้นล่างเป็นห้องสำหรับเสมียนพนักงาน ส่วนในร่วมเรือนใหญ่ชั้นบน ๒ ห้อง แบ่งเป็นห้องพิจารณาห้องหนึ่ง อีกห้องหนึ่งเป็นห้องสำหรับผู้พิพากษา ปลูกอยู่ในที่ดินราชพัสดุ โฉนดเลขที่ ๓๓๖๐ และอยู่ติดกับศาลว่าการเมืองนครนายกในสมัยนั้น”⁴⁷

เนื่องจากใช้ไม่เป็นวัสดุในการก่อสร้างทำให้ตัวอาคารไม่คงทนถาวรจนปัจจุบันไม่มีอาคารที่สร้างในยุคนี้เหลืออยู่แล้ว มีเพียงภาพถ่ายที่ได้จากพิพิธภัณฑ์ศาลไทยและหอจดหมายเหตุสำนักงานศาลยุติธรรม ดังต่อไปนี้

⁴⁵ อัมพัน สุวรรณรัตน์, “ประวัติศาลจังหวัดสุรินทร์,” *ตุลภาพ* 29, 3 (พฤษภาคม – มิถุนายน 2525): 152-155.

⁴⁶ ศาลจังหวัดสมุทรสาคร, “ประวัติศาลจังหวัดสมุทรสาคร” (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁴⁷ วิฑูรย์ สุทธิประภา, “ประวัติศาลจังหวัดนครนายก,” *ตุลภาพ* 29, 2 (มีนาคม-เมษายน 2525): 207-211.

ภาพที่ 2-5 อาคารศาลจังหวัดขอนแก่น ไม่ทราบปีที่สร้าง (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)

ภาพที่ 2-6 อาคารศาลจังหวัดตราด ไม่ทราบปีที่สร้าง (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)

ภาพที่ 2-7 อาคารศาลจังหวัดอุทัยธานี ไม่ทราบปีที่สร้าง (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2425 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นความสำคัญในการปรับปรุงระบบศาล จึงทรงมีพระราชดำริให้สร้างอาคารศาล และพระราชทานนามอาคารหลังนี้ว่า “ศาลสถิตยุติธรรม”⁴⁸

ภาพที่ 2-8 อาคารศาลสถิตยุติธรรม สร้างเมื่อ พ.ศ.2425 ⁴⁹(ปัจจุบันรื้อถอนแล้ว)

อาคารศาลสถิตยุติธรรม หลังนี้เป็นอาคารศาลหลังแรกที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ทำการของศาลโดยเฉพาะ และเป็นหลังเดียวที่สร้างขึ้นในกรุงเทพมหานครในช่วงเวลานั้น ตัวอาคารมีรูปแบบตะวันตก ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น หลังคาทรงปั้นหย่า มีเสาด้านหน้ารับหน้าจั่ว และประดับตราประจำรัชกาลที่ 5 ช่องประตูและหน้าต่างเป็นช่องโค้ง หลังจากอาคารหลังนี้สร้างแล้วเสร็จก็ไม่ได้มีการก่อสร้างอาคารศาลหลังอื่นๆ ในกรุงเทพมหานครอีก จนกระทั่งเริ่มมีการจัดการศาลในหัวเมืองในปี พ.ศ. 2438 โดยได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. 114 ในครั้งนั้นได้มีการสร้างอาคารศาลขึ้นในหัวเมืองต่างๆ ด้วย ซึ่งเป็นอาคารศาลในยุคที่สอง

2.2.2 ยุคที่สอง อาคารศาลที่สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2434 – 2474

หลังจากมีการปฏิรูปทางการศาล อาคารศาลที่สร้างขึ้นในช่วงระยะเวลานี้เป็นอาคารศาลที่ตั้งอยู่ตามหัวเมืองที่ได้มีการจัดตั้งศาลขึ้นมาในระบบใหม่ ลักษณะโครงสร้างมีทั้งที่เป็นไม้ เป็นไม้

⁴⁸ ต่อมาได้ใช้เป็นที่ทำการกระทรวงยุติธรรมรวมถึงศาลต่างๆ และในครั้งสุดท้ายเป็นที่ทำการศาลแพ่ง เป็นเวลากว่า 70 ปี จึงมีสภาพชำรุดทรุดโทรมยากแก่การบูรณะซ่อมแซมให้ใช้สอยได้ ในปีพ.ศ. 2502 จึงได้รื้ออาคารหลังเก่าเพื่อสร้างอาคารหลังใหม่แทนในที่ดินเดิม คือ อาคารศาลฎีกาที่ถนนราชดำเนินในหลังปัจจุบัน

⁴⁹ สุทธิโชค เทพไตรรัตน์, “อาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ. 2425,” *วารสารศาลยุติธรรม* ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 (เมษายน – พฤษภาคม): 22.

ผสมกับตึก และเป็นตึกก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงปั้นหยาหรือจั่วมุงกระเบื้อง ตอนบนด้านหน้ามักมีหน้าจั่วสามเหลี่ยม (Pediment) ประดับตราแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือตราครุฑพ่าห์ รูปแบบและองค์ประกอบเป็นแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก จากแผนที่ (ภาพที่ 2-8) จะเห็นว่ามีอาคารกระจายอยู่ตามหัวเมืองใหญ่ๆ ที่สำคัญ และเมืองที่อยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นไปตามการจัดการศาลหัวเมือง (ตาราง 2-1) แต่ประวัติการสร้างอาคารศาลหลังใหม่ไม่ได้สร้างพร้อมกับการประกาศจัดตั้งศาลหัวเมือง

ภาพที่ 2-9 แผนที่แสดงที่ตั้งอาคารศาล (จุดสีดำ) ที่สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2434 – 2474

ตารางที่ 2-2 ภาพและประวัติอาคารศาลตามหัวเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ในระหว่าง พ.ศ. 2434 – 2474

2450	 <p>ภาพที่ 2-10 ศาลเมืองสมุทรปราการ</p>	<p>“ศาลเมืองสมุทรปราการ” สร้างเมื่อ ปี ร.ศ. 126 เป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงปั้นหยาด้านหน้าตอมนบน มีหน้ากระຈัง ประดับตราประจำสมัยรัชกาลที่ 5 หันหน้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยา มีบันไดขึ้นหน้าและหลัง มีห้องพิจารณา 3 ห้อง ตั้งอยู่ที่ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2450	 <p>ภาพที่ 2-11 ศาลมณฑลราชบุรี</p>	<p>“ศาลมณฑลราชบุรี” ตั้งอยู่ที่ถนนวิจิตรสงคราม สร้างขึ้นใน ร.ศ.125 หรือ พ.ศ. 2449 ต่อมาในปี พ.ศ. 2476 ได้จัดตั้งเป็นศาลจังหวัด อาคารหลังนี้ จึงเป็นที่ทำการศาลจังหวัดราชบุรีต่อมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. 2500 ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น บานประตูและหน้าต่างเป็นไม้ หลังคาทรงจั่ว หน้าบันเป็นลวดลายปูนปั้น ตรีประจักษ์รัชกาลที่ 5 ภายในมีบันไดเวียนขึ้นชั้นบนทั้งสองชั้นมีห้องโถงอยู่ตรงกลางและมีห้องปีกทั้งสองข้าง ปัจจุบันเป็นที่ทำการศาลแขวงราชบุรี</p>
2451	 <p>ภาพที่ 2-12 ศาลเมืองเพชรบุรี</p>	<p>“ศาลเมืองเพชรบุรี” เป็นอาคารตึกก่ออิฐถือปูน ชั้นเดียว ด้านหน้ามีจั่วประดับตราประจำรัชกาลที่ 5 หลังคาทรงจั่ว ด้านหน้าและด้านข้างมีระเบียงทางเดิน มีห้องพิจารณาคดี 1 ห้อง ด้านหลังเป็นห้องทำงานธุรการและห้องพัสดุพิพากษา (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>

2452	 <p data-bbox="501 658 823 696">ภาพที่ 2-13 ศาลมณฑลกรุงเก่า</p>	<p data-bbox="975 255 1406 651">“ศาลมณฑลกรุงเก่า” ตั้งอยู่ที่ ถนนคูทอง อำเภอเมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ลักษณะเป็นอาคารตึกก่ออิฐ 2 ชั้น มีห้องพิจารณาคดี 4 ห้อง หลังคาทรงปั้นหย่า มีजूด้านหน้าประดับตราประจำรัชกาลที่ 5 เสาด้านหน้าอาคารมีลวดลายแบบตะวันตก ปัจจุบันเป็นที่ทำการศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา</p>
2454	 <p data-bbox="512 1252 812 1290">ภาพที่ 2-14 ศาลเมืองสิงห์บุรี</p>	<p data-bbox="975 822 1406 1218">“ศาลเมืองสิงห์บุรี” ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางพุทรา อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี ติดกับศาลากลางจังหวัด อาคารเป็นผนังก่ออิฐถือปูน มีบัลลังก์เดี่ยวอยู่ทางด้านหน้า มีระเบียงสองข้างเดินได้รอบ ด้านหน้าตอบนมีหน้ากระຈังและตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5 ปัจจุบันเป็นที่ทำการพิพิธภัณฑศาลจังหวัดสิงห์บุรี</p>
2454	 <p data-bbox="528 1818 798 1856">ภาพที่ 2-15 ศาลเมืองตาก</p>	<p data-bbox="975 1388 1406 1632">“ศาลเมืองตาก” ตั้งอยู่ที่ถนนตากสิน (เดิมเป็นถนนเลียบบแม่น้ำปิง) ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก สร้างอยู่ระหว่างจวนผู้ว่าราชการจังหวัดและศาลากลางจังหวัด (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>

2454	 <p data-bbox="520 689 804 725">ภาพที่ 2-16 ศาลเมืองชลบุรี</p>	<p data-bbox="978 255 1406 600">“ศาลเมืองชลบุรี” สร้างเมื่อปี ร.ศ. 128 ในที่ราชพัสดุระหว่างสำนักงานที่ดินจังหวัดและอาคารศาลว่าการเทศบาลเมือง ใช้แบบแปลนของอาคารศาลเมืองเพชรบุรี เป็นอาคารตึกชั้นเดียว มีบัลลังก์สำหรับพิจารณาคดี 1 บัลลังก์ ปัจจุบันเป็นที่ทำการสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี</p>
2456	 <p data-bbox="501 1216 823 1252">ภาพที่ 2-17 ศาลมณฑลจันทบุรี</p>	<p data-bbox="978 770 1406 1061">“ศาลมณฑลจันทบุรี” เป็นอาคารตึกชั้นเดียว ด้านหน้ามีจั่ว ประดับตราประจำรัชกาลที่ 5 หลังคาทรงจั่ว ตั้งอยู่ใกล้กับศาลากลางจังหวัด ถนนท่าหลวง ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2457	 <p data-bbox="520 1760 804 1796">ภาพที่ 2-18 ศาลเมืองลพบุรี</p>	<p data-bbox="978 1341 1406 1796">“ศาลเมืองลพบุรี” ตั้งอยู่ที่มุ่มถนนวิชาเยนทร์ ตำบลท่าหิน อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี ตัวอาคารเป็นตึกชั้นเดียว หลังคามุงกระเบื้องจีน มีห้องพิจารณาคดี 2 ห้อง ห้องพักผู้พิพากษา 1 ห้อง และห้องที่ทำการเสมียนกับจำศาลอีก 1 ห้อง ลักขี ยี่ห่อนำเฮงหลงเป็นผู้ก่อสร้าง ใช้งบประมาณในการก่อสร้าง 21,000 บาท (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>

2458	 <p data-bbox="475 674 847 707">ภาพที่ 2-19 ศาลมณฑลนครราชสีมา</p>	<p data-bbox="978 259 1406 342">"ศาลมณฑลนครราชสีมา" (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2458	 <p data-bbox="496 1227 831 1261">ภาพที่ 2-20 ศาลเมืองนครลำปาง</p>	<p data-bbox="978 826 1406 1171">"ศาลเมืองนครลำปาง" ต่อมายกฐานะเป็นศาลมณฑลมหาสารบุรี โดยมีศาลเมืองแพร์ และเมืองน่าน ขึ้นตรงต่อมณฑลมหาสารบุรีตั้งอยู่หลังศาลากลางจังหวัด ถนนพหลโยธิน ตำบลสวนดอก อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง ค่าก่อสร้าง 19,200 บาท (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2458	 <p data-bbox="496 1832 831 1865">ภาพที่ 2-21 ศาลมณฑลปัตตานี</p>	<p data-bbox="978 1395 1406 1740">"ศาลมณฑลปัตตานี" ลักษณะเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว หน้าจั่วประดับตราครุฑพ่าห์ ด้านหน้ามีบันไดขึ้นสองข้าง และมีระเบียบทางเดินโดยรอบด้านหลังเป็นห้องทำงานธุรการและห้องพัสดุพิพาทฯ (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>

2459	 <p data-bbox="512 651 812 689">ภาพที่ 2-22 ศาลมณฑลภูเก็ต</p>	<p data-bbox="978 248 1407 757">“ศาลมณฑลภูเก็ต” ตั้งอยู่ถนนดำรง ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต บริเวณเชิงเขาโต๊ะแซ๊ะ ดำเนินการก่อสร้างโดย จีนคอตี๋ งบประมาณ 30,550 บาท อาคารปลูกตามแบบแปลนศาลมณฑลนครราชสีมา ตัวอาคารเป็นตึกชั้นเดียว ยกพื้นสูงปูด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้อง มีห้องพิจารณา 2 ห้อง หน้ามุขประดับครุฑพ่าห์ ปัจจุบันเป็นที่ทำการศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต</p>
2460	 <p data-bbox="499 1317 828 1355">ภาพที่ 2-23 ศาลเมืองหนองคาย</p>	<p data-bbox="978 880 1407 1171">“ศาลเมืองหนองคาย” ลักษณะก่อเป็นตึกชั้นเดียวยาว 18 เมตร กว้าง 10 เมตร 50 เซนติเมตร มีมุขหน้าและหลัง ตั้งอยู่บนที่ราชพัสดุหน้าที่ว่าราชการเมืองหนองคาย งบประมาณในการก่อสร้าง ประมาณ 7,156 บาท (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2460	 <p data-bbox="504 1854 823 1892">ภาพที่ 2-24 ศาลเมืองนครพนม</p>	<p data-bbox="978 1447 1407 1738">“ศาลเมืองนครพนม” เป็นอาคารตึกชั้นเดียว เสาผนังก่ออิฐถือปูน คาน พื้นเพดาน และโครงหลังคาทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงกระเบื้องดินเผาทรงปั้นหยา มีห้องพิจารณา 1 ห้อง (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>

2462	 <p data-bbox="507 667 820 703">ภาพที่ 2-25 ศาลเมืองปทุมธานี</p>	<p data-bbox="978 259 1406 651">“ศาลเมืองปทุมธานี” ก่อสร้างโดย จินโหยี่หื้อ โหงุ่นหลง ในราคา 28,660 บาท มีลักษณะเป็นอาคารตึกชั้นเดียวขนาดหนึ่ง บัลลังก์ หลังคาทรงจั่ว ยกพื้นสูง มีบันไดทางขึ้นด้านหน้าแบ่งเป็น 2 ข้าง โดยรอบมีระเบียง ด้านหลังเป็นห้องพักผู้พิพากษา และห้องทำงานธุรการ (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2465	 <p data-bbox="531 1227 794 1263">ภาพที่ 2-26 ศาลเมืองตรัง</p>	<p data-bbox="978 826 1406 1173">“ศาลเมืองตรัง” ตั้งอยู่ที่ตำบลทับเที่ยง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง ลักษณะอาคารเป็นอาคารชั้นเดียว ขนาด 1 บัลลังก์ ผนังเป็น ค.ส.ล. หลังคาทรงปั้นหยาซ้อนกัน มีมุขด้านหน้า ประดับตราครุฑพ่าห์ มีทางเข้าด้านหน้า และมีระเบียงโดยรอบ (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>
2466	 <p data-bbox="507 1816 820 1852">ภาพที่ 2-27 ศาลเมืองอ่างทอง</p>	<p data-bbox="978 1395 1406 1843">“ศาลเมืองอ่างทอง” สร้างเมื่อ พ.ศ. 2466 เป็นอาคารชั้นเดียว ลักษณะอาคารสร้างแบบผนังคอนกรีต หลังคามุงกระเบื้อง มีห้องพิจารณาคดี 1 ห้อง ก่อสร้างในที่ดินราชพัสดุ อำเภอเมืองอ่างทอง นายเต็กหลิม ยี่หื้อชวนฮัม เป็นผู้รับเหมา งบประมาณค่าก่อสร้างเป็นเงิน 20,400 บาท ปัจจุบันเป็นห้องสมุดประชาชน</p>

2.2.3 ยุคที่สาม อาคารศาลที่สร้างในระหว่าง พ.ศ. 2475 – 2534

เป็นอาคารศาลที่สร้างตั้งแต่ปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา มีลักษณะโครงสร้างเป็น ค.ส.ล. สูง 1-3 ชั้น ยกพื้นสูงมีบันไดขึ้นด้านหน้า หลังคาทรงไทยมุงกระเบื้องดินเผาด้านหน้ามีมุขเป็นจั่วทรงไทย มีเสาสองตลอดความสูงของอาคาร อาคารในยุคนี้ส่วนใหญ่ตัวอาคารมีลักษณะคล้ายคลึงกัน เนื่องจากมีแบบมาตรฐานจากกรมโยธาธิการกรุงเทพมหานคร โดยแบ่งเป็นอาคารขนาดต่างๆ ตามจำนวน บัลลังก์ เช่น อาคารขนาด 6 = 6 บัลลังก์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภาพที่ 2-28 อาคารศาลเยาวชน จังหวัดชลบุรี สร้างเมื่อ พ.ศ.2454 เป็นอาคารตึกชั้นเดียว

ภาพที่ 2-29 อาคารศาลจังหวัดปัตตานี สร้างเมื่อ พ.ศ.2505 เป็นอาคารตึก 2 ชั้น 4 บัลลังก์

ภาพที่ 2-30 อาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรี สร้างเมื่อปี พ.ศ.2526 เป็นอาคารตึก 3 ชั้น

2.2.4 ยุคที่ 4 อาคารศาลที่สร้างหลังจาก พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน

อาคารศาลที่สร้างในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา มีลักษณะรูปแบบที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง ขึ้นอยู่กับพื้นที่ดินที่จะก่อสร้างและความต้องการพื้นที่ใช้งาน ส่วนใหญ่จะมีการออกแบบแยกกันไปในแต่ละจังหวัด โดยให้การจ้างบริษัทสถาปนิกในการออกแบบและประมุลงาน ไม่มีแบบมาตรฐานที่ใช้ร่วมกัน แต่จะเป็นนโยบายของคณะกรรมการตรวจแบบ คือ ให้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึง ความมั่นคง แข็งแรง⁵⁰ ดังตัวอย่าง

ภาพที่ 2-31 อาคารศาลจังหวัดลำปาง สร้างปี พ.ศ.2539 เป็นอาคาร ค.ศ.ล. สูง 3 ชั้น 22 บัลลังก์

⁵⁰ สัมภาษณ์ กรรมการตรวจเลือกแบบก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรม, 6 มิถุนายน 2548.

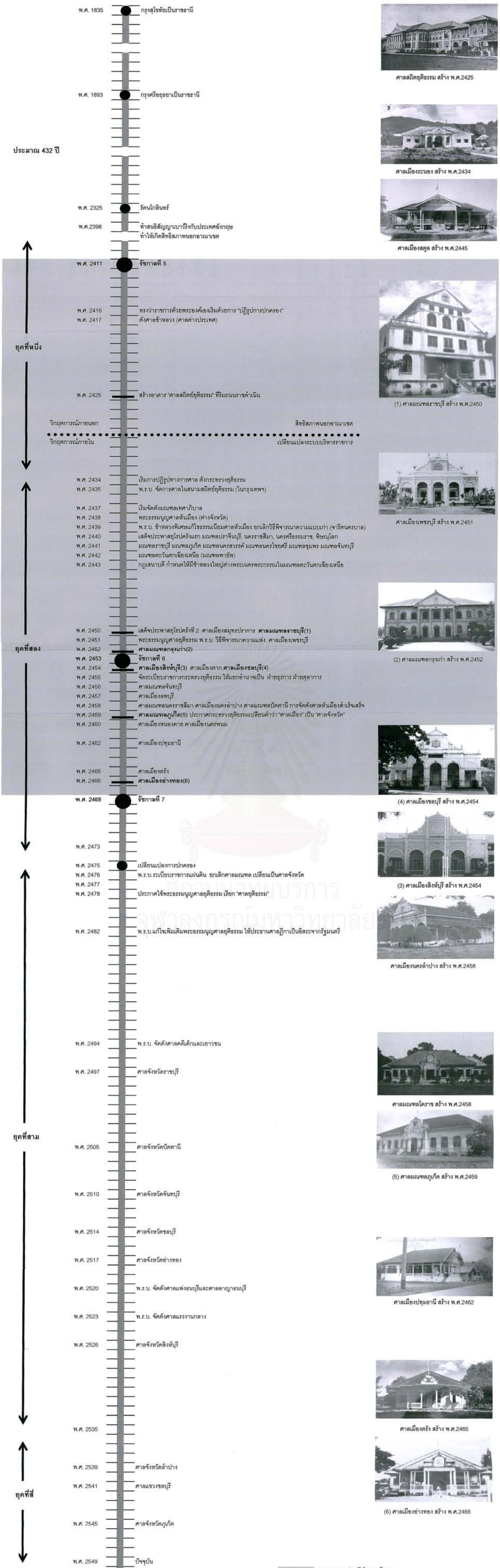
ภาพที่ 2-32 อาคารศาลแขวงชลบุรี สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2541 เป็นอาคาร ค.ศ.ล. สูง 9 ชั้น

ภาพที่ 2-33 อาคารศาลจังหวัดภูเก็ต สร้างปี พ.ศ.2545 เป็นอาคาร ค.ศ.ล. สูง 3 ชั้น

จากการศึกษาสถาปัตยกรรมทางการศาล จะเห็นว่าอาคารศาลมีพัฒนาการมาจาก “ศาลา” ซึ่งเป็นอาคารที่ใช้ร่วมกันกับการว่าราชการอื่นๆ ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งศาลที่เป็นระบบขึ้น จึงได้สร้างอาคารศาลแยกออกมาเฉพาะต่างหาก ที่เห็นได้ชัดคืออาคารศาลในช่วงยุคที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงที่จะทำการศึกษา ส่วนอาคารศาลในยุคที่ 3 และ 4 ไม่ได้อยู่ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา แต่เพื่อให้เห็นภาพรวมพัฒนาการของอาคารศาลจึงขอลงถึงไว้ด้วยเพียงเล็กน้อย การศึกษาข้อมูลในบทนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์การศาลกับเวลาที่มีการก่อสร้างอาคารศาลขึ้นในที่ต่างๆ สามารถสรุปข้อมูลเป็นแผนภูมิเรียงตามช่วงเวลา ตั้งแต่เริ่มมีการศาลเป็นต้นจนถึงในปัจจุบัน และส่วนที่แรงแงเป็นสี่เทาคือช่วงเวลาที่ทำการศึกษาดังภาพที่ 2-33

ภาพที่ 2-33 แสดงระยะเวลาและพัฒนาการของการศาลและอาคารศาลในประเทศไทย

บทที่ 3

สถาปัตยกรรมอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ในช่วงรัชกาลที่ 5-6

เพื่อที่จะเข้าใจถึงความสำคัญและความเป็นมาของสถาปัตยกรรมอาคารศาลซึ่งเป็นอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 6 จึงจำเป็นต้องอธิบายให้เห็นถึงที่มาของอาคารทางราชการในรูปแบบดังกล่าว ลักษณะทางกายภาพซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของอาคาร รวมถึงรูปแบบของอาคารทางราชการในประเทศตะวันตก ซึ่งเป็นต้นแบบของอาคารดังกล่าวในไทย ทั้งที่นำมาใช้กับตัวอาคารโดยตรง และนำมาประยุกต์ใช้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับประเทศไทย รวมถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้อาคารมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างออกไปจากอาคารแบบเดียวกันในประเทศแถบตะวันตก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การเข้ามาของอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย

ข้อมูลเบื้องต้นที่ควรศึกษาอันดับแรก คือ ที่มาของอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย เป็นที่ทราบกันว่า ชาวตะวันตกเข้ามาในประเทศไทยมานานแล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2054 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดย โปรตุเกส เป็นชาติแรกที่เข้ามาค้าขายและเผยแพร่ศาสนา ในเวลาต่อมาชนชาติอื่นๆ ก็ได้เดินทางเข้าสู่ประเทศไทยเป็นลำดับ เช่น ฮอลันดา อังกฤษ เดนมาร์ก และฝรั่งเศส โดยมีจุดประสงค์สำคัญสามประการ คือ เพื่อติดต่อค้าขาย เผยแพร่ศาสนา และแสวงหาอาณานิคม ผลจากการเข้ามาของชาวตะวันตกเหล่านี้ ทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงทางด้านสถาปัตยกรรม ดังปรากฏหลักฐานอิทธิพลตะวันตกในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ที่ยังเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน หลังจากนั้น เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้ถูกทำลายลง อิทธิพลทางสถาปัตยกรรมก็ได้ซบเซาลง จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกก็ได้ปรากฏขึ้นอย่างลางๆ และเริ่มชัดเจนขึ้นอีกครั้งตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา

รูปแบบอาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกนั้น เริ่มปรากฏมากขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – พ.ศ. 2453) ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ไทยต้อง

ปรับปรุงประเทศให้เจริญขึ้นตามแบบประเทศตะวันตก เพื่อเตรียมการไว้ป้องกันภัยจากการรุกราน ล่าอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรป และให้เป็นไปตามนโยบายในการพัฒนาประเทศ ประกอบกับการเสด็จประพาสประเทศใกล้เคียง และยุโรปหลายครั้ง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในหลายๆ ด้าน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา การทหาร และศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีการรับช่างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการในประเทศ ช่างเหล่านี้ได้นำความรู้ เทคโนโลยีการก่อสร้าง และรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเป็นอย่างมาก แต่หากพิจารณาเฉพาะในด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับอาคารที่จะทำการศึกษาก็พอจะวิเคราะห์และสรุปที่มาของการสร้างอาคารในรูปแบบดังกล่าว ได้ดังนี้

3.1.1 การปฏิรูประบบการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5

แนวความคิดในการสร้างอาคารทางราชการ จะขึ้นอยู่กับระบบการปกครองและผู้บริหารประเทศซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน¹ เพราะฉะนั้นการพิจารณาถึงระบบการปกครองของประเทศในขณะนั้น จึงมีความสำคัญต่อการศึกษารูปแบบของอาคารทางราชการ

ด้วยเหตุจากสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอก และรูปแบบวิธีการปกครองของประเทศยุโรปที่กษัตริย์ไทยนำมาปรับใช้ เพราะแม้กษัตริย์ไทยในยุคต้นรัตนโกสินทร์จะประสบความสำเร็จในการกู้ชาติและตั้งเมืองหลวงขึ้นที่กรุงเทพรุ่นก็ตาม แต่การปกครองที่มีอยู่ซึ่งต่อเนื่องมาจากสมัยอยุธยา นั้น มิได้ส่งผลให้สยามในขณะนั้นมีอำนาจรัฐบาลกลางแผ่ไปอย่างทั่วถึง ทั้งจากปัญหาการคมนาคม และปัญหาจากระบบบริหารราชการที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งจะอำนวยความสะดวกให้เกิดการควบคุมที่แข็งแกร่งได้ ระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์อันเป็นมรดกการปกครองจากอยุธยา มีความเป็นระเบียบ และชัดเจนในการบริหารอำนาจหน้าที่ไม่เพียงพอต่อสภาพการขยายตัวภายในประเทศ และต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่อิทธิพลมากขึ้นเรื่อยๆ จนนำไปสู่การปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2435 ในที่สุด²

¹ เลอสม สถาปิตานนท์, สถานที่ราชการสมัย รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9, (กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 252-), หน้า 1.

² ชัยอนันต์ สมุทวนิช และ ชัดติยา กรรณสูต, เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ.2411-2477), (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532), หน้า

การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนกลาง

การปรับปรุงการบริหารราชการในส่วนกลาง ได้จัดแบ่งหน่วยงานออกเป็นกระทรวงต่างๆ ตามลักษณะเฉพาะ เพื่อให้การบริหารงานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพโดยปรับปรุงการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ซึ่งมีมาแต่เดิมนับตั้งแต่การปฏิรูปการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ มหาดไทย กลาโหม เมือง วัง คลัง นา อันได้ใช้เป็นระเบียบปกครองประเทศไทยตลอดมาจนถึงรัชกาลที่ 5 เหตุแห่งการปฏิรูปการปกครองและระเบียบราชการส่วนกลางในรัชการนี้ ก็เนื่องมาจาก องค์การแห่งการบริการส่วนกลางซึ่งแบ่งออกเป็น 6 ส่วน ไม่เพียงพอที่จะปฏิบัติราชการให้ได้ผลดีตามความเจริญของประเทศ และจำนวนพลเมืองเพิ่มขึ้น ข้าราชการเพิ่มขึ้น แต่องค์การแห่งการบริหารส่วนกลางยังคงมีอยู่เช่นเดิม ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

ด้วยเหตุดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกระทรวงแบบใหม่ และผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ขึ้น โดยได้จัดสรรอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละกระทรวงให้เป็นสัดส่วนมากขึ้น ดังเช่น

- กระทรวงมหาดไทย บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองลาวประเทศราช (ในช่วงแรก) แต่ต่อมาได้มีการโอนการบังคับบัญชาหัวเมืองทั้งหมดที่มี ให้อยู่ในความดูแลของกระทรวงมหาดไทย
- กระทรวงกลาโหม บังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ่ายตะวันตกตะวันออก และเมืองมลายูประเทศราช
- กระทรวงพระคลัง ดูแลเรื่องเงิน รายได้ รายจ่ายของแผ่นดิน
- กระทรวงยุติธรรม จัดการเรื่องศาลซึ่งเคยกระจายอยู่ตามกรมต่างๆ นำมาไว้ที่แห่งเดียวกันทั้งแพ่ง อาญา นครบาล อุตธรณืทั้งแผ่นดิน
- กระทรวงโยธาธิการ มีหน้าที่ก่อสร้างทำถนน ขุดคลอง การช่าง การไปรษณีย์โทรเลข การรถไฟ เป็นต้น

เมื่อได้ประกาศปรับปรุงกระทรวงใหม่เสร็จเรียบร้อย จึงได้ประกาศตั้งเสนาบดี และให้เลขาธิการเสนาบดีทั้ง 2 ตำแหน่ง คือ สมุหนายก และสมุหกลาโหม กับตำแหน่งจตุสดมภ์ ให้เสนาบดีทุกตำแหน่งเสมอกันและรวมกันเป็นที่ประชุมเสนาบดีสภา หรือเรียกว่า “**ลูกขุน ณ ศาลา**” ต่อจากนั้นได้ยุบรวมกระทรวงและปรับปรุงใหม่ จนเมื่อสิ้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกระทรวงต่างๆ เหลืออยู่ทั้งหมด 10 กระทรวง

การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนภูมิภาค

แต่เดิมรูปแบบการปกครองหัวเมืองใช้วิธีการส่งคนจากราชธานี หรือแต่งตั้งผู้มีอิทธิพลในเมืองนั้นปกครองโดยให้สืบตระกูลต่อกันไป หรือที่เรียกกันว่า “กินเมือง” โดยเจ้าเมืองเป็นผู้ออกกฎเกณฑ์บังคับบัญชาตนเอง ในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงนำรูปแบบการปกครองแบบ “มณฑลเทศาภิบาล” มาใช้แทน รูปแบบการปกครองแบบนี้ประกอบด้วย **มณฑล เมือง**³ และ**อำเภอ** โดยให้หัวเมืองทั้งหมดขึ้นตรงกับ กรมมมหาดไทย และให้มีการรวบรวมหัวเมืองขึ้นเป็นมณฑล ส่วนกลางส่งเจ้าหน้าที่ไปเป็นข้าหลวงใหญ่ตามหัวเมืองในมณฑลต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการวางระเบียบปฏิบัติแก่หัวเมืองทุกแห่งให้เป็นรูปแบบเดียวกันหมด

ด้วยเหตุที่มีการรวมการบังคับบัญชาหัวเมืองซึ่งเคยแยกกันอยู่ใน 3 กรม คือ มหาดไทย กลาโหม และกรมท่า ให้มารวมกันอยู่ในกระทรวงมหาดไทยกระทรวงเดียว การปฏิรูปหน่วยราชการบริหารส่วนภูมิภาคจึงมีสภาพและฐานะเป็นตัวแทน หรือหน่วยงานประจำท้องที่ของกระทรวงมหาดไทย หรือรัฐบาลกลางโดยส่วนรวม ทั้งนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองแบบเมืองหลวง เมืองชั้นใน เมืองชั้นนอก เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราชเดิม เพื่อให้ลักษณะการปกครองเปลี่ยนแปลงจากแบบ “ราชอาณาจักร” โดยการจัดระเบียบการปกครองให้มีลักษณะลดหลั่นตามระดับสายการบังคับบัญชา หน่วยเหนือลงไปจนถึงหน่วยงานชั้นรองตามลำดับดังนี้

1. **การจัดรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล** โดยการรวมหัวเมืองต่างๆ เป็นมณฑลตามสภาพภูมิประเทศ และความสะดวกแก่การปกครองมีสมุหเทศาภิบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสรรจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความสามารถสูง และเป็นที่ยวางพระราชหฤทัยแต่งตั้งให้ไปบริหารราชการต่างพระเนตรพระกรรณ

2. **การจัดรูปการปกครองเมือง** มีการปกครองใช้ข้อบังคับลักษณะการปกครองท้องที่ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดหน่วยบริหารที่ชื่อว่า “เมือง” ใหม่โดยให้รวมท้องที่หลายอำเภอเป็นหัวเมืองหนึ่ง และกำหนดให้มีพนักงานปกครองเมืองแต่ละเมือง ประกอบด้วย ผู้ว่าราชการเมือง เป็นผู้บังคับบัญชาเมือง และมีคณะกรรมการเมือง 2 คณะ คือ กรมการในทำเนียบ และ กรมการนอก

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขระเบียบการปกครองและจัดแบ่งส่วนราชการใหม่ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2459

ทำเนียบเป็นผู้ช่วยเหลือ และให้คำแนะนำพระมหากษัตริย์ทรงเลือกสรร และโยกย้ายผู้ว่าราชการเมือง

3. **การจัดการปกครองอำเภอ** อำเภอเป็นหน่วยบริหารราชการระดับถัดจากเมืองเป็นหน่วยปฏิบัติราชการหน่วยสุดท้ายของรัฐที่จะเป็นผู้บริการราชการในท้องที่ และให้บริการแก่ประชาชนตามนโยบายของรัฐบาลกลาง เป็นหน่วยการปกครองที่จัดตั้งขึ้นโดย การรวมท้องที่หลายตำบลเข้าด้วยกัน มีกรมการอำเภอ ซึ่งประกอบด้วย นายอำเภอ ปลัดอำเภอ และสมุหบัญชีอำเภอ ร่วมกันรับผิดชอบในราชการของอำเภอ โดยนายอำเภอเป็นหัวหน้า ทั้งนี้ การแต่งตั้งโยกย้ายนายอำเภอ เป็นอำนาจของข้าหลวงเทศาภิบาลสำหรับตำแหน่งลำดับรอง ๆ ลงไปซึ่งได้แก่ ปลัดอำเภอ สมุหบัญชีอำเภอ และเสมียนพนักงาน ผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจแต่งตั้งโยกย้าย หากท้องที่อำเภอใดกว้างขวางยากแก่การที่กรมการอำเภอจะไปตรวจตราให้ทั่วถึงได้และท้องที่นั้นยังมีผู้คนไม่มากพอที่จะยกฐานะเป็นอำเภอ หรือกรณีที่ท้องที่ของอำเภอมีชุมชนที่อยู่ห่างไกลที่ว่าการอำเภอก็ให้แบ่งท้องที่ออกเป็นกิ่งอำเภอเพื่อให้มีพนักงานปกครองดูแลได้ แต่กิ่งอำเภอยังคงเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอและอยู่ในกำกับดูแลของกรมการอำเภอ

4. **การจัดรูปการปกครองตำบลหมู่บ้าน** อำเภอแต่ละอำเภอมีการแบ่งซอยพื้นที่ออกเป็นหลายตำบลและตำบลก็ยังมีซอยพื้นที่ออกเป็นหมู่บ้าน ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองสุดท้ายที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุดการปกครองระดับนี้มุ่งหมายที่จะให้ราษฎรในพื้นที่ เลือกสรรบุคคลขึ้นทำหน้าที่เป็นธุระในการรักษาความสงบเรียบร้อยโดยเป็นทั้งตัวแทนประชาชนในพื้นที่ปฏิบัติงาน เป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับประชาชน คือเป็นผู้ประสานงานช่วยเหลืออำเภอ และเป็นตัวแทนของรัฐสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎร ตลอดจนช่วยเก็บภาษีอากรบางอย่างให้รัฐ

การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

การวางรากฐานการปกครองท้องถิ่น ภายหลังจากการปฏิรูปการปกครองในส่วนกลาง และปรับปรุงการปกครองในส่วนภูมิภาคภายใต้ระบบเทศาภิบาล รัชกาลที่ 5 ทรงริเริ่มนำแนวคิดจากต่างประเทศเรื่องการมีส่วนร่วมในการปกครองตนเองของประชาชนในท้องถิ่นมาดำเนินการ โดยทดลองให้มีการจัดการปกครองท้องถิ่นในรูปแบบสุขาภิบาลคือ “การสุขาภิบาลกรุงเทพฯ” เมื่อ พ.ศ. 2442 ในปี พ.ศ. 2448 มีการจัดตั้งสุขาภิบาลหัวเมืองขึ้นเป็นครั้งแรก คือ สุขาภิบาลท่าฉลอม เมืองสมุทรสาคร และตราพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาล

ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ลักษณะการบริหารงานในช่วงแรกนั้นรัฐบาลจะมอบหมายให้ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้ง และกำนันผู้ใหญ่บ้านที่ประชาชนเลือกตั้งมาทำงานร่วมกัน โดยมีเงินทุนที่เก็บจากท้องถื่นเป็นค่าใช้จ่ายในการบริการชุมชน ด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย และดูแลสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน คูคลอง ท่าเทียบเรือ เป็นต้น จึงเป็นการเริ่มต้นการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในระดับท้องถื่นที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

จากการปฏิรูปที่กล่าวมานั้น เป็นการนำการจัดแบ่งสายงานของระบบราชการในยุโรปมาปรับใช้ ทำให้เกิดระบบการทำงานแบบใหม่ และหน่วยงานใหม่ๆ เช่น ได้มีการจัดตั้งกระทรวงขึ้น คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงวัง กระทรวงเมือง (นครบาล) กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงมรุธาธิการ

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อสร้างสถานที่ราชการของกระทรวงต่างๆ สร้างพิพิธภัณฑสถาน โรงพยาบาลศิริราช สภาอุณาโลมแดง กรมไปรษณีย์โทรเลข มีการก่อสร้างพระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ ในพระบรมมหาราชวัง สร้างพระราชวังดุสิต และวังพญาไท รวมถึงการสร้างถนน สะพาน และระบบสาธารณูปโภคที่สำคัญต่างๆ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยความรู้ทางการก่อสร้าง และเทคโนโลยีใหม่ๆ จากตะวันตก⁴ ส่วนหัวเมืองต่างๆ จากการไปเที่ยวดูตามหัวเมืองของสมเด็จพระยาตากสินฯ นั้นเป็นเหตุให้พระองค์พบว่า

“...เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปเมืองเหนือครั้งนั้น เจ้าเมืองที่ข้าพเจ้าไปพบโดยมากเป็นผู้ดีมีตระกูล แต่มักเป็นชาวเมืองนั่นเอง ด้วยเป็นเทือกเถาเหล่ากอเจ้าเมืองคนก่อนๆ ซึ่งได้ทำราชการประกอบกับทำมาหากินจนตั้งถิ่นฐานได้ในเมืองนั้น มีลูกถวายตัวเป็นมหาดเล็กก่อนแล้วขอออกไปบริหารราชการบ้าน หรือฝึกหัดให้ทำราชการในเมืองนั่นเอง บ้าง จะได้รับสัญญาบัตรเป็นผู้ช่วยราชการ เป็นยกกระบัตรเป็นปลัด ใครดีก็เป็นเจ้าเมืองในที่สุด เป็นแล้วก็อยู่ในเมืองนั้นจนตลอดชีวิต ลูกหลานจึงมีกำลัง บางคนรับราชการสืบกันมา ข้าราชการที่ถิ่นฐานอยู่ในกรุงเทพฯ หาใครสมัครออกไปบริหารราชการหัวเมืองไม่ เพราะเกรงความลำบากในการหาเลี้ยงตัวดังกล่าวมาแล้ว ถ้าเป็นผู้ไปจากที่อื่นก็ต้องมีทุนรอนของตัวเองไป หรือมิฉะนั้นก็ต้องได้เป็นเขย สูขอผู้มีกำลังพาหนะใน

⁴ ผุสดี ทิพทัส, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 5.

เมืองนั้นจึงจะไปอยู่ได้ ยิ่งถึงขั้นกรมการขึ้นรองลงไป ต้องเลือกหาแต่พวกคฤหบดีในเมืองนั้นเองทั้งนั้น เพราะหาคนต่างถิ่นยาก” จากสภาพดังกล่าว

“...เมื่อทรงทราบที่ไม่มี ศาลารัฐบาล ตั้งประจำ กอปรกับความมุ่งหมายที่จะยกเลิกวิธีการปกครองอย่าง กินเมือง ซึ่งก่อให้เกิดการใช้โอกาสในหน้าที่เบียดบังผลประโยชน์ได้ง่ายนั้น ส่งผลให้รัฐบาลจำจะต้องให้เงินเดือนข้าราชการหัวเมืองให้พอเลี้ยงชีพ มิฉะนั้นก็ไม่มีใครเป็นเจ้าของกรมการ ไซ้แต่เท่านั้นยังสถานที่ราชการเมืองก็ดี บ้านเรือนที่อยู่ของเจ้าเมืองกรมการก็ดี ล้วนเป็นสมบัติส่วนตัวเจ้าเมืองกรมการทั้งนั้น ความจำเป็นที่จะต้องจ่ายเงินเดือนหลวงเพิ่มขึ้นมีต่อออกไปจนถึงค่าสร้างศาลารัฐบาล และสถานที่ทำการอย่างอื่นขึ้นใหม่... ถ้าจะว่าต้องสร้างเมืองใหม่หมดทุกเมืองก็ไม่ผิดกับความเป็นจริง...”⁵

กรมโยธาธิการ เป็นหนึ่งในกรมแรกที่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ทดลองจัดตั้งขึ้นตามระบบราชการแบบใหม่ ในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ทำหน้าที่ควบคุมและดำเนินการก่อสร้างงานโยธาทั้งหมด โดยให้ปฏิบัติงานช่าง และงานก่อสร้างที่เกี่ยวกับการคมนาคมโดยให้ข้าราชการ เป็นพนักงานที่ตรวจการก่อสร้าง ทำถนน ขุดคลอง การช่างทั่วไปทั้งการไปรษณีย์โทรเลขและรถไฟ⁶

งานโยธาหัวเมือง เริ่มขึ้นครั้งแรกในสังกัดกระทรวงมหาดไทย ได้แก่การก่อสร้างและซ่อมแซมอาคารสถานที่ราชการ ถนน สะพาน คลอง เพื่อพัฒนาการคมนาคม สำรวจวังวัดแผนที่ให้กับประชาชน ระเบียบแรกทำหน้าที่เพียงให้ความร่วมมือในการให้คำแนะนำการออกแบบ กำหนดงบประมาณหรือตรวจสอบงานด้วยการส่งพนักงานออกไปเป็นครั้งคราว ต่อมารัชกาลที่ 5 ทรงมีนโยบายต้องการให้มีหน่วยงานรับผิดชอบงานโยธาหัวเมืองโดยตรงทั้งหมด ดังนั้นสมเด็จพระปิยมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง **แผนกโยธาหัวเมือง** ขึ้นในกระทรวงโยธาธิการแบบเดียวกับศาลหัวเมืองในกระทรวงยุติธรรม แต่ยังไม่ได้นำดำเนินการเนื่องจากขาดบุคลากรด้านช่างโยธา ต่อมาได้มีการจัดตั้งกองดูแลการโยธาหัวเมืองทั้งหมดโดยเฉพาะให้มีวิศวกรประจำมณฑลกำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่ให้รับผิดชอบ

1. สร้างและรักษาทางบกและทางน้ำเพื่อประโยชน์ในการไปมาค้าขายของประชาชน
2. สร้างและซ่อมแซมสถานที่ ซึ่งรัฐบาลปลูกสร้างโดยให้หน่วยงานราชการนั้นเป็นผู้ขอพระบรมราชานุญาตและเบิกจ่ายในวงเงินไม่เกิน 8,000 บาท

⁵ กระทรวงมหาดไทย, 100 ปีมหาดไทย (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2535), หน้า 40-42.

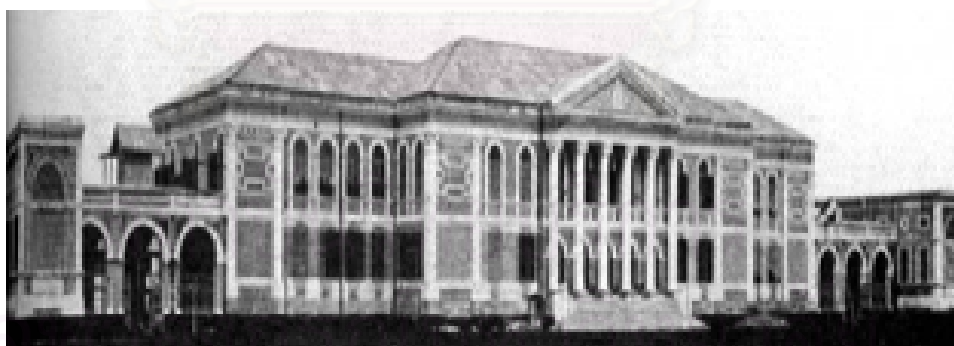
⁶ กรมโยธาธิการ, หนึ่งร้อยเก้าปีกรมโยธาธิการ, (กรุงเทพฯ: กรมโยธาธิการ, 2541)

3. เป็นหน่วยงานที่คิดจัดการโยธาทั่วราชอาณาจักร เช่น ทำถนน บำรุงทำน้ำ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการค้า ออกแบบสร้างเมือง ที่ว่าอำเภอให้มีความงดงาม หรือถ้าหัวเมืองออกแบบเองก็ให้ส่งแบบเสนอต่อกรมโยธาธิการอนุมัติ

ถ้าเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ เห็นควรตั้งพนักงานประจำมณฑลใด ก็ให้กระทำแบบเดียวกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติที่มีคลังหัวเมืองและให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลรับผิดชอบแผนเสนาบดีในกระทรวงโยธาธิการ ในขณะเดียวกัน ข้าหลวงเทศาภิบาลหากคิดริเริ่มงานโยธาใด ต้องแจ้งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการทราบ

ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. 2446 สมเด็จพระเจ้าฟ้าขุนนิริศราชนวดีวงศ์ จึงทดลองจัดการหัวเมืองขึ้นก่อนใน 4 มณฑล คือ ภูเก็ต นครราชสีมา นครไชยศรี นครศรีธรรมราช โดยให้ถ้อมณฑลภูเก็ต เป็นศูนย์กลางภาคใต้ จัดตั้งโยธาหัวเมืองขนาดใหญ่ มีวิศวกรชาวตะวันตกประจำ ส่วนนครราชสีมา และนครไชยศรี เป็นหน่วยงานโยธาหัวเมืองขนาดกลาง ให้มีเพียงพนักงานชาวไทยประจำถ้าจำเป็นก็ส่งวิศวกรจากกรุงเทพฯ ออกไปตรวจเป็นครั้งคราว แต่ต่อมารัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าการจ้างพนักงานโยธาหัวเมืองไม่คุ้มค่าเงินเดือน เนื่องจากมีงานน้อย และการเขียนแบบที่ส่วนมากเป็นที่ว่าการมณฑลหรือที่พักข้าหลวง กรมโยธาธิการต้องเป็นฝ่ายเขียนแบบส่งไปให้จากกรุงเทพฯ พนักงานโยธาหัวเมืองเพียงแต่ทำหน้าที่ดูแลเท่านั้น

ภาพตัวอย่างอาคารทางราชการที่สร้างสมัยรัชกาลที่ 5

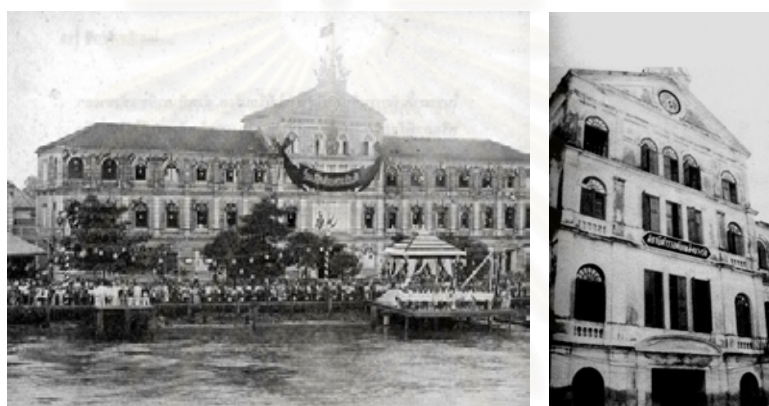

ภาพที่ 3-1 อาคารศาลสถิตยุติธรรม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2425 (ปัจจุบันรื้อถอนไปแล้ว)⁷

⁷ สุทธิโชค เทพไตรรัตน์, “อาคารศาลสถิตยุติธรรม พ.ศ.2425,” วารสารศาลยุติธรรม ปีที่ 3, (ฉบับที่ 12: 22-27).

ภาพที่ 3-2 โรงทหารหน้า กระทรวงกลาโหม สร้างเมื่อ พ.ศ. 2424⁸

ภาพที่ 3-3 ศาลสถาน บางรัก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2427⁹

3.1.2 การเปลี่ยนแปลงตามลักษณะการใช้สอยอาคารทางราชการที่เปลี่ยนไป

อาคารทางราชการแต่เดิมนั้น ข้อมูลจากสารานุกรมเมืองโบราณเรื่อง “ศาลา”¹⁰ ได้กล่าวถึงอาคารประเภท “ศาลา” ไว้ว่า เป็นอาคารที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังมีจารึกกล่าวถึงอาคารประเภทศาลาซึ่งส่วนใหญ่จะสร้างขึ้นเป็นถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา ดังเช่น ในจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่กล่าวถึงศาลาที่ประดิษฐานพระพุทธรูปว่า “ในกลางป่าดาลนี้ มีศาลาสองอัน อันหนึ่งชื่อศาลาพระมาส อันหนึ่งชื่อพุทธศาลา”

⁸ พีรศรี โปหาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม: ดินแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) หน้า 36.

⁹ ผู้สดี ทิพทัส, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541) หน้า 53-55.

¹⁰ วิยะดา ทองมิตร และคณะ, ศาลา : สารานุกรมเมืองโบราณ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541) หน้า 134.

และมีใช้เพียงแต่เป็นสถาปัตยกรรมที่ใช้ประโยชน์ทางศาสนาเท่านั้น ยังมีบทบาทต่อทางการเมืองและการปกครองด้วยเช่นกัน ดังปรากฏต่อมาในสมัยอยุธยาว่า “ในพระบรมมหาราชวังอยุธยา มีศาลาลูกขุนใน และศาลาลูกขุนนอก เป็นที่พิจารณาคดีในเขตพระราชวังหลวง และมีใช้อยู่ในเขตพระราชวังหลวงเท่านั้น ในเขตพระราชวังหน้าซึ่งเป็นที่ประทับของกรมพระราชวังบวรสถานมงคลก็มีอาคารศาลาหลายหลัง เช่น ศาลาลูกขุนวังหน้า ศาลาเวรของมหาดไทย กลาใหม่ กรมท่า กรมวัง กรมนา และกรมเมือง เป็นต้น”¹¹

เมื่อพิจารณาถึงความหมายในทางด้านภาษา พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของ “ศาลา” น. อาคารทรงไทย ปลายโถง ไม่กั้นฝา ใช้เป็นที่พักหรือเพื่อประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ศาลาวัด ศาลาที่พัก ศาลาท่าน้ำ โดยปริยาย หมายถึง อาคารหรือสถานที่บางแห่ง ใช้เพื่อประโยชน์การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ศาลาพักผ่อน ศาลาสวดศพ เป็นต้น¹² ขณะเดียวกันในพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ให้คำแปลเป็นภาษาอังกฤษไว้ว่า pavilion, shelter, sala, temple, hall¹³ นอกจากนี้แล้วยังพบการเชื่อมโยงระหว่างภาษาที่เกี่ยวข้อง คือ Sala (ซาล่า) ในภาษาอิตาเลียน และ Salle (ซาล) ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง ห้องโถง เปิดโถง ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำว่า Saloon ในภาษาอังกฤษ และ Salon (ซาลง) ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง ห้องรับแขก แต่ความหมายในอดีต คือห้องชั้นล่างที่สุภาพสตรีสูงศักดิ์ชาวยุโรปใช้เปิดต้อนรับศิลปิน กวี คีตกวี ที่เตรียมตัวมาแสดงในชม ความเชื่อมโยงทางภาษานี้เนื่องจากภาษาตระกูลลาติน และบาลีสันสกฤตมีที่มาจากรากเหง้าอันเดียวกัน¹⁴ จากความหมายในทางภาษาที่ยกมาแสดงนั้น บ่งบอกถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ “ศาลา” ว่าเป็นอาคารที่มีลักษณะเป็น โถง หรือเปิดโถง มีความเป็นสาธารณะ จากการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ภายในและภายนอก รวมถึงเรื่องราวกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ เป็นกิจกรรมที่ไม่พิเศษไม่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนในบ้านพักอาศัยโดยทั่วไป

ข้อมูลอีกชิ้นจากเรื่องเล่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้ทรงพระนิพนธ์ในนิทานโบราณคดีเรื่อง “เทศาภิบาล” มีตอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับศาลาดังนี้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

¹² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, 2525) หน้า 781.

¹³ ดำเนิน การเด่น และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, พจนานุกรมไทย-อังกฤษ Thai-English dictionary (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2538) หน้า 475.

¹⁴ เพ็ญสุภา สุขคตะ, เยี่ยมเรือน เยือนอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, 2543) หน้า 41.

“ตามหัวเมืองในสมัยนั้นประหลาดอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีศาลารัฐบาลตั้งประจำสำหรับว่าราชการบ้านเมืองเหมือนอย่างทุกวันนี้ เจ้าเมืองตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ไหนก็ว่าราชการบ้านเมืองตน เหมือนอย่างเสนาบดีเจ้ากระทรวงในราชธานีว่าราชการที่บ้านตามประเพณีเดิมบ้านเจ้าเมืองติดกับบ้านของคนอื่นเพียงที่เรียกกันว่า “จวน” เพราะมีศาลาโถงปลูกไฉนกริ้วข้างหน้าบ้านหลังหนึ่งเรียกว่า “ศาลากลาง” เป็นที่สำหรับประชุมกรรมการเวลามีการงาน เช่น รับท้องตราหรือปรึกษาราชการ เป็นต้น เวลาไม่มีการงาน ก็ใช้ศาลากลางเป็นศาลาชำระความ เห็นได้ว่า ศาลากลางก็เป็นแค่เดียวกับศาลาลูกขุนในราชธานีนั่นเอง เรือนจำสำหรับนักโทษก็อยู่ในบริเวณจวนอีกอย่างหนึ่ง แต่คงเป็นเพราะคุมขังได้มั่นคงกว่าที่อื่น ไม่จำเป็นจะต้องอยู่กับจวนเหมือนกับศาลากลาง มีเรื่องปรากฏมาแต่ก่อนว่า ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นไปเมืองเหนือเมื่อปี พ.ศ. 2409 ทอดพระเนตรเห็นศาลากลางตามหัวเมืองขอมช่อจันทรวงสังเวชพระราชหฤทัย ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานเงินส่วนพระองค์ให้ซ่อมแซมเมืองละ 10 ชั่ง (800 บาท) เมืองไหนทำสำเร็จแล้วได้พระราชทานป้ายจำหลักปิดทองประดับกระจก ทำเป็นรูปเงินเหรียญรัชกาลที่ 4 ลายเป็นรูปพระมหามงกุฎแผ่น 1 รูปข้างอยู่ในวงจักรแผ่น 1 พระราชทานให้ไปติดไว้ ณ ศาลากลางซึ่งได้ทรงปฏิสังขรณ์ เมื่อข้าพเจ้าขึ้นไปยังมีอยู่บางแห่งข้าพเจ้าได้เยี่ยมมาจำลองรักษาแบบไว้ เดียวนี้อยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แต่มาภายหลังศาลากลางก็กลับทรุดโทรมน่าทุเรศอย่างเก่า หามีแห่งใดเป็นที่สง่าผ่าเผยไม่ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเจ้าเมืองต้องสร้างจวนและศาลากลางด้วยทุนตนเอง แม้แต่แผ่นดินซึ่งจะสร้างจวนมิได้อยู่ภายในเมืองมีปราการเช่นเมืองพิษณุโลก เป็นต้น เจ้าเมืองก็ต้องหาซื้อที่ดินเหมือนกับคนทั้งหลาย จวนกับศาลากลางจึงเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของเจ้าเมือง เมื่อสิ้นตัวเจ้าเมืองก็เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ใครได้เป็นเจ้าเมืองคนใหม่ถ้ามิได้เป็นผู้รับมรดกของเจ้าเมืองคนเก่าก็ต้องหาที่สร้างจวนและศาลากลางขึ้นใหม่ ตามกำลังที่จะสร้างได้ บางทีก็ย้ายไปสร้างห่างจากจวนเดิมต่างฟากแม่น้ำ หรือแม้แต่จวนต่างตำบลก็มี จวนเจ้าเมืองไปตั้งอยู่ที่ไหนก็ย้ายที่ว่าราชการไปอยู่ที่นั่นชั่วสมัยของเจ้าเมืองคนนั้น ตามหัวเมืองจึงไม่มีที่ว่าราชการเมืองตั้งอยู่ประจำแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นนิจเหมือนอย่างทุกวันนี้ อันเพ็งมีขึ้นเมื่อจัดมณฑลเทศาภิบาลแล้ว”¹⁵

¹⁵ สถาบันดำรงราชานุภาพและสำนักนโยบายและแผน, กระทรวงมหาดไทย, รายงานการวิจัย เรื่องแนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค (กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2542) หน้า 15-6.

และจากหนังสือพระประวัติลูกเกล้า โดยหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ตอนหนึ่งกล่าวถึง การตรวจราชการของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า

“...เมืองต่างๆ ไม่มีอยู่บนพื้นดินโดยมากอยู่ตามท้องน้ำ มีเรือนแพหรือแพอยู่ ทั่วๆ ไป **จวนเจ้าเมืองเป็นที่ว่าการ เป็นศาล เป็นคุก เสรีไปในตัว** เจ้าเมืองเองก็ ได้เพียงค่าตอตราใบละ ๑ ตำลึงคือ ๔ บาท พระองค์ท่านและสมเด็จพระยาเทว วงษ์วโรปการ เป็นเสนาบดีคู่แรกที่ได้รับ พระราชทานเงินเดือนๆ ละ ๑,๐๐๐ บาท เป็นปฐุม”¹⁶

ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนถึงช่วงรัชกาลที่ 4 อาคารทางราชการ ก็คือ **ศาลา** ที่ตั้งอยู่ตามจวน เจ้าเมือง โดยใช้เป็นที่ว่าการต่างๆ เรื่อง รวมถึงการพิจารณาคดีความด้วย รูปแบบอาคารมี ลักษณะเป็นศาลาอเนกประสงค์ เปิดโล่งหรืออาจมีผนังบางส่วน สร้างตามกำลังทรัพย์วัสดุอุปกรณ์ ที่มีและความต้องการพื้นที่ใช้สอย โดยไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนตายตัว ขึ้นอยู่กับฝีมือช่างในท้องถิ่น นั้นๆ เป็นสำคัญ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีหน่วยราชการเพิ่มขึ้นมากมาย หลังจากที่มีการ ปรับเปลี่ยนระบบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ ในระยะแรกหน่วยราชการหลายแห่งยังคงตั้งอยู่ใน พระบรมมหาราชวัง โดยย้ายการใช้งานเดิมไปไว้ยังอาคารใหม่ที่เหมาะสมกว่า และให้หน่วยงาน ที่ตั้งใหม่เข้ามาอยู่แทน เช่น ศาลาสหทัยสมาคมหรือหอคงคอร์ดีย์ เดิมใช้เป็นที่ประชุมทหาร ต่อมาทรงโปรดฯ ให้จัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน ส่วนศาลาลูกขุนเดิมที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4 อาคาร เป็นตึก 2 ชั้น 3 หลังให้เป็นกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหม กองทหารมหาดเล็กเดิม ตั้งอยู่ริมประตูพิมานไชยศรี โปรดฯ ให้ย้ายทหารมหาดเล็กไปที่ศาลายุทธาธิการ กระทรวงกลาโหม ปัจจุบัน กระทรวงยุติธรรมย้ายจากตึกทางทิศเหนือ 3 หลัง ในพระราชวังบวรสถานมงคล มาอยู่ที่ ริมถนนราชดำเนินในตรงข้ามกับท้องสนามหลวงจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงรัชกาลที่ 5 นี้ส่วนมากอาคารราชการต่างๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ยังคงเป็นอาคารที่เกิดจาก การเปลี่ยนแปลงการใช้สอยเป็นส่วนใหญ่ อาคารที่สร้างขึ้นใหม่มีจำนวนไม่มากนัก¹⁷ เช่น หอ รัชฎากรพิพัฒน์ โปรดฯ ให้ริ้ออาคารเดิม และสร้างตึก 2 ชั้นแบบฝรั่งสร้างตามแบบที่ได้ ทอดพระเนตรจากประเทศสิงคโปร์ใช้เป็นที่ว่าการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ นอกจากนี้

¹⁶ ม.จ.หญิงพูนพิศมัย ดิศกุล, **พระประวัติลูกเกล้า** (พระนคร : โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, 2507)

¹⁷ เลอสม สถาปีตานนท์, **สถานที่ราชการสมัย รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรม ศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 252-), หน้า 21.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงวางแนวความคิดขึ้นใหม่ในการที่จะแยก **สถานที่ทำงาน และที่ประทับหรือที่อยู่อาศัยของผู้รับราชการออกจากกันโดยเด็ดขาด** แต่สถานที่ราชการก็ยังคงอยู่ไม่ห่างไกลจากที่ประทับ เพื่อให้การเดินทางสะดวก¹⁸

ส่วนในภูมิภาคที่มีการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาล โดยทรงรวมหัวเมืองต่างๆ จัดเข้าเป็นมณฑล และส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปปฏิบัติหน้าที่ มีข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นผู้บังคับบัญชา อยู่ในอำนาจของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอีกชั้นหนึ่ง ดังคำกล่าวใน สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

"ส่วนเมืองเพชรบุรีที่ได้ไปตรวจในคราวนี้เห็นว่า... ..ต้องการคนดีๆ สัก 4, 5 คน จัดส่งออกไปแต่กรุงเทพฯ ให้พอแก่ความต้องการในเมืองนี้ บ้านเมืองคงจะเรียบร้อยได้ในไม่กี่เดือน..."

รูปแบบอาคารทางราชการที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ เป็นการสร้างอาคารขึ้นตามความต้องการพื้นที่ทำงาน ซึ่งส่งผลมาจากการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารราชการแผ่นดินที่เกิดขึ้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมน่าจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากมีการควบคุมดูแลจากส่วนกลาง จากหลักฐานในหนังสือ 91 ปีมหาดไทย เรื่องประวัติเกี่ยวกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล กล่าวถึงสมเด็จฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไว้ว่า

"ท่านทรงชี้ที่ปลูกศาลากลางแทบทุกเมือง...การตั้งเมืองท่านเล่าว่าโบราณเขาเอาที่มีน้ำและที่ราบทำนาได้เป็นหลักและระยะเมืองก็เอาเกณฑ์ที่ดินเดินแต่เช้าถึงเย็นในที่หยุดพัก ระยะทางจึงอยู่ในระยะ 60 กิโลเมตรเสมอ ดังเช่น นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรี เป็นต้น ในสมัยของพระองค์ท่านเอาความสะดวกของราษฎรเป็นหลัก เช่น ถ้าทางน้ำเปลี่ยนใหม่ไม่สะดวกแก่การคมนาคม ราษฎรมักจะย้ายไปตามน้ำ ถ้าเลือกได้ถูกต้องมั่นคงก็ย้ายเมืองตามไป ถ้าไม่ถูกต้องก็แก้ไขให้เข้าใจกัน **เมืองสมัยนั้นคือ ศาลากลางอยู่ที่ไหน ที่นั่นคือเมือง** สมัยนี้เห็นแต่เขาเรียกตลาดว่าเมืองกัน เหตุนี้ดอกกระมังจึงต้องมีหลักเมือง การเสด็จตรวจราชการของเสด็จพ่อฉันตอนเช้าราว 9 โมง เสด็จไปยังศาลากลาง (ซึ่งงานเต็มมือ เพราะกระทรวงอื่นๆ ยังไม่มีคนพอจะออกไปตามหัวเมืองได้ จึงต้องฝากงานไว้กับ

¹⁸ เลอสม สถาปัตตานนท์, สถานที่ราชการสมัย รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 252-), หน้า 7.

มหาดไทย โดยมากมีกรรมแร่ธาตุ กรมป่าไม้ อัยการ เป็นต้น) ศาล โรงตำรวจฎฐร
คุก แล้วแวะเยี่ยมตามวัดและพ่อค้าในตลาด”¹⁹

จากการข้างต้นจะเห็นว่าระบบราชการในรูปแบบตะวันตกที่นำมาปรับใช้นั้น เน้นในเรื่อง
ของการบริหารที่ต้องมาจากศูนย์กลาง ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ในการทำงาน
จากที่เคยทำงานหรือว่าราชการที่บ้านตามประเพณีเดิม ก็เปลี่ยนเป็นสถานที่ทำงานที่แยกออกมา
เป็นสัดส่วนโดยเฉพาะ และมีการสร้างอาคารราชการไว้เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการทำงานทั้งใน
ส่วนกลางและหัวเมือง เนื่องจากมีการส่งข้าราชการจากส่วนกลางมาประจำตามหัวเมืองด้วย

3.1.3 การจ้างช่างชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่ชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการอยู่ในเมืองไทยมากที่สุด
เพราะเป็นยุคที่กำลังพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าออกไปเกือบทุกด้านทุกทาง ภายในวง
ราชการของบ้านเมืองได้รับการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงใหม่อย่างกว้างขวาง พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้
มีการก่อสร้างสถานที่ราชการของกระทรวงต่างๆ สร้างพิพิธภัณฑสถาน โรงพยาบาลศิริราช สภาอู
นาโคมแดง กรมไปรษณีย์โทรเลข พระที่นั่งและพระตำหนักต่างๆ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม พระ
ตำหนักพญาไท เป็นต้น²⁰ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความรู้ทางการก่อสร้าง และเทคโนโลยี
ใหม่ๆ จากตะวันตก ทรงเห็นประโยชน์ที่จะใช้ชาวต่างประเทศเข้ารับราชการในหน่วยงานที่ต้องการ
ความรู้ทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า นับเป็นยุคแห่งการปฏิวัติสร้างชาติบ้านเมืองให้พ้นเข้าสู่ระบอบ
ใหม่ เสมอด้วยนานาอารยประเทศอย่างแท้จริง

ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ที่ได้รับการว่าจ้างเข้ามาช่วยเหลือในการพัฒนาประเทศครั้งนี้
มีเป็นจำนวนมาก ทั้งนายช่างวิศวกร ช่างสถาปนิก ช่างจิตรกรรม และอื่นๆ ประจำอยู่ในกรมกอง
ต่างๆ เช่น กรมศุขาภิบาล กระทรวงโยธาธิการ รวมทั้งช่างรับเหมาก่อสร้างชาวต่างประเทศที่เข้ามาตั้ง
กิจการรับงานทางราชการซึ่งมีทั้งชาวอังกฤษ เยอรมัน อิตาลี โดยเมื่อรัชกาลที่ 5 โปรดให้สถาปนา
กระทรวงโยธาธิการ ขึ้นใน พ.ศ. 2435 นายช่างชาวตะวันตกส่วนใหญ่ก็ได้เข้ามารับราชการสังกัด
อยู่ในกระทรวงใหม่นี้ด้วย ดังตารางที่ 3-1

¹⁹ กระทรวงมหาดไทย, รายงานการศึกษาวิจัย เรื่องแนวทางการดำเนินงานเรื่องศูนย์ราชการส่วนภูมิภาค
(กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์, 2542), หน้า 16.

²⁰ ผุสดี ทิพพัส, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 5.

ตารางที่ 3-1 สถาปนิกชาวตะวันตกที่เข้ารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ระหว่างปี พ.ศ. 2411-2468

ปี พ.ศ.	รายชื่อ	สัญชาติ	สังกัดหน่วยงาน
2414 - 2432 2432 - ไม่ปรากฏ	นายยอห์น คลูนิช	อังกฤษ	กรมยุทธนาธิการ กรมโยธาธิการ
2415 2426	นายโยคิม แกรซี	อิตาลี เป็นคนในบังคับ ฝรั่งเศส	ช่วยออกแบบสถานที่ราชการ
2422	นายสเตฟาโน คาร์ดู	อิตาลี	
2433 2432-2446	นายซี ชันเดรสกี	เยอรมัน	ไม่ปรากฏหลักฐาน กรมโยธาธิการ
2444 2449 2452-2456 2459	นายคาร์ล ดือห์ริง	เยอรมัน	กรมรถไฟสายเหนือ กระทรวงมหาดไทย กรมพระคลังข้างที่ กระทรวงมหาดไทย
2446 2455	นายเอ็ม ตามานโญ	อิตาลี	กรมโยธาธิการ กรมสุขาภิบาล
2449	นายโมเรสกี		กระทรวงโยธาธิการ
2450	นายโอ ตาเวลา	อิตาลี	ไม่ปรากฏหลักฐาน
2468-2469	นายแอนนิบาล ริโกตี	อิตาลี	กระทรวงมหาดไทย
2452 2469-2472	นายอี มั่นเฟรดี	อิตาลี	กระทรวงโยธาธิการ กรมศิลปากร
2451 2468	นายเอ ริกาซี	อิตาลี	กรมนคราธร กรมรถไฟ
2455-2469	นายซี กอดเดรลี	อิตาลี	กระทรวงนครบาล
2462-2464	นายเอควาร์ด ฮีลี	อังกฤษ	กระทรวงกลาโหม กระทรวงธรรมการ
2464	นายเอน สเปรอดติ	อิตาลี	กรมสุขาภิบาล
2462-2477	นายอี ฟอริโน	อิตาลี	กรมศิลปากร
2464-รัชกาลที่ 7	นายเอฟ ปีโคโตโน	อิตาลี	กรมสุขาภิบาล
ไม่ปรากฏ 2470	นายชาร์ล เบเกอแลง	ฝรั่งเศส-สวิส	กรมสาธารณสุข กระทรวงยุติธรรม

นายยอห์น คลูนิช เป็นช่างชาวอังกฤษ เข้ามารับราชการในประเทศไทยตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 มีความรู้ทางการก่อสร้างและการสำรวจ เดิมรับราชการอยู่ในกรมยุทธนาธิการ เป็นครูฝึกหัด

นักเรียนนายร้อยในการสำรวจ ต่อมาได้เข้ารับราชการในกรมโยธาธิการ มีผลงานในการออกแบบ และแก้ไขอาคาร คือ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร เป็นต้น

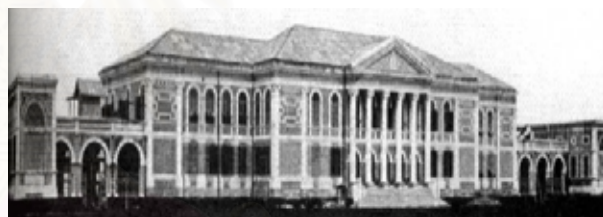

นายโยคิม แกรซี (Joachim Grassi) เป็นช่างสถาปนิกชาวอิตาลีเลียน เข้ารับราชการในตอนต้นรัชกาลที่ 5 เข้ามาช่วยทำการออกแบบก่อสร้างสถานที่ราชการ และทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้างอาคาร ในระยะแรกทำการออกแบบอาคารพักอาศัย ต่อมาได้รับมอบหมายให้ออกแบบตึกที่ทำการของทางราชการ เช่น ตึกภาพที่ 3-4 : นายโยคิม แกรซี²¹ กระทรวงกลาโหม หรือในสมัยนั้นเรียกว่า โรงทหารหน้ามีลักษณะสถาปัตยกรรมตะวันตก สูง 3 ชั้น สร้างประมาณ พ.ศ.2425 อันเป็นปีที่ครบ 100 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์ ตึกที่ทำการกรมศุลกากร หรือที่เรียกในสมัยนั้นว่า ศุลกสถาน ที่บางรัก ในประมาณ พ.ศ.2431 เป็นตึกที่ทำการขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 3-5 ผลงานการออกแบบอาคารทางราชการของนายโยคิม แกรซี

โรงทหารหน้า สร้างปี พ.ศ. 2425

ศาลสถิตยุติธรรม สร้างปี พ.ศ. 2425

ศุลกสถาน บางรัก สร้างปี พ.ศ. 2431

คุกกรมมหันตโทษ สร้างปี พ.ศ. 2432

นายสเตฟาโน คาร์ดู (Stefano Cardu) สถาปนิกชาวอิตาลี เข้ามาในสยามครั้งแรกเมื่อประมาณ พ.ศ. 2422 โดยเป็นช่างเขียนแบบ ทำการให้กับรัฐบาลสยาม และเปิดบริษัทรับทำการ

²¹ ศรีนัย ทองปาน, “สถาปัตยกรรมแบบฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5” เมืองโบราณ (เมษายน-มิถุนายน 2541): 9-22.

ทั้งงานสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และรับเหมาก่อสร้าง มีผลงานการออกแบบที่สำคัญ เช่น โครงการศาลสถิตย์ยุติธรรม การต่อเติมไปรษณียาคาร และพระราชวังสราญรมย์ โรงทหารสราญรมย์

นายซัน เดรสกี (C. Sandreczki) เป็นช่างสถาปนิกชาวเยอรมัน เข้ามาทำงานในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาเข้ารับราชการในกระทรวงโยธาธิการ เป็นผู้ออกแบบอาคารกระทรวงธรรมการ ในช่วง พ.ศ. 2446-2448 ออกแบบพระราชวังดุสิตและดูแลจนก่อสร้างแล้วเสร็จ นอกจากนี้ยังสันนิษฐานว่า เป็นผู้ออกแบบพระที่นั่งบรมพิมานในพระบรมมหาราชวังอีกด้วย เนื่องจากมีรูปทรงหลังคาเหมือนสถาปัตยกรรมเรอเนอซองส์ ในเยอรมัน

นายคาร์ล ดือห์ริง (Karl Dohring) นายดือห์ริง หรือดอริง เป็นสถาปนิกชาวเยอรมันที่เข้ารับราชการในประเทศไทย ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณปี พ.ศ. 2444 มีผลงานออกแบบอาคารที่สำคัญหลายหลัง เช่น พระราชวังบ้านปืน หรือพระรามราชนิเวศน์ จังหวัดเพชรบุรี ปี พ.ศ. 2454 วังวรดิศ ถนนหลานหลวง

นายมาริโอ ตามานโญ (Mario Tamagno) เป็นช่างสถาปนิกชาวอิตาลีเลียน เข้ามารับราชการในกระทรวงโยธาธิการ กองสถาปัตยกรรม กรมนคราทร กระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ. 2446 ผลงานการออกแบบอาคารราชการของนายตามานโญมีมากมาย เนื่องจากรับราชการอยู่เป็นเวลานาน ตัวอย่างเช่น พระที่นั่งอัมพรภาพที่ 3-6 นายมาริโอ ตามานโญ²² สถาน สะพานม้ฆวานรังสรรค์ พระที่นั่งอนันตสมาคม เป็นต้น ซึ่งเป็นงานที่ทำร่วมกับวิศวกรและสถาปนิกอื่นๆ อีกหลายคน

นายเอ รีกอตตี (Annibale Rigotti) นายรีกอตตี เป็นช่างสถาปนิกชาวอิตาลี เคยเดินทางไปศึกษาสถาปัตยกรรมอิสลามที่กรุงคอนสแตนติโนเปิล (อิสตันบูล) ในตุรกี²³ ต่อมาเข้ารับราชการในกองสถาปัตยกรรม กระทรวงมหาดไทย ประมาณปี พ.ศ. 2468 แต่ก่อนหน้านี้นี้ประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ 5 นายเอ รีกอตตีได้เข้ามาทำงานประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2454 แล้ว ต่อมาได้เป็น

²² ศรีนัย ทองปาน, “สถาปัตยกรรมแบบฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5” เมืองโบราณ (เมษายน-มิถุนายน 2541): 22.

²³ เพ็ญสุภา สุขคตะ, เยี่ยมเรือน เยือนอดีต (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน, 2543)

นายช่างใหญ่ผู้ช่วย ก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ร่วมกับนายตามานโย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540-2459²⁴

นายโอ ตาเวลา เป็นช่างออกแบบและเขียนแบบชาวอิตาลีเลียน เข้ามารับราชการในเมืองไทยตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ 5 แต่ไม่ทราบว่าในกรมกองใด เมื่อบ้านเมืองประสบปัญหาเศรษฐกิจการคลัง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงถูกปลดจากประจำการใน พ.ศ. 2469

นายเอดวาร์ด ฮีลีย์ (Edward Healey) เป็นสถาปนิกชาวอังกฤษ เข้ามารับราชการในกระทรวงกลาโหม เมื่อประมาณต้น พ.ศ. 2462 ในสมัยรัชกาลที่ 6 พร้อมกันนั้นได้เปิดสำนักงานส่วนตัวด้วย ผลงานการออกแบบอาคารที่สำคัญ คือ บ้านมนังคศิลา เป็นสถาปัตยกรรมแบบทิวเดอร์ของอังกฤษ ตึกคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตึกคณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ

นายเฟสโต ปิสโตโน (Fausto Pistono) นายปิสโตโน เป็นสถาปนิกชาวอิตาลีเลียน เข้ารับราชการในกรมสุขาภิบาล เมื่อ พ.ศ. 2464 เป็นช่างแบบ ในกองสถาปัตยกรรม ผลงานที่สำคัญ คือ ออกแบบอาคารในยุคแรกของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เป็นอาคารที่ใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก

นายชาร์ล เบเกอแลง นายเบเกอแลง หรือ เบกูแลง เป็นชาวฝรั่งเศส - สวิส รับราชการในตำแหน่งนายช่างออกแบบของกรมสาธารณสุข แต่ไม่ปรากฏว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. ไต ต่อมาในปี พ.ศ. 2470 ได้ช่วยออกแบบและเขียนแปลน กระทรวงยุติธรรม และสำนักงานเนติบัณฑิตสภา กับโรงเรียนกฎหมาย โดยออกแบบให้เป็นแบบมอเดิร์น หรือแบบอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยใหม่ แต่ไม่ได้ดำเนินการให้สำเร็จเนื่องจากการได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. 2475 โครงการจำถูกระงับไป ผลงานการออกแบบอาคารราชการอื่นๆ ได้แก่ คุกบางขวาง อาคารที่ทำการกรมโยธาธิการ (ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์)

นายเออร์โคเล มันเฟรดี (E. Manfredy) สถาปนิกชาวอิตาลีเข้ามาสยามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2452 รับราชการกระทรวงโยธาธิการต่อมาก็อยู่ในกรมศิลปากร มีผลงานเช่น บ้านนรสิงห์ วังสระปทุม

²⁴ มุฉินิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระราชประวัติ บุคคล และเรื่องที่น่าสนใจในพระองค์,” สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2 (2540): 989.

กรมศิลปากร วังอัครวิมล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระที่นั่งบรมพิมาน พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน
บ้านนรสิงห์ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน

จะเห็นว่านายช่างเหล่านี้เป็นผู้มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมอาคารทางราชการ ดังกล่าว
ไว้ในหนังสือช่างฝรั่งในกรุงสยามว่า

“...ในด้านการก่อสร้าง เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเห็นประโยชน์ที่จะใช้ชาวต่างประเทศเข้ารับราชการในหน่วยงานต่างๆ ที่ต้องการ
ความรู้ทางเทคโนโลยีที่ก้าวหน้า เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมตะวันตก
ปรากฏว่ามีชาวยุโรป ชาติต่างๆ เข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนมาก ใน
จำนวนนี้มีช่างสถาปนิก วิศวกร ช่างสำรวจ ช่างศิลป์ ช่างตกแต่ง และช่างก่อสร้างเป็น
จำนวนมากที่ทรงจ้างมารับราชการในกรมโยธาธิการ การรถไฟ กรมสุขาภิบาล กรม
ทหารม้า เป็นต้น ช่างชาวต่างประเทศเหล่านี้ได้นำความรู้ทางงานก่อสร้างอาคาร นำ
เทคนิคใหม่ๆ ตลอดจนอิทธิพลของสถาปนิกของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามา
เผยแพร่ในประเทศไทย โดยเริ่มจากการออกแบบก่อสร้างอาคารทางราชการ
พระราชวัง และวังเจ้านายต่างๆ ...”²⁵

สรุปได้ว่าสถาปนิกชาวตะวันตก ผู้ที่เข้ารับราชการในประเทศไทยและมีผลงานใน
การออกแบบอาคารราชการ ส่วนใหญ่เป็นสถาปนิกชาวอิตาลี อังกฤษ และเยอรมัน ซึ่งก็
คงนำแบบอย่างที่ดีที่เคยเข้ามาเป็นแนวทางในการออกแบบ อาคารสถานที่ราชการ
สำคัญๆ ทั่วไปส่วนใหญ่นี้จึงได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมที่เฟื่องฟูในยุโรปช่วงนั้นมาด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁵ ผุสดี ทิพทัส และ มานพ พงศทัต, บ้านในกรุงเทพ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525),

3.2 รูปแบบที่มีอิทธิพลต่ออาคารทางราชการที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย

รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทยนั้นยากที่จะแบ่งได้อย่างชัดเจน เพื่อสุภา สุขตะ ได้อธิบายไว้ในหนังสือเยี่ยมเรือนเยือนอดีตว่า “ยังไม่เคยมีนักวิชาการท่านใดนำเอาสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่พบในประเทศไทยทั้งหมดมาทำการจัดกลุ่มโดยอิงเกณฑ์ของรูปแบบทางศิลปะเลย สาเหตุคงเนื่องมาจากปัญหาหลัก 2 ประการ คือ

1. .เป็นการยากที่จะชี้ชัดว่าสถาปัตยกรรมแต่ละหลังมีรูปแบบศิลปะอย่างไร เนื่องจากอาคารจำนวนมากนิยมก่อสร้างด้วยรูปแบบที่ผสมผสานจนดูคละกันหมด
2. อาคารที่สร้างขึ้นในระหว่างช่วงรัชกาลที่ 4 – รัชกาลที่ 6 โดยมากเป็นการใช้รูปแบบศิลปะที่ย้อนยุค ฉะนั้นอาจมีนักวิชาการหลายท่านเห็นว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วรูปแบบศิลปะที่ปรากฏจึงไม่น่าจะมีความสำคัญเท่าใดนักเมื่อเทียบกับบริบทของประวัติศาสตร์ด้านอื่น²⁶

อาคารทางราชการที่สำคัญ เช่น พระราชวัง วัง หรือบ้านของบุคคลสำคัญ ส่วนใหญ่ ออกแบบโดยช่างชาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการในกระทรวงต่างๆ อาคารเหล่านี้อาจมีรูปแบบที่ชัดเจน หากแต่อาคารทางราชการบางแห่งที่ไม่สำคัญนัก หรือเป็นอาคารที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่จะสร้างโดยช่างผู้รับเหมาชาวจีน หรือช่างในท้องถิ่น อีกทั้งวิธีการ และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง มีการประยุกต์ใช้วัสดุที่หาได้ภายในท้องถิ่น จึงเป็นการยากที่จะระบุได้ชัดถึงรูปแบบที่รับมา แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาลงไปเฉพาะองค์ประกอบอาคารแต่ละส่วนแล้ว ก็อาจจะพอคาดเดาได้ถึงที่มาที่ไปของอาคารนั้นๆ

เมื่อเทียบสมัยอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตก ที่มีผลต่อแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทย ดังตารางที่ 3-2

²⁶ เพื่อสุภา สุขตะ. เยี่ยมเรือนเยือนอดีต (กรุงเทพฯ: บริษัท ภัคธรศ, 2543) หน้า 3.

ตารางที่ 3-2 แสดงช่วงอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเปรียบเทียบกับช่วงรัชกาลในประเทศไทย

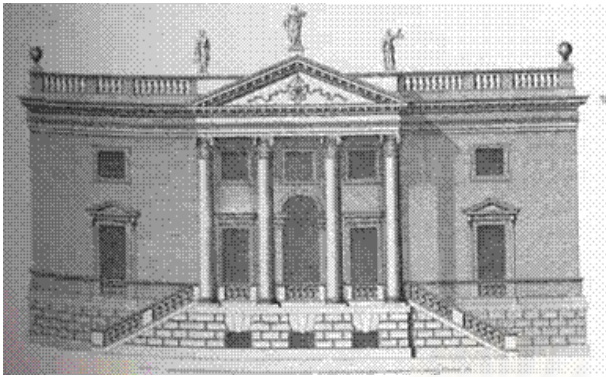
ปีคริสต์ศักราช	ช่วงอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมในประเศตะวันตก									ช่วงรัชกาลกรุงรัตนโกสินทร์
1700	American									
1720	Colonial	Palladian								
1740	1607-1780	Revival/								
1750		Georgian	Federalist/							
1760		1720 – 1840	Idealist							
1770			1750 - 1830							
1780										ร.1 (1782-1809)
1790				Greek Revival						
1800				1790-1830						ร.2 (1809-1824)
1810					Regency/					
1820					Gothic Revival					ร.3 (1824-1851)
1830					1811-1837					
1840						Victorian				
1850						1825 - 1900				ร.4 (1851-1868)
1860							Arts & Crafts			ร.5 (1868-1910)
1870							1860 - 1900			
1880										
1890								Art Nouveau		
1900								1890 - 1905		
1910										ร.6 (1910-1925)
1920									Art Deco	ร.7 (1925-1934)
1930									1925 - 1935	

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2411–2453 ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1868–1910 นั้น เป็นช่วงระหว่างกลางศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ในยุโรปและสหรัฐอเมริกาเป็นสมัยที่ตรงกับยุค **นีโอคลาสสิก** (Neoclassic) หมายถึง การฟื้นฟูคลาสสิก (classic revival) คือ นิยมสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกกันขึ้นใหม่อีก หรือเป็นยุคฟื้นฟูศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบกรีกและโรมัน ซึ่งถือเป็นต้นแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมตะวันตก และนำรูปแบบและองค์ประกอบของแบบอย่างดั้งเดิมนี้มาปรับปรุงใหม่ ดัดแปลงให้เข้ากับหน้าที่ใช้สอยใหม่ๆ แต่ไม่ได้หมายถึง การฟื้นฟูรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะรูปแบบเดียว ในภายหลังมีการนำเอารูปแบบ (style) ของยุคต่างๆ ในอดีตกลับมาใช้ใหม่ด้วย เรียกได้ว่าการฟื้นฟู (revival) เกือบทุกรูปแบบก็ได้ ทั้งกอธิค คลาสสิก และยังมีกรีกฟื้นฟู เรอเนอซองส์ บาโรค ซึ่งเป็นสองรูปแบบที่โดดเด่นที่สุดระหว่างปี ค.ศ. 1850 -1875 เรื่อยมาจน ค.ศ. 1900²⁷

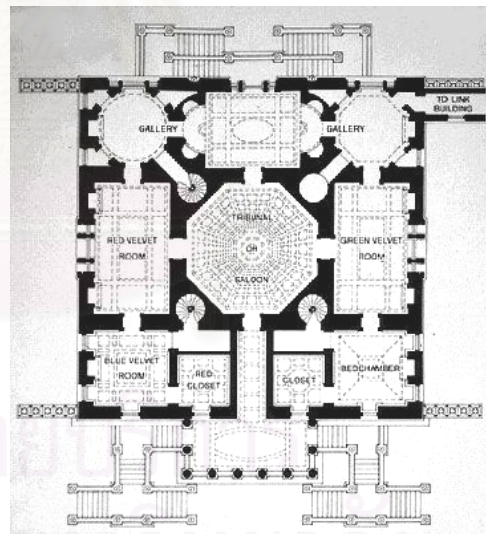
3.2.1 Palladian Revival

นีโอปัลลาเดียน (Neo-Palladian) เป็นผลมาจากอิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบเรอเนอซองส์ของอิตาลี (Italian Renaissance) ซึ่งเป็นแบบอย่างในสมัยศตวรรษที่ 15 - 16 ในยุโรป เป็นรูปแบบที่มีแนวทางของ Andrea Palladio และ Vignola สถาปนิกที่มีชื่อเสียงของอิตาลีในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในสมัยเรอเนอซองส์ ซึ่งมีความรู้ในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรมโรมันเป็นอย่างดี และได้รับอิทธิพลของสถาปนิกใหญ่ร่วมสมัยคือ บรามันเต้ และอัลแบร์ตี จนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง มีความเรียบง่าย ดูสงบนิ่ง เน้นความถูกต้องของเส้นสายและรูปทรง จุดเด่นคือ ดัดแปลงมุขด้านหน้า (portico) ซึ่งมีลักษณะต่ำและกว้างตามแบบกรีก-โรมันให้มีความสูงสง่าและแคบเข้า แผ่นหน้าบัน (pediment) ที่ประดับตัวอาคารมักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วที่เน้นเส้นแนวนอนของฐานล่างมากกว่าความสูง ซึ่งลักษณะทางสถาปัตยกรรมนี้มีอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมในประเทศอื่นๆ ในศตวรรษต่อมา เช่น สมัยศตวรรษที่ 18 ในอังกฤษ เรียกว่า Palladian Revival Style ในเยอรมัน และสหรัฐอเมริกา เรียกว่า Georgian Style เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²⁷ วิจิตร เจริญภักตร์, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก คริสเตียนตอนต้น-สมัยใหม่ (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), หน้า 321.

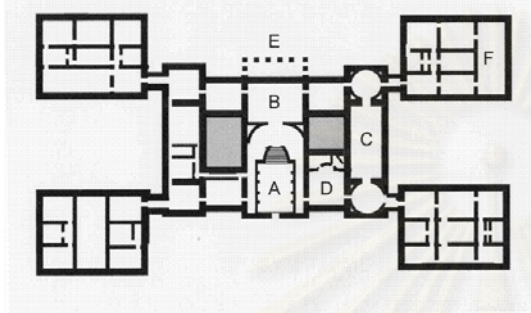
ภาพที่ 3-7 อาคาร Stourhead House ตั้งอยู่ที่ Mere ใกล้กับ Wiltshire ประเทศอังกฤษ สร้างในปี ค.ศ.1720 มีรูปแบบ Palladian Revival ออกแบบโดย Colen Campbell นำรูปแบบมาจาก Villa Emo ที่ออกแบบโดย Palladio²⁸

ภาพที่ 3-8 Chiswick House, ตั้งอยู่ที่ Burlington Lane ใกล้กับลอนดอน ประเทศอังกฤษ สร้างเมื่อปี ค.ศ. 1729 ออกแบบโดย Lord Burlington and William Kent ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส บนหลังคามีโดมรูปแปดเหลี่ยม ระเบียงด้านหน้ามีเสา Corinthian และมีบันไดขึ้นสองข้างต่อเนื่องไปสู่ชั้นบนอาคาร ผนังชั้นล่างก่อหินเว้นร่องแบบหยาบๆ แปลนอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม มีโดมกลาง²⁹

²⁸ Engraving from Colen Campbell, *Vitruvius Britannicus* vol. 3, 1725.

²⁹ John Harris, *The Palladian Revival: Lord Burlington, His Villa and Garden at Chiswick* (New Haven: Yale University Press, 1994).

ภาพที่ 3-9 Holkham Hall ตั้งอยู่ที่เมือง Norfolk ประเทศอังกฤษ สร้างเมื่อปี ค.ศ.1734 ออกแบบโดย William Kent โดยการแนะนำของ Lord Burlington ยึดแบบอย่างตามอาคาร Chiswick House ลักษณะผังอาคารเป็นแบบสมมาตร ตรงกลางเป็นสี่เหลี่ยม และเชื่อมต่อกับปีกสี่เหลี่ยมอีก 4 อัน ชั้นล่างเป็นหินก่อหยาบๆ (rustication) มีหน้าต่างขนาดเล็ก ชั้นบนมีความสูงมากกว่าชั้นล่าง ด้านหน้าตรงระเบียงมีเสา Ionic 6 ต้น ปีกด้านข้างทั้งสองด้านมีหน้าต่างแบบ Venetian window³⁰

ในประเทศไทย กลุ่มสถาปนิกชาวอังกฤษ เป็นผู้นำเข้ามาตั้งแต่ตอนปลายสมัยรัชการที่ 4 โดยสถาปนิกกลุ่มนี้ไม่ได้เดินทางมาจากสหราชอาณาจักรโดยตรง แต่เป็นนายช่างที่เคยมีประสบการณ์การออกแบบสถานที่ราชการให้กับประเทศแถบ สิงคโปร์ ชวา มลายู ปัตตาเวีย ฯลฯ มาก่อน รูปแบบของสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกนั้นเหมาะสำหรับอาคารราชการประเภท กระทรวง ศาล โรงเรียน โรงทหาร ฯลฯ หรืออาคารใดก็ตามที่ต้องการบรรยากาศเคร่งขรึมสง่างาม แต่ดูน่าเกรงขามอยู่ในที่ ไม่มีลายฉลุกระจุกกระจิกแบบขนมปังขิงมาประดับประดาให้ดูอ่อนหวาน อย่างมากอาจมีแต่ลายปูนปั้นนูนต่ำระบายสีเป็นลายกนกใบไม้หรือตรารัชกาลแผ่นดินอยู่ในกรอบหน้าบันอย่างเรียบง่ายเท่านั้น³¹

ลักษณะสำคัญ คือ การใช้ช่องโค้งครึ่งวงกลม (Round Arch, Semi Circular Arches) ที่ผนังภายนอกมีระเบียงหรือทางเดินที่มีเสาเรียงเป็นแถว (Colonnade) ระหว่างช่องโค้งมีหลังคาคลุม และมีลูกกรงระเบียงโปร่งๆ เป็นลูกมะหวดปูนปั้น อาจมีมุขเป็นจั่วรูปสามเหลี่ยม (Pediment) ทางด้านหน้าอาคารมีการใช้เสาที่มีหัวเสาแบบกรีกและโรมัน เหนือหน้าต่างมีจั่วสามเหลี่ยม หรือโค้งประกอบ มีบัวปูนปั้นรอบขอบหน้าต่างประตู ตลอดจนมีเสาอิง (pilaster) บนผนังสลักระหว่างช่องหน้าต่าง เป็นต้น³²

³⁰ Steven Parissien, *Palladian style* (London: Phaidon Press, 2000).

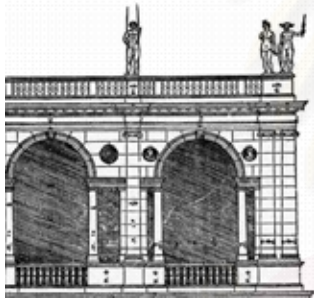

³¹ เพ็ญสุภา สุขคตะ. *เยี่ยมเรือน เยียนอดีต*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: บริษัท ภัคธรรรค, 2543) หน้า 33.

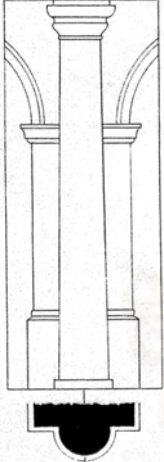

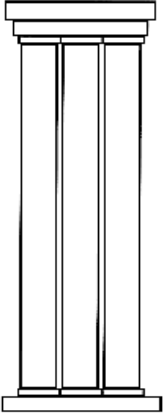

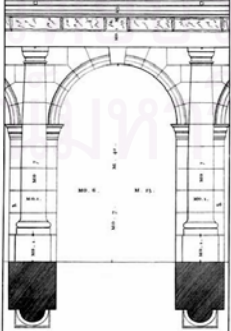

³² ผุสดี ทิพทัส, *ช่างฝรั่งในกรุงสยาม*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541) หน้า 10-12.

ลักษณะเฉพาะ

1. มีความเรียบง่ายอันทรงพลัง เน้นความต่อเนื่องและราบเรียบ รูปทรงเรขาคณิต
2. ผังอาคารและรูปด้านอาคารมีความสมมาตรกัน
3. จุดเด่นคือ มุขยื่นด้านหน้าเมื่อเทียบกับคลาสสิกโบราณมีการดัดแปลงให้มีความสูงส่งและแคบเข้ากว่าเดิม
4. เน้นความโดดเด่นของอาคารด้านหน้า มีหน้าบันจั่วสามเหลี่ยม (pediment) รองรับด้วยเสาโรมันที่มีทั้งแบบ ดอริก (Doric) ไอโอนิก (Ionic) และโครินเธียน (Corinthian) อยู่ตรงตำแหน่งกลางอาคารและใช้เป็นทางเข้าอาคาร
5. เน้นความงามอันเรียบง่ายที่เกิดจากโครงสร้าง ในด้านเส้นสาย (Line) และที่ว่าง (space) ต้องเป็นระบบคณิตศาสตร์ เช่น เรขาคณิต เป็นรากฐาน

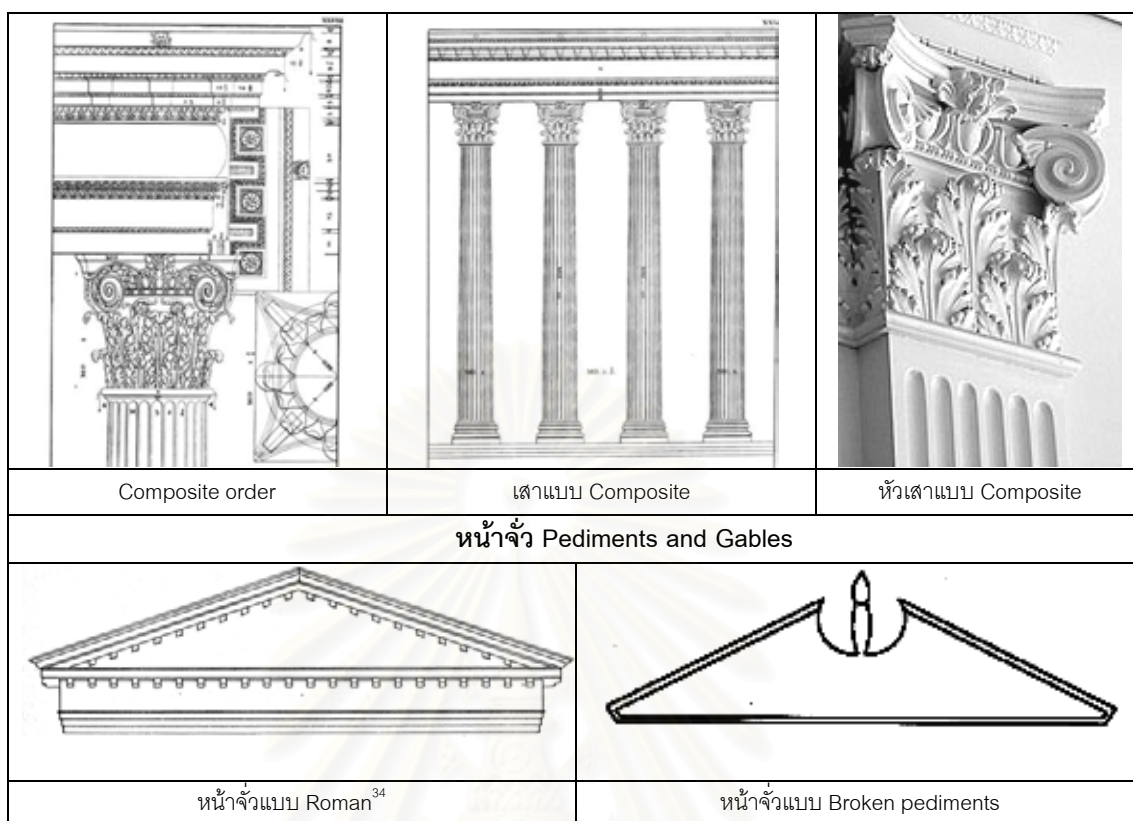
ตารางที่ 3-3 แสดงลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบ Palladian Revival

หน้าต่างแบบ Palladian window		
		
<p>ลักษณะช่องโค้งครึ่งวงกลม และมีช่องเปิดสี่เหลี่ยมผืนผ้าเล็กๆ อยู่ด้านข้าง Palladio ใช้กับ Arcades ของอาคาร Palazzo della Ragione ใน Vicenza ซึ่งนำเอารูปแบบมาจากโรมันโบราณ และใช้กันมากที่แคว้น Veneto ในอิตาลี จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า Venetian Window หรือ Serliana window</p> <p>ที่มา : Detail of drawing from Quattro Libri dell'Architettura.</p>	<p>ลักษณะหน้าต่างแบ่งเป็น 3 ส่วน ตรงกลางเป็นช่องโค้งครึ่งวงกลมขนาดใหญ่กว่าสองช่องด้านข้าง ช่องหน้าต่างจะแบ่งเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆ เรียกว่า “Three-part Palladian windows”</p>	<p>ตัวอย่างหน้าต่างอาคารแบบ Palladian window</p>

ประตูทางเข้า Doorways		
		
ประตูทางเข้าอาคารแบบ Roman ที่มา: Herbert Pothorn. A guide to architectural styles, (Oxford: Phaidon Press Ltd, 1983) p 205	ประตูทางเข้าอาคารแบบ Neoclassic ที่มา: Herbert Pothorn. A guide to architectural styles, (Oxford: Phaidon Press Ltd, 1983) p 205	ตัวอย่างประตู Palladian Door อาคาร Charleston, South Carolina
เสาและเสาฝาผนังด้านหน้า Pillars and Pilasters ³³		
		
เสาแบบ Roman	เสาแบบ Neoclassic	Grouping of two or more columns
		
Tuscan column	Tuscan columns flanking rounded arch	เสาแบบ Tuscan

³³ ที่มา: Herbert Pothorn. A guide to architectural styles, (Oxford: Phaidon Press Ltd, 1983) p 205.

ลักษณะหัวเสา Capitals		
Doric order	เสาแบบ Doric	หัวเสาแบบ Doric
Ionic order	เสาแบบ Ionic	หัวเสาแบบ Ionic
Corinthian order	เสาแบบ Corinthian	หัวเสาแบบ Corinthian

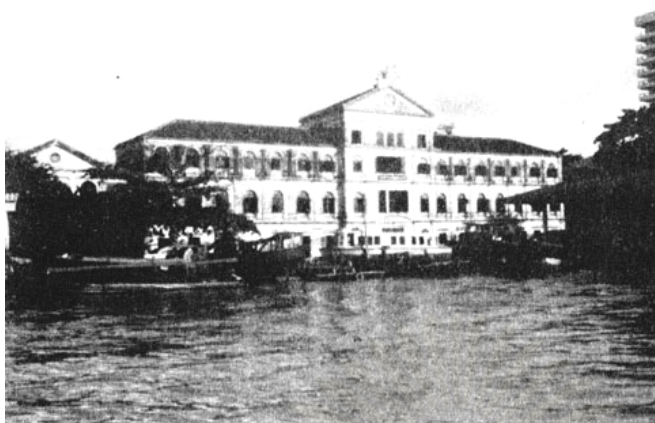

ตัวอย่างอาคาร Palladian style ในประเทศไทย คือ พระราชวังสราญรมย์ กรมการรักษาดินแดน สร้างในรัชกาลที่ 4 วังบูรพาภิรมย์ โรงทหารหน้าหรือกระทรวงกลาโหม ศาลสถิตยยุติธรรม ศาลกสถาน ออกแบบโดยสถาปนิก เช่น นายโยคิม แกรซี (Joachim Grassi)³⁵ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (หอศิลป์ถนนเจ้าฟ้า) ออกแบบโดยนายคาร์โล อัลเลกรี กรมแผนที่ทหาร ออกแบบโดยนายเอส คาร์ดุ (S. Cardu) ตึกสุนันทาลัย โรงเรียนราชินี สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 โรงกระชาปณ์สิทธิการ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁴ ที่มา: Herbert Pothorn. A guide to architectural styles, (Oxford: Phaidon Press Ltd, 1983) p 207.

³⁵ ศรันย์ ทองปาน, “นายแกรซี กับสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5,” เมืองโบราณ (เมษายน-มิถุนายน 2541: 9-22)

ภาพที่ 3-10 ศาลกสถาน บางรัก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2430 ออกแบบโดย นายโยคิม แกรซซี่³⁶ ฝั่งอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สูงสามชั้น ตรงกลางมีมุขทางเข้าสูงสี่ชั้น หลังคาจั่วแบน ประดับด้วยนาฬิกากลางหน้าบัน ชั้นล่างทำช่องเปิดเป็นสี่เหลี่ยม มีบัวทับหลังปูนปั้น ชั้นสอง,สามทำช่องหน้าต่างโค้งสลับกับเสาอิงปูนปั้น หลังคาไม่มีชายคาคลุมกระเบื้องจีน³⁷

ภาพที่ 3-11 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ (หอศิลป์ถนนเจ้าฟ้า) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2445 ออกแบบโดย นายคาร์ล อัลเลกรี รูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก เดิมเป็น โรงกระษาปณ์สิทธิการ ฝั่งอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมล้อมรอบลานโล่ง (court) ซึ่งเป็นที่ตั้งของถังเก็บน้ำโครงสร้างเหล็ก ซึ่งสร้างขึ้นพร้อมตัวอาคาร³⁸

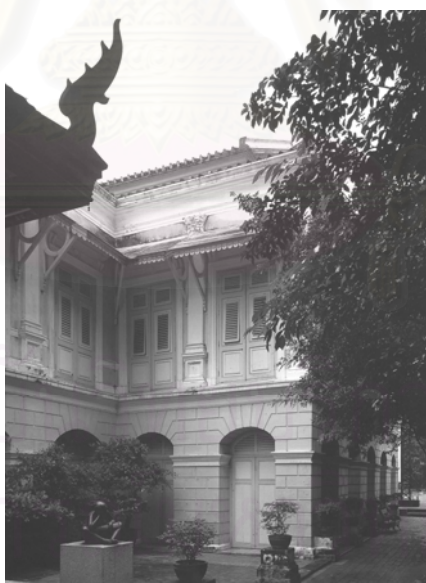
³⁶ ผุสดี ทิพทัส, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541) หน้า 53, 55.

³⁷ พีรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) หน้า 45-49.

³⁸ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) หน้า 45.

ภาพที่ 3-12 กระทรวงกลาโหม ถนนสนามไชย สร้างเมื่อปี พ.ศ.2425-2427 ออกแบบโดย นายโยคิม แกรซี มีรูปแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิกแบบนีโอปัลลาเดียน ผังอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส โอบล้อมลาน (court) เน้นทางเข้าอาคารด้วยมุขหน้าจั่ว ตกแต่งผนังเป็นรูปแบบเสาติดผนังมีขนาดลดหลั่นกันจากขนาดใหญ่สุดด้านล่างถึงเล็กสุดที่ชั้นสาม (superimposed order of pilasters) ประดับลวดลายปูนปั้นปิดทองตราราชวัลลภที่หน้าจั่ว และปูนปั้นเป็นผ้าทิพย์ติดตรากระทรวงกลาโหมที่ผนังเฉลียงด้านหน้า ซึ่งเป็นส่วนต่อเติมขึ้นในภายหลัง³⁹

ภาพที่ 3-13 หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สร้างสมัยรัชกาลที่ 5 สันนิษฐานว่าออกแบบโดย นายโยคิม แกรซี⁴⁰

³⁹ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547), หน้า 60.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

3.2.2 Victorian Style

ตรงกับยุคสมัยของพระราชินีวิกตอเรีย (Victoria) ของอังกฤษ ซึ่งมีการฟื้นฟูหลายรูปแบบ ผสมผสานกัน โดยเฉพาะคลาสสิก และกอทิก รูปแบบวิกตอเรียนเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมแพร่หลายจากอังกฤษไปสู่ยุโรป จนเมื่อการแผ่ขยายอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสมาถึงแถบเอเชียและแอฟริกา ซึ่งเป็นประเทศที่ไม่เป็นวัสดุท้องถิ่นและมีมากในพื้นที่ อาคารแบบวิกตอเรียจึงเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในภูมิภาคนี้

ลักษณะเฉพาะ

1. ถ้าได้รับอิทธิพลฟื้นฟูกอทิก จะเน้นทรงหลังคาชั้นสามเหลี่ยมมุมแหลม
2. มีการนำเอางานประติมากรรม และเครื่องประดับสถาปัตยกรรมแบบกอทิก ครอบอบบางอ่อนหวาน ตกแต่งหน้าบัน หน้าจั่ว เซึ่งชาย ซึ่งก็ไม่ได้กำหนดไว้ตายตัว ลวดลายที่ใช้เช่น ลายทิวลิป ลายก้านขด ลายลูกน้ำ ฯลฯ
3. นิยมสร้างด้วยวัสดุไม้ซึ่งเป็นวัสดุที่พบมากในแต่ละท้องถิ่นขณะนั้น และไม้ ซึ่งเป็นวัสดุที่ง่ายต่อการฉลุลวดลาย
4. องค์ประกอบสถาปัตยกรรมมัก “ขอยืม” มา เช่น มีเสาคู่ด้านหน้า

ในประเทศไทยอาคารแบบวิกตอเรียนที่มีการประดับตกแต่งลวดลายมากๆ นิยมเรียกว่า เรือนขนมปังขิง คำว่า ขนมปังขิง แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Gingerbread ซึ่งเป็นคำใช้เรียก ลวดลายตกแต่งสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะหึงงอเป็นแฉกคล้ายขิง อันมีหน้าตาเหมือนกับขนมปังชนิดหนึ่งของชาวตะวันตกจึงนำชื่อมาเรียกลวดลายดังกล่าว แรกเริ่มในสมัยวิกตอเรียนเป็นการนำเอาลวดลายแบบศิลปะกอทิกที่ใช้ตกแต่งตามมหาวิหารต่างๆ มาดัดแปลงให้เป็นลายกระจุกกระจิกอ่อนหวาน และเมื่อเวลาผ่านไปลวดลายขนมปังขิงก็พัฒนาเป็นลายพรรณพฤกษาแบบง่ายๆ หากจะกล่าวถึงอาคารรูปแบบนี้ที่สำคัญที่สุดก็คงจะเป็น พระที่นั่งวิมานเมฆ ภายในพระราชวังสวนดุสิต สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเรือนไม้ ที่ได้รับการยกย่องว่าสวยงามวิจิตรที่สุด และเป็นเรือนไม้สักทองที่ใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งนี้การเข้ามาของอาคารที่สร้างในรูปแบบนี้ มีข้อสันนิษฐานว่ามาจากประเทศตะวันตกโดยตรงและมาจากมุสลิมทางใต้⁴¹ รูปแบบจึงมีการผสมผสานลวดลายของแขกมัวร์อยู่บ้าง รูปแบบเดียวกันนี้พบได้ในประเทศอาณานิคมอื่นด้วย กระแสความนิยมรูปแบบนี้มากที่สุด ในช่วงรัชกาลที่ 5 ตอนปลาย และต้นรัชกาลที่ 6 เพราะมี

⁴¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: 2534) หน้า 125.

ความสวยงามเหมาะสมกับเมืองไทยที่มีวัสดุไม้อยู่มาก จนในช่วงหลังที่การประดับตกแต่งมากเกินไปจนดูแปลก บ้างก็ผิดสัดส่วน หรือแข็งกระด้างเกินไป ความนิยมในรูปแบบอื่นจึงเข้ามาแทน

ภาพที่ 3-14 พระที่นั่งวิมานเมฆ พระราชวังดุสิต สร้างเมื่อ พ.ศ. 2443 โดยได้รื้อย้ายพระที่นั่งมณฑลรัตนโรจน์ จาก เกาะสีชัง มาปลูกสร้างขึ้นใหม่ ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ชั้นบนสร้างด้วยไม้สักทองทั้งหมด ตามประตู หน้าต่าง และช่องแสงมีลวดลายไม้ฉลุโดยรอบ⁴²

ภาพที่ 3-15 พระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต สร้างเมื่อ พ.ศ. 2446 เป็นท้องพระโรงสำหรับพระราชวังดุสิต ตัวยาคารชั้นเดียวประดับด้วยลวดลายฉลุไม้ เรียกว่า "ลายพรรณพฤษา" นอกจากนั้น ยังประดับกระจกลีและลวดลายปูนปั้นที่หน้าบ้าน ซึ่งเป็นศิลปะแบบมัวร์⁴³

⁴² พระราชวังดุสิต, พระที่นั่งวิมานเมฆ, "จดหมายเหตุเรื่องพระที่นั่งวิมานเมฆ," วิมานเมฆ 5(30), (เมษายน – พฤษภาคม 2545): 72 – 73.

⁴³ พระราชวังดุสิต, พระที่นั่งวิมานเมฆ, "ศิลปะอิตาลี...ในพระราชวังดุสิต," วิมานเมฆ 4(21), (ตุลาคม – พฤศจิกายน 2543): 7 – 10.

ภาพที่ 3-16 พิพิธภัณฑสถานแพทย์แผนไทยอภัยภูเบศร์ โรงพยาบาลปราจีนบุรี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2452 ออกแบบโดย บริษัท ไฮวาร์ด เออร์สกิน จำกัด เป็นสถาปัตยกรรมวิคตอเรียน ที่มีการผสมผสานองค์ประกอบหลากหลายยุค ด้านหน้าอาคารมีมุขยื่นหลังคาคลุมมุขเป็นโดม หน้าต่างประตูป็นซุ้มโค้ง ภายในตกแต่งเพดานด้วยลายปูนเปียก (Fresco)⁴⁴

ภาพที่ 3-17 พลับพลาสถานีรถไฟบางปะอิน สร้างเมื่อ ก่อน พ.ศ. 2439 เป็นอาคารเปิดโล่งลักษณะศาลา ตัวอาคารตกแต่งด้วยลายฉลุและกระจกสีแบบยุโรป ตามที่นิยมกันในยุควิคตอเรียน⁴⁵

⁴⁴ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547), หน้า 245.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

3.2.3 Colonial Revival

เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แพร่หลายในแถบประเทศที่เป็นเมืองขึ้นของตะวันตก เช่น สิงคโปร์ ปีนัง และฟิลิปปินส์ ในประเทศไทยเนื่องจากชาวต่างชาติ อันได้แก่ โปรตุเกส ฝรั่งเศส อังกฤษ อเมริกา เข้ามาทำการค้าขาย และมีการส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีรวมทั้งพวกมิชชันนารี ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนา พวกนี้ได้นำรูปแบบที่พุกอาศัยเข้ามาเรียกว่า “เรือนแบบฝรั่ง” มีลักษณะรูปแบบที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมแบบเมืองขึ้น” (Colonial Architecture) โดยได้มีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นเรือน 2 ชั้น ชั้นบนมีระเบียงรอบ ชั้นล่างเปิดใต้ถุนโล่ง หลังคาทรงจั่วหรือปั้นหยา มีชายคายื่นยาว

ลักษณะเฉพาะ

1. ลักษณะเรียบง่าย ส่วนใหญ่เป็นการสร้างอาคารที่สนองประโยชน์ใช้สอยของบรรดาชาวตะวันตกที่ไปอาศัยอยู่ตามเมืองอาณานิคมต่างๆ
2. อาคารรูปแบบนี้กระจายอยู่ทั่วไปในเมืองที่เคยเป็นอาณานิคม เช่น เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า เมืองฮานอยประเทศเวียดนาม เมืองนิวเดลีประเทศอินเดีย แอฟริกา และอเมริกา
3. โครงสร้างที่ใช้มีการผสมผสานวัสดุที่หาได้ในพื้นถิ่นด้วย เช่น ไม้ประกะอบผนัง อิฐรับน้ำหนักในยุคแรก หรือโครงสร้างไม้
4. หลังคาทรงจั่วหรือปั้นหยา อาจมีช่องระบายอากาศบนหลังคาลักษณะเป็นจั่วเล็กๆ ยื่นออกมา

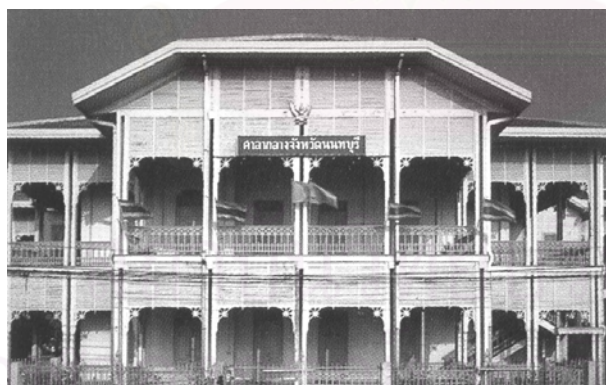
ลักษณะของอาคารแบบนี้ ในประเทศไทยมีขึ้นตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นยุคนายช่างยุโรปเพิ่งเริ่มเข้ามาทำงานในประเทศไทยและยังมีจำนวนไม่มากนัก มิชชันนารีอเมริกันยังมีบทบาทในงานก่อสร้างอยู่เป็นทั้งผู้ออกแบบอาคารและเป็นผู้ให้คำแนะนำในการวางผังต่างๆ เช่น โรงเรียนชาวมาแก้ว เป็นของชาวเยอรมันในประเทศไทย ซึ่งเหลือแต่หลักฐานภาพถ่ายในปัจจุบัน อาคารแบบ Colonial บางหลังเป็นฝีมือช่างพื้นถิ่น ซึ่งลอกเลียนมาจากอาคารของประเทศเพื่อนบ้านซึ่งเป็นอาณานิคมสร้างโดยช่างชาวจีนหรือชาวพื้นเมืองแล้วนำเอาลวดลายฝีมือของตนผสมผสานลงไป ตัวอย่างเช่น วังบ้านดอกไม้ วังลัดดาวัลย์ เป็นต้น

ภาพที่ 3-18 ตำนักริมน้ำ ธนาคารแห่งประเทศไทย ถนนสามเสน สร้างเมื่อ พ.ศ. 2457 ออกแบบโดย นายเอมิลิโอ โจวานนี กอลโล รูปแบบสถาปัตยกรรมโคโลเนียล มีหน้าต่าง และระเบียงโดยรอบ และมีแผงบังแดดเกล็ดไม้โปร่ง และไม้ฉลุตกแต่ง⁴⁶

ภาพที่ 3-19 ตำนักริมพระองค์เจ้าหญิงอภิปัทธตรีปชา (หอสมุดพระราชชาติไทย) ถนนพิชัย เขตดุสิต สร้างเมื่อ พ.ศ. 2440-2470 หลังคาปั้นหยามีสถาปัตยกรรมโคโลเนียล มีระเบียงโดยรอบ และมีการตกแต่งด้วยไม้ฉลุ⁴⁷

ภาพที่ 3-20 ศาลากลางจังหวัดนนทบุรี (เดิม) สร้างเมื่อ พ.ศ. 2454 รูปแบบสถาปัตยกรรมโคโลเนียล ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบลานโล่ง มีระเบียงรอบทั้งชั้นบนและชั้นล่าง⁴⁸

⁴⁶ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) หน้า 53.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

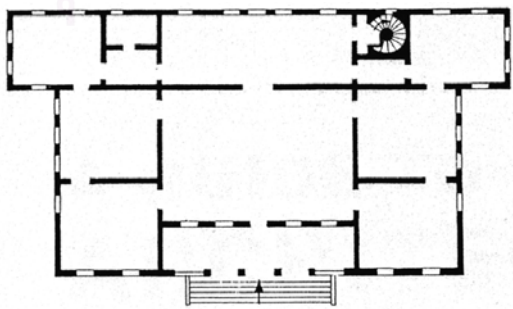
3.2.4 Renaissance Revival

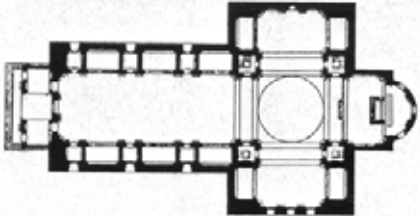
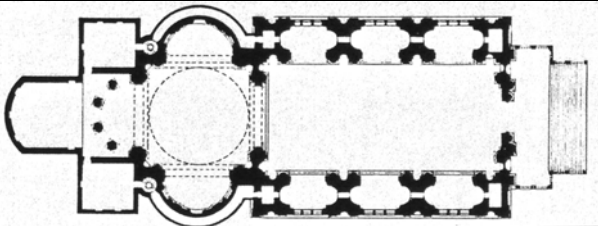
เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีการฟื้นฟูเรอเนอซองส์ โดยเฉพาะในอิตาลี และฝรั่งเศส หรืออาจเรียกอีกอย่างว่า Second Empire ส่วนใหญ่เป็นอาคารสาธารณะ และอาคารขนาดใหญ่ ในประเทศไทยเนื่องมาจากการเข้ามาของสถาปนิกชาวอิตาลี ในช่วงตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทำให้ได้รับรูปแบบนีโอเรอเนอซองส์นี้มาด้วย

ลักษณะเฉพาะ

1. แบ่งอาคารออกเป็นส่วนตามแนวนอน 2 หรือ 3 ส่วน ด้วย entablatures ผนังชั้นล่างภายนอกมีการเจาะช่องเล็กที่ผนังเพื่อเลียนแบบการก่อหินหยาบๆ ให้มีความรู้สึกหนาหนักและเป็นฐานรองรับตัวอาคาร ชั้นบนขึ้นไปมีผนังเรียบแต่จะตกแต่งลวดลายปูนปั้นที่มีรายละเอียดมากกว่า
2. ผนังของอาคารจะยุบลงไปจากแนวเสาที่เรียกว่า เสาอิง เพื่อเน้นให้เห็นเสาโครงสร้างตรงมุมอาคารมีการเน้นโดยการก่อหินสลับกันขึ้นไปตามความสูงของอาคาร
3. façade ด้านหน้าอาคารแบบสมมาตร (symmetry) และเท่ากันทั้งสองด้าน
4. มีขอบบัวปูนปั้นรอบประตูหน้าต่าง เหนือช่องประตูและหน้าต่างมักเจาะเป็นช่องแสงแบบโค้ง (round arch) มีการตกแต่งลวดลาย
5. หลังคาทรงปั้นหยาเตี้ย ด้านหน้าอาจหน้ามีจั่ว (pediment) ประดับตราสัญลักษณ์หรือนาฬิกา
6. ลักษณะผังอาคารเป็นสี่เหลี่ยม ด้านหน้ามักมีมุขยื่นออกมาเพื่อเน้นทางเข้าตรงกลาง บันไดเตี้ยๆ ทอดขึ้นไปเพื่อเน้นเป็นทางเข้าอาคาร

ตารางที่ 3-4 แสดงลักษณะผังอาคารสถาปัตยกรรม Renaissance Revival Style

แปลนอาคารประเภทบ้านพักอาศัย Ground Plans of House	
	<p>RENAISSANCE Roman villa with central reception room entered via a loggia. Spiral staircase up to first floor. (Only in the High Renaissance were grand staircases built)</p>

แปลนอาคารประเภทโบสถ์ Ground Plans of Churches	
	
<p>RENAISSANCE</p> <p>อาคาร San Andrea ตั้งอยู่ที่ Mantua ออกแบบโดย Leon Battista Alberti ประมาณปี ค.ศ. 1470 ลักษณะอาคารมีโดมกลาง และมีโดมตรงกลางบริเวณที่อาคารตัดกัน</p>	<p>RENAISSANCE</p> <p>อาคาร Il Redentore (Church of the Redeemer) in Venice, ออกแบบโดย Andrea Palladio ปี ค.ศ. 1577</p>

ในประเทศไทยอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ Renaissance Revival มีไม่มากนัก และส่วนใหญ่ไม่ทราบว่าผู้ใดเป็นคนออกแบบ เช่น อาคารสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (วังลดาว์ลีย์) โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร สำนักงานบริษัท อีสเอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัด ซึ่งออกแบบโดย นายอันนิบาล วิกอตตี สถาปนิกชาวอิตาลี

ภาพที่ 3-21 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถนนมหาไชย สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2432 ออกแบบโดย นายโยคิม แกรซี ต้นแบบมาจากเรือนจำ Brixton ของอังกฤษ รูปแบบสถาปัตยกรรมเรอเนอซองส์ของสรีโววัล หลังคาปั้นหย้า⁴⁹

⁴⁹ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547), หน้า 61.

ภาพที่ 3-22 โรงทหารสราญรมย์ สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 รูปแบบเรอเนอซองส์ไววัลอย่างเยอรมัน (German Renaissance) เป็นตึกสองชั้น มีหน้าจั่วปูนปั้นทำเป็นรูปตราแผ่นดินในรัชกาลที่ 5 มีมุขประดับที่ปลายปีกของอาคารทั้งสองด้าน และเหนือทางเข้ารถม้าที่ทะลุผ่านตัวอาคาร โครงสร้างเป็นผนังรับน้ำหนัก ฉาบซีเมนต์สีขาว ร่องเสริมเหมือนผนังหินหยาบๆ มีเสากลมประดับเน้นทางเข้า⁵⁰

ภาพที่ 3-23 สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (วังลดาวัลย์) สร้างสมัยรัชกาลที่ 5 รูปแบบเรอเนอซองส์ไววัล มีลักษณะเป็นอาคารสองชั้น มีหอคอยสามชั้นทางปีกขวา ผนังชั้นล่างสีขาวร่องเลียนแบบการก่อหิน ชั้นบนผนังเรียบตกแต่งด้วยปูนปั้น หลังคาปั้นหยามุงด้วยกระเบื้องโมเนียร์จากฝรั่งเศส⁵¹

⁵⁰ พีรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม 2 : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548) หน้า 126-129.

⁵¹ คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) หน้า 89.

ภาพที่ 3-24 โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2445 สถาปัตยกรรมเรือนของศรีโวล์ วางผังแบบสมมาตร หลังคาปั้นหย่า มีมุขยื่นสามมุข มุขกลางหลังคาจั่ว เน้นความสำคัญด้วยขนาดและการตกแต่งหน้าจั่วด้วยแผงประดับ ตัวอาคารชั้นล่างเจาะร่องเลียนแบบผนังก่อหิน ชุ่มหน้าต่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนชั้นบนชุ่มหน้าต่างโค้ง (round arch) มีการตกแต่งด้วยบัวคิ้ว และปูนปั้น แต่ลวดลายต่างๆ มีลักษณะแข็งแรง เป็นระบบและใช้จังหวะซ้ำๆ เน้นความหนักแน่นมั่นคงไม่หรูหราแพรวพราว สีของอาคารเป็นสีชมพูอมม่วง⁵²

ภาพที่ 3-25 สำนักงานบริษัท อีสเอเชียติก (ประเทศไทย) จำกัดสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2443 ออกแบบโดย นายอันนิบาล ริคอตตี รูปแบบเรือนของศรีโวล์ เน้นการตกแต่งที่ช่องโค้ง (round arch) โครงสร้างระบบผนังรับน้ำหนัก สูงสามชั้น เน้นทางเข้าด้วยบันไดขนาดใหญ่ทำเป็นมุขยื่นออกมา ผนังหน้ามุขก่อสูงเสมอความสูงหลังคา หลังคาทรงปั้นหย่า⁵³

จากเนื้อหาข้างต้นจะเห็นว่าอิทธิพลของรูปแบบต่างๆ เหล่านี้ ต่อสถาปัตยกรรมอาคารทางราชการในประเทศไทย ขึ้นอยู่กับลักษณะการนำเข้ามาดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ 3.1 โดยเฉพาะอาคารที่แสดงออกอย่างชัดเจนล้วนเป็นผลงานการออกแบบของสถาปนิกชาวตะวันตกทั้งสิ้น การที่จะก่อสร้างอาคารออกมาในรูปแบบที่มาจากชาติใดนั้น จึงขึ้นอยู่กับความเป็นมาของสถาปนิกผู้ได้รับมอบหมายให้สร้างสรรคงานเป็นสำคัญ การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ เพื่อนำไปประกอบการพิจารณาศึกษา สถาปัตยกรรมอาคารศาลในด้านอิทธิพลและรูปแบบสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ วิทยาการก่อสร้างและการใช้สอยพื้นที่ ในบทต่อไป

⁵² คณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม, มรดกสถาปัตยกรรมในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2547) หน้า 97.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

บทที่ 4

การสำรวจกรณีศึกษา

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาอาคารจากกรณีศึกษาที่เลือกมา ประกอบกับข้อมูลที่ได้มาจากเอกสารที่มีอยู่แล้ว และรายงานจากการสำรวจของกรมศิลปากรเพื่อการอนุรักษ์ และจากการสำรวจของผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมในหลายๆ ด้าน โดยกรณีศึกษาเหล่านี้ จะนำไปวิเคราะห์ ลักษณะ รูปแบบ องค์ประกอบต่างๆ และการใช้สอยพื้นที่ของอาคาร เพื่อเก็บเป็นหลักฐาน และเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงอาคารได้ต่อไป

การเลือกกรณีศึกษา จะเลือกจากขอบเขตที่กำหนดดังนี้ คือ เป็นอาคารศาลที่สร้างขึ้นในระหว่างระหว่างรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2468) มีรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ตัวอาคารยังเหลืออยู่มีสภาพสมบูรณ์ และสามารถที่จะเข้าไปทำการศึกษาได้อย่างละเอียด

รายชื่ออาคารที่เป็นกรณีศึกษา* คือ

- (1) อาคารศาลแขวงราชบุรี สร้างเมื่อ ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) แต่เดิมเรียก “ศาลมณฑลราชบุรี”
- (2) อาคารศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา สร้างเมื่อ ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452) แต่เดิมเรียก “ศาลมณฑลกรุงเก่า”
- (3) อาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรีแผนคดีเยาวชนและครอบครัว สร้างเมื่อ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2454) แต่เดิมเรียก “ศาลจังหวัดสิงห์บุรี”
- (4) อาคารสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี สร้างเมื่อ ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2454) แต่เดิมเรียก “ศาลเมืองชลบุรี”
- (5) อาคารศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต สร้างเมื่อ ร.ศ. 133 (พ.ศ. 2459) แต่เดิมเรียก “ศาลมณฑลภูเก็ต”
- (6) อาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง สร้างเมื่อ ร.ศ. 140 (พ.ศ. 2466) แต่เดิมเรียก “ศาลเมืองอ่างทอง”

* รายละเอียดของอาคารแต่ละหลัง ดูภาคผนวก ข

การเข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลจากกรณีศึกษา สามารถสรุปลักษณะของผังบริเวณ และผังอาคาร รวมถึงลักษณะทางกายภาพ อันได้แก่ ส่วนประกอบ สถาปัตยกรรม โครงสร้างและวัสดุ ได้ดังนี้

4.1 ลักษณะของการวางผังบริเวณ และผังอาคาร

4.1.1 ผังบริเวณ

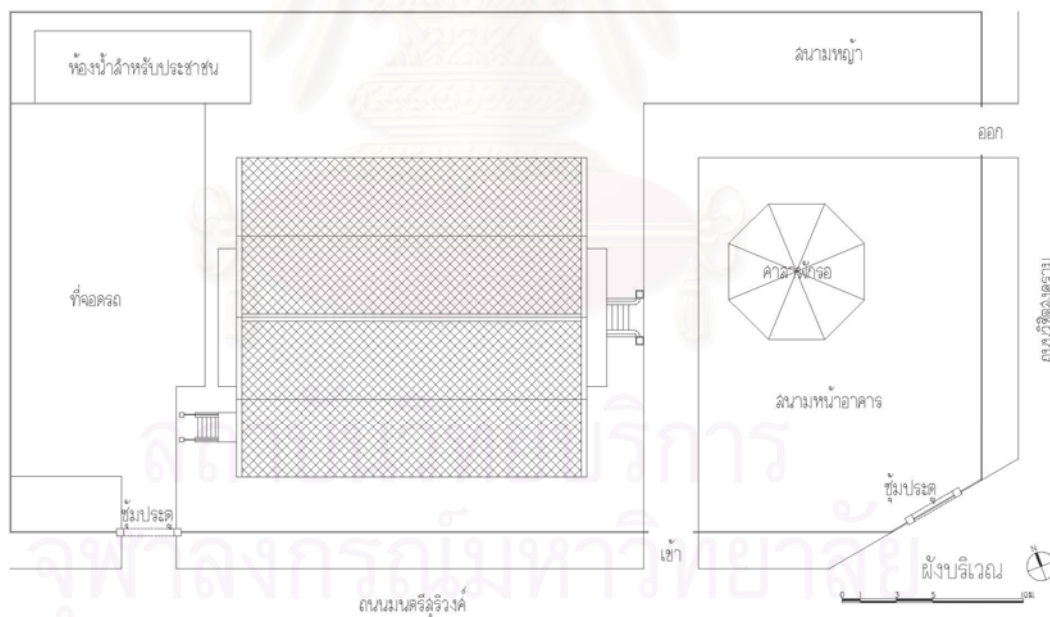
จากกรณีศึกษา ส่วนใหญ่อาคารศาลจะตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับกลุ่มอาคารทางราชการ อื่นๆ เช่น ศาลากลางจังหวัด สำนักงานที่ดินจังหวัด ศาลาเทศบาลเมือง สถานีตำรวจ และเรือนจำ ซึ่งจะมีพื้นที่เป็นสนามกว้างด้านหน้าอาคาร และมีอาคารต่างๆ ดังที่กล่าวแล้วปลูกเรียงราย โดยอาจใช้ถนนทางเข้าออกเดียวกัน แล้วมีถนนภายในวนผ่านหน้าอาคารต่างๆ หรือมีประตูทางเข้าออกแยกจากกัน ชื่อน่าสังเกตอีกอย่างคือ อาคารราชการอื่นๆ ที่สร้างในสมัยเดียวกันจะมีลักษณะรูปแบบอาคารคล้ายคลึงกันด้วย

การวางตำแหน่งอาคารศาลลงในที่ดินของอาคารที่เป็นกรณีศึกษา ส่วนใหญ่จะเป็นการวางอาคารโดยคำนึงถึงถนนด้านหน้าอาคารเป็นสำคัญ ดังนั้นอาคารจึงหันหน้าไปตามทิศต่างๆ โดยมักจะวางด้านหน้าอาคารออกสู่ถนนตั้งฉากกับแนวถนน หรือแม่น้ำ ตัวอาคารมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมทั้งจัตุรัส และผืนผ้า ลักษณะเด่นของการจัดผังบริเวณอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก คือ ตัวอาคารจะอยู่บนพื้นที่กว้างเป็นอาคารหลังเดี่ยวมักวางตัวอาคารค่อนไปทางด้านหลัง ถ้ามีอาคารอื่นจะเป็นอาคารขนาดเล็กและจะตั้งอยู่ห่างจากตัวอาคารหลัง อาจเป็นทางด้านข้างหรือทางด้านหลัง ส่วนใหญ่จะเป็นที่คุมขังนักโทษ หรือที่พักของเจ้าหน้าที่ ด้านหน้าอาคารจะเว้นที่โล่งไว้เป็นสนาม มักจะมีถนนตัดผ่านด้านหน้าอาคารเป็นทางเข้าออก แยกเป็นสองประตู ตัวอาคารจะหันด้านมุข หรือด้านจั่วออกสู่ถนนหน้าอาคาร ซึ่งเป็นทางเข้าหลักของอาคาร ตรงข้ามทางเข้าหลักของอาคารคนละฟากถนนมักจะมีเสาธงตั้งอยู่ และถัดออกไปจะเป็นบริเวณสนามใหญ่ด้านหน้า การตกแต่งบริเวณมีการปลูกต้นไม้ใหญ่อย่างเป็นระเบียบตามแนวถนนทางเข้า และบริเวณริมรั้วซึ่งจะใช้เป็นที่พักคอยของผู้มาติดต่อราชการด้วย

ศาลมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2450

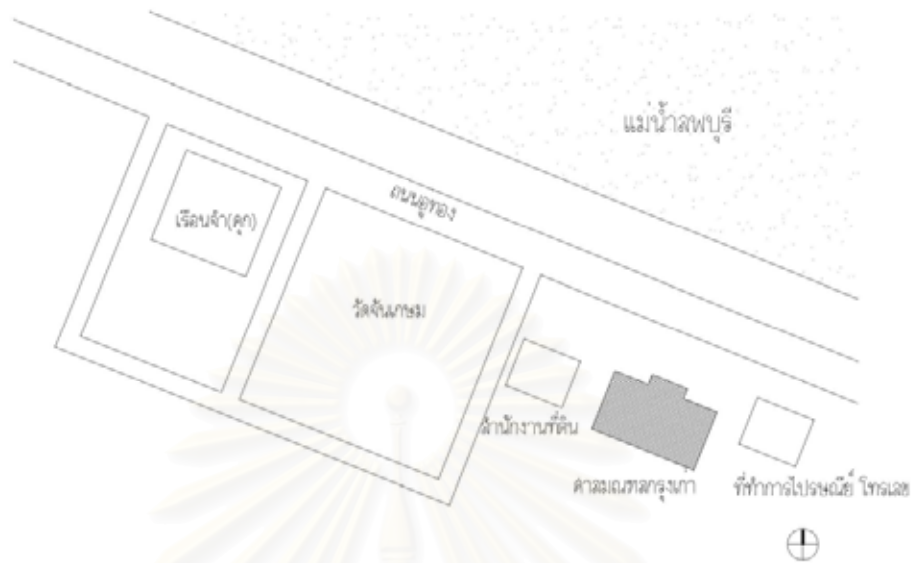
ภาพที่ 4-1 แผนที่โดยสังเขปศาลมณฑลราชบุรี

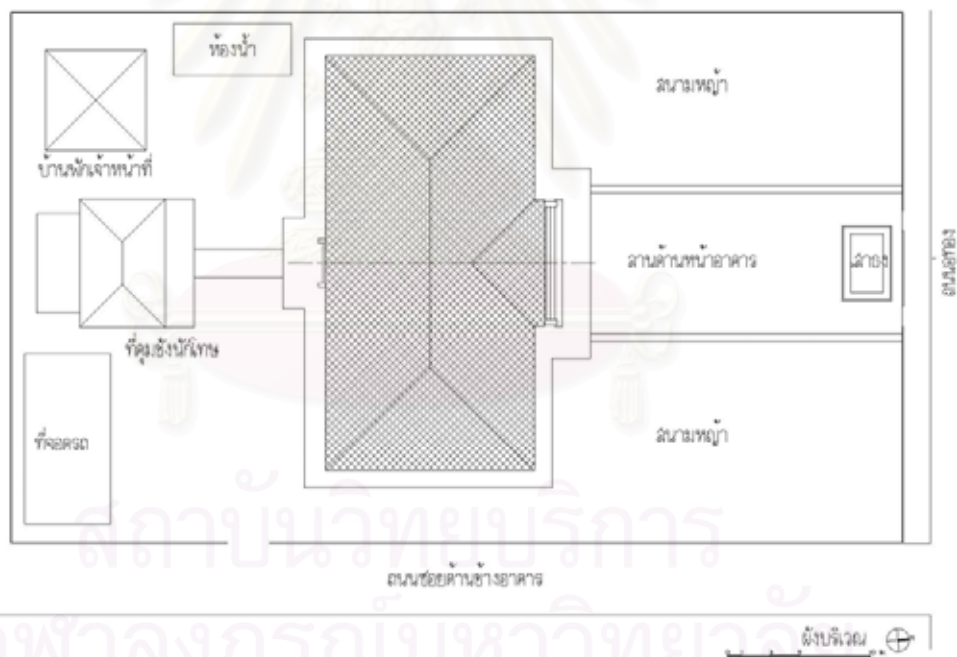
ภาพที่ 4-2 ผังบริเวณศาลมณฑลราชบุรี

จากผังที่ตั้งอาคาร ตัวอาคารตั้งอยู่ตรงหัวมุมถนน ติดถนน 2 ด้าน หันด้านจั่วออกสู่ถนนวิจิตรสงคราม ซึ่งเป็นทิศตะวันออก และขนานกับแนวถนนมณีสร์วิวงศ์ซึ่งอยู่ด้านข้าง พื้นที่ตั้งอยู่ไม่ห่างจากแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักมากนัก มีพื้นที่โล่งเป็นสนามด้านหน้า และมีทางรວนผ่านด้านหน้าตัวอาคารอาคาร พื้นที่ด้านหลังอาคารเป็นส่วนจอดรถมีประตูเข้าทางด้านหลัง และมีอาคารที่สร้างขึ้นใหม่คือห้องน้ำ และศาลาพักรอทรงแปดเหลี่ยมไว้ให้บริการประชาชน

ศาลมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. 2453

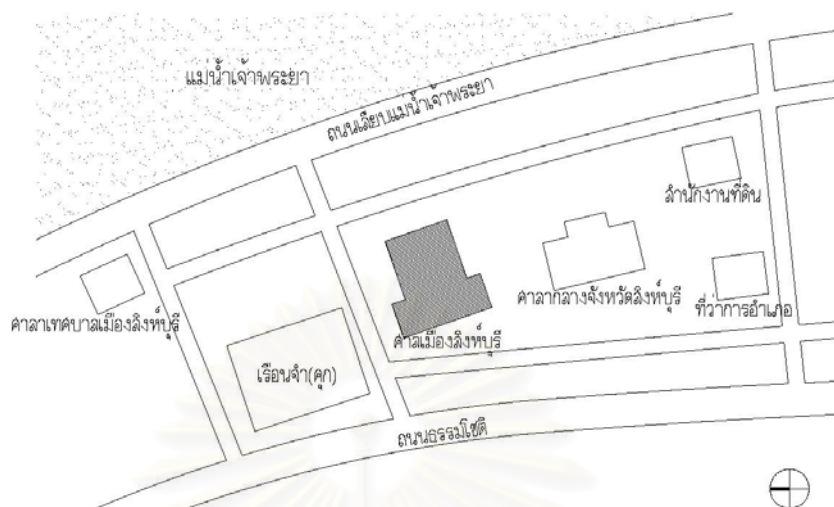
ภาพที่ 4-3 แผนที่โดยสังเขปศาลมณฑลกรุงเก่า

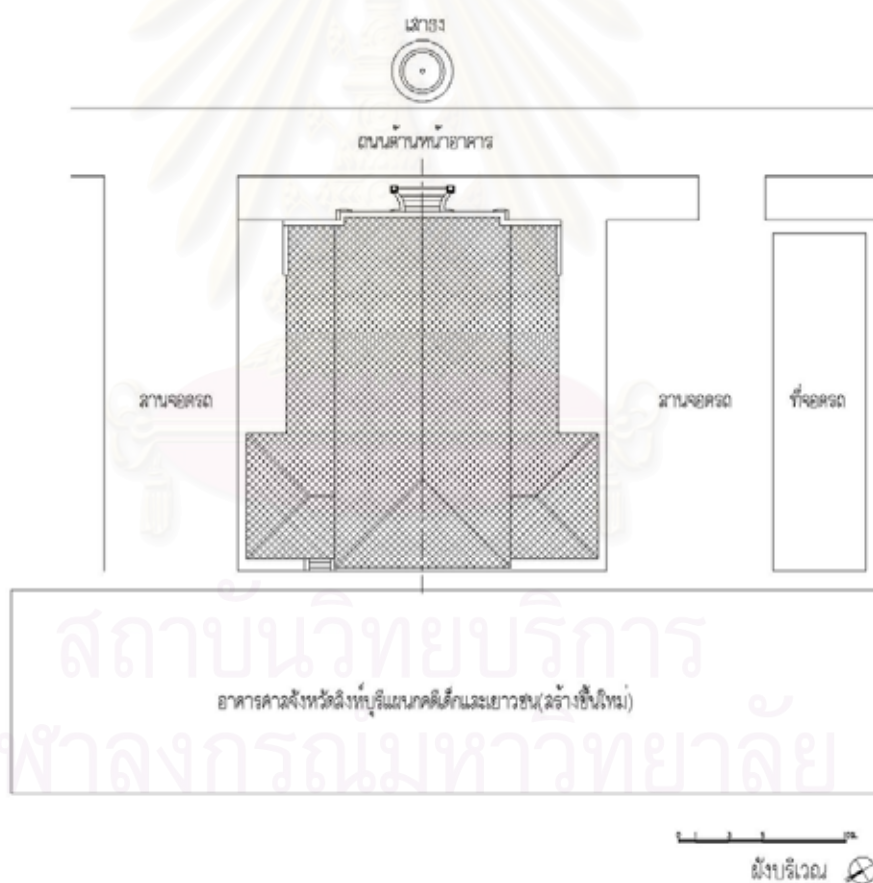
ภาพที่ 4-4 ผังบริเวณศาลมณฑลกรุงเก่า

ด้านหน้าติดถนนใหญ่ ด้านข้างมีถนนซอย ตัวอาคารหันด้านหน้าออกถนนคูของซึ่งเป็นถนนใหญ่ ฝั่งตรงข้ามเป็นแม่น้ำลพบุรี ซึ่งเป็นสายของแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านหน้าอาคารมีลานโล่งเป็นทางเดินเข้าสู่ตัวอาคาร สองข้างเป็นสนามหญ้าปลูกต้นไม้ใหญ่ และมีเสารังตั้งอยู่ตรงกลางทางเข้าตรงกับกึ่งกลางอาคารพอดี ด้านหลังอาคารมีอาคารเก่า(ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างมาพร้อมกับตัวอาคารศาล) สร้างด้วยไม้ 1 หลัง อยู่ตรงกับประตูด้านหลังอาคารซึ่งอยู่ตรงกึ่งกลางอาคารพอดี ใช้เป็นส่วนที่คุมขังนักโทษ นอกจากนี้ด้านหลังก็จะมีที่จอดรถ ห้องน้ำ และเรือนที่พักของเจ้าหน้าที่อีกหนึ่งหลัง

ศาลเมืองสิงห์บุรี พ.ศ. 2454

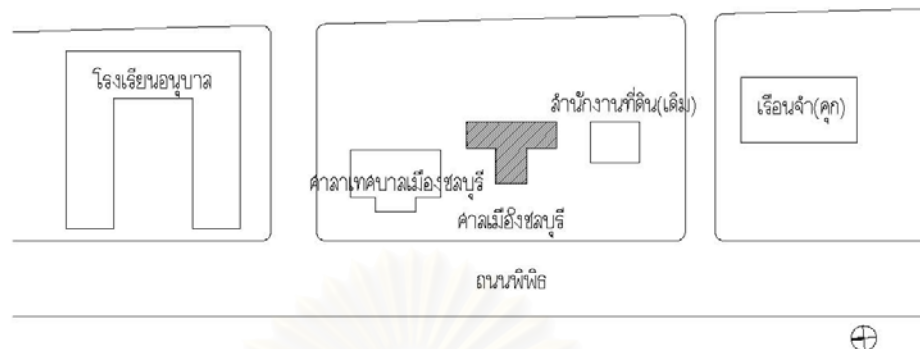
ภาพที่ 4-5 แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองสิงห์บุรี

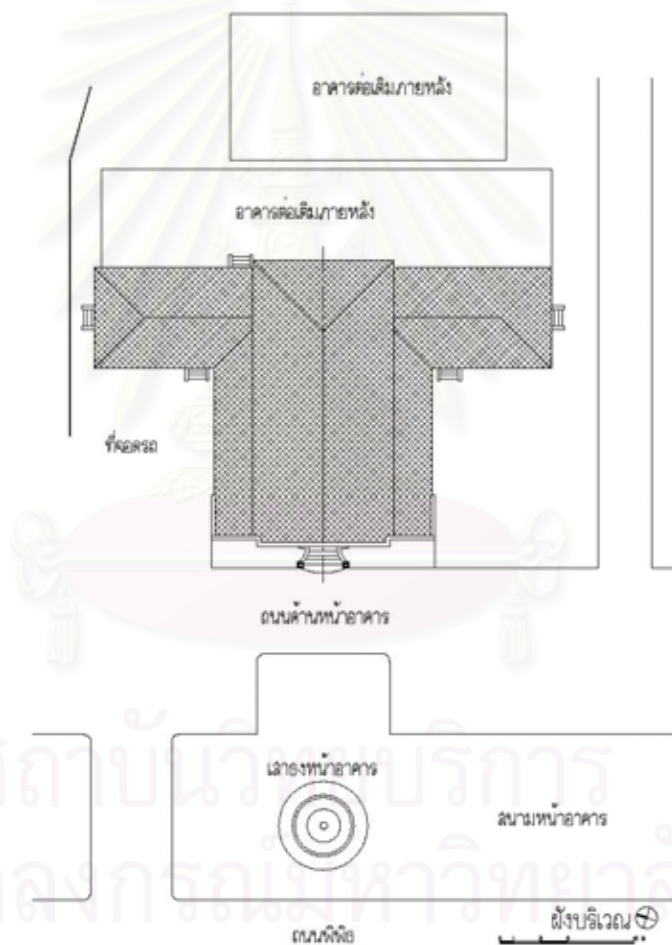
ภาพที่ 4-6 ผังบริเวณศาลเมืองสิงห์บุรี

ตัวอาคารหันด้านหน้าออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมามีการตัดถนนเลียบริมแม่น้ำ ตัวอาคารจึงหันออกสู่ถนนด้านหน้า มีการเว้นพื้นที่หน้าอาคารเป็นลานโล่ง มีถนนวนผ่านเข้ามาด้านหน้าอาคาร ตรงข้ามกับทางเข้าอาคารมีเสาธงฐานเป็นวงกลม ปัจจุบันด้านข้างของตัวอาคารสร้างเป็นที่จอดรถ และด้านหลังเป็นอาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรีแผนกคดีเด็กและเยาวชนที่สร้างขึ้นใหม่ เป็นอาคาร ค.ส.ล. สูง 2 ชั้น

ศาลเมืองชลบุรี พ.ศ. 2454

ภาพที่ 4-7 แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองชลบุรี

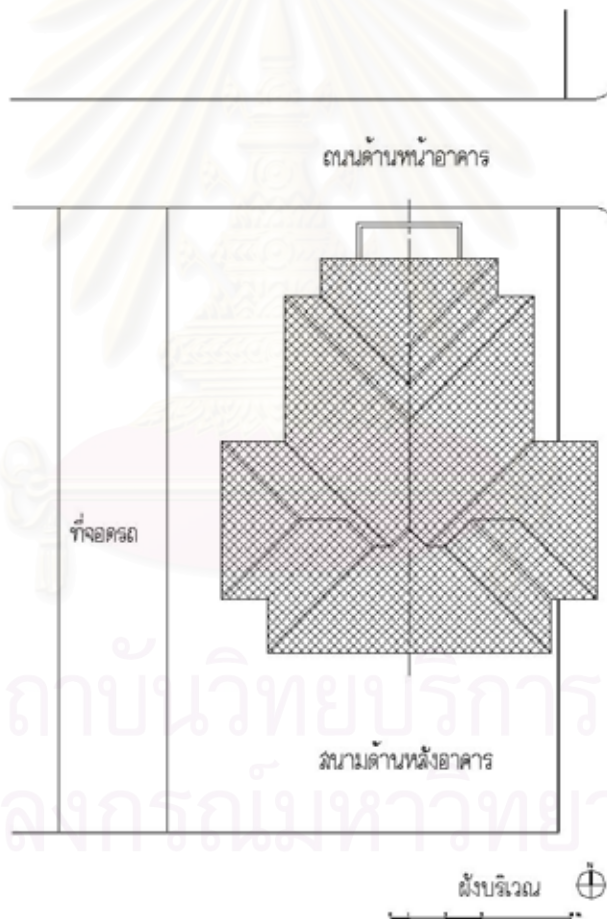
ภาพที่ 4-8 ผังบริเวณศาลเมืองชลบุรี

ตัวอาคารหันหน้าออกสู่ถนนพิพิธ และอยู่ระหว่างอาคารสำนักงานที่ดินจังหวัดชลบุรี(เดิม)ปัจจุบัน เป็นห้องสมุดประชาชน กับอาคารศาลว่าการเทศบาลเมืองชลบุรี บริเวณด้านหน้าอาคารมีเสารังตั้งอยู่ตรงกับทางเข้าอาคาร และมีสนามหญ้า มีถนนภายในตัดผ่านด้านหน้าทางเข้าอาคาร ด้านหลังเป็นอาคารที่ต่อเติมขึ้นมาในภายหลัง มีการใช้วัสดุและรูปแบบองค์ประกอบที่ไม่เหมือนกัน ทางด้านข้างอาคารมีถนนสายเล็กตัดขึ้นระหว่างสำนักงานที่ดินกับอาคารศาล

ศาลเมืองอ่างทอง พ.ศ. 2466

ภาพที่ 4-11 แผนที่โดยสังเขปศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-12 ผังบริเวณศาลเมืองอ่างทอง

ตัวอาคารหันหน้าออกสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านหน้ามีพื้นที่โล่ง เป็นสนามหญ้า ด้านข้างติดกับอาคาร ศาลากลางจังหวัด มีถนนล้อมรอบตัวอาคาร แต่เดิมนั้นด้านหน้ามีบันไดขึ้น ประมาณ 3-4 ชั้น แต่ปัจจุบันได้ทำถมพื้นที่ทำถนนสูงขึ้นมาทำให้ตัวอาคารตั้งอยู่ระดับเดียวกับพื้นถนน และมีการขยายถนนด้านข้างอาคารเป็นถนนสายหลัก ทำให้ผังบริเวณอาคารอย่างเดิมนั้น เปลี่ยนแปลงไป

4.1.2 ผังอาคาร

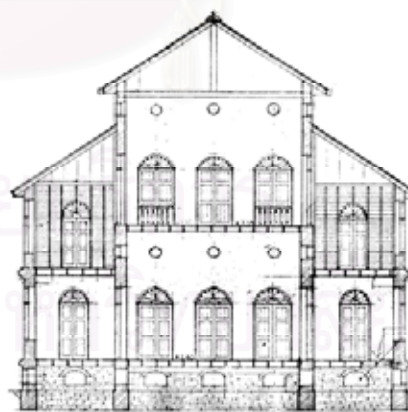
อาคารศาลโดยทั่วไปจะประกอบไปด้วย ห้องพิจารณาคดี ห้องพักผู้พิพากษา ห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ศาลฝ่ายต่างๆ ห้องเก็บสำนวน และส่วนพักคอยของผู้มาติดต่อ อาคารแต่ละหลังมักมีแนวทางการจัดวางผังภายใน และการแบ่งเนื้อที่ใช้สอยที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เหมือนกัน แต่จะมีขนาดพื้นที่แตกต่างกันไปตามความต้องการของอาคารนั้น เช่น ถ้าเป็นอาคารศาลที่ตั้งอยู่ ณ พื้นที่จังหวัดใหญ่ ก็จะต้องมีคดีความมากกว่าจำนวนเจ้าหน้าที่และผู้พิพากษาก็มากกว่า จึงจำเป็นต้องมีขนาดอาคารใหญ่กว่า เป็นต้น

ส่วนใหญ่จะเป็นอาคารชั้นเดียว ถ้าเป็นอาคารสองชั้นมักจะมีขนาดพื้นที่ของพื้นที่ชั้นบนเท่ากับชั้นล่าง เนื่องจากโครงสร้างของอาคารมักจะเป็นโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก รูปร่างอาคารส่วนใหญ่เป็นสี่เหลี่ยมมีทั้งพื้นผ้าและจัตุรัส มีมุขยื่นออกไปทางด้านข้างทั้งสองด้านหรือด้านหน้าอาคาร ลักษณะการแบ่งพื้นที่เป็นแบบสมมาตรเท่ากันทั้งสองข้าง โดยด้านหน้าอาคารจะมีเนื้อที่ที่มีหลังคาคลุมเป็นมุขยื่นออกไปใช้เป็นทางเข้าหลักซึ่งจะมีถนนผ่านสามารถจอดรถลงได้ ทางเข้าอาคารจะต้องขึ้นบันไดเตี้ยๆ เข้าสู่โถงด้านหน้า ซึ่งจะตรงอยู่กึ่งกลางอาคารเพื่อจะแยกไปยังห้องต่างๆ หรืออาจมีระเบียงทางเดินด้านข้างเพื่อใช้เป็นที่พักคอย และพื้นที่โถงส่วนกลางใช้เป็นห้องพิจารณาคดี

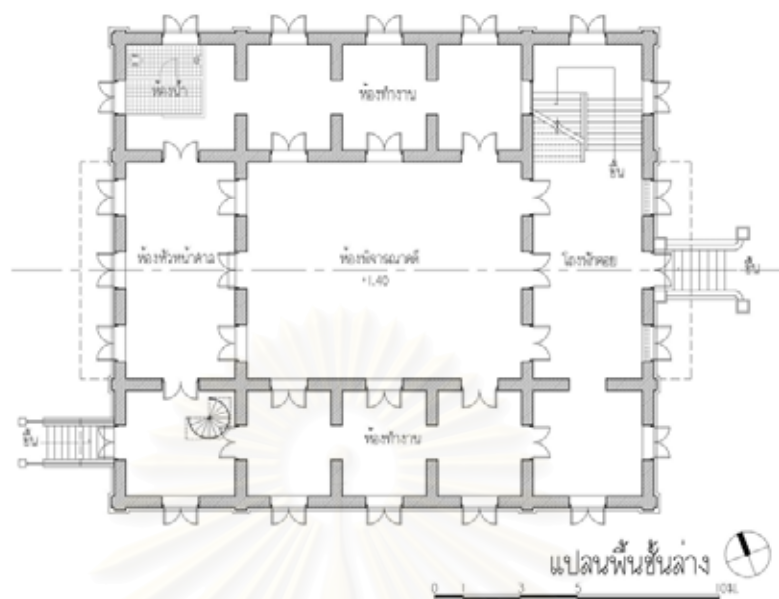
ศาลมณฑลราชบุรี พ.ศ. 2450

ภาพที่ 4-13 ภาพด้านหน้าอาคาร
ศาลมณฑลราชบุรี

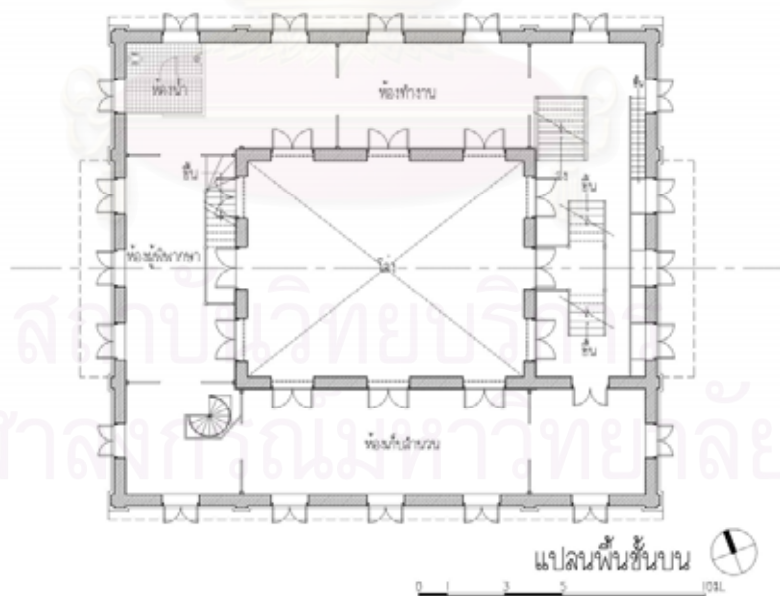

ตัวอาคารแบ่งเป็น 2 ชั้นแต่มีความสูงของห้องภายในไม่เท่ากัน คือ ส่วนกลางอาคารจะมีระยะจากพื้นถึงฝ้าสูงกว่าส่วนอาคารด้านข้าง เมื่อมองจากภายนอกทำให้เห็นตัวอาคารเหมือนเป็นอาคาร 3 ชั้น ผังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมเกือบจะเป็นจัตุรัส เท่ากันทุกชั้น มีด้านหน้าแคบกว่าด้านยาวเล็กน้อย ภายในอาคารแบ่งพื้นที่ออกเป็น

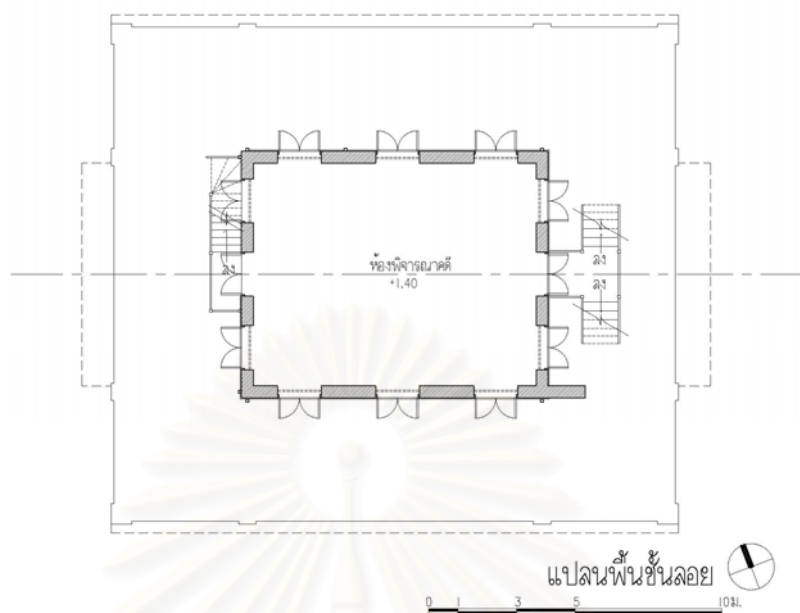
ภาพที่ 4-14 แปลนชั้นล่างอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ผังพื้นชั้นล่าง เมื่อขึ้นบันไดด้านหน้าอาคารเข้ามาจะเป็นส่วนโถงบันได ซึ่งมีบันไดเชื่อมต่อกันไปยังชั้นสอง ทางด้านซ้ายมือ ห้องตรงกลางเป็นห้องพิจารณาคดี 1 ห้อง มีห้องเล็กๆ อยู่โดยรอบซึ่งพื้นที่เชื่อมถึงกันหมด มีการกั้นผนังด้วยผนังก่ออิฐฉาบปูนลักษณะเป็นแนว grid ตลอดอาคาร ด้านหลังอาคารมีบันไดเวียนขึ้นสู่ชั้นสอง 1 บันได และมีบันไดออกสู่ด้านหลังอาคาร 1 บันได ห้องสุขาต่อเติมภายหลัง

ภาพที่ 4-15 แปลนชั้นบนอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ผังพื้นชั้นสอง แบ่งพื้นที่เป็นส่วนห้องพักผู้พิพากษาอยู่โดยรอบกันผนังด้วยฉาไม้ ด้านหน้ามีโถงบันไดที่ขึ้นมาจากชั้นล่างเชื่อมต่อกันสู่ชั้นลอย ส่วนด้านหลังมีบันไดเวียนที่ขึ้นมาจากชั้นล่าง และบันไดขึ้นห้องพิจารณาคดีบนชั้นลอย ซึ่งจะใช้เฉพาะสำหรับผู้พิพากษาชั้นสูงสุดถึงเท่านั้น

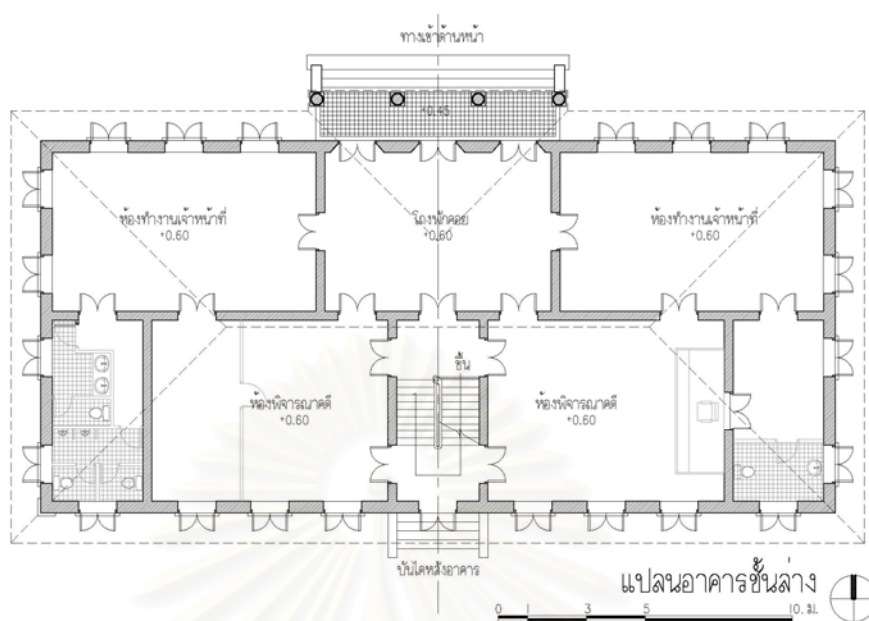

ภาพที่ 4-16 แปลนชั้นลอยอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ผังพื้นชั้นลอย เป็นส่วนห้องพิจารณาคดี 1 ห้อง มีบันไดทางขึ้นจากโถงด้านหน้า โดยรอบมีหน้าต่างบานเปิดเพื่อระบายอากาศ ห้องพิจารณาคดีนี้มีความสูงจากระดับพื้นถึงฝ้าประมาณ 6 เมตร และเป็นห้องโถงโล่ง ส่วนโครงหลังคาตรงกลางห้องที่มีระยะห่างของผนังทั้งสองด้านค่อนข้างมาก ได้มีการเสริมคานเหล็กรับโครงสร้างหลังคาไว้ด้วย

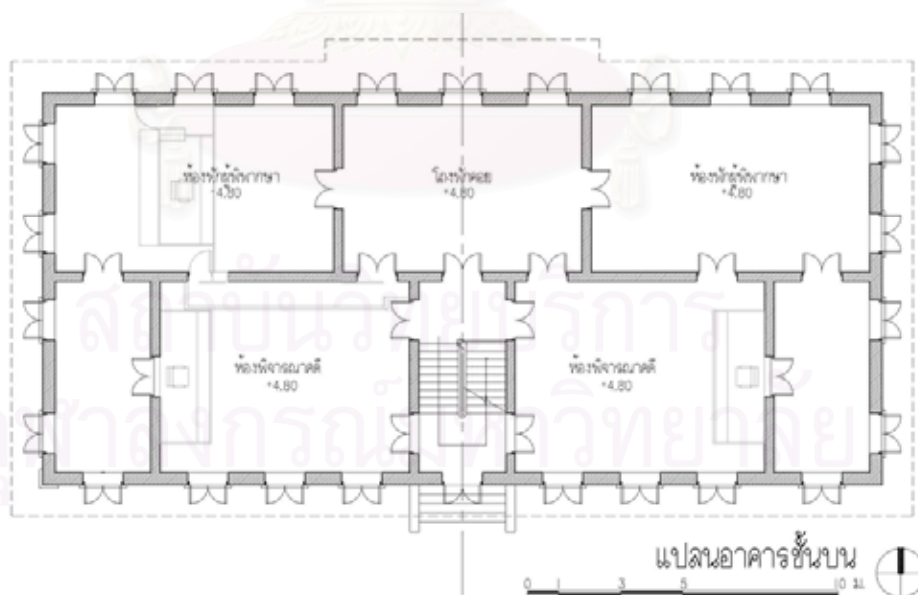
ศาลมณฑลกรุงเก่า พ.ศ. 2453

ตัวอาคารแบ่งเป็น 2 ชั้น ผังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าสมมาตร แบ่งด้านซ้ายและขวาเท่ากัน ด้านหน้ากว้างกว่าด้านข้าง มีมุขยื่นและมีเสาสองตลอดความสูงของอาคารเน้นเป็นทางเข้า ช่องหน้าต่างและประตูมีขนาดเท่ากันและแบ่งระยะห่างเท่ากันตลอดแนวผนัง ลักษณะผังภายในอาคารทั้งสองชั้นมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเหมือนกันผนังกันภายในอาคารจะตรงกันทั้งชั้นบนและชั้นล่าง โดยแบ่งเป็นห้องพิจารณาคดีชั้นล่าง 2 ห้องและชั้นบน 2 ห้อง

ภาพที่ 4-17 แปลนชั้นล่างอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ผังพื้นชั้นล่าง แบ่งพื้นที่ออกเป็นห้องพิจารณาคดี 2 ห้อง โดยทางเข้าหลักด้านหน้ามีโถงกลางแล้วเชื่อมต่อกับส่วนต่าง ๆ คือ ห้องทำงานธุรการด้านซ้ายและขวา และห้องพิจารณาคดี 2 ห้อง ถัดเข้ามามีโถงบันไดทางขึ้นชั้นสอง และตรงต่อไปเป็นประตูทางออกด้านหลัง ในปัจจุบันชั้นล่างมีการต่อเติมห้องสุวารวม 3 ห้องทางปีกตะวันออก 1 ห้องและทางปีกตะวันตก 2 ห้อง

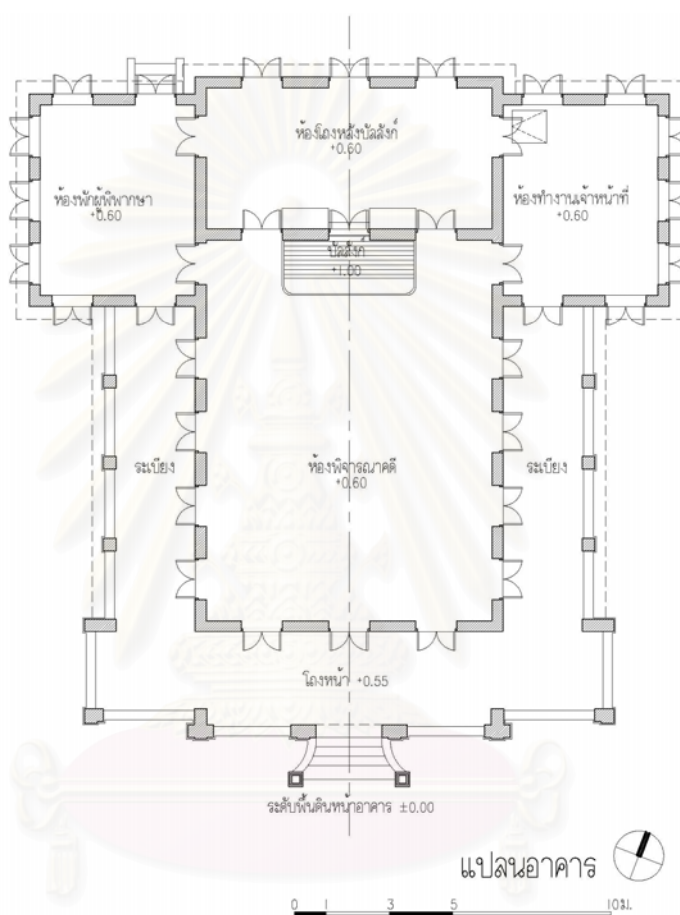

ภาพที่ 4-18 แปลนชั้นบนอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ผังพื้นชั้นสอง มีการแบ่งพื้นที่เหมือนกับชั้นล่าง แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนการใช้งานโดยแบ่งเป็นส่วนห้องพิจารณาคดี 3 ห้อง และห้องพักรับูกษา 1 ห้อง มีโถงตรงกลางที่เชื่อมกับโถงบันไดใช้เป็นที่พักคอยของประชาชนผู้มาติดต่อ

ศาลเมืองสิงห์บุรี พ.ศ. 2454

เป็นอาคารชั้นเดียว ผนังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าสมมาตรทั้งสองด้าน ด้านหน้าอาคารแคบกว่าด้านยาว ผนังซ้ายและขวามีมุขยื่นออกมาทั้งสองด้าน โดยรอบอาคารมีการเจาะช่องเปิดหน้าต่างและประตูขนาดเท่ากัน และเว้นระยะห่างเท่ากันตลอดแนวผนัง

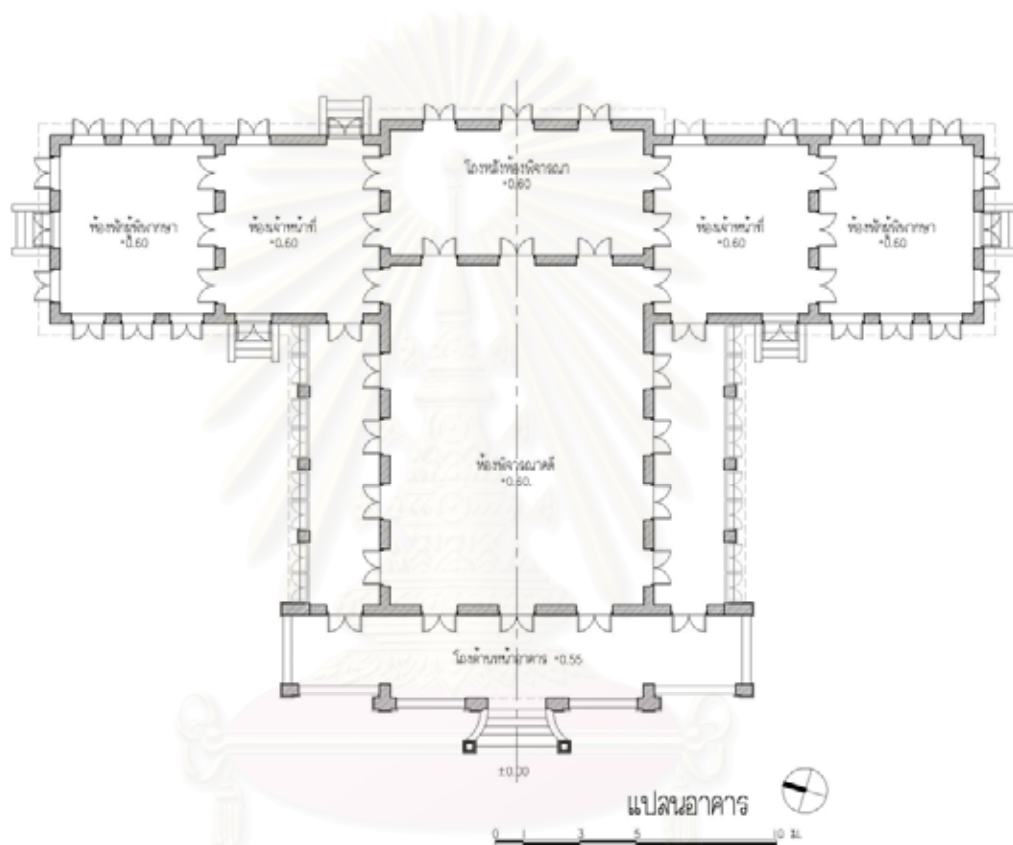

ภาพที่ 4-19 แปลนอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

ผังพื้นอาคาร มีการแบ่งพื้นที่เป็น ส่วนโถงพักคอยจะอยู่ด้านหน้าและด้านข้างต่อเนื่องจากบันไดทางเข้าอาคารด้านหน้า ซึ่งเชื่อมต่อกับส่วนห้องพิจารณาคดีตั้งอยู่ตรงกลางอาคาร ด้านหลังแบ่งเป็น 3 ห้องคือ ส่วนห้องพัสดุพิพากษาน่าจะอยู่ทางด้านซ้าย เนื่องจากมีบันไดเฉพาะสามารถออกทางด้านหลังอาคารได้ ห้องทำงานของเจ้าหน้าที่อยู่ทางด้านขวา และโถงด้านหลังห้องพิจารณาคดีเป็นส่วนที่ผู้พิพากษาใช้เตรียมตัวก่อนการขึ้นพิจารณาคดี เช่น มีตู้เสื้อผ้าที่ใช้เก็บเสื้อครุยที่ต้องใส่ในการนั่งพิจารณาคดีบนบัลลังก์ หรือเป็นส่วนที่ใช้เก็บหนังสือหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ในส่วนของห้องธุรการบริเวณพื้นอาคารสามารถเปิดลงสู่ห้องใต้ดินได้

ศาลเมืองชลบุรี พ.ศ. 2454

เป็นอาคารชั้นเดียว ผนังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมสมมาตรทั้งสองด้าน มีปีกยื่นยาวออกไปทั้งสองด้าน มีบันไดทางเข้าอาคารทั้งหมด 6 บันได มีการเจาะช่องเปิดของหน้าต่างและประตูขนาดเท่าๆ กันและเว้นระยะเท่าๆ กัน ห้องทุกห้องเชื่อมต่อถึงกันได้หมด ปัจจุบันอาคารหลังนี้ได้ถูกต่อเติมมาหลายครั้ง ทำให้สภาพปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตเป็นอย่างมาก แต่เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับรูปถ่ายเก่าและเอกสารต่างๆ ก็สามารถเขียนผังอาคารแบบเดิมขึ้นมาได้ดังนี้

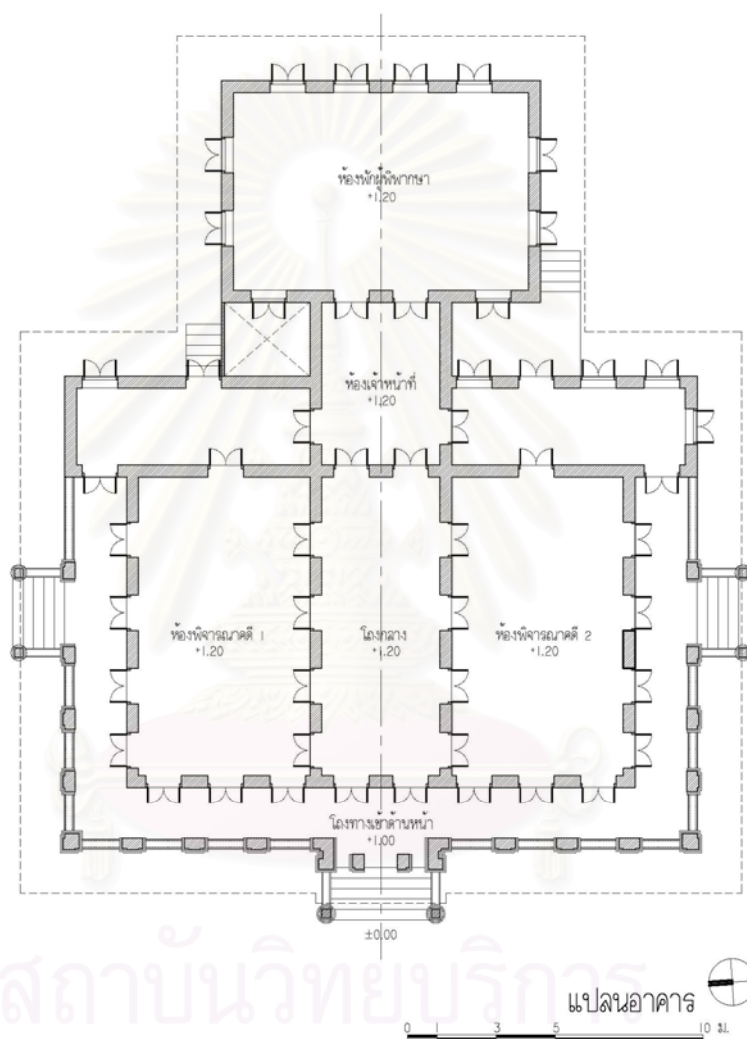

ภาพที่ 4-20 แปลนอาคารศาลเมืองชลบุรี

ผังอาคาร มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม มีปีกยื่นออกทั้งสองด้าน ภายในแบ่งพื้นที่เป็น ส่วนโถงหน้าอาคารมีลักษณะเป็นระเบียบทางเดินยาวตลอดแนวอาคารซึ่งต่อกับบันไดหลักที่ขึ้นทางด้านหน้า เชื่อมต่อเข้าส่วนห้องพิจารณาคดีที่อยู่ตรงกลางอาคาร ด้านข้างของห้องพิจารณาคดีเป็นทางเดินยาวทั้งสองข้างแต่เดิมสันนิษฐานว่าเป็นส่วนเปิดโล่งแต่ปัจจุบันได้กั้นผนังและมีหน้าต่างเปิดตลอดแนว ด้านหลังและปีกทั้งสองข้างแบ่งพื้นที่เป็น 5 ห้อง คือ ที่ปลายสุดของปีกทั้งสองข้างเป็นห้องพักผู้พิพากษามีบันไดขึ้นทางด้านข้างแยกออกต่างหาก ถัดเข้ามาทั้งสองด้านเป็นห้องธุรการมีบันไดเข้าต่างหากเช่นกันรวมทั้งยังมีบันไดออกทางด้านหลังอาคารด้วย และตรงกลางเป็นโถงหลังห้องพิจารณาคดี ปัจจุบันตัวอาคารทางด้านหลังตลอดแนวได้เชื่อมต่อกับอาคารที่ต่อเติมขึ้นใหม่ ซึ่งมีลักษณะและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันอย่างมากจึงทำให้สามารถแยกออกจากกันได้

ศาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2459

เป็นอาคารชั้นเดียว ผนังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมสมมาตร จากหลักฐานเอกสารประวัติศาลมณฑลภูเก็ต มีข้อมูลว่า อาคารส่วนด้านหลังมีการต่อเติมเนื่องจากพื้นที่ใช้งานไม่เพียงพอแต่เป็นการต่อเติมตั้งแต่แรกเริ่มก่อสร้างเนื่องจากมีหลักฐานว่านำแบบแปลนมาจากอาคารศาลจังหวัดนครราชสีมา

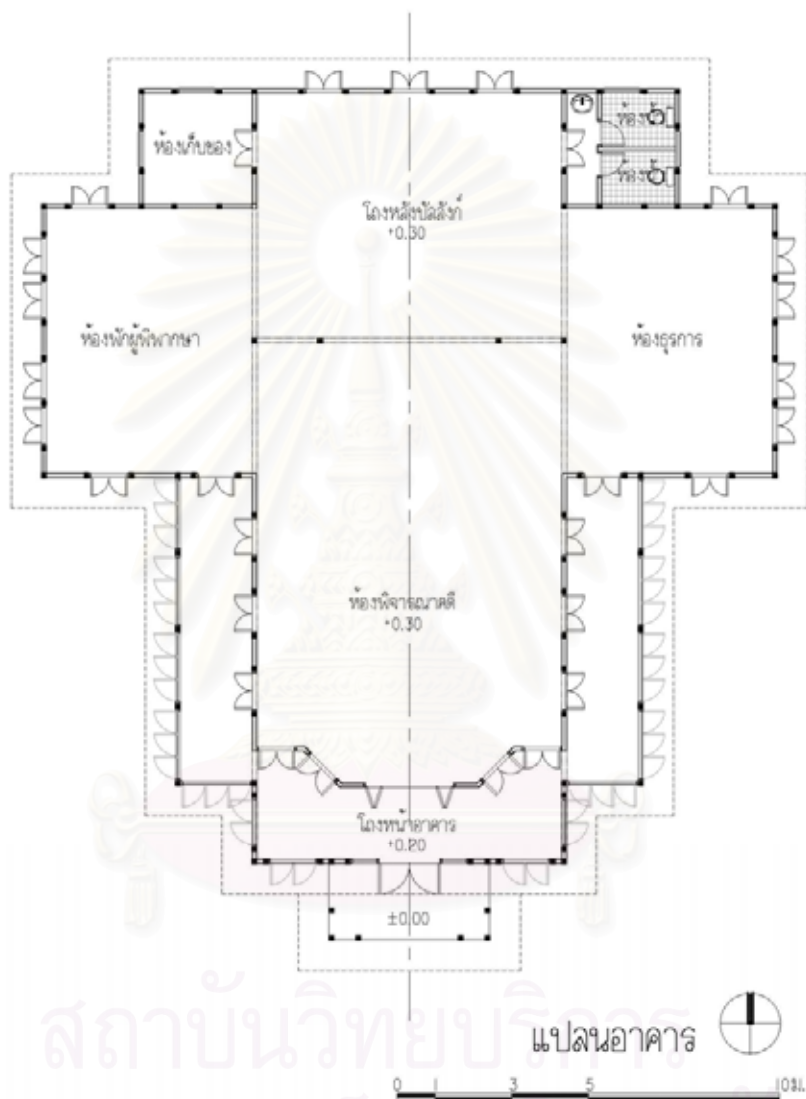

ภาพที่ 4-21 แปลนอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ผนังอาคาร มีการแบ่งพื้นที่เป็น ส่วนโถงทางเข้าอาคารด้านหน้าที่ต่อจากบันไดทางขึ้นด้านหน้า ส่วนห้องพิจารณาคดี 2 ห้อง มีโถงตรงกลาง และด้านหลังเป็นส่วนของห้องพักผู้พิพากษาและส่วนธุรการ ด้านหน้ามีระเบียงโดยรอบ มีบันไดขึ้นทั้งหมด 5 บันได

ศาลเมืองอ่างทอง พ.ศ. 2466

เป็นอาคารชั้นเดียว ผังอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมสมมาตร จากหลักฐานเอกสารประวัติศาลมณฑลภูเก็ต มีข้อมูลว่า อาคารส่วนด้านหลังมีการต่อเติมเนื่องจากพื้นที่ใช้งานไม่เพียงพอแต่เป็นการต่อเติมตั้งแต่แรกเริ่มก่อสร้างเนื่องจากมีหลักฐานว่านำแบบแปลนมาจากอาคารศาลจังหวัดนครราชสีมา

ภาพที่ 4-22 แปลนอาคารศาลเมืองอ่างทอง

ผังอาคาร มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขยื่นด้านหน้าและด้านข้างทั้งสองด้าน ด้านหน้าและด้านข้างสันนิษฐานว่าแต่ก่อนคงจะเป็นระเบียงเปิดโล่ง และได้มีการต่อเติมหน้าต่างในภายหลังเนื่องจากมีลักษณะของบานหน้าต่างไม่เหมือนกับส่วนอื่นๆ โถงตรงกลางเป็นห้องพิจารณาคดี ส่วนปีกสองด้านน่าจะเป็นส่วนห้องทำงานของตุลาการ

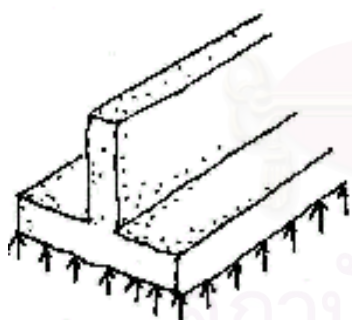
4.2 ลักษณะขององค์ประกอบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

4.2.1 โครงสร้างอาคาร

ฐานราก (Foundation) ข้อมูลจากเอกสารการวิจัยที่สำรวจอาคารที่ก่อสร้างในช่วงเวลาเดียวกัน โดยอ้างอิงการศึกษาอาคารที่สร้างในช่วงเวลาเดียวกันหลังอื่นๆ และเอกสารวิชาการของวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทยพบว่าฐานรากที่น่าจะเป็นได้ คือ¹

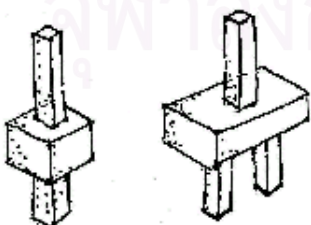
ฐานรากแบบตื้น (Shallow foundation) คือ ฐานรากประเภทที่ดินที่รับน้ำหนักอาคารอยู่ใกล้กับระดับผิว ในช่วงแรกที่ยังไม่มีวัสดุประเภทคอนกรีตเสริมเหล็ก ใช้กับฐานรากของอาคารโดยทั่วไปโดยเฉพาะอาคารที่มีโครงสร้างเป็น ผนังรับน้ำหนัก (wall bearing) ก่ออิฐหนา รับน้ำหนักโครงสร้างของอาคารชั้นบนอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ สันนิษฐานว่าอาคารช่วงเวลาดังกล่าวมีการใช้ฐานรากที่แตกต่างกัน เช่น

- ฐานใต้กำแพง (Wall footing) ในสมัยที่ยังไม่มีคอนกรีตลักษณะฐานรากมักเป็นแผ่นพื้นรับน้ำหนักกำแพงที่ถ่ายมาจากอาคารลงที่ฐาน และต่อเนื่องเป็นแนวไปตามความยาวของผนัง (คลองราก) เรียกอีกอย่างว่า “ฐานรากต่อเนื่อง” (Continuous footing) มี

การลดหน้าตัดเป็นรูปขั้นบันได ความหนาของฐานรากแผ่ตรง กำแพงต้องพอรับแรงเฉือน และแรงดัดคือจะมีความกว้างกว่าความหนากำแพง มักมีรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เช่นเดียวกัน กำแพงวัดหรือโบราณสถานอื่นๆ วัสดุที่ใช้ทำฐานรากแบบนี้ คือ อิฐ ในสมัยก่อนขนาดอิฐก็อนใหญ่กว่าในปัจจุบัน

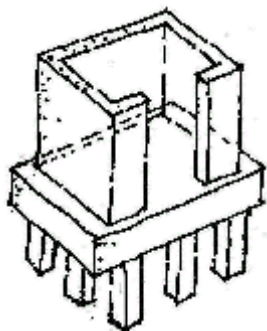
- ฐานเฉพาะเสา (Individual Column foundation) คือ ฐานรากรับการกระจาย

น้ำหนักอาคารทั้งหมดในแต่ละเสาถ่ายลงสู่ดิน สามารถรับน้ำหนักอาคารที่มีน้ำหนักไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะใช้กับอาคารที่เป็นโครงสร้างไม้ทั้งอาคารที่วางอยู่บนตอม่อปูน แต่อาจทำให้เกิดการทรุดตัวที่ไม่เท่ากันทั้งอาคารและทำความเสียหายให้โครงสร้าง

¹ วิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย, ฐานรากบนดินอ่อนในกรุงเทพมหานคร (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528) หน้า 16.

- **ฐานรากแพ (Raft foundation)** คือฐานรากประเภทที่มีตอม่อหลายต้นอยู่บน

ฐานคอนกรีตเดียวกันทำเพื่อลดแรงกดเป็นจุดหรือต้องการแผ่ฐาน
 ตอม่อแรงดันน้ำ ฐานรากชนิดนี้มีการใช้มากหลังเริ่มมีโครงสร้าง
 คอนกรีตเสริมเหล็กแล้ว ช่วงก่อนหน้านั้น อาจใช้วัสดุประเภทอื่นใน
 การทำแพได้ตอม่ออาคาร เช่น ฐานรากซุงไม้ลักษณะใหญ่มัด
 ติดกันเป็นแพต่อกันขนาดเท่าตัวอาคาร

- **ฐานรากลอย (Floating foundation)** การรับน้ำหนักอาคารบนดินอ่อน เช่น
 พื้นที่ริมน้ำ หรือแม่น้ำโดยอาคารที่มีขนาดใหญ่โดยการขุดเอาชั้นดินออก ให้เท่ากับ
 น้ำหนักอาคารบวกกับน้ำหนักของฐานรากแพ ลักษณะนี้เมื่อเกิดการทรุดตัว จะทรุดตัว
 เท่ากันทั้งอาคาร พบในอาคารขนาดใหญ่ ที่มีความสำคัญเท่านั้น

ฐานรากที่ใช้เข็ม เป็นที่นิยมในปัจจุบัน เรียกอีกอย่างว่า Pile foundation “ในปลาย
 รัชกาลที่ 6 เริ่มมีบริษัทก่อสร้างของชาวต่างประเทศนำเครื่องจักรทุ่นแรงบางชนิดมาใช้ เช่นเครื่อง
 ตอกเข็มด้วยสตีล (ไอน้ำเดือด) รอกและกวางที่ใช้กำลังเครื่องจักร”² แสดงว่าทีมงานก่อสร้างที่เริ่ม
 ใช้เข็ม ทั้งนี้เข็มที่ใช้ในยุคแรก มักเป็นเข็มตื้น โดยใช้แรงพุงจากดินรอบพื้นที่ผิวของตัวเสาเข็มช่วย
 รับน้ำหนัก (Friction pile) เข็มที่ใช้เช่น เสาเข็มไม้ เส้นผ่านศูนย์กลาง 20-30 เซนติเมตร ต่อมาจึงมี
 เข็ม ค.ส.ล. เมื่อมีโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเข้ามา

เนื่องจากอาคารที่ทำการศึกษาคือ เป็นอาคารที่สร้างเสร็จมาเป็นเวลานานแล้ว บางแห่งมีการ
 ถมดินขึ้นมาสูงจนทำให้มองไม่เห็นสภาพเดิม จึงไม่สามารถบอกได้อย่างชัดเจน แต่จากลักษณะ
 ของอาคารที่ปรากฏเปรียบเทียบกับข้อมูลข้างต้นพอจะสันนิษฐานได้ว่า ฐานรากของอาคารที่
 ทำการศึกษาคือ **ฐานรากต้นแบบกำแพงต่อเนื่อง** เนื่องจากโครงสร้างอาคารเป็นผนังก่ออิฐรับ
 น้ำหนักตัวอาคาร ถ้าเป็นอาคารที่มีสองชั้นก็มีแนวผนังชั้นบนและชั้นล่างตรงกันเพื่อถ่ายน้ำหนักลง
 สู่อุปกรณ์ดินโดยตรง ดังภาพที่ 4-23

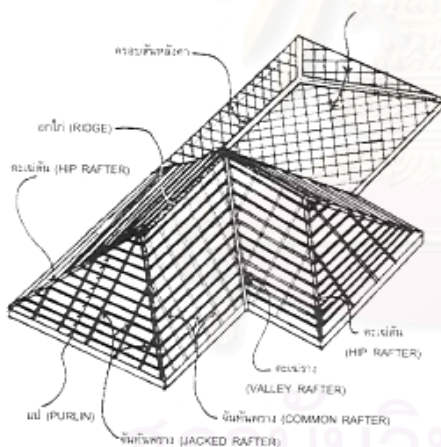
² ไขแสง ศุขะวัฒนะ, “การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมไทย
 ระหว่าง พ.ศ. 2208-2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 65.

ภาพที่ 4-23 ฐานรากอาคารศาลมณฑลราชบุรี จากเอกสารรายงานประกอบการบูรณะซ่อมแซมอาคาร ซึ่งสำรวจโดยกรมศิลปากร ได้อธิบายว่า ฐานรากอาคารมีลักษณะเป็นแบบ ผนังอิฐก่อสอปูนไม่มีการฉาบปูน ซึ่งก่อเป็นผนังช่วยรับน้ำหนักข้างบนด้วย

พื้น ระบบพื้นและคานเป็นโครงสร้างไม้ ตัวคานไม้จะวางฝากอยู่บนผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก โดยคานจะรองรับพื้นไม้กระดานอีกทีหนึ่งโดยไม่ต้องมีไม้ตั้ง ไม้คานหน้ากว้างประมาณ 8 นิ้วและวางห่างกันทุกระยะประมาณ 40 ซม.

หลังคา โครงสร้างหลังคา (Roof structure) เรียกว่าโครงสร้าง **ระบบจันทัน**³ ตะเฒ่า และแป (Rafter and purlin) โครงหลังคาแบบนี้จะมีจันทัน และตะเฒ่าราง (Valley rafter) หรือตะเฒ่าสัน (Hip rafter) เป็นส่วนประกอบหลัก หรือเป็นโครงเพื่อให้วัสดุมุงยึดเกาะและถ่ายน้ำหนักลงแป แป

ถ่ายน้ำหนักลงสู่ตะเฒ่า หรือจันทัน แล้วถ่ายลงคาน (อเส) เสา หรือกำแพงตามลำดับ อนึ่ง หากจั่วหลังคาเป็นทรงสูง หรือหลังคามีสันยาว ก็จะมีตั้ง (Post) รองรับจันทันหลัก มีอกไก่ (Ridge) เชื่อมยึด หรือพาดบนตั้งเพื่อพรางจันทัน (หรือให้จันทันพรางวางพาด) วัสดุที่ใช้ทำจันทัน ตะเฒ่า ตั้ง หรืออกไก่ได้แก่ไม้ เหล็ก และคอนกรีต ส่วนแปใช้แปไม้เท่านั้น

วัสดุของหลังคามีหลายประเภท แต่ส่วนใหญ่มักเป็นกระเบื้องว่าว คือ กระเบื้องซีเมนต์ ตัดเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสทแยงหรือรูปว่าว มีขอบกันน้ำสองด้าน ขนาดกระเบื้อง มีหลายขนาดเช่น 15x15 เซนติเมตร 20x20 เซนติเมตร 30x30 เซนติเมตร ปัจจุบันอาคารส่วนใหญ่ได้มีการเปลี่ยนวัสดุของหลังคาไปแล้วเนื่องจากของเดิมได้ชำรุดและน้ำรั่ว เพราะฉะนั้นจะพิจารณาคุณภาพถ่ายเก่าและเอกสารที่ได้บันทึกไว้ควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้ทราบถึงวัสดุที่ใช้ในช่วงระยะเวลานั้นๆ

³ วิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทย, การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง การใช้ไม้ในการก่อสร้าง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528) หน้า 8-9.

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-24 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลราชบุรี

หลังคาทรงจั้วด้านข้างมีหลังคาปีกนกคลุม บริเวณคอสองยกสูงเจาะเป็นช่องแสงวงกลม ความลาดเอียงของหลังคาประมาณ 45 องศา มุงด้วยกระเบื้องลอนเล็กสีแดง (แต่เดิมมุงด้วยกระเบื้องว่าว) มีรางน้ำฝนตรงปลายชายคาทั้ง 2 ด้าน โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ตรงโถงกลางอาคารมีการเสริมโครงเหล็กยาวพาดระหว่างสองข้างผนังรับหลังคา

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-25 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

หลังคาทรงปั้นหยา มีมุขยื่นทางด้านหน้าอาคาร ความเอียง 35 องศา มุงด้วยกระเบื้องซีเมนต์สีแดง มีรางน้ำที่ชายคาโดยรอบ และต่อท่อน้ำทิ้งลงมาที่พื้นด้านล่าง

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-26 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

หลังคาทรงจั่ว 2 ชั้น ด้านข้างทั้งสองตรงส่วนมุขยื่นเป็นทรงปั้นหยา ความลาดเอียง 40 องศา มุงด้วยกระเบื้องว่าวสีเม่นตีสีแดง ปลายชายคามีรางน้ำฝนและท่อน้ำทิ้งต่อลงมาด้านล่าง

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-27 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองชลบุรี

หลังคาทรงจั่วมีชาย 2 ชั้น ตรงส่วนมุขยื่นด้านข้างเป็นทรงปั้นหยา ความลาดเอียง 40 องศา มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ไม่มีรางน้ำฝน โครงสร้างไม้เนื้อแข็ง

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-28 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

หลังคาทรงปั้นหยา ด้านหน้าตรงทางเข้าเป็นมุขทรงจั่ว ด้านหลังมีมุขยื่นทรงปั้นหยามาชนกับหลังคาตัวใหญ่ ความลาดเอียง 45 องศา มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่สีน้ำตาล ปลายชายคามีรางน้ำเป็นแบบที่ซ่อนอยู่หลังแนวเชิงชาย และต่อท่อน้ำทิ้งลงมาด้านล่าง โครงสร้างเป็นไม้เนื้อแข็ง

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-29 โครงสร้างและวัสดุผนังหลังคาอาคารศาลเมืองอ่างทอง

หลังคาทรงปั้นหยา มีมุขยื่นทั้งด้านหน้าและด้านข้าง ความลาดเอียง 45 องศา มุงกระเบื้องลอนคู่ ชนิดลอนใหญ่ทาสีน้ำเงิน ไม่มีรางน้ำฝน ตรงทางเข้าเป็นหลังคา ค.ส.ล. โครงสร้างหลังคาตรงช่วงอะเสรััดหัวเสาเป็น ค.ส.ล. ด้านบนเป็นไม้เนื้อแข็ง

4.2.2 ประตู หน้าต่าง

ประตู ปลูกฝังไม้กระดานดุนสองหน้า หรือปลูกฝังกระจกซึ่งมีทั้งกระจกใสและกระจกฝ้า ลักษณะการเปิดมีทั้งชนิดบานเปิดคู่ และบานพับชนิดเปิดได้ตลอดช่วง วัสดุที่ใช้เป็นไม้สักหรือไม้เนื้อแข็งทั้งวงกบ กรอบบานและตัวบาน อุปกรณ์บานพับ กลอนชนิดยาวและสั้น ขอบเกี่ยว และกลอนบิดกลางบานสำหรับบานกระทุ้ง เป็นโลหะ มีจับมีทั้งแบบเป็นหินอ่อนและเป็นโลหะ

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-30 ประตูภายนอกศาลมณฑลราชบุรี

ประตูภายนอก มี 2 แห่งคือประตูด้านหน้าและหลังอาคารเป็น เป็นบานเปิดคู่ ขนาดกว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ปลูกฝังแผ่นไม้กระดานทาสีน้ำมัน

ภาพที่ 4-31 ประตูภายในศาลมณฑลราชบุรี

ประตูภายใน เป็นบานเปิดคู่ กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้ลูกฟักไม้เซาะร่อง บางแห่งมีการดัดแปลงจากบานเปิดคู่มาเป็นบานเปิดเดี่ยว และมีการติดบานประตูเพิ่มอีก เป็นบานเปิดเดี่ยว หรือคู่ กรอบบานไม้ด้านในกระจกใส

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-32 ประตูภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า

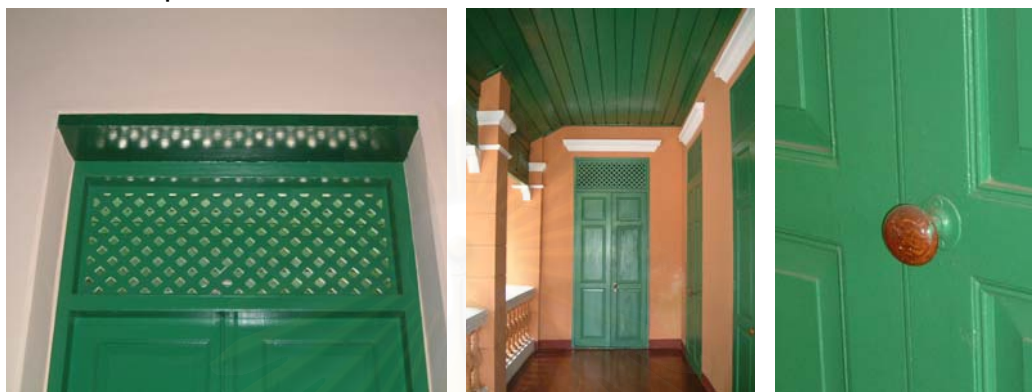
ประตูภายนอก มีด้านหน้าอาคาร 3 แห่ง และด้านหลัง 1 แห่ง เป็นบานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักไม้กระดานดุนสองด้านแบ่งเป็น 3 ช่อง ด้านบนขนาดเล็กกว่า สองช่องล่าง เหนือประตูมีช่องแสงเป็นทรงโค้งด้านในเป็นไม้ฉลุ

ภาพที่ 4-33 ประตูภายในศาลมณฑลกรุงเก่า

ประตูภายใน บานเปิดคู่ วงกบและกรอบบานไม้ มีทั้งลูกฟักไม้กระดานดุนและลูกฟักกระจกฝ้า ประตูที่เชื่อมจากโถงกลางจะมีช่องแสงด้านบนเป็นทรงโค้งภายในเป็นไม้ฉลุ ส่วนประตูอื่นๆ ไม่มีช่องแสงด้านบน

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-34 ประตูภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี

ประตูภายนอก เป็นบานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้ ลูกฟักไม้กระดานดุนสองด้านมีช่องแสงทรงเหลี่ยมด้านบน ลูกบิดประตูทำด้วยหินน้ำตาลแดง เหนือบานประตูทุกบาน มีแผ่นไม้ขนาดใหญ่วางพาดอยู่ระหว่างผนังทั้งสองด้านที่ถูกเจาะเป็นช่อง ลักษณะคล้ายกับเป็นทับหลังของประตู

ภาพที่ 4-35 ประตูภายในศาลเมืองสิงห์บุรี

ประตูภายใน เป็นบานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้ ลูกฟักกระดานดุนสองด้าน แบ่งเป็น 3 ช่อง ช่องบนเล็กกว่าสองช่องล่าง เหนือช่องประตูมีช่องแสงทรงเหลี่ยมภายในเป็นไม้ตีขัดกันเป็นแนวทแยง

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-36 ประตูกว้างบานละ 50 เซนติเมตร วนรอบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักไม้ กระจาดานดูน ด้านบนมีช่องแสงสี่เหลี่ยมภายในเป็นไม้ตีขัดกันเป็นแนวทแยง

ประตูกว้างบานละ 50 เซนติเมตร วนรอบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักไม้ กระจาดานดูน ด้านบนมีช่องแสงสี่เหลี่ยมภายในเป็นไม้ตีขัดกันเป็นแนวทแยง

ภาพที่ 4-37 ประตูภายในศาลเมืองชลบุรี

ประตูภายใน บานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วนกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักกระจาดานดูน สองหน้าแบ่งเป็นสามช่องด้านบนมีช่องแสงเป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านในเป็นไม้ตีขัดกันแนวทแยง

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-38 ประตูภายนอกและภายในศาลมณฑลภูเก็ต

ประตูภายนอกและภายใน บานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วนรอบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักไม้กระจาดานดูน แบ่งเป็น 3 ช่อง ช่องบนขนาดเล็กกว่าด้านล่าง เหนือประตูมีช่องแสงสี่เหลี่ยม

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-39 ประตูภายนอกศาลเมืองอ่างทอง

ประตูภายนอก ด้านหน้าทางเข้าหลัก เป็นประตูบานเฟี้ยมลูกฟักกระดานคู่สองหน้ากว้างบานละ 50 เซนติเมตร แบ่งเป็นด้านละ 2 บาน ส่วนบนมีช่องแสงยาวตลอดแนวประตู มือจับประตูเป็นโลหะ กลอนเป็นแท่งเหล็กแบน

ภาพที่ 4-40 ประตูภายในศาลเมืองอ่างทอง

ประตูภายใน เป็นบานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้เนื้อแข็ง ลูกฟักไม้กระดานคู่แบ่งเป็น 2 ช่อง ช่องบนยาวกว่าช่องล่าง ด้านบนเหนือประตูมีช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมด้านในเป็นไม้แกะเป็นลายแนวตั้ง

หน้าต่าง รูปแบบคล้ายกับประตู ลักษณะมีทั้งบานเปิดคู่ เปิดออกภายนอก ตัวบานแบ่งเป็น 2 หรือ 3 ตอน ด้านในเป็นเกล็ดไม้ติดตาย ตอนล่างมักเป็นบานกระทุ้งในบานเปิด เพื่อสามารถปิดหน้าต่างแล้วเปิดเฉพาะบานเกล็ดกระทุ้งได้ อุปกรณ์ที่ใช้มักเป็นกลอนบิดกลางบาน และมีทั้งหน้าต่างยาวที่ยาวตลอดถึงพื้น ช่วงล่างด้านในมีลูกกรงกันเป็นราวกันตกอีกชั้นหนึ่ง อีกแบบเป็นบานลูกฟักไม้กระดานคู่สองหน้า บางแห่งเป็นกระจกใส เหนือหน้าต่างเป็นช่องแสงหรือช่องระบายอากาศสี่เหลี่ยมที่ทรงเหลี่ยมและครึ่งวงกลม ภายในเป็นไม้ฉลุหรือเกล็ดไม้ติดตาย วัสดุ

ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นไม้สัก ทั้งวงกบกรอบบานและตัวบาน บางแห่งมีกันสาดเหนือหน้าต่างเป็นโครงสร้างไม้มุ่งหลังคาแบบเดียวกับตัวอาคาร

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-41 หน้าต่างศาลมณฑลราชบุรี

หน้าต่าง เป็นบานคู่เปิดออกด้านนอกกว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานเป็นไม้สัก ตัวบานเป็นเกล็ดไม้ติดตายแบ่งเป็น 2 ช่อง ช่องล่างเปิดเป็นบานกระทุ้งได้ บางแห่งมีบานเปิดคู่เปิดเข้าด้านใน กรอบบานไม้สักภายในเป็นกระจกใสซ้อนอยู่ด้านในอีกชั้นหนึ่ง ด้านหน้าสองข้างของประตูทางเข้าเป็นหน้าต่างยาวจุดพื้นด้านล่างมีระเบียงกันตกเป็นลูกมะหวดปูนปั้น เหนือหน้าต่างมีช่องแสงครึ่งวงกลม

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-42 หน้าต่างศาลมณฑลกรุงเก่า

หน้าต่าง ทั้งหมดเป็นบานเปิดคู่กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานเป็นไม้เนื้อแข็ง ตัวบานเป็นบานเกล็ดไม้ติดตาย เหนือหน้าต่างมีช่องแสงครึ่งวงกลมภายในเป็นไม้ฉลุ อุปกรณ์บานกระทุ้งเป็นกลอนบิดกลาง มือจับ และบานพับเป็นโลหะ ปัจจุบันหน้าต่างบางบานได้ถูกปรับปรุงโดยได้เอาส่วนเกล็ดไม้ ออกและติดเป็นกระจกใสแทน

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-43 หน้าต่างศาลเมืองสิงห์บุรี

หน้าต่างเป็นบานเปิดคู่ เปิดออกด้านนอก กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบและกรอบบานไม้สัก ลูกพักไม้กระดานดุน สองหน้า แบ่งเป็นสองส่วนช่องบนเล็กกว่าช่องล่าง เหนือช่องหน้าต่างเป็นช่องแสงทรงเหลี่ยมภายในมีทั้งแบบตีเป็นตารางแนวทแยงมุมไขว้กัน และแบบเกล็ดไม้ติดตาย

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-44 หน้าต่างศาลเมืองชลบุรี

หน้าต่างบานเปิดคู่ เปิดออกด้านนอก กว้างบานละ 50 เซนติเมตร วงกบเป็นไม้เนื้อกรอบบานไม้ลูกพีทกระจกใส แบ่งเป็นสองส่วน มีทั้งแบบด้านบนใหญ่กว่าด้านล่าง และด้านบนเล็กกว่าด้านล่าง เหนือช่องหน้าต่างมีช่องแสงเป็นทรงเหลี่ยมภายในเกล็ดไม้ติดตาย

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-45 หน้าต่างศาลมณฑลภูเก็ต

หน้าต่างบานเปิดคู่ วงกบ กรอบบานเป็นไม้สัก ภายในเกล็ดไม้ติดตาย แบ่งเป็นสองส่วน ภายในด้านล่างสามารถเปิดออกเป็นบานกระทุ้งได้อีกชั้นหนึ่ง เหนือช่องหน้าต่างมีช่องแสงเป็นทรงเหลี่ยมภายในดีเป็นเกล็ดไม้ติดตาย

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-46 หน้าต่างศาลเมืองอ่างทอง

หน้าต่าง มีทั้งหมด 2 แบบ คือ บานเปิดคู่ วงกบ กรอบบานไม้สัก ภายในเป็นเกล็ดไม้ติดตายตอนล่างสามารถเปิดส่วนที่เป็นเกล็ดไม้เป็นบานกระทุ้ง มีชุดล๊อคเป็นโลหะแบบบิดตรงกลางบาน ส่วนตอนเป็นลูกพีทกระดานดุน ด้านบนมีช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมภายในเป็นเกล็ดไม้ติดตาย อีกแบบสันนิฐานว่าน่าจะต่อเติมภายหลังเนื่องจากตัวบานมีลักษณะไม่เหมือนกัน เป็นกรอบบานไม้ภายในเป็นเกล็ดไม้ติดตายทั้งบาน ขนาดกว้างกว่า และมีเฉพาะส่วนที่เป็นระเบียงด้านข้างทั้งสองข้าง

4.2.3 ช่องแสงและช่องระบายอากาศ

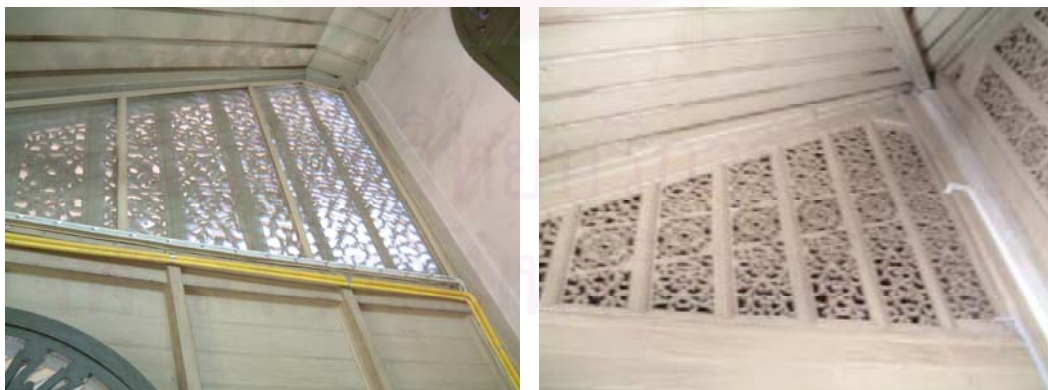
ช่องแสงและช่องระบายอากาศมักอยู่เหนือประตูหรือหน้าต่าง เป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือช่องโค้ง บางแห่งอยู่บริเวณตอนบนสุดของผนังติดกับฝ้าเพดาน มีลักษณะเป็นช่องสามเหลี่ยมเอียงตามแนวของหลังคา หรือช่องวงกลมด้านในเป็นกระจกใสหรือกระจกฝ้า หรือช่องเหลี่ยมเล็กๆ ด้านบนเป็นโค้งภายในแบ่งเป็นช่องแสงเล็กๆ 4 ช่อง หรือเป็นช่องตามแนวยาวยาวตลอดแนวอาคาร ส่วนใหญ่มีวงกบเป็นไม้สัก ภายในมีทั้งชนิดที่เป็นไม้ฉลุลวดลายละเอียด ไม้ตีขัดกันเป็นแนวทแยง เกิดไม้ติดตาย หรือเป็นกระจกใสติดตาย

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-47 ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลมศาลมณฑลราชบุรี

ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลม อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่าง วงกบไม้สัก ภายในเป็นไม้สักแกะสลักลวดลาย

ภาพที่ 4-48 ช่องแสงทรงสามเหลี่ยมศาลมณฑลราชบุรี

ช่องแสงทรงสามเหลี่ยม อยู่ตรงส่วนที่เชื่อมระหว่างผนังกับฝ้าเพดาน มีลักษณะเป็นแผ่นไม้แกะสลักลวดลายตามแนวยาวของแผ่นไม้ แล้วนำมาตีเป็นผนังตามแนวตั้ง

ภาพที่ 4-49 ช่องแสงทรงกลมศาลมณฑลราชบุรี

ช่องแสงรูปวงกลม อยู่ตรงส่วนบนสุดของผนังห้องโถงกลางอาคาร ทั้งชั้นล่างและชั้นบน ลักษณะเป็นวงกลมไม้วงกลม ภายในกรอบบานไม้กรุกระจกฝ้า

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-50 ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลมศาลมณฑลกรุงเก่า

ช่องแสงทรงโค้งครึ่งวงกลม อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่าง มีวงกลมไม้เนื้อแข็ง ภายในเป็นไม้แกะสลัก

ภาพที่ 4-51 ช่องแสงทรงกลมศาลมณฑลกรุงเก่า

ช่องแสงทรงกลม อยู่ตรงส่วนบนสุดของผนังโดยรอบอาคารชั้นบน มีลักษณะเป็นช่องทะลุ โดยรอบเป็นปูนปั้น

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-52 ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลเมืองสิงห์บุรี

ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยม อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่าง มีลักษณะเป็นวงกบไม้เนื้อแข็ง ภายในเป็นที่ไม้สานกันเป็นลายทแยง ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมที่อยู่เหนือหน้าต่างตรงส่วนมุขยื่นด้านข้างอาคารทั้งสองด้าน มีลักษณะเป็น วงกบไม้ภายในเป็นเกล็ดไม้ติดตาย

ภาพที่ 4-53 ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังศาลเมืองสิงห์บุรี

ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังอยู่ติดกับฝ้า แบ่งเป็นชุดๆ ชุดละ 3 ช่องตลอดแนวโดยรอบอาคารระหว่างชั้นหลังคา ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้านบนโค้งครึ่งวงกลม วงกบไม้ ภายในแบ่งเป็น 5 ช่อง กรูกระຈกไต่

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-54 ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลเมืองชลบุรี

ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยม อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่างภายในอาคาร มีลักษณะเป็นวงกบไม้ ภายในเป็นไม้ตีสานกันเป็นลายทแยง ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมที่อยู่เหนือหน้าต่างด้านข้างอาคารตลอดแนวทั้งสองด้านของอาคาร มีลักษณะเป็นวงกบไม้แบ่งเป็น 3 ช่องต่อหนึ่งช่วงเสา ภายในเกิดไม้ติดตาย

ภาพที่ 4-55 ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังศาลเมืองชลบุรี

ช่องแสงส่วนบนสุดของผนังอยู่ติดกับฝ้า แบ่งเป็นชุดๆ ชุดละ 3 ช่องต่อหนึ่งช่วงเสา ตลอดแนวโดยรอบอาคารระหว่างชั้นหลังคา ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้านบนโค้งครึ่งวงกลม วงกบไม้แบ่งเป็น 4 ช่องภายในถูกระงกใส่

ศาลมณฑลภูเก็ต

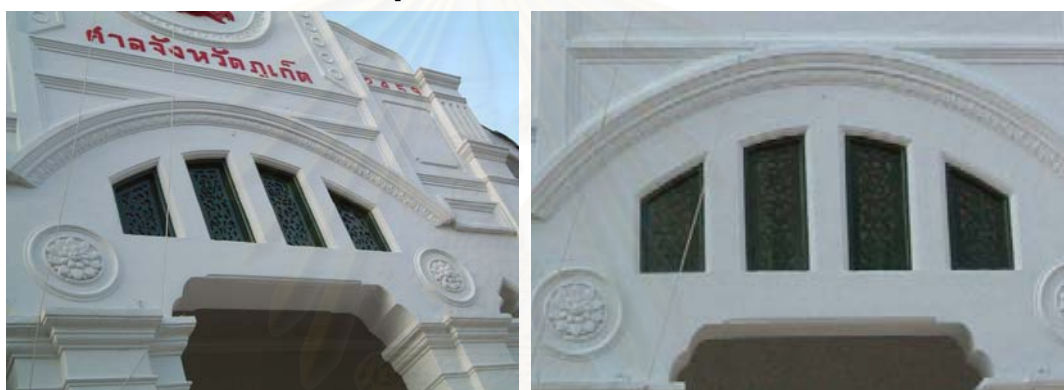
ภาพที่ 4-56 ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมศาลมณฑลภูเก็ต

ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยม อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่างภายในอาคาร มีลักษณะเป็นวงกบไม้สัก ภายในเป็นไม้สักแกะสลักลวดลาย ช่องแสงทรงสี่เหลี่ยมที่อยู่เหนือหน้าต่างด้านข้างทั้งสองด้านและด้านหลังอาคาร มีลักษณะเป็นวงกบไม้แบ่งเป็น 2 ช่อง ภายในเป็นเกิดไม้ติดตาย

ภาพที่ 4-57 ช่องแสงวงกลมศาลมณฑลภูเก็ต

ช่องแสงวงกลม อยู่ตรงส่วนบนสุดของผนังโดยรอบอาคาร มีลักษณะเป็นช่องวงกลมภายในทะลุแสงและลมผ่านได้ ตรงขอบโดยรอบประดับปูนปั้น

ภาพที่ 4-58 ช่องแสงที่มุขด้านหน้าทางเข้าอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ช่องแสงที่มุขด้านหน้าทางเข้าอาคาร มีลักษณะเป็นช่องเหลี่ยม 4 ช่อง บรรจุอยู่ในโค้งครึ่งวงกลม ภายในช่องเป็นไม้สักแกะสลักลวดลาย

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-59 ช่องแสงศาลเมืองอ่างทอง

ช่องแสงมี 2 แบบ คือ ช่องแสงที่อยู่เหนือบานประตูและหน้าต่างภายในอาคาร มีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยม วงกบไม้ ภายในเป็นไม้แกะสลักเป็นลวดลายตามแนวตั้ง และช่องแสงที่อยู่บริเวณบนสุดของผนังติดกับฝ้า เป็นแนวยาวโดยรอบตลอดตัวอาคาร มีลักษณะเป็นคอนกรีตหล่อเป็นลายแนวตั้งมีเส้นคาดกลาง

4.2.4 บ้านไค

บ้านไคของอาคารแบ่งเป็นบ้านไคภายในและภายนอกอาคาร จากกรณีศึกษานบ้านไคภายในส่วนใหญ่เป็นโครงสร้างไม้ พื้นบ้านไคไม้ บ้านไคภายนอกเป็นโครงสร้างก่ออิฐฉาบเรียบปูหินอ่อนหรือเป็นกรวดล้างดั่งรายละเอียดต่อไปนี้

บ้านไคภายนอก จากกรณีศึกษาอาคารส่วนใหญ่จะมีบ้านไคด้านหน้าอาคาร เป็นทางเข้าหลักและมีบ้านไคด้านหลังขนาดเล็กกว่า ลักษณะเป็นบ้านไคเตี้ยๆ จำนวนชั้นประมาณ 8-10 ชั้น โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูน ชั้นบ้านไคมักปูด้วยแผ่นหินอ่อนสีขาวหรือเทา บางแห่งก็เป็นพื้นหินขัด มีราวกันตกมีทั้งแบบก่ออิฐฉาบปูนเตี้ยๆ และมีปูนปั้นประดับตรงด้านบน หรือเป็นลูกกรงปูนปั้นที่เรียกว่า “ลูกแก้ว” ด้านบนมีปูนปั้นประดับ บางแห่งตรงปลายราวกันตกจะโค้งบานออกจากกัน และมีเสาตรงตีนบ้านไค บนหัวเสาประดับด้วยปูนปั้นเป็นลวดลาย บางแห่งเป็นปูนปั้นรูปกระถางหรือรูปปั้นสิ่งหรืออยู่ตั้งบนแท่นโถ่ๆ กัน ถ้าเป็นอาคารขนาดใหญ่มักจะมีบ้านไคภายนอกอาคารอีกหลายแห่ง เช่น บริเวณสุดทางเดินของระเบียงด้านข้าง บริเวณมุขด้านข้างทั้งสองของอาคาร และบริเวณด้านหลังอาคาร เป็นต้น

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-60 บ้านไคด้านหน้าศาลมณฑลราชบุรี

บ้านไคด้านหน้าอยู่ตรงกลางอาคาร ลักษณะเป็นบ้านไคก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 8 ชั้น พื้นบ้านไคปูหินอ่อนสีขาว ราวจับเป็นปูนตรงปลายโค้งออกเล็กน้อยมีเสาเตี้ยๆ ตรงตีนบ้านไค วางต้นไม้ประดับทั้งสองด้าน เหนือบ้านไคทางเข้ามีหลังคากันสาดยื่นออกมาเป็นแนวยาวคลุมประตูทางเข้าและหน้าต่างสองข้างที่ยาวถึงพื้นด้วย

ภาพที่ 4-61 บ้านไต่ด้านหลังศาลมณฑลราชบุรี

บ้านไต่ด้านหลังอยู่เยื้องไปทางด้านขวา ลักษณะมีคานเป็นแม่บันไดรับด้านล่าง พื้นบ้านไต่เป็นหินขัดสีขาว ตรงปลายบันไดมีเสาปูนเดี่ยวๆ ยึดราวจับเป็นเหล็กกลม 3 ท่อน ที่วางเรียงกันตามแนวนอนไว้ และด้านบนบันไดมีหลังคาเป็นกันสาดยื่นออกมาเพื่อกันแดดกันฝนด้วย

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-62 บ้านไต่ด้านหน้าศาลมณฑลกรุงเก่า

บ้านไต่ด้านหน้าอยู่กลางอาคารยาวตลอดแนวระหว่างเสา 4 ต้นที่รับจั่วด้านบน บนชานบนไต่มีประตูเข้าอาคาร 3 บาน ลักษณะเป็นบันไดที่ปก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 4 ชั้น พื้นไต่ปูด้วยหินอ่อนสีเทา สองข้างมีปูนปั้นลักษณะเป็นแท่นเดี่ยวๆ สูงประมาณ 90 เซนติเมตร บนแท่นประดับด้วยรูปปั้นเป็นตัวสิงห์โตหมอบ

ภาพที่ 4-63 บ้านไต่ด้านหลังศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-56 ด้านหลังบ้านไคอยู่ตรงกลางอาคารซึ่งมีประตูออกทางด้านหลัง มีความกว้างเท่ากับประตูพอดี ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 4 ขั้น พื้นปูด้วยหินอ่อนสีเทา ด้านข้างมีราวบันไดเป็นปูนเตี้ยๆ

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-64 บันไดด้านหน้าศาลเมืองสิงห์บุรี

บันไดด้านหน้าอยู่ตรงกลางตัวอาคาร เป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูนจำนวน 6 ขั้น พื้นบันไดปูหินอ่อนสีขาวลายเทา ราวบันไดโค้งออกตรงปลายมีลักษณะเป็นลูกมะหวดตรงปลายสองข้างมีเสาเตี้ยๆ หัวเสาเป็นปูนปั้นประดับองค์ด้านบน

ภาพที่ 4-65 บันไดด้านหลังศาลเมืองสิงห์บุรี

บันไดด้านหลังเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 4 ขั้น อยู่ตรงด้านหลังของปีกด้านซ้ายของอาคาร พื้นเป็นปูนขัดมันมีราวบันไดเป็นปูนเตี้ยๆ ปัจจุบันเป็นส่วนที่เชื่อมต่อกับอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ทางด้านหลัง

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-66 บันไดด้านหน้าศาลเมืองชลบุรี

บันไดด้านหน้าอาคารอยู่ตรงกึ่งกลางอาคาร เป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 5 ขั้น พื้นบันไดเป็นกรวดล้าง ด้านข้างราวบันไดปูนเตี้ยๆ โค้งออก ตรงปลายมีเสาเตี้ยๆ ทรงกลมด้านบนเป็นปูนปั้น

ภาพที่ 4-67 บันไดด้านข้างศาลเมืองชลบุรี

บันไดด้านข้างมี 2 แห่ง อยู่ตรงบริเวณสุดทางเดินด้านข้างทั้งสองข้างของอาคาร ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 5 ขั้น พื้นเป็นกรวดล้าง มีราวบันไดเป็นปูนเอียงตามแนวบันได

ภาพที่ 4-68 บันไดตรงปลายมุขศาลเมืองชลบุรี

บันไดตรงปลายมุขทั้งสองข้าง 2 แห่ง (ข้างละ 1 แห่ง) ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 6 ขั้น พื้นเป็นกรวดล้าง ด้านข้างมีราวบันไดเป็นปูนเอียงตามแนวบันได

ภาพที่ 4-69 บันไดด้านหลังศาลเมืองชลบุรี

บันไดด้านหลังอาคารมี 1 แห่ง อยู่ตรงปีกด้านซ้ายของอาคาร ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 3 ชั้น พื้นปูหินอ่อนสีขาวลายเทา (ปัจจุบันพื้นที่ด้านหลังอาคารได้มีการต่อเติม และบันไดด้านหลังก็เชื่อมต่อกับพื้นที่ต่อเติมทำให้กลายเป็นบันไดภายในอาคาร)

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-70 บันไดด้านหน้าศาลมณฑลภูเก็ต

บันไดด้านหน้าอยู่ตรงกลางอาคารตรงซุ้มทางเข้า ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 6 ชั้น พื้นปูหินอ่อนสีขาวลายเทา ราวบันไดลูกมะหวดสูง ตรงปลายมีเสาปูนปั้นตรงยอดประดับด้วยกระถางปูนปั้นทั้งสองด้าน

ภาพที่ 4-71 บันไดด้านข้างศาลมณฑลภูเก็ต

บันไดด้านข้างมีด้านละ 1 แห่ง เป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 6 ขั้น พื้นปูหินอ่อนสีขาวลายเทา ด้านข้างมีราวจับเป็นลูกมะหวดตรงปลายมีเสา หัวเสาเป็นปูนปั้น ไม่มีกระถางเหมือนบันไดหน้า

ภาพที่ 4-72 บันไดด้านหลังศาลมณฑลภูเก็ต

บันไดด้านหลังมี 2 แห่ง อยู่ตรงมุมที่เชื่อมกับมุขด้านหลัง ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐฉาบปูน จำนวน 5 ขั้น พื้นเป็นหินขัดสีขาว ตรงมุมมีโลหะกันลื่น ไม่มีราวจับบันได

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-73 บันไดด้านหน้าศาลเมืองอ่างทอง

บันไดด้านหน้าจากรูปถ่ายเก่า ปรากฏว่ามีบันไดด้านหน้าอยู่ตรงกลางทางเข้าอาคารที่เป็นมุขยื่นออกมา ลักษณะเป็นบันไดก่ออิฐทึบ จำนวน 5 ขั้น นอกจากนี้ยังมีบันไดด้านหลังอาคารอีก 2 แห่ง (ปัจจุบันไม่มีบันไดเหลือแล้วทั้งด้านหน้าและด้านหลัง)

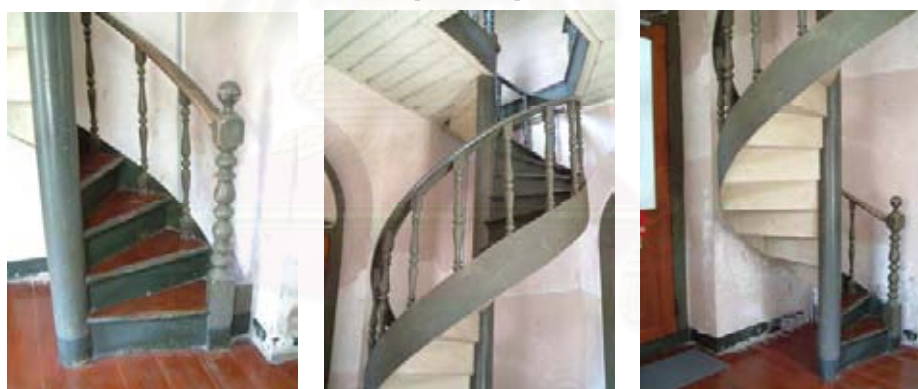
บันไดภายใน มีทั้งชนิดขึ้นตรงทอดเดียว ชนิดมีชานพัก 1 ตอน และมีชนิดมีชานพัก 2 ตอน หรือบันไดวน ส่วนใหญ่มักเป็นบันไดไม้ที่มีไม้บังระหว่างชั้นบันได รวบบันได ลูกกรงบันไดไม้ ฉลุ หรือลูกกรงไม้กลึง มักมีช่องแสงหรือช่องหน้าต่างตรงช่วงบน

ศาลมณฑลราชบุรี

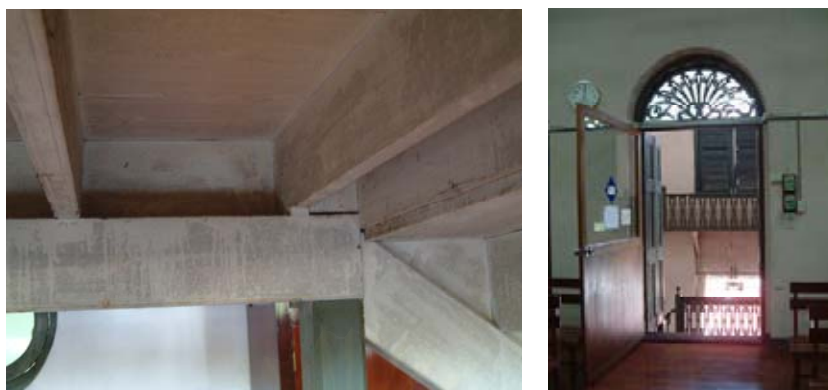
ภาพที่ 4-74 บันไดภายในด้านหน้าศาลมณฑลราชบุรี

บันไดด้านหน้า อยู่บริเวณโถงทางด้านซ้ายมือจากทางเข้าอาคาร เชื่อมจากชั้นล่างขึ้นชั้นบน ลักษณะเป็นบันไดพับผ้ากว้างประมาณ 2 เมตร โครงสร้างลูกตั้งและลูกนอนเป็นไม้สัก รวบบันไดไม้สักมีการฉลุลวดลาย

ภาพที่ 4-75 บันไดเวียนศาลมณฑลราชบุรี

บันไดเวียน อยู่ด้านหลังอาคารใกล้กับประตูทางเข้าด้านหลังอาคาร ลักษณะเป็นบันไดไม้ มีเสากลมเป็นแกนตรงกลาง มีแม่บันไดเป็นไม้สักแผ่นเดียวตัดบิดโค้งวนรอบเสา มีลูกตั้งและลูกนอนเป็นไม้สัก รวบบันไดเป็นไม้สักกลึง เชื่อมจากชั้นล่างขึ้นสู่ชั้นบน จากคำบอกเล่าของผู้ที่ดูแลอาคาร บอกว่าเป็นบันไดเฉพาะสำหรับผู้พิพากษาเพราะจะขึ้นสู่ห้องพักผู้พิพากษาโดยตรง

ภาพที่ 4-76 บ้านไต่ขึ้นสู่ชั้นลอยศาลมณฑลราชบุรี

บ้านไต่ขึ้นสู่ชั้นลอย เชื่อมระหว่างชั้นบนกับชั้นลอยของอาคาร มีลักษณะเป็นบ้านไต่ไม้ทึบ มีทางขึ้น 2 ด้าน ขานพักกลางและรวมเป็นบันไดเดียวขึ้นสู่ชั้นลอย มีราวบันไดเป็นไม้ฉลุลวดลาย

ภาพที่ 4-77 บ้านไต่ขึ้นระเบียงศาลมณฑลราชบุรี

บ้านไต่ขึ้นระเบียง เพื่อเปิดปิดหน้าต่างด้านหน้าอาคาร ลักษณะเป็นบ้านไต่ไม้โปร่ง กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ไม่มีลูกตั้ง ราวบันไดเป็นไม้ฉลุลวดลาย

ภาพที่ 4-78 บ้านไต่ลงชั้นใต้ดินศาลมณฑลราชบุรี

บ้านไต่ลงชั้นใต้ดิน เชื่อมจากตัวอาคารลงสู่ใต้ดิน ลักษณะเป็นบ้านไต่ไม้เปิดโล่งไม่มีลูกตั้ง มีความชันมากกว่าบ้านไต่ทั่วไป

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-79 บันไดขึ้นชั้นบนศาลมณฑลกรุงเก่า

บันไดขึ้นชั้นบน อยู่บริเวณโถงกลางอาคารค่อนข้างด้านหลัง มีลักษณะเป็นบันไดพับผ้าไม้ทึบ มีชานพัก 1 แห่ง รวบบันไดไม้กลึง ชั้นแรกยาวกว่าชั้นอื่นๆ และตรงปลายเป็นโค้งยื่นออกไปรับกับรวบบันได

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-80 บันไดขึ้นบัลลังก์ศาลเมืองสิงห์บุรี

บันไดขึ้นสู่บัลลังก์ มี 1 แห่ง อยู่ตรงกลางอาคาร เป็นบันไดไม้ทึบ จำนวน 3 ชั้น ขนาดกว้างเท่ากับช่องประตู ไม่มีรวบบันได

หมายเหตุ ศาลจังหวัดภูเก็ต ศาลจังหวัดชลบุรี และศาลจังหวัดอ่างทอง เป็นอาคารชั้นเดียว ประกอบกับภายในได้รื้อส่วนบัลลังก์ออกหมดแล้วทำให้ไม่มีบันไดภายในอาคารเหลืออยู่

4.2.5 ผนังและการตกแต่ง

จากโครงสร้างอาคารที่เป็นผนังรับน้ำหนัก ผนังภายนอกและภายในส่วนใหญ่เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนทาสี หรือใช้ลวดลายบัวและปูนปั้นตกแต่งตามหัวเสา แนวคาน หน้าจั่ว ใต้หน้าต่าง บางหลังมีเสาหลอกหรือเสาอิง ประดับกับตัวผนังโดยไม่ได้ใช้รับน้ำหนัก ลวดลายและหัวเสาแบบประยุกต์จากของกรีกและโรมัน เช่น เสาแบบคอรินเธียน (Corinthian) มีการตกแต่งตรงมุมผนังอาคารให้เป็นร่องลึกลงไปในผิวคล้ายกับการก่อหินหยาบๆ (Rustication) บางแห่งผนังมีการโชว์แนวเสาโครงสร้างที่อยู่ระหว่างผนังและประตู มีการใช้ส่วนประกอบอาคาร เช่น ช่องประตู หน้าต่าง หรือช่องระหว่างผนัง มีลักษณะเป็นช่องโค้ง (Round Arch) แบบตะวันตกนอกจากนั้นมีการใช้ไม้ฉลุเป็นลวดลาย ตามบริเวณช่องระบายอากาศตอนบนผนัง เหนือช่องประตู หน้าต่าง และลูกกรงระเบียง ส่วนหน้าจั่วอาคารจะมีการประดับลวดลายปูนปั้นเป็นรูปตราสัญลักษณ์ประจำรัชกาลที่ 5 บางแห่งเป็นลวดลายรูปครุฑ

ผนังอาคาร แบ่งเป็นผนังภายในและผนังภายนอกอาคาร ภายนอก คือ ผนังที่อยู่โดยรอบอาคารด้านนอก ส่วนใหญ่เป็นผนังก่ออิฐหนาประมาณ 30-40 เซนติเมตรฉาบปูนและทาสีทับ ผนังภายใน คือ ผนังที่กั้นพื้นที่ส่วนใช้งานภายในอาคารออกเป็นห้องๆ ส่วนใหญ่ชั้นล่างเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน ชั้นบนมีทั้งที่เป็นก่ออิฐฉาบปูน หรือเป็นผนังโครงสร้างไม้ตีแผ่นไม้เป็นผนังมีทั้งแนวตั้งและแนวนอน แต่ส่วนใหญ่ผนังชั้นบนและชั้นล่างจะตรงกัน

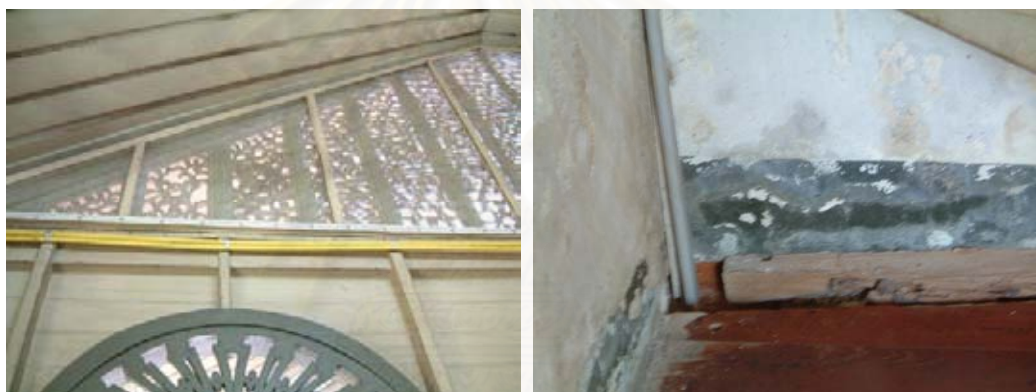
ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-81 ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ผนังภายนอกอาคารเป็นผนังก่ออิฐหนาประมาณ 40 เซนติเมตร มีบัวปูนปั้นแบ่งอาคารเป็นส่วนฐานซึ่งเป็นส่วนใต้ถุนอาคาร ชั้นล่างและชั้นบน มีการเน้นให้เห็นแนวเสี้ยนออกมาจากผนัง ด้านหน้าอาคารที่เป็นจั่วมีลวดลายปูนปั้นเป็นลายนูนออกมาจากผนัง

ภาพที่ 4-82 ผนังภายในอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ผนังภายในอาคารมี 2 แบบ คือ ผนังก่ออิฐฉาบปูนในส่วนชั้นล่างอาคารทั้งหมด ชั้นสองและชั้นลอยบริเวณโถงกลางอาคาร อีกแบบคือเป็นผนังไม้ส่วนใหญ่ใช้กันห้องภายในของชั้นสอง มีลักษณะเป็นโครงคร่าวไม้ตีแผ่นไม้ตามแนวนอน

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-83 ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ผนังภายนอกก่ออิฐฉาบปูน มีบัวปูนปั้นแบ่งอาคารออกเป็นส่วนฐาน ชั้นล่าง และชั้นบน ตรงเสาและมุมอาคารมีการเน้นก่ออิฐให้เห็นเป็นแนวเสายื่นออกมาจากผนัง ตรงมุมอาคารหัวเสามีลายปูนปั้นแบบตะวันตก ด้านหน้าอาคารมีบัวปูนปั้นเป็นลวดลาย ผนังชั้นล่างเจาะช่องเป็นแนวนอน เหนือช่องหน้าต่างมีบัวปูนปั้น

ภาพที่ 4-84 ผนังภายในอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ผนังภายในทั้งหมดเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน แนวผนังชั้นบนและชั้นล่างตรงกัน โถงทางเข้าชั้นล่างและโถงพักคอยชั้นบน มีการประดับลวดลายปูนปั้นบนผนังรอบห้อง ลักษณะเป็นช่องเหลี่ยม และมีบัวปูนปั้นประดับรอบบานประตูและหน้าต่าง และมีการทาสีให้แตกต่างกันกับสีของผนัง

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-85 ผนังภายนอกอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

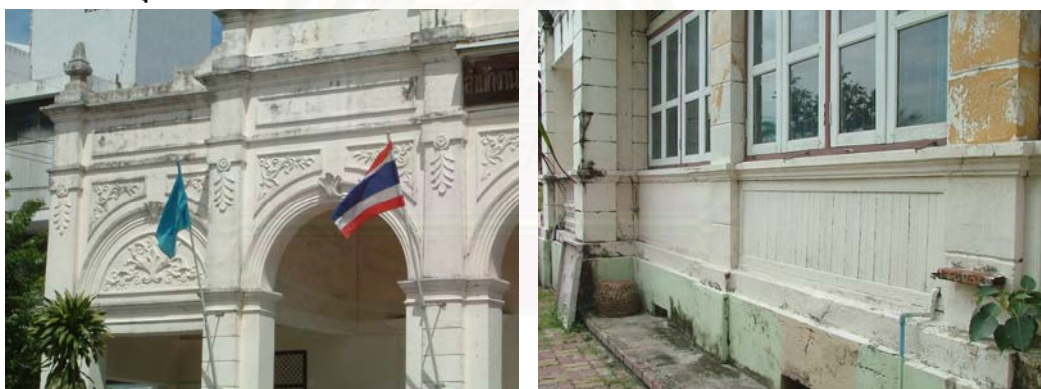
ผนังภายนอกอาคารเป็นผนังก่ออิฐหนาฉาบปูน มีบัวปูนปั้นแบ่งอาคารออกเป็นส่วน ตรงเสามีการเน้นให้เห็นเสายื่นออกมาจากผนังอย่างชัดเจน ในส่วนด้านหน้าอาคารที่เป็นจั่วมีปูนปั้นเป็นลวดลาย ผนังอาคารมีการเจาะช่องเป็นแนวนอนยาวตลอดแนวผนัง เหนือช่องหน้าต่างมีบัวปูนปั้นประดับ

ภาพที่ 4-86 ผนังภายในอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

ผนังภายในอาคารทั้งหมดเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนหนาประมาณ 40 เซนติเมตร ภายในโถงกลางตรงส่วนผนังชนกับฝ้าเพดาน และได้ช่องแสงมีบัวปูนปั้นประดับ

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-87 ผนังภายนอกอาคารศาลเมืองชลบุรี

ผนังภายนอกอาคารเป็นผนังก่ออิฐหนาฉาบปูน มีบัวปูนปั้นแบ่งอาคารออกเป็นส่วน ตรงเสามีการเน้นให้เห็นเสายื่นออกมาจากผนังอย่างชัดเจน ในส่วนด้านหน้าอาคารที่เป็นจั่วมีปูนปั้นเป็นลวดลาย เหนือช่องโค้งด้านหน้ามีบัวปูนปั้นประดับ เฉพาะส่วนเสาอาคารที่ยื่นออกมามีการเจาะช่องเป็นแนวนอน

ภาพที่ 4-88 ผนังภายในอาคารศาลเมืองชลบุรี

ผนังภายในอาคารทั้งหมดเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนหนาประมาณ 40 เซนติเมตร ภายในโถงกลางมีการประดับบัวปูนปั้นเหนือประตู 3 บานที่อยู่ตรงข้ามกับทางเข้าด้านหน้า สันนิษฐานว่า แต่ก่อนคงจะเป็นประตูที่ออกสู่บัลลังก์ แต่ปัจจุบันได้ถูกปิดไป 2 บาน

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-89 ผนังภายนอกอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ผนังภายนอกอาคารเป็นผนังก่ออิฐหนาฉาบปูน มีบัวปูนปั้นแบ่งอาคารออกเป็นช่วง ตรงเสามีการเน้นให้เห็นเสายื่นออกมาจากผนังอย่างชัดเจน ในส่วนด้านหน้าอาคารที่เป็นจั่วมีปูนปั้นเป็นลวดลายเหนือซุ้มทางเข้าด้านหน้ามีบัวปูนปั้นประดับ

ภาพที่ 4-90 ผนังภายในอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ผนังภายในอาคารทั้งหมดเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน หนาประมาณ 40 เซนติเมตร ทาสีขาว ไม่มีลวดลาย ปูนปั้นหรือการประดับตกแต่ง

ศาลเมืองอ่างทอง

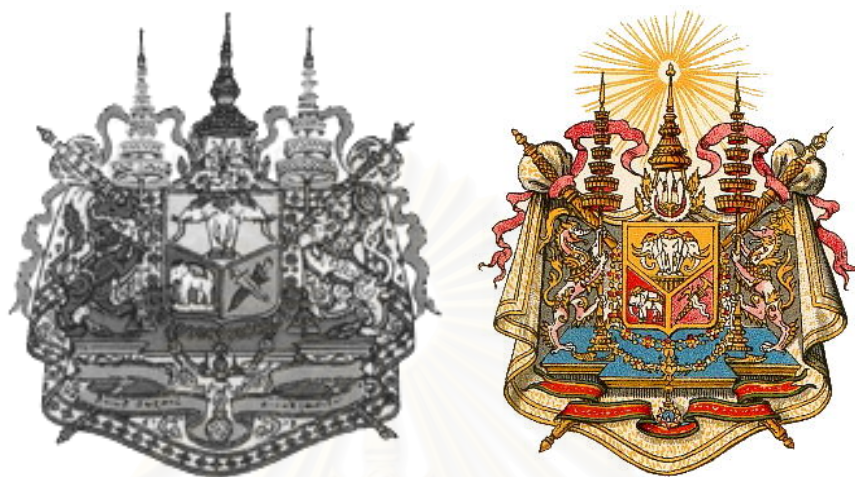
ภาพที่ 4-91 ผนังภายนอกและภายในอาคารศาลเมืองอ่างทอง

ผนังภายนอกและภายในอาคารทั้งหมดเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน มีเสาเอ็นขนาดเล็กทั้งแนวตั้งและแนวนอนเป็นระยะเท่าๆ กันตลอดแนวผนัง การเจาะช่องเปิดต่างๆ จะอยู่ในแนวเสาเอ็นนี้ ไม่มีการประดับบัวปูนปั้น

การตกแต่งอาคาร จากกรณีศึกษาพบว่า การตกแต่งอาคารที่เด่นชัด คือ ตรงส่วนหน้าจั่วของอาคารทุกหลัง จะมีการประดับตราสัญลักษณ์ เรียกว่า “อาร์มแผ่นดิน” หรือ “ตราแผ่นดิน”⁴ ตามพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติปี พ.ศ.2530 ให้ความหมายเอาไว้ว่า หมายถึงตราประจำประเทศ ตราแผ่นดินหรือตราอาร์มนี้เป็นพระราชลัญจกร ประจำแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ

⁴ ร.อ.เผด็จชัย กุลพิบูลย์, อาร์มแผ่นดิน: วารสารนายเรือภาค ฉบับที่ 3 ปี 2539, หน้า 5 - 6

ประมิตินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าฯ ให้ใช้ประทับกำกับในต้นเอกสารสำคัญของ
พระมหากษัตริย์

ภาพที่ 4-92 ภาพตราแผ่นดินหรือ อารัมแผ่นดิน ที่ใช้ในสมัยรัชกาลที่ 5

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ. 2416 โดยทรงรวบรวมสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของข้าราชการและชนชาวสยามเชื้อสายต่าง ๆ ไว้ด้วยกันเพื่อแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสยาม ผู้ออกแบบ คือ เสวกเอกหม่อมเจ้าประวิศ ชุมสาย พระโอรสในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมสาย กรมขุนสี่เหลียววิกรม ความหมายของสิ่งต่างๆ ที่ผูกขึ้นนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานให้หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ ซึ่งได้บันทึกรายละเอียดไว้ (ภาคผนวก) สยามใช้ตราอารัมแผ่นดินเป็นตราประจำประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เท่านั้น ภายหลังได้ยกเลิกและเปลี่ยนเป็นตราครุฑพ่าห์แทน นอกจากนี้อาคารบางแห่ง ก็มีการจารึกชื่ออาคารรวมทั้ง ปีที่สร้างไว้ด้วย ส่วนลวดลายอื่นๆ ก็แตกต่างกันไปดังนี้

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-93 จั่วด้านหน้าอาคารศาลมณฑลราชบุรี

जूदด้านหน้าอาคาร มีการประดับลวดลายปูนปั้น เป็นตราประจำรัชกาลที่ 5 ทาสีทอง ด้านล่างเป็น
ตัวหนังสือเขียนว่า ศาล รัตนโกสินทร์ศก 126

ภาพที่ 4-94 ระเบียงกันตกและซุ้มประตูอาคารศาลมณฑลราชบุรี

หน้าต่างชั้นล่างเปิดได้ถึงพื้น มีระเบียงกันตกเป็นปูนปั้นลูกมะหวดอยู่ด้านใน ซุ้มประตูทางเข้าเป็นเสา
ปูนสองข้าง ด้านบนเป็นโครงไม้รูปโค้งภายในเป็นรูปวงรีมีรัศมีเป็นฉาก มีตัวอักษรเขียนว่า พ.ศ.2476

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-95 จู๊ดด้านหน้าอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

जूดด้านหน้าอาคาร มีการประดับลวดลายปูนปั้นนูนออกมา เป็นตราประจำรัชกาลที่ 5 ทาสีขาว
ด้านล่างเป็นตัวหนังสือเขียนว่า พ.ศ. 2452 ถัดลงมาเขียนว่า ศาลอยุธยา

ภาพที่ 4-96 เสาด้านหน้าและรูปปั้นหน้าอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ด้านหน้าอาคารมีเสาเป็นเสากลมทั้งหมด 4 ต้น โคนเสามีบัวปูนปั้น ตรงหัวเสามีการประดับปูนปั้นเป็นลวดลายแบบเสาโรมัน ด้านข้างตรงโคนเสาสองด้านมีปูนปั้นเป็นรูปสิงห์โตนอนหมอบอยู่บนแท่นปูน

ภาพที่ 4-97 ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

ผนังชั้นล่างมีปูนปั้นแบ่งส่วนอาคารเป็นส่วนฐานอาคาร ตรงผนังมีการเจาะปูนเป็นร่องโดยรอบอาคาร ผนังชั้นเป็นฉาบเรียบ นอกจากนี้มีการก่ออิฐเป็นเสาหลอกยื่นออกมาจากผนังเป็นระยะๆ บริเวณที่เป็นหัวเสา มีการประดับลวดลายปูนปั้นแบบเสาโรมัน

ภาพที่ 4-98 ส่วนตกแต่งช่องเปิดอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

รอบประตูและหน้าต่างชั้นล่างตรงส่วนโค้งด้านบนมีปูนปั้นเป็นโค้งตามกรอบหน้าต่าง ตรงกลางโค้งมีปูนปั้นเป็นรูปเหลี่ยมแนวตั้ง รอบหน้าต่างชั้นบนมีปูนปั้นเป็นโค้งแต่ไม่มีแนวตั้งตรงกลาง และสองข้างหน้าต่างมีปูนปั้นลักษณะคล้ายเสาเล็กๆ ขนาบอยู่

ศาลเมืองสิงห์บุรี

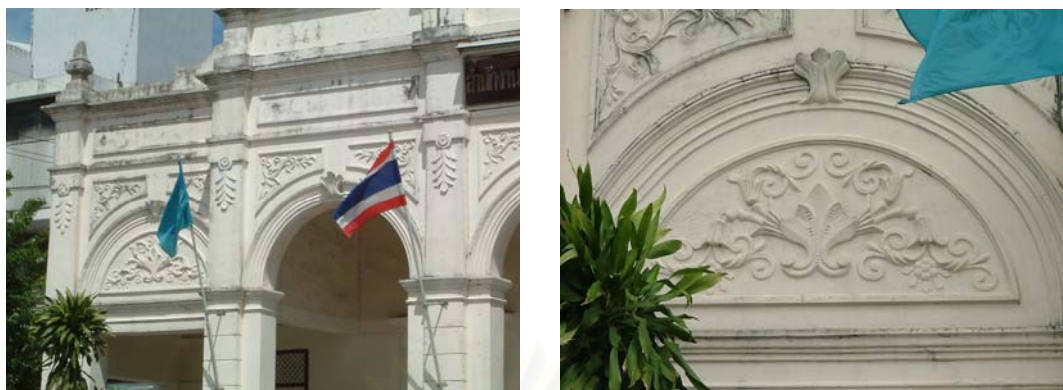

ภาพที่ 4-99 ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

जूด้านหน้าอาคารมีการประดับลวดลายปูนปั้นเป็นตราอาร์มรัชกาลที่ 5 ด้านล่างเป็นตัวหนังสือเขียนว่า ศาลจังหวัดสิงห์บุรี ถัดลงมาเขียนว่า ร.ศ. 129 ลวดลายประดับอื่นๆ ส่วนใหญ่จะอยู่ที่ด้านหน้าอาคาร เป็นปูนปั้นลายใบไม้ เปลือกหอย และโค้งเหนือช่องทางเข้าอาคารด้านหน้า นอกนั้นจะมีลวดลายปูนปั้นเหนือประตูหน้าต่างเป็นลายตรงๆ เท่านั้น

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-100 ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลเมืองชลบุรี

จั่วด้านหน้าอาคารมีการประดับลวดลายปูนปั้นเป็นตราอาร์มรัชกาลที่ 5 ด้านล่างมีแผ่นป้าย ภายในมีตัวหนังสือเขียนว่า สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี ลวดลายประดับส่วนใหญ่อยู่ที่ผนังด้านหน้าอาคาร ตรงส่วนช่องโค้งซึ่งเป็นโค้งครึ่งวงกลม (round arch) มีปูนปั้นประดับ หัวเสาประดับลวดลายไม้ประดับ

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-101 ส่วนตกแต่งหน้าจั่วอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ด้านหน้าอาคาร มีแผงปิดหน้าจั่วลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมประดับลวดลายปูนปั้นเป็นตราครุฑพ่าห์ ด้านล่างมีตัวหนังสือเขียนว่า ศาลจังหวัดภูเก็ต ด้านข้างซ้ายเขียนว่า พ.ศ. ด้านขวาเขียนว่า 2459 ลวดลายประดับส่วนใหญ่อยู่ที่มุขทางเข้าด้านหน้าอาคาร ลวดลายส่วนใหญ่เป็นลายเรขาคณิต เช่น วงกลม สี่เหลี่ยม และลายดอกไม้อยู่ในวงกลม เป็นต้น เหนือช่องทางเข้ามีไม้ฉลุแบ่งเป็นช่อง 4 ช่อง อยู่ในซุ้มโค้ง

ภาพที่ 4-102 ส่วนตกแต่งผนังอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ผนังโดยรอบอาคารมีการก่ออิฐเป็นเสาประดับยื่นออกมาจากผนัง ช่องทางเข้าด้านหน้าเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง ด้านข้างเป็นช่องแหลมเล็ก เหนือช่องหน้าต่างต่างระดับลายปูนปั้นเป็นรูปโค้ง และได้ช่องหน้าต่างมีปูนปั้นเป็นแนวยาว

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-103 ส่วนตกแต่งหน้าจั่วอาคารศาลเมืองอ่างทอง

มุขด้านหน้าอาคารประดับตราครุฑพ่าห์ ด้านล่างมีตัวหนังสือเขียนว่า ศาลจังหวัดอ่างทอง พ.ศ. 2466 (ปัจจุบันเป็นอาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง) ตัวอาคารมีลายปูนปั้นเฉพาะส่วนมุขหน้าอาคารเท่านั้น ส่วนอื่นๆ มีเพียงช่องแสงส่วนบนที่ติดกับแนวหลังคาและเหนือช่องหน้าต่าง เป็นลวดลายปูนหล่อแนวตั้งเท่านั้น

4.2.6 ฝ้าเพดานและชายคา

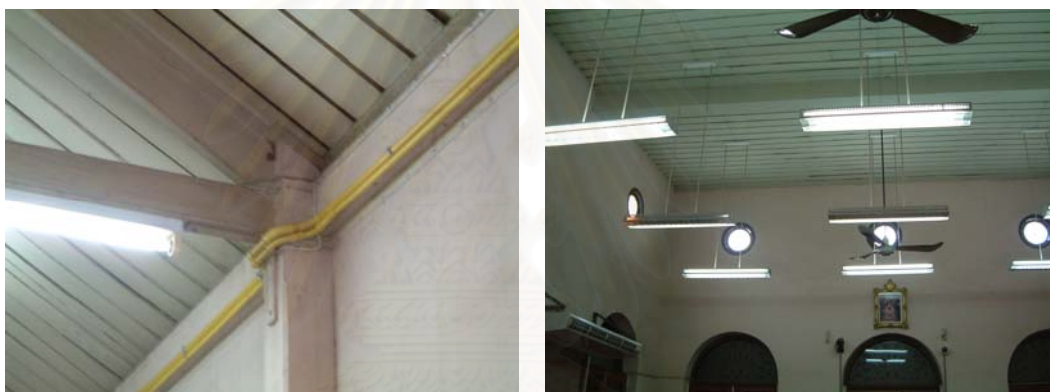
จากกรณีศึกษาส่วนใหญ่ภายในอาคารเป็นฝ้าไม้แผ่นยาวตีตามแนวขนานกัน เข้าลิ้น เสาชะร่อง หรือใช้คิ้วไม้ตีปิดทับตามแนวตรงรอยต่อระหว่างแผ่น บางแห่งมีการประดับลวดลายไม้ฉลุบริเวณด้านบนของแผ่นฝ้าตรงมุมและตรงกลาง โดยรอบแผ่นฝ้าจะปิดรอยต่อชนระหว่างผนังกับฝ้าด้วยคิ้วไม้ ส่วนฝ้าภายนอกอาคารและชายคา ส่วนใหญ่เป็นไม้ตีชนชิด หรือบังใบทาสีน้ำมันเคลือบผิวไม้ บางแห่งเป็นกระเบื้องแผ่นเรียบ หรือคอนกรีตเสริมเหล็ก

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-104 ฝ้าภายนอกศาลมณฑลราชบุรี

ฝ้าภายนอกมีสองแบบ คือ บริเวณชายคาด้านบนโดยรอบอาคารเป็นฝ้าไม้เซาะร่องตรงรอยต่อ และ บริเวณกันสาด เป็นโครงคร่าวไม้ กรูกระเบื้องแผ่นเรียบ มีคิ้วไม้ตีปิดโดยรอบ

ภาพที่ 4-105 ฝ้าภายในศาลมณฑลราชบุรี

ฝ้าภายในโครงคร่าวไม้ ติแผ่นไม้ขนาดกว้างประมาณ 10 เซนติเมตร เซาะร่องตรงรอยต่อระหว่างแผ่นห่างกันประมาณ 2 เซนติเมตร บริเวณโถงกลางตีเป็นแนวเรียบ ส่วนด้านข้างตีเป็นแนวเอียงตามแนวหลังคา

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-106 ฝ้าภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า

ฝ้าภายนอกเป็นแผ่นไม้ขนาดหน้ากว้างประมาณ 15 เซนติเมตร เซาะร่องตรงรอยต่อห่างประมาณ 2

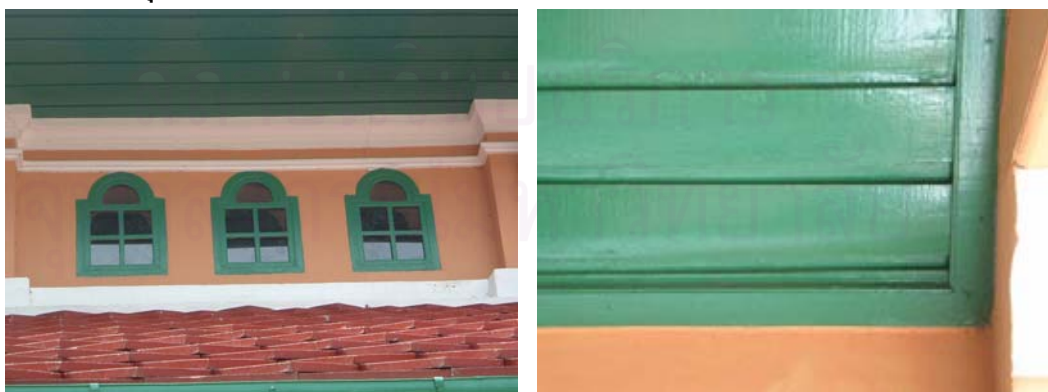
เซนติเมตร ตรงรอยต่อกับผนังมีคิ้วไม้ตีปิดโดยรอบ

ภาพที่ 4-107 ฝ้าภายในศาลมณฑลกรุงเก่า

ฝ้าภายในแผ่นไม้ขนาดกว้างประมาณ 15 เซนติเมตร ตีชนชิด มีบัวฝ้าโดยรอบทุกห้อง บริเวณห้องโถงกลางทั้งชั้นล่างและชั้นบน มีการตีคิ้วไม้เป็นกรอบสี่เหลี่ยม ชั้นนอกตรงมุมทุกมุมประดับลวดลายไม้แกะสลัก ภายในมีคิ้วไม้อีกชั้นตรงมุมตีเป็นโค้ง และตรงกลางของฝ้ามีการประดับลวดลายไม้แกะสลักด้วยเช่นกัน

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-108 ฝ้าภายในและภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี

ฝ้าทั้งภายในและภายนอก เป็นไม้หน้ากว้างประมาณ 15 เซนติเมตร เว้นร่องตรงรอยต่อประมาณ 2 เซนติเมตร ภายในมีคิ้วไม้ตีปิดโดยรอบบริเวณที่ชนกับผนัง

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-109 ฝ้าภายนอกศาลเมืองชลบุรี

ฝ้าภายนอกบริเวณชายคาโดยรอบอาคาร มีลักษณะเป็นไม้แผ่นขนาดประมาณ 15 เซนติเมตร ตีซ้อนทับ สลับกันกับแผ่นไม้ขนาดเล็กกว่า แต่ละแห่งมีขนาดไม่เท่ากัน

ภาพที่ 4-110 ฝ้าภายในศาลเมืองชลบุรี

ฝ้าภายใน ไม้แผ่นขนาดประมาณ 15 เซนติเมตร เว้นร่องระหว่างรอยต่อประมาณ 2 เซนติเมตร บางส่วนมีการต่อเติมโดยทำเป็นฝ้าโครง ที-บาร์ กรุแผ่นยิบซั่ม โดยลดระดับให้ฝ้าต่ำลงมาจากช่องแสงที่อยู่ด้านบน ระยะฝ้าสูงจากพื้นตรงส่วนโถงกลางสูงประมาณ 4 เมตร ตรงส่วนระเบียงทางด้านข้างสูงประมาณ 2.6 เมตร

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-111 ฝ้าภายในและภายนอกศาลมณฑลภูเก็ต

ฝ้าภายในและภายนอก มีลักษณะเป็นแผ่นไม้ตีชนชิด มีคิ้วไม้ปิดโดยรอบ ภายในมีความสูงจากพื้นถึงฝ้า ประมาณ 4 เมตร เท่ากันตลอด

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-112 ฝ้าภายในและภายนอกศาลเมืองอ่างทอง

ฝ้าภายนอก ด้านหน้าตรงทางเข้าอาคารฝ้าเป็น ค.ส.ล ชายคาส่วนอื่นโดยรอบอาคารเป็นแผ่นยิปซัม ตีคิ้วไม้ปิดโดยรอบ

ฝ้าภายใน แผ่นไม้เนื้อแข็งขนาดประมาณ 15 เซนติเมตร ตีสลับกันเว้นระยะห่างประมาณ 2 เซนติเมตร ความสูงจากพื้นประมาณ 3 เมตร บางส่วนมีการต่อเติมเป็นฝ้าเป็นฝ้า ที-บาร์ โดยอยู่ใต้ช่องแสง

4.2.7 พื้นอาคารและช่องระบายอากาศใต้ถุนอาคาร

พื้นอาคารแบ่งเป็น พื้นภายนอกอาคาร คือ พื้นส่วนเฉลียง หรือระเบียงทางเดินโดยรอบอาคารที่ไม่มีผนังกัน รวมถึงพื้นโดยรอบตัวอาคาร พื้นภายในอาคาร คือ พื้นส่วนที่อยู่ภายในตัวอาคารที่มีผนังล้อมรอบ ทั้งชั้นล่างและชั้นบนของอาคาร

พื้นภายนอก ส่วนใหญ่ก่ออิฐฉาบปูน ปูด้วยหินอ่อน หรือทำกรวดล้าง มีบางแห่งส่วนระเบียงเป็นโครงคร่าไม้ปูพื้นไม้ พื้นชั้นล่างจะยกสูงจากพื้นดินประมาณ 40-80 เซนติเมตร

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-113 พื้นภายนอกศาลมณฑลราชบุรี

โดยรอบอาคารกว้างประมาณ 1.20 เมตร เป็นพื้นคอนกรีต ทางด้านหลังต่อกับลานจอดรถ ด้านหน้าอาคารต่อกับถนนภายใน และด้านข้างทั้งสองข้างเป็นสนามหญ้า

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-114 พื้นภายนอกศาลมณฑลกรุงเก่า

พื้นโดยรอบเป็น ค.ส.ล. ปูทับด้วยตัวหนอนกว้างประมาณ 1.20 เมตร ถัดออกมาเป็นสนามหญ้า

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-115 พื้นภายนอกศาลเมืองสิงห์บุรี

ส่วนระเบียงเป็นพื้นไม้ ขนาดหน้ากว้าง 20 เซนติเมตร ปูแบบชนชิดตามแนวยาวของระเบียง ทา
น้ำยาเคลือบเนื้อไม้ บริเวณโดยรอบอาคารเป็นระยะ 1.20 เมตร เทเป็นคอนกรีต

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-116 พื้นภายนอกศาลเมืองชลบุรี

พื้นโดยรอบอาคารส่วนใหญ่เป็น ค.ส.ล. ด้านหน้าเป็นพื้นถนนลาดยางต่อเนื่องกับพื้นถนนด้านข้าง
ฝั่งปีกขวาต่อเนื่องกับลานด้านข้างอาคารซึ่งปัจจุบันเป็นที่นั่งพักผ่อนและขายอาหารปูพื้นด้วยแผ่นตัวหนอน
ทับบนพื้นคอนกรีตเดิม ส่วนระเบียงด้านหน้าอาคารเป็นพื้นหินขัดสีขาว

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-117 พื้นภายนอกศาลมณฑลภูเก็ต

ภายนอก บริเวณระเบียงทางเดินด้านหน้าและด้านข้างเป็นพื้นหินขัดสีขาวมีเส้นทางเหลืองชั้นเป็น
ช่องๆ ด้านนอกโดยรอบอาคารบางส่วนเป็นพื้นคอนกรีตและท่อระบายน้ำตลอดแนวอาคาร ถัดออกมา
บางส่วนเชื่อมต่อกับถนน บางส่วนแบ่งพื้นที่เป็นพื้นดินสำหรับปลูกต้นไม้และปูหญ้า

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-118 พื้นภายนอกศาลเมืองอ่างทอง

ภายนอก โดยรอบอาคารเป็นพื้นดินปลูกหญ้า ด้านหน้าอาคารเป็นพื้นคอนกรีตเฉพาะส่วนทางเข้าอาคารต่อออกไปทางด้านข้างปูด้วยบล็อกซีเมนต์บนพื้นดินเป็นทางเดินอ้อมไปรอบตัวอาคาร

พื้นภายใน อาคารที่มีชั้นเดียวพื้นชั้นล่างมักจะเป็นพื้นกระดานไม้สัก ส่วนที่เป็นอาคาร 2 ชั้น ชั้นล่างมักเป็นพื้นหินขัด มีทั้งแบบเป็นหินขัดแบบแผ่นมาปู หรือแบบที่ขัดเป็นแผ่นใหญ่ หรือบางแห่งเป็นพื้นกระดานไม้สักทาน้ำยาเคลือบผิวไม้ ส่วนพื้นชั้นบนเป็นพื้นไม้สักทาน้ำยาเคลือบผิวเช่นกัน ห้องน้ำ ส่วนใหญ่จะมีการต่อเติมมาภายหลัง มักจะทำเป็นกระบะปูนวางอยู่บนพื้นไม้สักที่หนึ่งปูทับด้วยกระเบื้องโมเสค

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-119 พื้นภายในศาลมณฑลราชบุรี

พื้นทั้งชั้นบนและล่าง มีลักษณะเป็นพื้นกระดานไม้สัก ขนาดหน้ากว้างประมาณ 20 เซนติเมตร ปูแบบเข้ารางลิ้น ทาน้ำยาเคลือบเนื้อไม้เป็นสีธรรมชาติ

ศาลมณฑลกรุงเก่า

ภาพที่ 4-120 พื้นภายในศาลมณฑลกรุงเก่า

ชั้นล่างเป็นพื้นหินขัดทั้งหมด ชั้นบนเป็นพื้นกระดานไม้สักขนาดหน้ากว้าง 20 เซนติเมตร ปูแบบเข้าลิ้น ทาน้ำยาเคลือบเนื้อไม้เป็นสีธรรมชาติ มีบัวพื้นโดยรอบทุกห้องเป็นไม้ทาสีน้ำตาลเข้ม จากเอกสารประวัติศาลกรุงเก่าเมื่อแรกสร้างได้ระบุว่าพื้นชั้นล่างนั้นแต่ก่อนเป็นพื้นไม้กระดานไม้สักเหมือนกับพื้นชั้นบน แต่โดนน้ำท่วมครั้งใหญ่ทำให้อาคารได้รับความเสียหายอย่างมาก จึงต้องมีการซ่อมแซมและเปลี่ยนพื้นไม้ชั้นล่างเป็นพื้นหินขัดดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-121 พื้นภายในศาลเมืองสิงห์บุรี

พื้นภายในตัวอาคารทั้งหมด เป็นพื้นไม้กระดานไม้สัก ขนาดกว้างประมาณ 0.20 เมตร ปูแบบเข้าลิ้นสีธรรมชาติและทาน้ำยาเคลือบเนื้อไม้

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-122 พื้นภายในศาลเมืองชลบุรี

พื้นส่วนโถงกลางอาคาร และทางเดินทั้งสองด้าน ปูด้วยแผ่นหินขัด ขนาด 20x20 เซนติเมตร ถัดมา ส่วนปีกทั้งสองข้างและห้องด้านหลังอาคารทั้งหมด เป็นพื้นไม้กระดานสักหน้ากว้าง 20 เซนติเมตร ทาน้ำยา เคลือบเนื้อไม้เป็นสีธรรมชาติ สันนิษฐานว่าแต่เดิมคงเป็นพื้นไม้กระดานทั้งหมด และได้เปลี่ยนเป็นบางส่วนใน ภายหลัง ซึ่งบริเวณที่เปลี่ยนเป็นส่วนที่ใช้งานหนัก คือ ส่วนห้องพิจารณาคดี และโถงพักคอยโดยรอบห้อง พิจารณาคดี ส่วนด้านข้างที่ยังเป็นพื้นไม้อยู่เป็นส่วนห้องพักผู้พิพากษา

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-123 พื้นภายในศาลมณฑลภูเก็ต

พื้นทั้งหมดเป็นหินขัดและมีบัวพื้นเป็นหินขัดต่อเนื่องกัน จากเอกสารการซ่อมแซมอาคาร พื้นอาคาร แต่เดิมเป็นไม้กระดาน เมื่อใช้งานมานานทำให้ทรุดโทรมดูไม่แข็งแรง เมื่อมีการบูรณะซ่อมแซมจึงมีการ เปลี่ยนพื้นภายในใหม่เป็นพื้น ค.ส.ล. ผิวเป็นหินขัดดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-124 พื้นภายในศาลเมืองอ่างทอง

ปัจจุบันเป็นพื้น ค.ส.ล. ปูกระเบื้องเคลือบทั้งหมด แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าแต่เดิมเป็นพื้นอะไร

จากกรณีศึกษาพบว่า พื้นอาคารส่วนใหญ่แต่เดิมจะเป็นพื้นไม้กระดาน ทั้งที่เป็นอาคารชั้นเดียวและอาคารสองชั้น แต่ส่วนใหญ่ผุพังจากการใช้งาน และบางแห่งจากปัญหาน้ำท่วม จึงได้มีการเปลี่ยนเป็นพื้นหินขัดหรือปูกระเบื้องเคลือบแทน เนื่องจากอาคารชั้นเดียวและมีความชื้นมากทำให้ไม้กระดานผุพัง

ช่องระบายอากาศใต้ถุน

จากกรณีศึกษาอาคารส่วนใหญ่มีการยกพื้นอาคารสูงจากพื้นดินเดิมประมาณ 1 -2 เมตร และมีใต้ถุนและช่องระบายอากาศใต้ถุนอาคาร เข้าใจว่ามีเหตุผลเพื่อระบายอากาศ และเพื่อลดความชื้นที่ระเหยจากพื้นดินใต้พื้นไม้กระดานชั้นล่าง ซึ่งส่วนใหญ่พื้นอาคารมักปูไม้แผ่น เป็นไม้พื้นวางบนตง โดยรอบอาคารจะเจาะเป็นช่องเพื่อระบายอากาศ มีลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยม บางแห่งด้านบนเป็นโค้ง และมีตะแกรงเหล็กปิดอีกชั้นหนึ่ง

ช่องใต้ถุนนี้มักจะมีช่องประตูเล็กๆ ให้สามารถเข้าไปใช้งานได้ บางอาคารอยู่ทางด้านข้าง แต่บางอาคารต้องเข้าจากภายใน โดยที่พื้นจะเจาะเป็นช่องเปิดเล็กๆ เอาไว้และมีบันไดให้เดินลงไปได้ ในข้อนี้มีเรื่องเล่ากันว่า อาคารศาลมีช่องใต้ถุนไว้เพื่อช่างนักโทษ ที่นำตัวมาศาลเพื่อพิจารณาคดี แต่เมื่อสอบถามเจ้าหน้าที่ที่ดูแลอาคารศาลมาเป็นเวลานาน บอกว่าใช้เป็นที่เก็บของที่เป็นของศาลแต่ไม่ได้ใช้งานแล้ว และทิ้งไม่ได้เนื่องจากเป็นของทางราชการ

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-125 ช่องระบายอากาศอาคารศาลมณฑลราชบุรี

ช่องระบายอากาศใต้ถุนลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมแต่ด้านบนโค้ง ขนาดประมาณ 1.00x0.50 เมตร ภายในกรงเหล็กเส้นเล็กตามแนวตั้ง

ศาลเมืองสิงห์บุรี

ภาพที่ 4-126 ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองสิงห์บุรี

ลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดประมาณ 20x30 เซนติเมตร ภายในเป็นเหล็กตารางแนวทแยง

ศาลเมืองชลบุรี

ภาพที่ 4-127 ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองชลบุรี

ช่องระบายอากาศใต้ถุน เป็นทรงสี่เหลี่ยมขนาด 20x30 เซนติเมตร ภายในเป็นแผ่นเหล็กเจาะรู วงกลมทั้งแผ่น

ศาลมณฑลภูเก็ต

ภาพที่ 4-128 ช่องระบายอากาศอาคารศาลมณฑลภูเก็ต

ช่องระบายอากาศใต้ถุน ลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 20x30 เซนติเมตร ภายในเป็นแผ่นเหล็กตามแนวตั้ง

ศาลเมืองอ่างทอง

ภาพที่ 4-129 ช่องระบายอากาศอาคารศาลเมืองอ่างทอง

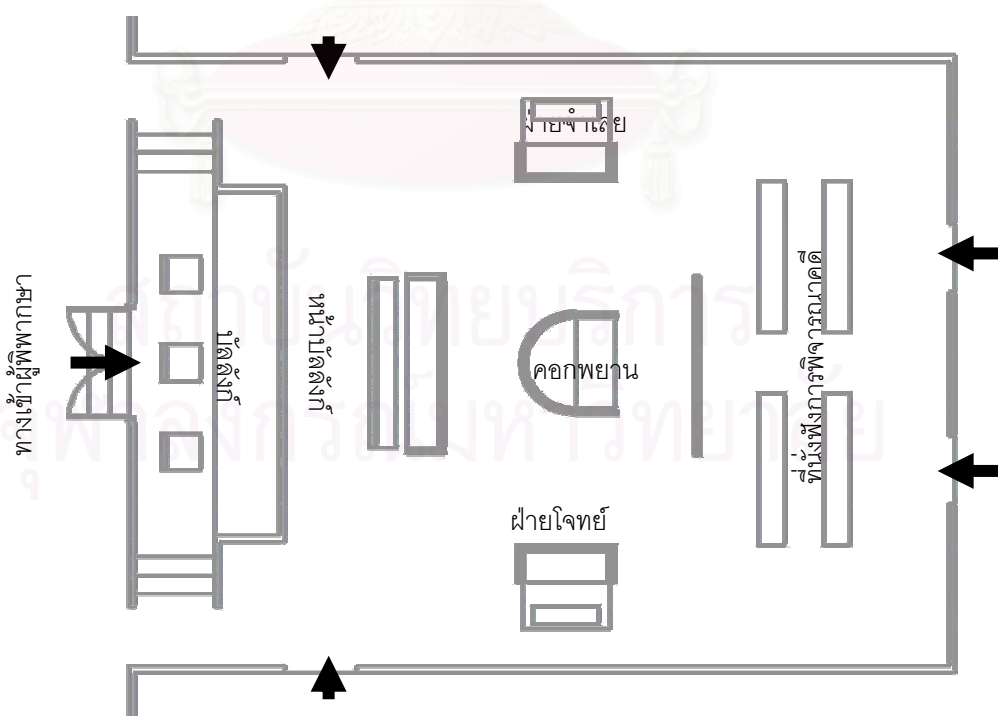
ปัจจุบันได้ถมดินขึ้นมาจนไม่สามารถมองเห็นช่องระบายอากาศแล้ว แต่จากภาพถ่ายเก่าจะเห็นมีช่องระบายอากาศใต้ถุนตลอดแนวรอบตัวอาคาร ลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยมยาวอยู่ระหว่างเสา ภายในน่าจะเป็นเหล็กหล่อหรือปูนหล่อเป็นลายลูกกรงแนวตั้งมีวงกลมตรงกลาง

4.3 เนื้อที่ใช้สอยภายในอาคาร

พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารศาลแบ่งได้เป็น ห้องพิจารณาคดี ห้องพักผู้พิพากษา ห้องเก็บสำนวน ห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ธุรการ และส่วนพักคอยของผู้มาติดต่อราชการ ซึ่งจำนวนห้องและขนาดห้องจะขึ้นอยู่กับจำนวนผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ของอาคารนั้นๆ โดยทั่วไปห้องทำงานของผู้พิพากษา จะถูกออกแบบให้มีทางเดินหรือบันไดเชื่อมต่อกับส่วนบัลลังก์ของห้องพิจารณาคดีได้โดยไม่ต้องเดินผ่านออกมาด้านนอกเพื่อความสะดวกและปลอดภัย

4.3.1 ส่วนห้องพิจารณาคดี

ห้องพิจารณาคดี จะแบ่งพื้นที่ภายในห้องเป็นส่วน **บัลลังก์** ซึ่งเป็นที่นั่งพิจารณาคดีของผู้พิพากษายกพื้นสูงขึ้นจากพื้นห้องปกติประมาณ 50 – 80 เซนติเมตร และจะกั้นพื้นที่ออกจากส่วนอื่นๆ อีกส่วนประกอบไปด้วย โต๊ะเจ้าหน้าที่หน้าบัลลังก์จะนั่งอยู่ในส่วนหน้าของบัลลังก์หันหลังให้บัลลังก์ คอกพยานจะอยู่ตรงกลางห้องให้ยื่นหรืออบางแห่งก็มีเก้าอี้สูงไว้ให้ ด้านข้างแบ่งเป็น 2 ฝั่ง ด้านซ้ายเป็นฝ่ายโจทก์และด้านขวาเป็นฝ่ายจำเลย ส่วนพื้นที่ที่เหลือเป็นที่นั่งฟังการพิจารณาคดีสำหรับประชาชนและผู้สนใจเข้ารับฟังการพิจารณาคดี

ภาพที่ 4-130 ผังแสดงพื้นที่ภายในห้องพิจารณาคดีโดยทั่วไป

ภาพที่ 4-131 แสดงลักษณะการจัดพื้นที่ภายในห้องพิจารณาคดี⁵

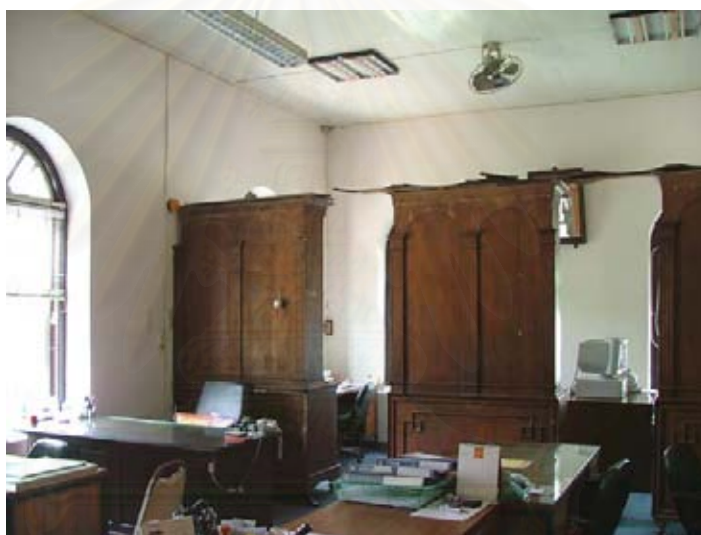
4.3.2 ห้องพักผู้พิพากษา

ส่วนของห้องพักผู้พิพากษา จะประกอบไปด้วย โต๊ะทำงานเก้าอี้ ตู้เก็บของและหนังสือของผู้พิพากษา ตู้เสื้อผ้าเพื่อเก็บชุดครุยที่ต้องใส่ในการขึ้นนั่งบัลลังก์พิจารณาคดี จากกรณีศึกษา อาคารศาลขนาดใหญ่ที่มีผู้พิพากษาหลายคน ห้องพักผู้พิพากษาจะเป็นห้องโถงใหญ่ ผู้พิพากษาจะทำงานในห้องเดียวกัน มีโต๊ะและตู้แยกกันเป็นสัดส่วนของแต่ละคน แต่ในอาคารศาลขนาดเล็ก ห้องพักผู้พิพากษาจะอยู่ด้านหลังติดกับห้องพิจารณาคดี โดยจะมีประตูที่เปิดออกมาสู่ห้องพิจารณาคดีโดยตรง

⁵ พิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุ, สำนักงานศาลยุติธรรม

ภาพที่ 4-132 โต๊ะทำงานของผู้พิพากษาในสมัยก่อน⁶

ภาพที่ 4-133 การจัดพื้นที่ภายในห้องผู้พิพากษาศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

4.3.3 ห้องเก็บสำนวน

ห้องเก็บสำนวนจะอยู่ใกล้กับส่วนทำงานของธุรการ ต้องเป็นห้องที่มีความปลอดภัยสูงเนื่องจากสำนวนการพิจารณาคดีเป็นเอกสารที่สำคัญ จะให้บุคคลภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ได้ เพราะฉะนั้นส่วนห้องเก็บสำนวนจะต้องเป็นห้องที่ปิด ภายในจะมีตู้เอกสารที่ใช้ในการเก็บสำนวน วางเรียงอยู่ภายในห้องนั้น

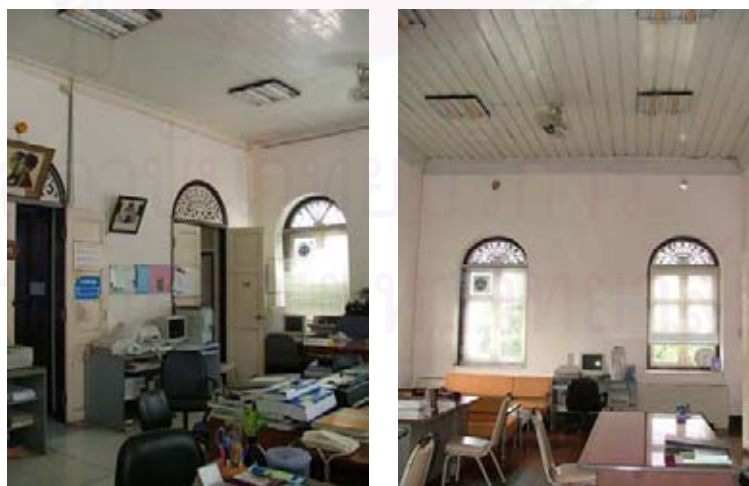
⁶ พิพิธภัณฑสถานไทยและหอจดหมายเหตุ, สำนักงานศาลยุติธรรม

ภาพที่ 4-134 ส่วนห้องเก็บสำนวนศาล

4.3.4 ห้องทำงานส่วนธุรการ

ห้องทำงานส่วนธุรการ ปัจจุบันส่วนธุรการของศาลได้แบ่งออกเป็นหลายหน้าที่ แต่จากเอกสารที่ได้บันทึกไว้เกี่ยวกับอาคารศาล ส่วนใหญ่จะกล่าวว่า มีห้องทำงานส่วนธุรการหนึ่งห้อง แต่มีหลายหน้าที่ทำงานอยู่รวมกัน แสดงว่าห้องทำงานส่วนธุรการน่าจะมีลักษณะเป็นห้องโถงใหญ่ มีเจ้าหน้าที่ทำงานรวมกันอยู่ภายในห้องนั้น เช่น

ภาพที่ 4-135 ส่วนห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ธุรการศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 4-136 ส่วนห้องทำงานของเจ้าหน้าที่ธุรการศาลแขวงราชบุรี

4.3.5 ส่วนพักคอยผู้มาติดต่อ

ส่วนพักคอยผู้มาติดต่อ ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นโถงโล่ง อยู่ด้านหน้าหรือกลางอาคารที่สามารถเชื่อมต่อกับส่วนห้องพิจารณาคดีได้อย่างสะดวก มีการจัดพื้นที่เป็นเก้าอี้แถววางเรียงกันไว้เพื่อให้ผู้มาติดต่อได้นั่งพักรอ

ภาพที่ 4-137 ส่วนพักคอยสำหรับผู้มาติดต่อ ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

4.4 เครื่องเรือนและการตกแต่งภายใน

ภายในอาคารศาล พื้นที่ส่วนสำคัญที่ต้องมีการตกแต่งให้สวยงามเหมือนกันทุกแห่งนั้น คือ ส่วนของห้องพิจารณาคดี โดยเฉพาะบัลลังก์ที่ผู้พิพากษาใช้นั่งพิจารณาคดี พื้นที่ส่วนนี้ในอาคารศาลทุกแห่งจะต้องมีการตกแต่ง รวมทั้งมีโต๊ะเก้าอี้ไว้เฉพาะทุกห้อง จากกรณีศึกษาอาคารศาลส่วนใหญ่ที่ทำการศึกษายังมีส่วนห้องพิจารณาคดีเหลืออยู่เนื่องจากเป็นเฟอร์นิเจอร์แบบสร้างติดกับตัวอาคาร นอกจากนั้นก็มีโต๊ะพยาน โต๊ะหน้าบัลลังก์ ตู้เก็บเอกสารและตู้เก็บของ เป็นต้น

ศาลมณฑลราชบุรี

ภาพที่ 4-138 การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดราชบุรี (สมัยก่อน)

ภายในห้องพิจารณาคดี ประกอบด้วยบัลลังก์ทำด้วยไม้ ด้านหน้าบัลลังก์มีโต๊ะหน้าบัลลังก์ สองข้าง เป็นฝ้ายใจทึบและจำเลย

ภาพที่ 4-139 บัลลังก์ภายในศาลจังหวัดราชบุรี

บัลลังก์ มีการยกพื้นสูงขึ้นจากพื้นเดิม ประมาณ 40 เซนติเมตรพื้นปูด้วยแผ่นไม้สัก โครงสร้างทำด้วยไม้ทั้งหมด ด้านหน้ามีการประดับลวดลายเป็นรูปตราชฎ ซึ่งเป็นตราประจำกระทรวงยุติธรรม ตรงขอบบนเป็นลูกทรงไม้ ด้านในเป็นโต๊ะยาว มีเก้าอี้ตัวใหญ่ เป็นไม้เบาะและพนักพิงหุ้มหนังสีดำ

ภาพที่ 4-140 คอกพยานภายในศาลจังหวัดราชบุรี

คอกพยาน คือโต๊ะสำหรับยืนให้การของพยานฝ่ายโจทก์และจำเลยจะตั้งอยู่ตรงกลางห้องพิจารณาคดี หันหน้าเข้าบัลลังก์ ลักษณะเป็นพื้นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้ายาวติดกัน มีเก้าอี้ขาเดือยหมุนไปมาได้ด้านหน้ามีคอกไม้ล้อมไว้สามด้าน

ภาพที่ 4-141 โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลยภายในศาลจังหวัดราชบุรี

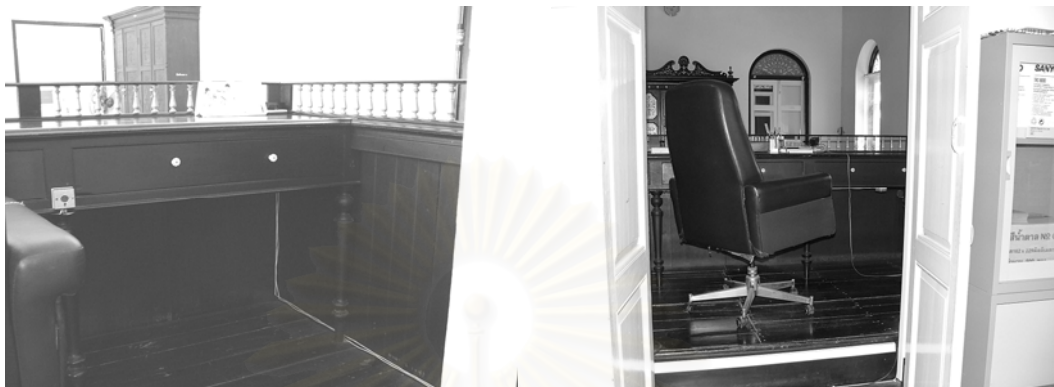
โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลย เป็นที่นั่งฟังการพิจารณาคดีของทนายฝ่ายโจทก์และจำเลย โดยจะตั้งอยู่ด้านซ้ายและด้านขวาของบัลลังก์ หันหน้าเข้าหากัน ลักษณะเป็นโต๊ะยาวมีคอกล้อมตอนบนประดับไม้แกะสลักเป็นลายทแยงและเก้าอี้ยาวเท่าขนาดของโต๊ะยึดติดกัน นั่งได้ประมาณ 2-3 คน

ศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 4-142 การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพถ่ายภายในห้องพิจารณาคดี ประกอบด้วยบัลลังก์ โต๊ะหน้าบัลลังก์ โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลย คอกพยาน เครื่องเรือนเป็นไม้เนื้อแข็ง บัลลังก์ยกพื้นสูง มีทางเข้าทางด้านหลัง ด้านหน้าบัลลังก์มีลวดลายประดับเป็นลายพันธุ์ไม้สีทอง

ภาพที่ 4-143 บัลลังก์ภายในอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

บัลลังก์ มีการยกพื้นสูงขึ้นจากพื้นเดิม ประมาณ 40 เซนติเมตรพื้นปูด้วยแผ่นไม้สัก โครงสร้างทำด้วยไม้ทั้งหมด ตรงขอบบนเป็นลูกทรงไม้ ด้านในเป็นโต๊ะยาวมีขาโต๊ะเป็นไม้กลึงกลม มีลิ้นชักมือจับเป็นกระเบื้องเคลือบสีขาว

ภาพที่ 4-144 ห้องพักผู้พิพากษาศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ห้องพักผู้พิพากษา มีผนังไม้กันระหว่างห้องด้านหลังเป็นตู้เก็บของ ลักษณะเป็นตู้ไม้สามตู้วางเรียงกัน เว้นช่องเป็นทางเดินทะลุผ่านได้ ด้านหลังตู้มีลวดลายประดับลักษณะคล้ายเสาแบ่งเป็นช่องๆ ด้านบนเป็นช่องโค้งมีไม้แกะสลักลวดลายประดับยาวตลอดแนว

ภาพที่ 4-145 ที่นั่งฟังการพิจารณาคดีภายในศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ส่วนที่นั่งฟังการพิจารณาคดี ลักษณะเป็นเก้าอี้ยาวนั่งได้ 4-5 คน มีทั้งแบบมีพนักพิงและไม่มีพนักพิง วางเรียงกันเป็นแถวหันหน้าเข้าสู่บัลลังก์ และอยู่ด้านหลังของคอกพยาน จำนวนเก้าอี้ขึ้นอยู่กับขนาดของห้องพิจารณาคดี

ภาพที่ 4-146 โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลยภายในศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โต๊ะฝ่ายโจทก์และจำเลย เป็นที่นั่งฟังการพิจารณาคดีของทนายฝ่ายโจทก์และจำเลย โดยจะตั้งอยู่ด้านซ้ายและด้านขวาของบัลลังก์ หันหน้าเข้าหากัน ลักษณะเป็นโต๊ะยาวมีคอกล้อมตอนบนประดับไม้แกะสลักเป็นลายทแยงและเก้าอี้ยาวเท่าขนาดของโต๊ะยึดติดกัน นั่งได้ประมาณ 2-3 คน

ศาลจังหวัดสิงห์บุรี

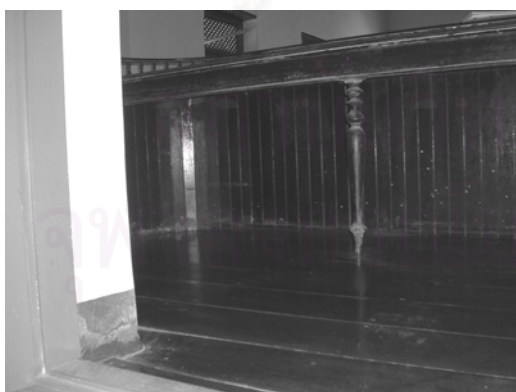
ภาพที่ 4-147 การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดสิงห์บุรี

ภาพถ่ายเก่าภายในบัลลังก์ศาลจังหวัดสิงห์บุรี ลักษณะเครื่องเรือนเป็นไม้เนื้อแข็ง บัลลังก์ยกพื้นสูงขึ้นไปทางขึ้นทางด้านหลังตรงกลาง สองด้านเป็นที่นั่งฝ่ายโจทก์และจำเลย

ภาพที่ 4-148 คอกพยานภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดสิงห์บุรี

คอกพยาน จากภาพถ่ายเก่า ทำด้วยไม้เนื้อแข็งลักษณะโค้งสวยงาม ประดับลวดลายพรรณไม้ แบบเดียวกับลวดลายของด้านหน้าบัลลังก์ เป็นคอกพยานแบบยื่น ปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานธนรัชดา

ภาพที่ 4-149 บัลลังก์ภายในศาลจังหวัดสิงห์บุรี

บัลลังก์ มีการยกพื้นสูงขึ้นจากพื้นเดิม ประมาณ 45 เซนติเมตรพื้นปูด้วยแผ่นไม้สัก โครงสร้างทำด้วยไม้ทั้งหมด ตัวบัลลังก์ตรงมุมด้านข้างทำเป็นโค้งเข้าหาผนัง ขอบบนเป็นลูกกรงไม้ ด้านหน้าแบ่งเป็นช่องมีลวดลายประดับเป็นลายดอกไม้สีทองบนพื้นสีเทาขาว ด้านในเป็นโต๊ะยาวมีขาโต๊ะเป็นไม้กลึงกลม

ภาพที่ 4-150 เครื่องเรือนภายในศาลจังหวัดสิงห์บุรี

ตู้เก็บเอกสารและตู้เก็บของ ลักษณะเป็นตู้ไม้ตู้เก็บเอกสารจะมีบานเป็นกรอบไม้กรุกระจกใสด้านใน แบ่งเป็นชั้นๆ ส่วนตู้เก็บของจะตั้งอยู่ชิดผนังด้านหลังของบัลลังก์บานตู้ตกแต่งลวดลายเดียวกับตัวบัลลังก์ ด้านบนมีกระจังตามแบบศิลปะตะวันตกอยู่

ศาลจังหวัดภูเก็ต

ภาพที่ 4-151 การตกแต่งภายในห้องพิจารณาคดีศาลจังหวัดภูเก็ต

บัลลังก์มีการยกพื้นสูงขึ้นจากพื้นเดิม ประมาณ 60 เซนติเมตรพื้นปูด้วยแผ่นไม้สัก โครงสร้างทำด้วยไม้ทั้งหมด ด้านหน้ามีการแกะสลักเป็นลวดลายประดับแบ่งเป็น 4 ช่อง ตรงขอบบนเป็นลายลูกกรงไม้ ด้านในเป็นโต๊ะยาว มีเก้าอี้พนักสูงและตัวใหญ่ เป็นไม้เบาะและพนักพิงหุ้มหนังสีเขียวเข้ม

จากกรณีศึกษา พบว่าอาคารศาลที่สร้างขึ้นในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 นั้นมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมโดยรวม เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกเกือบทั้งสิ้น นับตั้งแต่ระบบโครงสร้างของอาคาร การวางผังบริเวณและผังอาคาร และการกำหนดพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารซึ่งเป็นการจัดพื้นที่ใช้สอยให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการศาลที่กล่าวถึงมาแล้ว ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ ของอาคาร เช่น ลวดลายตกแต่ง รูปแบบของช่องเปิดและรายละเอียดปลีกย่อยอื่นๆ จะมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบใด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุปของการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการออกแบบอาคารศาลยุติธรรม ในระหว่าง รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 – 2468) สามารถสรุปผลของการศึกษาได้ดังนี้

5.1 อิทธิพลตะวันตกที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอาคารศาล

จากการศึกษาพบว่า มีอิทธิพลตะวันตกในหลายด้านที่ส่งผลต่อรูปแบบอาคารศาล เนื่องจากในเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงที่ประเทศไทยได้มีการปรับเปลี่ยนทั้งระบบการเมือง การปกครอง และในทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อให้ทันสมัยทัดเทียมกับประเทศตะวันตกซึ่งเป็นมหาอำนาจในเวลานั้น ผลดังกล่าวทำให้ ต้องมีการปฏิรูปการศาล ทั้งรูปแบบและวิธีการในการพิจารณาพิพากษาคดี รวมถึงตัวบทกฎหมาย เพื่อต้องการให้เป็นที่ยอมรับของชาติตะวันตก ซึ่งปัจจัยข้างต้นส่งผลต่อการออกแบบอาคารศาล ดังนี้

5.1.1 อิทธิพลตะวันตกทางด้านการเมืองการปกครอง

จากการศึกษาอิทธิพลตะวันตกทางด้านการเมืองการปกครอง เพื่อสืบหาอิทธิพลตะวันตกที่ส่งผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมอาคารศาลในระหว่างรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6 พบว่าประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกและได้รับอิทธิพลผ่าน การว่าจ้างชาวต่างประเทศ เข้ามาเพื่อเป็นที่ปรึกษาและวางแบบแผนในการจัดการปรับปรุงพัฒนาระบบกฎหมาย และการศาลให้มีความเป็นสากล ชาวต่างประเทศคนสำคัญที่มีบทบาทต่อราชสำนักไทยในขณะนั้นคือ นายโรลันด์ ยัคมินส์ เป็นผู้ที่มีความไว้วางใจจากราชสำนักมากจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็นถึง "เจ้าพระยา" เป็นผู้คอยช่วยเหลือคำจูน และอยู่เบื้องหลัง กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในระยะที่ทรงว่าการกระทรวงยุติธรรมโดยเฉพาะในเรื่องการจัดระเบียบทางการศาลในกรุงเทพมหานครและหัวเมือง และเป็นผู้กำหนดนโยบายและวางแผนการศึกษากฎหมายแบบใหม่ รวมทั้งเป็นผู้ถวายคำแนะนำ

ให้รัชกาลที่ 5 เสด็จพระพาสยุโรปด้วย อีกทางหนึ่ง คือ การที่เจ้านายและพระราชโอรสได้ไปศึกษา
ยังต่างประเทศ เมื่อสำเร็จการศึกษาก็ได้กลับมารับราชการในกระทรวงต่างๆ ซึ่งเป็นการรับเอา
วิชาความรู้แบบตะวันตกกลับมาใช้ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นสำคัญ กรมหลวง
ราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพระบิดาแห่งกฎหมายไทย ก็ทรงจบการศึกษากฎหมายจาก
ประเทศอังกฤษ และได้กลับมารับราชการเป็นข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง ต่อมา
ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเป็นผู้ก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายแบบใหม่ ได้นำความรู้
และวิธีการทางการศาลตามระบบประเทศอังกฤษมาเป็นแนวทางในการปฏิรูปการศาลของไทย

5.1.2 อิทธิพลตะวันตกจากสถาปัตยกรรมตะวันตก

การศึกษาความสัมพันธ์ของชาวตะวันตก ที่มีต่อประเทศไทยในช่วงที่มีการปฏิรูประบบ
การศาล พบว่าอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีผลต่อการออกแบบอาคารศาลนั้น ผ่านการ
ที่มีสถาปนิกชาวตะวันตกเข้ามารับราชการในประเทศไทย ช่วงเหล่านี้ได้นำเอารูปแบบวิธีการใน
การก่อสร้าง เทคโนโลยีแบบใหม่ในการก่อสร้าง ความรู้ในเรื่องงานสถาปัตยกรรมตลอดจนรูปแบบ
อาคารที่เคยได้พบเห็นหรือได้เรียนรู้มาจากประเทศของตน นำมาใช้กับอาคารที่ตนออกแบบด้วย
ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารที่มีการใช้สอยในรูปแบบที่ยังไม่มีในประเทศไทยมาก่อน

อาคารศาลสถิตยยุติธรรม เป็นอาคารศาลแห่งเดียวที่สร้างขึ้นในกรุงเทพมหานคร และมี
เอกสารหลักฐานที่กล่าวถึงผู้ออกแบบว่า คือ นายโยคิม แกรซี ชาวอิตาลี ส่วนอาคารศาลอื่นๆ ไม่มี
เอกสารหลักฐานใดกล่าวถึงผู้ออกแบบอาคาร บอกเพียงว่าเป็นแบบที่เขียนและส่งออกมาจาก
กองออกแบบแผน กรมโยธาเทศบาล¹ กรุงเทพมหานครสังกัดกระทรวงมหาดไทย ซึ่งม
ความสัมพันธ์อันเนื่องมาจากในระยะแรกของการจัดการศาลทั้งในกรุงเทพมหานครและในหัวเมือง
เป็นกิจการที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลมาก่อน ภายหลัง
จึงได้โอนให้กระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมดในปี พ.ศ. 2459 เพราะฉะนั้น จึงสันนิษฐานได้
ว่ากลุ่มสถาปนิกชาวตะวันตกที่เข้ามารับราชการอยู่ในสังกัดกรมโยธาเทศบาล ซึ่งมีหน้าที่ดูแล
การออกแบบอาคารทางราชการในช่วงเวลานั้น น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องในการออกแบบอาคารศาล
มากที่สุด (ดังตารางที่ 5-1)

¹ โยธาธิการ, กรม หนึ่งร้อยเก้าปีกรมโยธาธิการ. (กรุงเทพฯ: กรมโยธาธิการ, 2541)

ตารางที่ 5-1 แสดงรายชื่อกลุ่มสถาปนิกที่สันนิษฐานว่าเป็นผู้ออกแบบอาคารศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 - 6

สถาปนิกสังกัดกรมโยธาธิการ	สัญชาติ	รายชื่อบุคลากร		ปี พ.ศ.	
		ชื่อ	ตำแหน่ง	ปี พ.ศ.	ตำแหน่ง
				2423	
				2424	
			ศาลสถิตย์ยุติธรรม โรงทหารหน้า	2425	
				2426	
			ศาลสดาน บางรัก	2427	
				2428	
				2429	
				2430	
			คุมมหันต์พิเศษ	2431	
			ตั้งกรมโยธาธิการ	2432	
			ศาลจังหวัดระนอง	2433	
				2434	
				2435	
				2436	
				2437	
				2438	
				2439	
			ศาลจังหวัดสมุทรปราการ	2440	
				2441	
				2442	
				2443	
			พระราชวังบ้านปืน (พระราชมารชามังคลา)	2444	
				2445	
				2446	
				2447	
				2448	
				2449	
			ศาลมณฑลราชบุรี ศาลเมืองเพชรบุรี	2450	
			แบบศัสดยกับมณฑล	2451	
			ศาลมณฑลตรังเก่า	2452	
				2453	
			ศาลเมืองชลบุรี ศาลเมืองสิงห์บุรี	2454	
				2455	
			ศาลเมืองจันทบุรี	2456	
			ศาลเมืองนครลำปาง	2457	
			ศาลมณฑลไทรราช	2458	
			ศาลมณฑลภูเก็ต	2459	
				2460	
				2461	
			ศาลเมืองทุ่งนงา	2462	
				2463	
			ศาลเมืองตรัง	2464	
			ศาลเมืองยางทอง	2465	
				2466	
				2467	
				2468	
				2469	

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่ากลุ่มสถาปนิกที่รับราชการอยู่ในสังกัดกรมโยธาในช่วงปีที่มีการก่อสร้างอาคารศาลเป็นจำนวนมากนั้น มีชาวอิตาลีเป็นส่วนใหญ่ มีชาวอังกฤษ และเยอรมันเป็นส่วนน้อย ซึ่งน่าจะส่งผลให้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารศาลที่ได้รับการออกแบบในช่วงเวลานั้น ได้รับอิทธิพลตะวันตกจากสถาปัตยกรรมแบบเรอเนซองส์ของอิตาลี (Italian Renaissance) ที่มีแนวทางของ Andrea Palladio และ Vignola ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือ การใช้ช่องโค้งวงกลม ที่ผนังภายนอกมีระเบียงทางเดินที่มีเสาเรียงเป็นแถว ระหว่างช่องโค้งมีหลังคาคลุม มีลูกกรงระเบียงโปร่งๆ มีมุขเป็นจั่วรูปสามเหลี่ยมด้านหน้าเน้นเป็นทางเข้า

5.2 สรุปรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอาคารศาลในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6

จากการศึกษาพบว่า ในสมัยที่เริ่มมีการปฏิรูประบบราชการและการศาล อาคารทางราชการที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งในกรุงเทพและหัวเมือง จะเป็นอาคารที่ได้รับการออกแบบมาจาก กองออกแบบแผน กรมโยธาธิการ ซึ่งได้ตั้งขึ้นมาใหม่ โดยเฉพาะอาคารที่สำคัญ เช่น อาคารศาลว่าการเมือง(ศาลากลางจังหวัด) และอาคารศาล จึงทำให้รูปแบบของอาคารศาลที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 – รัชกาลที่ 6 มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน เมื่อจัดแบ่งตามขนาดและความสำคัญของอาคารสามารถแบ่งได้เป็น

อาคารที่ตั้งของศาลมณฑลจะอยู่ ณ เมืองที่เป็นที่ตั้งของที่ว่าการข้าหลวงเทศาภิบาล ศาลมณฑลเป็นศาลสูงมีอำนาจชำระและตัดสินความได้ทุกอย่าง และเป็นศาลสำหรับชำระความอุทธรณ์ศาลต่ำในมณฑลด้วย ลักษณะเด่น คือ ตัวอาคารจะมีขนาดใหญ่ มีห้องพิจารณาคดีตั้งแต่ 2 ห้องขึ้นไป มีทั้งที่เป็นอาคารชั้นเดียว และอาคารสองชั้น

อาคารที่ตั้งของศาลเมืองจะตั้งอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ มีอำนาจหน้าที่ในการชำระและตัดสินคดีความแพ่งซึ่งกล่าวหากันเป็นทนายทรัพย์มากๆ และชำระความนครบาลถึงชั้นโจทก์ที่เป็นมัธยมโทษได้ ศาลเมืองกำหนดให้ตั้งที่หัวเมืองใหญ่ทำนองศาลากลางทุกวันนี้มีเมืองละศาล ลักษณะสำคัญ คือ มีห้องพิจารณาคดี 1 ห้อง มักเป็นอาคารชั้นเดียว

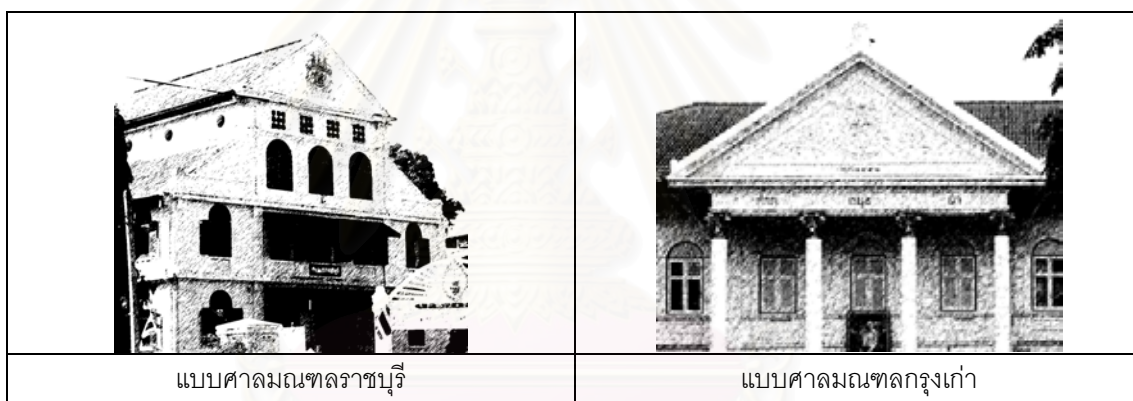
จากการศึกษากรณีศึกษาและภาพถ่ายเก่าทั้งหมด และนำมาจัดแบ่งโดยใช้เกณฑ์ในการจัดแบ่งตามลักษณะของผังอาคารและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ต่อจากนั้นนำมาเปรียบเทียบกัน จะสามารถแบ่งหมวดหมู่อาคารศาลได้เป็น 3 กลุ่ม ดังตารางที่ 5-1

กลุ่มที่ 1 มีกรณีศึกษา และมีภาพถ่ายเก่าให้เปรียบเทียบกันได้ แบ่งเป็น 3 แบบ คือ

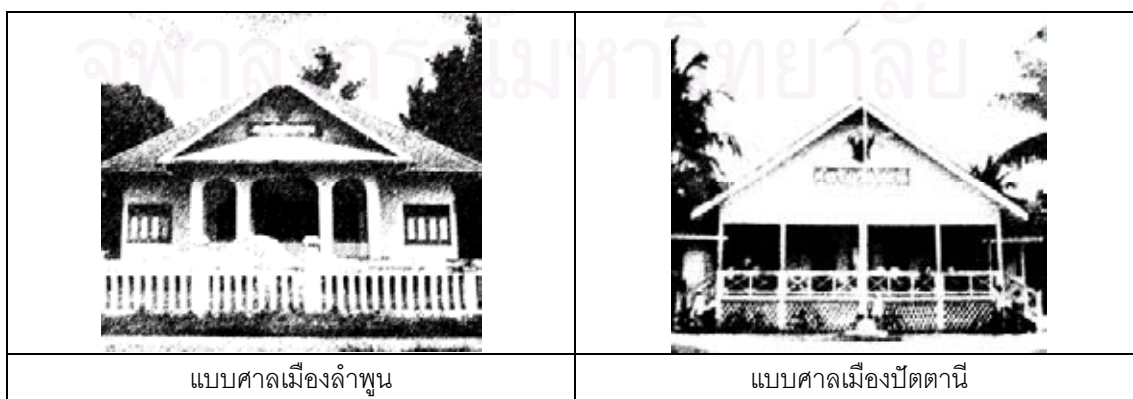
กลุ่มที่ 2 มีกรณีศึกษา แต่ไม่มีภาพถ่ายหรืออาคารศาลใดที่มีรูปแบบคล้ายกันมี 2 แบบ

คือ

กลุ่มที่ 3 มีภาพถ่ายเก่าที่สามารถนำมาจัดกลุ่มได้ แต่ไม่มีอาคารที่เป็นกรณีศึกษามี 2

แบบคือ

5.2.1 กลุ่มที่ 1 อาคารที่มีกรณีศึกษา และมีภาพถ่ายที่เปรียบเทียบได้

แบบที่ 1 ศาลเมืองเพชรบุรี

อาคารศาลรูปแบบนี้เป็นแบบที่มีมากที่สุดทั้งที่เป็นกรณีศึกษา คือ ศาลเมืองสิงห์บุรี และศาลเมืองชลบุรี และจากภาพถ่ายเก่าที่รวบรวมได้ จากเอกสารประวัติอาคารศาล² ได้กล่าวถึงการก่อสร้างอาคารศาลที่มีรูปแบบเดียวกันนี้ว่าได้นำแบบแปลนมาจากศาลเมืองเพชรบุรี มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบ **นีโอคลาสสิก** ที่ได้รับอิทธิพลเรอเนซอง

ลักษณะเด่นคือ

1. เป็นอาคารชั้นเดียวยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหลังมีมุขยื่นออกมาทางด้านข้างทั้งสองด้าน
2. หลังคาทรงจั่วด้านข้างมีหลังคาปีกนกคลุม มีคอสองยกสูงเจาะเป็นช่องแสง
3. หน้าบันมีลักษณะเป็นจั่วสามเหลี่ยม และมีจั่วเล็กอยู่บนสุด ถัดลงมาประดับลวดลายตราแผ่นดินสมัยรัชกาล 5 บางแห่งเป็นตราครุฑพ่าห์
4. มีการเน้นทางเข้าอาคารเป็นช่องโค้ง 3 ช่องเท่าๆ กัน ช่องกลางเป็นทางเข้า มีบันไดเชื่อม และด้านบนเป็นแผงปิดจั่ว มีระเบียงด้านหน้าและด้านข้างอยู่ภายในซุ้มโค้ง อาคารศาลในรูปแบบนี้ที่รวบรวมได้มีทั้งหมดมีดังนี้

ภาพที่ 5-2 อาคารศาลแบบศาลเมืองเพชรบุรี

ภาพที่ 5-1 ศาลเมืองเพชรบุรี สร้างปี พ.ศ. 2450 (รูปไปแล้ว)

² บทความเรื่อง “ประวัติอาคารศาล” ลงในวารสารดุสิต ฉบับที่ 1-5 ตีพิมพ์ในปี 2525 ซึ่งเป็นเอกสารที่รวบรวมประวัติศาลทั่วประเทศ ในแต่ละบทความจะเขียนโดย ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลที่ประจำอยู่ในแต่ละจังหวัดขณะนั้น

ภาพที่ 5-2 ศาลเมืองชลบุรี สร้างปี พ.ศ. 2454 (ปัจจุบันเป็นสำนักงานสามัญศึกษาจังหวัดชลบุรี)

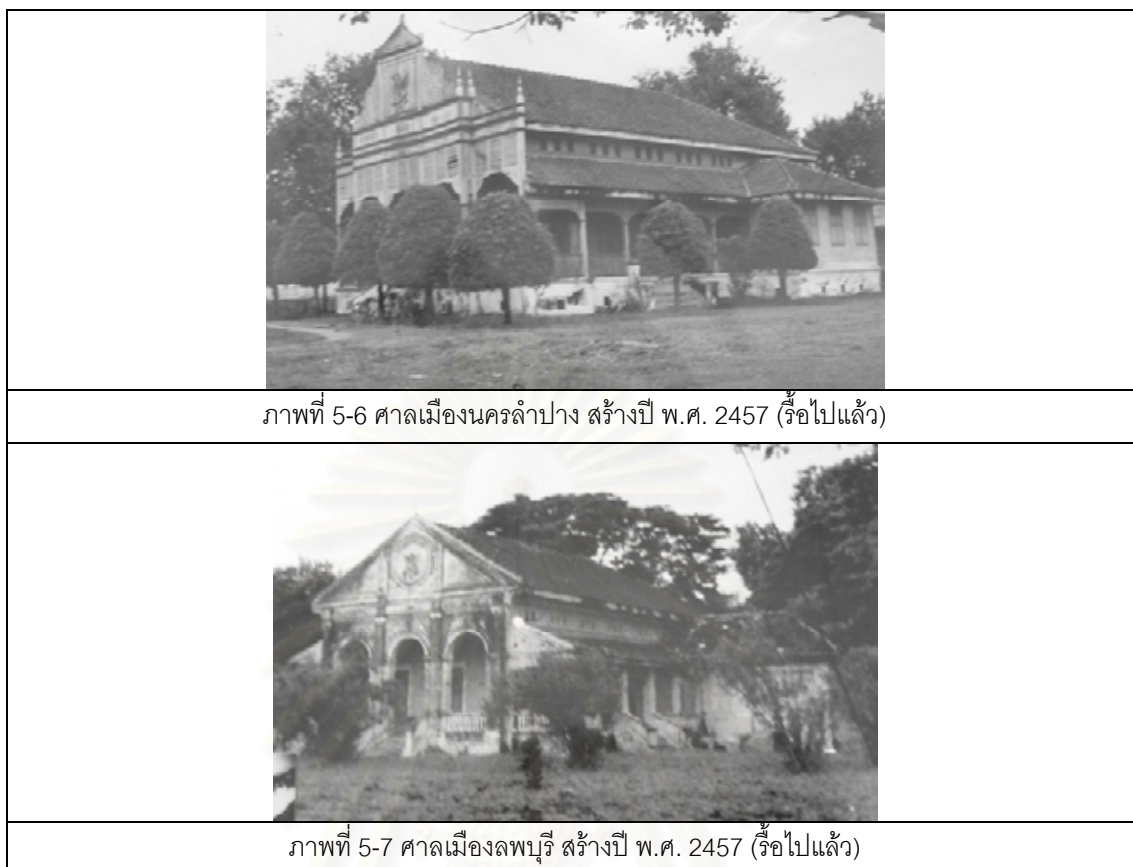
ภาพที่ 5-3 ศาลเมืองสิงห์บุรี สร้างปี พ.ศ. 2454 (ปัจจุบันเป็นที่ทำการศาลเยาวชนและครอบครัว)

ภาพที่ 5-4 ศาลเมืองจันทบุรี สร้างปี พ.ศ. 2454 (รื้อไปแล้ว)

ภาพที่ 5-5 ศาลเมืองตาก สร้างปี พ.ศ. 2454 (รื้อไปแล้ว)

แบบที่ 2 ศาลมณฑลนครราชสีมา

รูปแบบนี้มีกรณีศึกษา 1 แห่ง คือ ศาลมณฑลภูเก็ต จากเอกสารของกรมศิลปากร ที่ได้เข้าทำการสำรวจเพื่อซ่อมแซมอาคารศาลมณฑลภูเก็ตระบุว่า “เป็นอาคารตึกชั้นเดียว ทรงสเปนแบบชิโนโปรตุเกส” แต่จากเอกสารประวัติศาลมณฑลภูเก็ตระบุว่า เป็นนำแบบมาจากอาคารศาลมณฑลนครราชสีมา ซึ่งสร้างขึ้นก่อนหน้า มีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรม **นีโอคลาสสิก**

มีลักษณะเด่นคือ

1. เป็นอาคารชั้นเดียว ผนังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวอาคารยกพื้นสูง ประมาณ 1 เมตร
2. ด้านหน้ามีหน้ามุขประดับตราครุฑพ่าห์ มุขทางเข้าอาคารที่มีลักษณะเป็นโค้ง แบ่งเป็นช่องเล็กๆ ภายใน และหน้ามุข
3. เน้นทางเข้าด้านหน้าเป็นซุ้มได้มุข มีบันไดเข้าอาคารหลายจุดทั้งด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลัง มีระเบียงเดินได้รอบ

4. หลังคาทรงปั้นหยาทรงสูงมุงกระเบื้อง ลักษณะช่องระหว่างเสาด้านหน้าเป็นเหลี่ยม ตรงมุมมีการตัดเฉียง

ตารางที่ 5-3 อาคารศาลแบบศาลมณฑลนครราชสีมา

		
<p>ภาพที่ 5-8 ศาลมณฑลนครราชสีมา สร้างปี พ.ศ. 2458 (รื้อถอนไปแล้ว)</p>		
		
<p>ภาพที่ 5-9 ศาลมณฑลภูเก็จ สร้างปี พ.ศ. 2459 (ปัจจุบันเป็นศาลแรงงานจังหวัดภูเก็ต)</p>		

แบบที่ 3 ศาลเมืองอ่างทอง

เป็นอาคารศาลที่มีกรณีศึกษา 1 แห่ง และมีรูปถ่ายเปรียบเทียบจำนวน 1 แห่ง เมื่อพิจารณาลักษณะของอาคารมีรูปแบบสถาปัตยกรรม แบบที่มีการใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเข้าประกอบ ตัวอาคารมีลักษณะเรียบง่าย ตรงไปตรงมา ไม่มีการตกแต่งประดับประดามากนักลักษณะเด่น คือ

1. โครงสร้างหลักของอาคารเป็นแบบที่มีเสาขนาดเล็กจำนวนมาก โดยเฉพาะด้านบนล่าง ซ้ายและขวา ของหน้าต่างตลอดแนวอาคาร ผนังอาคารมีความหนาประมาณ 10 ซม. จึงสันนิษฐานว่าไม่ใช่อาคารที่มีโครงสร้างเป็นผนังรับน้ำหนัก

2. ผนังอาคารเป็นรูปเหลี่ยมสมมาตร มีห้องพิจารณาคดีอยู่ตรงกลาง ภายในตัวอาคารมีเสาขนาดเล็กรับโครงสร้างหลังคา มีมุขยื่นทางด้านหน้าด้านข้างและด้านหลัง ยกพื้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร ใต้ถุนมีช่องระบายอากาศ
3. หลังคาเป็นทรงปั้นหย่า มีมุขยื่นด้านหน้าและด้านข้าง เหนือทางเข้าอาคารมีหน้าจั่วประดับตราครุฑพ่าห์
4. ช่องแสงเหนือหน้าต่างมีไม้ระแนงเป็นแนวตั้ง
5. มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า และมีระเบียงรอบด้านหน้าอาคาร

ตารางที่ 5-4 แสดงอาคารศาลแบบศาลเมืองอ่างทอง

		
<p>ภาพที่ 5-10 ศาลเมืองตรัง พ.ศ. 2459 (ปัจจุบันได้รื้อถอนไปแล้ว)</p>		
		
<p>ภาพที่ 5-11 ศาลเมืองอ่างทอง พ.ศ. 2466 (ปัจจุบันเป็นอาคารห้องสมุดประชาชนจังหวัดอ่างทอง)</p>		
		
<p>ภาพที่ 5-12 ศาลเมืองสตูล พ.ศ. 2455 (ปัจจุบันได้รื้อไปแล้ว)</p>		

ศาลในกลุ่มที่ 1 สันนิฐานได้ว่าเป็นอาคารศาลที่มีแบบมาตรฐาน โดยอาจจะออกแบบโดยสถาปนิกในส่วนกลาง เช่น กรมโยธาธิการ แล้วนำแบบนั้นไปใช้ในการก่อสร้างอาคารในพื้นที่ต่างๆ ตามที่เห็นสมควร สังเกตได้จากการที่แต่ละอาคารมีผังอาคารที่เหมือนกัน แต่จะมีการต่อเติมบางส่วนออกไปตามความจำเป็นไม่ได้มีการออกแบบใหม่ ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เห็นมีความแตกต่างกันในเรื่องของวัสดุที่ใช้กับอาคาร และรายละเอียดในการตกแต่ง ซึ่งวิเคราะห์ได้ว่า ขึ้นอยู่กับที่ตั้งของอาคารหากเป็นจังหวัดที่มีไม้มากก็จะใช้ไม้เป็นองค์ประกอบในการก่อสร้างมาก เช่น อาคารศาลเมืองลำปาง ส่วนการประดับตกแต่งอาคารก็ขึ้นอยู่กับว่าถ้าอาคารตั้งอยู่ในจังหวัดที่มีความสำคัญ หรือเป็นหัวเมือง ก็จะมีการประดับประดามากกว่า เช่น ศาลมณฑลภูเก็ต ศาลเมืองเพชรบุรี เป็นต้น

5.2.2 กลุ่มที่ 2 อาคารที่มีกรณีศึกษา แต่ไม่มีภาพถ่ายหรืออาคารอื่นเปรียบเทียบ

แบบที่ 1 ศาลมณฑลราชบุรี

อาคารก่ออิฐถือปูน 2 ชั้น โครงสร้างผนังรับน้ำหนัก สถาปัตยกรรมเรือนเอซของศรีวิไลผสมสมวิคตอเรียน วางผังแบบสมมาตรรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าชั้นบนและล่างเท่ากัน หลังคาทรงจั่วมีคอสองยกสูงเจาะเป็นช่องวงกลม ทางเข้าอยู่ทางด้านสกัดทั้งด้านหน้าและหลังพื้นและผนังกันห้องภายในชั้นสองเป็นไม้สักตีซ้อนเกล็ด และมีลวดลายไม้ฉลุประดับอยู่ระหว่างผนังกับฝ้าเพดาน หน้าต่างบานเปิดคู่ภายในเป็นบานกระทุ้งอยู่ภายในลูกฟักเกล็ดไม้ติดตาย ลักษณะเด่นคือ

ภาพที่ 5-13 ลวดลายไม้ฉลุในซุ้มโค้งเหนือหน้าต่าง

ภาพที่ 5-14 ไม้ฉลุประดับผนังด้านในอาคาร

1. หลังคาจั่วมีความชันมากกว่าลักษณะจั่วแบบคลาสสิก ผังหน้าจั่วประดับตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5
2. หน้าต่างเป็นซุ้มโค้ง ช่องแสงเหนือบานเป็นไม้ฉลุ ประตูทางเข้าชั้นล่างและช่องหน้าต่างด้านหน้าเป็นช่องสี่เหลี่ยม
3. ผนังภายนอกโชว์แนวเสาด้วยการลดผนังให้ลึกเข้าไปด้านใน
4. ผนังภายในด้านบนมีผังประดับเป็นไม้ฉลุลดลอยแบบเรือนขนมปังขิง

ภาพที่ 5-15 ภาพศาลมณฑลราชบุรี ถ่ายไว้ก่อนปี พ.ศ. 2460

ภาพที่ 5-16 ภาพศาลในปัจจุบัน

เมื่อเปรียบเทียบภาพถ่ายอาคารศาลที่ถ่ายไว้ก่อน พ.ศ. 2460 กับตัวอาคารปัจจุบันจะเห็นว่าด้านหน้าอาคารโดยเฉพาะแผงปิดหน้าจั่วมีความแตกต่างกัน สันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะตัวอาคารได้รับความเสียหาย และชำรุดแตกร้าวไปหลายส่วนจากแรงระเบิดในสงครามมหาเอเชียบูรพา³ และได้มีการซ่อมแซมในภายหลัง

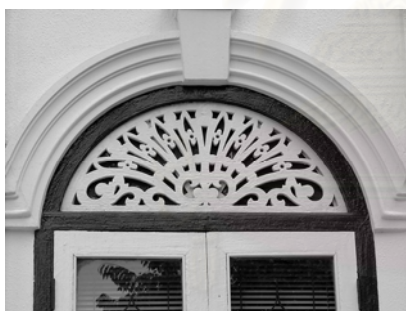
³ ข้อมูลจากสำนักงานประจำศาลจังหวัดราชบุรี

แบบที่ 2 ศาลมณฑลกรุงเก่า

มีกรณีศึกษา คือ ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา เมื่อแรกสร้างเป็นศาลมณฑล มีลักษณะรูปแบบเฉพาะตัวไม่มีอาคารศาลอื่นหรือภาพถ่ายศาลเก่า ที่แสดงว่ามีอาคารที่มีลักษณะเหมือนกันนี้ ตัวอาคารเป็นสถาปัตยกรรมแบบ **นีโอคลาสสิก** มีลักษณะเด่นคือ

1. เป็นอาคารตึกก่ออิฐฉาบปูนสูง 2 ชั้น ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนานกับแนวถนนและแม่น้ำ ตัวอาคารยกสูงจากพื้นประมาณ 80 เซนติเมตร
2. หลังคาทรงปั้นหยามุมกระเบื้อง ด้านหน้าตรงกลางทำเป็นจั่วรูปสามเหลี่ยม (pediment) แบบวิหารกรีก (temple front) ประดับตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ 5
3. ใต้จั่วสามเหลี่ยมรองรับด้วยเสาโครินเธียน 4 ต้น เน้นเป็นทางเข้าอาคาร
4. ทางเข้าอาคารอยู่ทางด้านยาวทั้งหน้าและหลัง หน้าต่างบานเปิด 2 ข้างมีบานกระทุ้งด้านใน ลูกฟักเกล็ดไม้ติดตาย มีช่องแสงด้านบนเหนือประตูหน้าต่างเป็นช่องโค้ง ภายในเป็นไม้ฉลุลวดลาย (Round Arch) มีบันไดขึ้นทางด้านหน้า

ภาพที่ 5-17 ช่องโค้งเหนือหน้าต่าง ไม้ฉลุลวดลาย

อาคารศาลมณฑลกรุงเก่านี้ ยังมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกับอาคารศาลสถิตยุติธรรม ที่สร้างขึ้นก่อนหน้าโดยเฉพาะในส่วนของจั่วด้านหน้าที่มีเสารองรับ

ภาพที่ 5-18 อาคารศาลสถิตยุติธรรม

ภาพที่ 5-19 อาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

อาคารศาลในกลุ่มที่ 2 นี้มีลักษณะเฉพาะ ไม่เหมือนกับศาลอื่นๆ เนื่องจากเป็นอาคารศาลมณฑล ซึ่งเป็นศาลใหญ่และตั้งอยู่ในหัวเมืองสำคัญ มีขุนนางและเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ไปประจำเป็นผู้พิพากษา จึงต้องมีการออกแบบให้มีความสวยงามสมฐานะ ลักษณะของอาคารมีการประดับตกแต่ง โดยเฉพาะช่องโค้งเหนือหน้าต่าง มีไม้แกะสลักที่มีลวดลายเหมือนกัน ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีความสัมพันธ์กัน ในเรื่องของการออกแบบก่อสร้างอาคารด้วยเช่นกัน

5.2.3 อาคารที่ไม่มีกรณีศึกษา แต่มีภาพถ่ายศาลอื่นๆ ที่เปรียบเทียบได้

เนื่องจากในการศึกษาได้รวบรวมภาพถ่ายอาคารศาลเก่าไว้เป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีตัวอาคารซึ่งเป็นกรณีศึกษาเหลือให้ทำการศึกษา ทำได้เพียงการนำข้อมูลทางเอกสารที่หาได้ประกอบกับการนำภาพเหล่านั้นมาจัดแบ่ง เพื่อให้เห็นรูปแบบอาคารที่เหมือนกัน แบ่งได้ดังนี้

แบบที่ 1 ศาลเมืองปัตตานี

อาคารศาลแบบนี้ มีลักษณะของผังอาคารใกล้เคียงกับแบบอาคารศาลเมืองเพชรบุรี แต่ต่างกันที่ตรงด้านหน้าไม่มีแผงปิดजू ทางเข้าอาคารอยู่ทางด้านข้างไม่มีช่องโค้งและไม่มีการเน้นทางเข้าด้านหน้า ตัวอาคารมีลักษณะเรียบง่ายไม่มีการประดับตกแต่ง ลวดลายปูนปั้น และจากปี พ.ศ. ที่สร้างซึ่งเป็นช่วงหลังซึ่งเริ่มเข้าสู่ยุคอิทธิพลสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แต่จากภาพถ่ายไม่เห็นถึงรายละเอียดของตัวอาคารมากนัก มีลักษณะเด่นคือ

1. เป็นอาคารชั้นเดียว ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ายาวไปทางด้านหลัง ยกพื้นสูงจากประมาณ 1 เมตร ด้านหลังมีมุขยื่นทั้งสองด้าน

2. หลังคาเป็นทรงจั่ว และประดับตราครุฑพ่าห์ด้านล่างเป็นตัวอักษรชื่อศาล
3. บันไดทางขึ้นด้านหน้าจะแยกออกเป็น 2 ข้าง และมีระเบียงด้านหน้าและต่อเนื่องไปยังด้านข้างของอาคาร

จากเอกสารประวัติอาคารศาลเมืองปัตตานี บันทึกไว้ว่าเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ส่วนอาคารศาลเมืองปทุมธานี บันทึกว่าเป็นอาคารตึกชั้นเดียวมี 1 บัลลังก์ แต่จากภาพถ่ายจะเห็นว่าตัวอาคารมีลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมใกล้เคียงกัน และสร้างในเวลาไม่ต่างกันมากนัก จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอาคารที่มีแบบมาตรฐานเดียวกัน

ตารางที่ 5-5 อาคารศาลแบบศาลเมืองปัตตานี

		
<p>ภาพที่ 5-20 ศาลเมืองปัตตานี สร้างปี พ.ศ. 2458</p>		
		
<p>ภาพที่ 5-21 ศาลเมืองปทุมธานี สร้างปี พ.ศ. 2462</p>		

แบบที่ 2 ศาลเมืองหนองคาย

มีลักษณะเป็นอาคารตึกชั้นเดียว มีมุขหน้าและหลัง หลังคาทรงปั้นหยา ด้านหน้ามีมุขเป็นจั่วประดับตราครุฑพ่าห์ ปัจจุบันไม่มีอาคารศาลที่มีรูปแบบนี้หลงเหลืออยู่แล้ว มีเพียงแต่รูปถ่าย และข้อมูลจากเอกสารเท่านั้น ข้อมูลประวัติและความเป็นมาของศาลจังหวัดหนองคายได้จากสำนักงานประจำศาลจังหวัดหนองคาย

บันทึกเกี่ยวกับอาคารศาลหลังเก่าไว้ว่า “อาคารศาลก่อเป็นตึกชั้นเดียวยาว 18 เมตร กว้าง 10 เมตร 50 เซนติเมตร มีมุขหน้าและหลัง” ลักษณะคือ มีจั๊วด้านหน้าแบ่งเป็นช่องโค้ง 3 ช่อง หลังคาทรงปั้นหยา รูปด้านอาคารมีลักษณะสมมาตรกับ รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ **นีโอคลาสสิก**

ตารางที่ 5-6 อาคารศาลแบบศาลเมืองหนองคาย

		
<p>ภาพที่ 5-22 ศาลเมืองระนอง สร้างปี พ.ศ.2433</p>		
		
<p>ภาพที่ 5-23 ศาลเมืองหนองคาย สร้างปี พ.ศ. 2461</p>		

อาคารศาลในกลุ่มที่ 3 นี้ มีข้อสังเกตว่ามีการสร้างในเวลาที่แตกต่างกันมาก แต่รูปแบบอาคารก็ยังมีลักษณะคล้ายกันในเรื่องของการวางผังบริเวณและผังอาคาร ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบภายนอกรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ ที่แตกต่างกันไปนั้น อาจเป็นไปได้ในหลายกรณี กล่าวคือ ในสมัยที่มีการก่อสร้างอาคารศาลนั้น พื้นที่บางแห่งยังมีทุรกันดาร การเข้าถึงเป็นไปได้ลำบาก ทำให้ขาดแคลนวัสดุในการก่อสร้าง ผู้รับเหมาที่เข้ามาก่อสร้างอาคารส่วนใหญ่เป็นชาวจีนซึ่งไม่มีความรู้เกี่ยวกับรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมากนัก รวมทั้งงบประมาณในการก่อสร้างด้วย

จากข้างต้น เป็นการสรุปรูปแบบอาคารศาลเท่าที่สามารถหาข้อมูลได้ นอกจากนี้ยังมีรูปถ่ายและข้อมูลบางส่วนที่ไม่สามารถระบุถึงสถานที่และเวลาที่สร้างอาคารได้ รวมทั้งเป็นภาพที่ไม่เหมือนกันกับอาคารศาลที่หาข้อมูลได้ จึงไม่สามารถนำมาจัดประเภทอาคารได้ แต่สันนิษฐานได้ว่า

อาจเป็นอาคารที่สร้างมาก่อนหรือเป็นอาคารอื่นที่นำมาดัดแปลงเป็นอาคารศาลชั่วคราว แต่ก็ใช้กันมาจนกระทั่งมีการสร้างอาคารศาลใหม่ในช่วง พ.ศ. 2500 ซึ่งเป็นอาคารศาลที่มีลักษณะเป็นหลังคาทรงไทยดั้งเดิมได้กล่าวมาแล้ว

5.3 ข้อเสนอแนะ

อาคารศาลที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก เป็นอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ควรได้รับการอนุรักษ์ที่เหมาะสม โดยควรจะอยู่ในความดูแลของศาล เพื่อให้ใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ของศาล ซึ่งเปิดให้บุคคลทั่วไปได้เข้าชม ภายในควรมีการจัดแสดงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของอาคาร และห้องพิจารณาคดี เพื่อเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์และเผยแพร่ให้กับคนรุ่นหลัง ทั้งนี้ยังเป็นการเก็บรักษาสภาพของตัวอาคารให้คงอยู่ไม่ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนักอีกด้วย

อาคารศาลในยุคหลัง มีลักษณะรูปแบบเป็นตึกหลังคาทรงไทย ซึ่งเป็นแบบที่มีมาตรฐานเหมือนกันทุกแห่ง ก็เป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์ ควรแก่การทำการศึกษาร่วมกัน เนื่องจากในปัจจุบันก็มีหลายแห่งที่มีการรื้อถอนเพื่อสร้างอาคารใหม่บ้างแล้ว หากยังไม่มีการทำการศึกษารื้อถอนบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ในอนาคตอาจจะสูญหายไปดังเช่น กรณีที่ได้ทำการศึกษามาแล้ว

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงยุติธรรม. หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบ 100 ปี กระทรวงยุติธรรม. กรุงเทพฯ : เพอร์เฟคท์ กราฟฟิค, 2535.

กระทรวงยุติธรรม. ศาลและกระทรวงยุติธรรม. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2482.

กระทรวงยุติธรรม. ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาล สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี. กรุงเทพฯ, 2525.

กระทรวงยุติธรรม. คำจารึกในหิรัญบัตรซึ่งขุดพบที่อาคารศาลแพ่งเดิมเมื่อ พ.ศ. 2503 และ
วัฒนธรรมทางการศาล. พระนคร : ม.ป.ท., 2505.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ย. 8/8 เรื่องข้าหลวงจัดการศาลหัวเมือง เห็นควรจัดมณฑลกรุงเก่าก่อน และมีงบประมาณเงินเดือนและค่าใช้สอยมาด้วย
กิตติ วัฒนะมหาตม์. วังเจ้า วังเดิม. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2537.

กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร. ชีวิตในวังบางขุนพรหม. กรุงเทพฯ : น้ำฝน, 2541.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ ฉบับสมบูรณ์ : สมัยบูรณาภิสิทธิ์
ราชย์และสมัยประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ริเวอร์บุ๊คส์, 2547.

ชาติ เขียมกระสินธุ์. ร.5 กับกรุงสยาม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ แกรมมี่, 2539.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. เทศาภิบาล. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทางเพลิงศพ ขุนประสงค์ประศาสน์ ณ เมรุวัดทองพุ่มพวง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี วันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2510.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. ที่ระลึกในการเปิดอาคารสำนักงานใหญ่ ธนาคารแห่งประเทศไทย 12
กรกฎาคม 2525. กรุงเทพฯ : ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2525.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช. คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเถลิงถวัลยราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรวบรวมจัดพิมพ์, ม.ป.ท. 2511.

เชียร เจริญวัฒนา. การจัดการศาลยุติธรรมหัวเมือง. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522.

- นวรรตน์ เลขะกุล. ชีวิตและงานทูลกระหม่อมบรมพิพัตร. กรุงเทพฯ : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติแห่งประเทศ
ไทย, 2544.
- น้ำเงิน บุญเยี่ยม. ศาลไทย. กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระ
เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2530.
- นิติ เชื้อสถาปนศิริ. ความหมายทางการเมืองของลักษณะทางสถาปัตยกรรมของอาคารราชการ
ไทย : ศึกษากรณีศาลากลางจังหวัด. รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาปกครอง.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- แน่น้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล, ม.ร.ว., และ ดร.ณิ แก้วม่วง. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ
(พ.ศ. 2325-2525). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.
- บัณฑิต จุลาลัย และ พีรพงศ์ จันทรา. อาคารพิพิธภัณฑสถานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.
พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: แอล ที เพรส, 2545.
- บัว ศจีเสวี. วังบางขุนพรหม. กรุงเทพฯ : โครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2524.
- ปราชินทร์ เครือทอง. ฝรั่งใส่ชฎา : อนุสรณ์แห่งอำนาจเบ็ดเสร็จในสยาม. ศิลปวัฒนธรรม 21, 5
(มี.ค. 2543):126-127.
- เปิดแนวคิดพื้น 'โรงภาษีร้อยชักสาม' ต้นแบบ'พัฒนาเชิงอนุรักษ์'. ฐานเศรษฐกิจ 25, 2014 (2-4
มี.ย. 2548): 43.
- ผุสดี ทิพทัส. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- แผนกเก็บ กองกลาง กระทรวงยุติธรรม, เปิดอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า ร.ศ.128
- พลาดิศัย ลิทธิธัญกิจ. รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : บ้านทีกสยาม, 2540.
- พสุ มณีบัณฑิต. สถาปัตยกรรมอังกฤษและอเมริกันในจังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2372-2476.
สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- พีรศรี โกวาทอง. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 1. คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2548.
- เพ็ญสุภา สุขดตะ. ช่วงชั้นแห่งบัญชา. ไฮ-คลาส 205 (ก.ค. 2544): 64-69.
- เพ็ญสุภา สุขดตะ. เยี่ยมเรือน เยือนอดีต. กรุงเทพฯ: ภัคธรศ, 2543.
- รณันธร คุณะศรี. การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์น้ำพักอาศัยไม้ซึ่งได้รับอิทธิพลตะวันตก สร้างในรัชการ
ที่ 5-7, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะ

สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลูกจันทน์. คู่มือฝรั่งที่ราชบุรี. บ้านและสวน 27,318 (ก.พ.2546): 220-223.

เลอสม สถาปัตตานนท์. สถานที่ราชการสมัยรัชกาลที่1 ถึงรัชกาลที่9. กรุงเทพฯ : ภาควิชา

สถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 252-
วรา ไวยหงษ์. เล่าเรื่องศาลเมืองเชียงใหม่. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ และ อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรี
ดิเรกฤทธิ์. สมุทรปราการ: โรงพิมพ์สมิทธิผล, 2527.

วิภาดา ซาตินันท์. แนวทางการอนุรักษ์อาคารพักอาศัยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ 5
ถึง รัชกาลที่ 7: กรณีศึกษา บ้านมนังคศิลา. สถาปัตยกรรมมหาบัณฑิต ภาควิชา

สถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
วรา ไวยหงษ์. เล่าเรื่องศาลเมืองเชียงใหม่. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
อาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ และ อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรี
ดิเรกฤทธิ์. สมุทรปราการ : โรงพิมพ์สมิทธิผล, 2527.

วรา ไวยหงษ์. ศาลแลบ้านครึ่งกรุงเก่า. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
อาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2522.

วิจิตร เจริญภักตร์. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก : คริสเตียนตอนต้นถึงสมัยใหม่.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

วัฒน์นา ชิตวารีย์. กระทรวงยุติธรรมและระบบการศาลไทย. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ศาลคดีเด็ก
และเยาวชน, 2516

ศรีสหเทพ (เส็ง), พระยา. จดหมายเหตุเสด็จประพาสยุโรป ร.ศ. 116. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กอง
วรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2538.

ศาลยุติธรรม สำนักงานศาลยุติธรรม. วารสาร ศาลยุติธรรม. ปีที่ 3 ฉบับที่ 12 ประจำเดือน
เมษายน - พฤษภาคม, 2546.

ศิรินันท์ บุญศิริ. ประวัติศาลจังหวัดเชียงใหม่. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธี
เปิดอาคารศาลจังหวัดเชียงใหม่ และ อนุสาวรีย์พระรูปพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
ราชบุรีดิเรกฤทธิ์. สมุทรปราการ: โรงพิมพ์สมิทธิผล, 2527.

ศิริพงษ์ บุญราศรี. พระที่นั่งประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับงาน
ปกครอง. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น, 2544.

ส.พลายน้อย. วังเจ้านาย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2539.

ส. ศิวรักษ์. สัมภาษณ์ ม.จ. จงจิตรถนอม ดิศกุล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเสฐียรโกเศศ นาคะประทีป,

2529.

สกล เหมือนพะวงศ์. บันทึกการสร้างศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ที่ระลึกในการเสด็จพระราช

ดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, 2522.

สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมของคาร์ล ดือห์ริง: รายงานการวิจัย. นครปฐม: สถาบันวิจัย
และพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ. เสด็จยุโรปครั้งที่ 2. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุ
กุลกิจ, 2514.

สุทธิพันธ์ ยุทรานนท์. ประวัติศาสตร์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ที่ระลึกในการเสด็จพระราช

ดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม, 2522.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. วังท่าพระ กรมช่างศิลป์ใหม่และเรื่องพิสดารอื่นๆ. กรุงเทพฯ: ป.สัมพันธ์
พาณิชย์, 2528.

สุจริต ถาวรสุข. การจัดศาลหัวเมืองครั้งแรก. กระทรวงยุติธรรม ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
สำนักงานอธิบดีผู้พิพากษามาตรา 1 กับ ศาลแขวงพระนครและธนบุรี . พิมพ์แจกในการ
ถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดราชผาติกาอาราม วันพฤหัสบดีที่ 12 พฤศจิกายน
พุทธศักราช 2507.

ภาษาอังกฤษ

Apra, Nietta. Empire style 1804-1815. London: Orbis Publishing, 1972.

Calloway, Stephaen. edited by. The elements of style: A practical encyclopedia of
interior architectural details from 1485 to the present. New York: Simon and
Schuster, 1991.

Fletcher, Sir Banister Flight. A History of architecture. 19th ed. London: Butterworths,
1987.

Watkin, David. A history of western architecture. London: Laurence King, 1992.

- Middleton, Robin. Neoclassical and 19th century architecture. New York: Harry N. Abrams, 1980.
- Parissien, Steven. Palladian style. London: Phaidon Press, 2000
- Pothorn, Herbert. Translated by James Ramsay. A guide to architectural styles. Oxford: Phaidon Press, 1983.
- Summerson, John. Architecture in Britain 1530 to 1830. 4th rev. and enl. Ed. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1963.
- Soane, John, Sir. Sir John Soane: the Royal Academy lectures. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.
- Toman, Rolf. Neoclassicism and Romanticism: Architecture, sculpture, painting, drawings, 1750-1848. Cologne: Konemann, 2000.
- Watkin, David. English architecture: a concise history. London: Thames and Hudson, 1979.
- Webb, Geoffrey Fourbank. Architecture in Britain. Baltimore: Penguin Books, 1956.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

พระธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

พระราชดำริห์

มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า ทรงพระราชดำริห์ถึงการทำนุบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เป็นสุขสมบุรณยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทรงพระราชดำริห์เห็นว่าการพิจารณาแลพิพากษาบังคับคดีของราษฎรตามหัวเมืองทั้งปวง ยังเป็นการช้าแลเป็นเหตุให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเพราะพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับศาลซึ่งตั้งมาแต่เดิม เป็นประเพณีเก่ากว่าความต้องการแลความเจริญของบ้านเมืองในบัดยู่บัดนี้อยู่เป็นหลายประการ เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระธรรมนูญศาลหัวเมืองไว้ดังต่อไปนี้

หมวดที่ ๑

ว่าด้วยนามแลการที่จะใช้พระราชบัญญัตินี้

นามพระราชบัญญัติ

มาตรา ๑ พระราชบัญญัตินี้ ให้เรียกว่า พระธรรมนูญศาลหัวเมือง รัตนโกสินทรศก ๑๑๔

กำหนดให้ใช้

มาตรา ๒ พระราชบัญญัตินี้ควรจะใช้ในหัวเมืองมณฑลใด ตั้งแต่เมื่อใดจะได้โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา แลให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีสารตราพระราชสีห์บังคับออกไปยังหัวเมืองมณฑลนั้น ส่วนหัวเมืองในกรุงเทพฯ ก็ให้เสนาบดีกระทรวงนครบาลมีสารตราพระยมสั่งให้บังคับออกไป หัวเมืองมณฑลใดที่ยังไม่ได้โปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ ให้คงปฏิบัติไปตามเดิมก่อน

เลิกกฎหมายเก่า

มาตรา ๓ พระราชกำหนดกฎหมายซึ่งได้มีมาแต่ก่อน บทใดๆ ข้อความขัดขวางต่อพระราชบัญญัตินี้ ให้ยกเลิกบทนั้นๆ เสียแต่วันที่ได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินี้สืบไป

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยศาลหัวเมือง

ชนิดศาลหัวเมือง

มาตรา ๔ นอกจากศาลพิเศษซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเฉพาะแก่พระราชบัญญัติการอย่างใดในหัวเมืองนั้น ให้มีศาลประจำสำหรับพิจารณาคดีตามหัวเมืองเป็น ๓ ชั้น โดยลำดับกันดังนี้

- ๑ ศาลมณฑล
- ๒ ศาลเมือง
- ๓ ศาลแขวง

แลศาลพิเศษซึ่งจะตั้งขึ้นในมณฑลเป็นครั้งเป็นคราว ดังจะว่าไว้ในมาตรา ๖ ต่อไป

เว้นแต่หัวเมืองในจังหวัดกรุงเทพฯ นั้น ศาลหลวงเป็นศาลมณฑลอยู่แล้ว ให้มีแต่ศาลเมือง ๑ ศาลแขวงซึ่งเหมือนกับศาลปรีศภา ๑ แลศาลพิเศษอันจะตั้งขึ้นในมณฑลเป็นครั้งเป็นคราว เหมือนกับกองใต้ส่วน ๑ รวมสามอย่างเท่านั้น

การตั้งศาลประจำ

มาตรา ๕ ศาลประจำทั้ง ๓ ชั้นนี้ จะควรตั้ง ณ ที่ใดๆ ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลพิจารณาเห็นสมควรแก่ราชการแล้ว มีใบบอกเข้ามกราบบังคมทูลฯ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วได้ประกาศแก่มหาชนให้ทราบแล้ว ก็ให้ตั้งได้

การตั้งศาลพิเศษ

มาตรา ๖ ข้าหลวงเทศาภิบาลเห็นจำเป็นจะต้องตั้งศาลพิเศษขึ้นในมณฑลที่ตำบลใด เป็นครั้งเป็นคราวเพื่อประโยชน์ ในคดีรายหนึ่งรายใด เมื่อได้มีใบบอกค่านับแล้วก็ให้มีคำสั่งตั้งได้เป็นครั้งเป็นคราว แต่ศาลพิเศษที่ตั้งนั้นจะให้มีอำนาจยิ่งกว่าอำนาจศาลเมืองไม่ได้

จำนวนผู้พิพากษาประจำศาล

มาตรา ๗ ศาลมณฑลต้องมีผู้พิพากษาประจำตำแหน่งคณะ ๑ คืออธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล กับผู้พิพากษาอื่นอีกรวมกันทั้งสิ้นไม่ต่ำกว่า ๓ นาย จึงจะเป็นองค์คณะที่จะพิจารณาลงพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล ศาลเมืองก็ต้องมีผู้พิพากษาคณะ ๑ คืออธิบดีผู้พิพากษาศาลเมืองกับผู้พิพากษาอื่นรวมกันไม่ต่ำกว่า ๓ นาย จึงจะเป็นคณะแลพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาลเมือง แต่ศาลแขวงนั้น มีตำแหน่งผู้พิพากษาแต่ศาลละนาย

กำหนดจังหวัดที่ตั้งอยู่ในบังคับศาล

มาตรา ๘ ศาลมณฑลบังคับคดีตามอำนาจศาลได้ตลอดเขตมณฑลเทศาภิบาลซึ่งตั้งศาลนั้น ศาลเมืองบังคับคดีตามอำนาจได้แต่ในเขตเมืองที่ตั้งศาล แลศาลแขวงบังคับคดีตามอำนาจได้แต่ในท้องที่ซึ่งผู้บัญชาการเมือง (คือข้าหลวงเทศาภิบาลผู้ว่าราชการเมืองได้รับอนุมัติของข้าหลวงเทศาภิบาล) จะกำหนดแขวงให้ว่ากล่าวมากน้อยเท่าใดก็ได้

ย้ายศาลไปชำระความตามท้องที่

มาตรา ๙ ในท้องที่ซึ่งศาลใดได้บังคับคดีอยู่โดยอำนาจศาลนั้น จะพิจารณาแลพิพาทคดีอยู่ในท้องที่ตำบลเดียว ฤๅจะย้ายไปที่ตำบลอื่นเพื่อความสะดวกในการพิจารณาแลสืบสวนพิพาทคดี ฤๅเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม เมื่อผู้บัญชาการเมืองเห็นสมควร โดยอนุมัติของผู้บัญชาการเมืองแล้ว ก็ย้ายที่ศาลไปได้

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยผู้พิพากษาศาลหัวเมือง

ชั้นผู้พิพากษา

มาตรา ๑๐ ผู้พิพากษาสำหรับพิจารณาแลพิพาทคดีตามหัวเมือง มีตำแหน่งโดยลำดับกันเป็น ๓ ชั้น คือ

- ๑ ผู้พิพากษาชั้นที่ ๑ ถึงศักดิ์นา ๓๐๐๐ ไร่
- ๒ ผู้พิพากษาชั้นที่ ๒ ถึงศักดิ์นา ๑๐๐๐ ไร่
- ๓ ผู้พิพากษาชั้นที่ ๓ ถึงศักดิ์นา ๖๐๐ ไร่

การตั้งแลเปลี่ยนผู้พิพากษา

มาตรา ๑๑ การที่จะตั้งฤๅจะเลื่อนจะเปลี่ยนผู้พิพากษตามหัวเมืองนี้ เปนหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจะต้องนำขึ้นกราบบังคมทูลแลรับพระบรมราชโองการไปจัดการนั้น ในการที่เกี่ยวข้องตั้งฤๅเลื่อนฤๅเปลี่ยนผู้พิพากษตามหัวเมืองซึ่งข้าหลวงเทศาภิบาลจะต้องชี้แจงประการใด ให้มีใบบอกเข้ามายังเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

อำนาจผู้พิพากษาชั้นที่ ๓

มาตรา ๑๒ ผู้พิพากษาชั้นที่สามมีอำนาจดังนี้ คือ

- ข้อ ๑ ที่จะออกหมายฤๅสั่งให้จับผู้ต้องหาในคดีมีโทษหลวง
- ข้อ ๒ ที่จะบังคับส่งตัวคนไปต่างแขวงตามสูตรนารายณ์
- ข้อ ๓ ที่จะออกหมายฤๅมีคำสั่งให้ค้นของกลางในคดีซึ่งมีโทษหลวง
- ข้อ ๔ ที่จะออกหมายเรียกคู่ความแลพยานในคดีซึ่งมีอำนาจที่จะพิจารณาได้
- ข้อ ๕ ที่จะไต่สวนคดีมีโทษหลวง
- ข้อ ๖ ที่จะพิจารณาแลพิพาทคดีมีโทษหลวงชั้นลหุโทษซึ่งอาญาจำไม่เกินเดือน 1 ฤๅปรับไหมไม่เกิน ๕๐

บาท

ข้อ ๗ ที่จะพิจารณาแลพิพาทความแพ่งซึ่งทุนทรัพย์ฤๅเบี้ยปรับไหมไม่เกิน ๕๐ บาท

อำนาจผู้พิพากษาชั้นที่ ๒

มาตรา ๑๓ ผู้พิพากษาชั้นที่สองมีอำนาจดังนี้ คือ

- ข้อ ๑ บันดาอำนาจที่มีในผู้พิพากษาชั้นที่สามก็ทำได้
- ข้อ ๒ ที่จะพิจารณาแลพิพาทคดีมีโทษหลวงชั้นลหุโทษเพียงอาญาจำไม่เกิน ๓ เดือน ฤๅปรับไหมไม่เกิน ๑๐๐ บาท ฤๅปรับด้วยไม้หวายไม่เกิน ๓๐ ที่
- ข้อ ๓ ที่จะพิจารณาแลพิพาทความแพ่งซึ่งทุนทรัพย์ฤๅเบี้ยปรับไหมไม่เกิน ๑๐๐ บาท

อำนาจผู้พิพากษาชั้นที่ ๑

มาตรา ๑๔ ผู้พิพากษาชั้นที่หนึ่งมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ บันดาอำนาจที่มีในผู้พิพากษาชั้นที่สองก็ทำได้

ข้อ ๒ ที่จะพิจารณาแลพิพากษาคดีมีโทษหลวงชั้นลหุโทษเพียงอาญาจำไม่เกิน ๖ เดือน ฎาปรับไหมไม่เกิน ๒๐๐ บาท ฎาโดยด้วยไม้หวายไม่เกิน ๕๐ที

ข้อ ๓ ที่จะพิจารณาแลพิพากษาคความแพ่งซึ่งทุนทรัพย์ฎาเบี่ยปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท

ผู้พิพากษามีอำนาจแต่เมื่อมีตำแหน่ง

มาตรา ๑๕ ผู้พิพากษาจะมีอำนาจตามที่ได้ว่ามานี้ เพราะแต่เมื่อได้อยู่ในตำแหน่งได้บังคับคดีในศาลใดๆ ฎาเมื่อได้รับคำสั่งของผู้บัญชาการเมืองให้พิจารณาแลพิพากษาคดีพิเศษอย่างใดๆ จึงจะมีอำนาจตามข้อความที่ได้ว่ามานี้ได้

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยอำนาจศาลหัวเมือง

อำนาจศาลแขวง

มาตรา ๑๖ ศาลแขวงมีอำนาจที่จะพิจารณาแลพิพากษาคดีเพียงเท่าอำนาจในตำแหน่งของผู้พิพากษานั้น

อำนาจศาลเมือง

มาตรา ๑๗ ศาลเมืองมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ถ้าคดีที่มาถึงศาลเมืองไม่เกินอำนาจในตำแหน่งผู้พิพากษา ผู้พิพากษาศาลเมืองจะแยกกันพิจารณาแลพิพากษาคดีที่อยู่ในกำหนดอำนาจตำแหน่งของตนเรื่องละคนอย่างศาลแขวงก็ได้

ข้อ ๒ ถ้าคดีมีมาถึงศาลเมืองเกินกว่าอำนาจในตำแหน่งผู้พิพากษา ก็ให้ผู้พิพากษาศาลเมืองรวมปนคณะพร้อมกันมีอำนาจที่จะพิจารณาแลพิพากษาคดีโดยกำหนดดังนี้ คือ

ประการ ๑ ความแพ่งทุนทรัพย์ไม่เกิน ๕๐๐๐ บาท

ประการ ๒ ความมีโทษหลวงโดยกำหนดโทษเหล่านี้ คือ

สถาน ๑ จำ

สถาน ๒ เชี่ยน

สถาน ๓ ปรับไหมไม่เกิน ๕๐๐๐ บาท

อำนาจศาลมณฑล

มาตรา ๑๘ ศาลมณฑลมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ บันดาอำนาจที่มีในศาลเมือง

ข้อ ๒ ที่จะพิจารณาพิพากษาคดีที่ทั้งปวง ได้ทุกบทกฎหมาย

ข้อ ๓ ที่จะพิจารณาแลพิพากษาคความอุทธรณ์ศาลต่ำในมณฑลนั้น

คำพิพากษาโทษประหารชีวิตแลริบทรัพย์สมบัติต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต

มาตรา ๑๙ คำพิพากษาคดีซึ่งมีโทษถึงประหารชีวิตหรืออย่างหนึ่ง ถึงริบสมบัติอย่างหนึ่งนั้น เมื่อศาลได้อ่านให้คู่ความฟังแล้ว ต้องบอกคำสั่งคำพิพากษาเข้ามายังเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลฯ ก่อน ต่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว จึงจะกระทำตามคำพิพากษาได้ แต่คำพิพากษานั้น เมื่อศาลได้พิพากษาแล้ว แลคู่ความมิได้อุทธรณ์ตามกฎหมาย ก็ให้ผู้พิพากษาหมายบอกผู้ว่าราชการเมืองแลกรมให้บังคับตามคำพิพากษาได้ทุกประการ

อุทธรณ์

มาตรา ๒๐ คู่ความจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลแขวงแลศาลเมือง ให้อุทธรณ์ต่อศาลมณฑล เมื่อจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑลจึงให้เข้ามาอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ณ สนามสถิตินุติธรรมในกรุงเทพฯ

หมวดที่ ๕

ว่าด้วยฐานะในการศาลหัวเมือง

ผู้พิพากษาใหญ่รับผิดชอบแลอำนาจเหนือพนักงานในศาล

มาตรา ๒๑ ผู้พิพากษาซึ่งเป็นอธิบดี ถ้าเป็นประธานในศาลใด เป็นผู้รับผิดชอบที่จะรักษำบันดาคารในศาลนั้นให้เรียบร้อยถูกต้องตามแบบแผน และมีอำนาจที่จะตั้งจะผลัดเปลี่ยนแลบังคับบัญชาพนักงานในศาลได้ทุกตำแหน่ง แต่บันดาอำนาจที่ได้ว่าในมาตรานี้ ผู้พิพากษาต้องกระทำแต่โดยที่ได้อนุมัติของผู้บัญชาการเมืองซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในฝ่ายตุลาการทั่วไป

หน้าที่เฉพาะอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑล

มาตรา ๒๒ อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลเป็นหัวหน้าแห่งผู้พิพากษาศาลทั้งปวงในมณฑลนั้นโดยตำแหน่ง และมีหน้าที่ในส่วนนี้ คือ

- ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราตักเตือนให้การในศาลทั้งปวงเป็นไปโดยเรียบร้อย
- ข้อ ๒ เป็นที่หาฤคาความขัดข้องของผู้พิพากษาอื่น
- ข้อ ๓ ที่จะเรียกรายงานการคดีแลการศาลในมณฑลทั่วไป
- ข้อ ๔ ที่จะปฤชาหาฤคาด้วยผู้บัญชาการเมืองในการที่จัดแลรักษำการศาลทั้งปวงให้เรียบร้อย
- ข้อ ๕ ที่จะรายงานการคดีในมณฑลต่อกระทรวงยุติธรรม

ตั้งผู้แทนผู้พิพากษา

มาตรา ๒๓ ถ้าผู้พิพากษาประจำตำแหน่งในศาลใดจะทำการในหน้าที่ไม่ได้ด้วยเหตุอย่างใด ผู้บัญชาการเมืองฤคาอธิบดีผู้พิพากษา เมื่อได้อนุมัติของผู้บัญชาการเมืองแล้ว จะจัดให้ผู้ใดทำการแทนไปชั่วคราวหนึ่งกว่าผู้เป็นตำแหน่งจะกลับมาทำการได้ตามเดิม ถ้าถ้าเป็นตำแหน่งว่าง กว่าเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจะได้มีตราแต่งตั้งผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็นแทนนั้นก็ได้ ผู้แทนย่อมมีอำนาจแลรับผิดชอบเสมอตำแหน่งที่แทนนั้น แต่การที่จะเลือกสรรผู้แทนเช่นนี้ ถ้าไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างอื่น ควรให้ผู้พิพากษาซึ่งมีตำแหน่งชั้นเดียวกันฤคาที่รองต่อกันโดยลำดับ ได้เป็นแทน

และผู้แทนผู้พิพากษาเช่นว่ามานี้ต้องได้รับตราจันทรมณฑลอยู่แต่ก่อนแล้วว่าเป็นผู้สามารถทำการแทนผู้พิพากษาชั้นใด จึงจะทำการแทนผู้พิพากษาชั้นนั้นได้

ลงอาญาผู้แพคดี

มาตรา ๒๔ การที่ผู้ว่าราชการกรมการจะลงอาญาผู้แพคดีตามคำพิพากษาศาลหัวเมืองนั้น ถ้าไม่จำเป็นจะต้องส่งผู้แพคดีไปที่อื่นแล้ว ให้ลงอาญาในจังหวัดเมืองที่ได้พิพากษาโทษนั้น

ตั้งพนักงานอัยการ

มาตรา ๒๕ ข้าหลวงเทศาภิบาลเมื่อได้รับอนุญาตจากกระทรวงยุติธรรมแล้วมีอำนาจที่จะตั้งพนักงานอัยการ ไว้สำหรับเป็นทนายแผ่นดินฟ้องคดีมีโทษหลวงในมณฑลเมืองนั้นๆ ตามข้อพระราชบัญญัติความอาญา มีโทษหลวง ถ้าหากว่ามีคดีซึ่งจะต้องแต่งตั้งทนายแผ่นดินว่ากล่าวมากเกินกว่าพนักงานอัยการที่มีประจำตำแหน่ง ถ้าผู้บัญชาการเมืองจะเห็นสมควรโดยเหตุอย่างอื่น จะตั้งทนายแผ่นดินเพิ่มเติมขึ้นว่าเฉพาะเรื่องฤๅชั่วคราวหนึ่งโดยจะยังไม่ได้รับอนุญาตของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ก็ตั้งได้

ตั้งผู้แทนพนักงานอัยการ

มาตรา ๒๖ ถ้าคดีมีโทษหลวงมาถึงศาลใด ถ้าเกิดขึ้นในท้องที่เขตศาลใดซึ่งไม่มีพนักงานอัยการ พนักงานอัยการไม่ได้มายังศาล ถ้าไม่มีโทษจะว่าคดีนั้นผู้พิพากษาจะสั่งให้กรมการแขวงในท้องที่นั้นเป็นทนายแผ่นดินว่าความเรื่องนั้นก็ได้

หมวดที่ ๖

ว่าด้วยการเปรียบเทียบความหัวเมือง

อำนาจกำหนดที่จะเปรียบเทียบความ

มาตรา ๒๗ ความแพ่งแลความวิวาทเล็กน้อย กำหนดโดยทุนทรัพย์ถ้อยปรับใหม่ไม่เกิน ๒๐ บาท แลเป็นความซึ่งไม่มีโทษหลวง เหล่านี้เกิดขึ้นในตำบลใด ถ้าตัวจำเลยอยู่ในตำบลใด ถ้าโทษมีร้องฟ้องต่อกำนัน ก็ให้กำนันนายตำบลนั้นมีอำนาจที่จะเรียกตัวจำเลยแลพยานมาไต่ถาม แลเปรียบเทียบให้แล้วต่อกันตามสมควรโดยไม่ต้องไปร้องฟ้องยังโรงศาลก็ได้

อำนาจนายแขวงที่จะเปรียบเทียบความ

มาตรา ๒๘ ความชนิดที่ได้ว่ามาในมาตราก่อนนั้น ถ้ากำนันนายตำบลเปรียบเทียบไม่ตกลงได้ก็ตาม ถ้าเป็นคดีซึ่งทุนทรัพย์ถ้อยปรับใหม่แต่ ๒๐ บาทขึ้นไปจน ๔๐ บาท อันพันอำนาจที่กำนันจะเปรียบเทียบได้เหล่านี้ ถ้าคู่ความฝ่ายใดพอใจจะให้เปรียบเทียบให้เป็นที่แล้วต่อกันตามสมควรก็ได้

คู่ความยอมตามเปรียบเทียบแลมิยอม

มาตรา ๒๙ ในการเปรียบเทียบนี้ ถ้าโจทก์จำเลยยอมกันตามคำเปรียบเทียบให้ความนั้นไปแล้วต่อกัน โจทก์จำเลยจะเอาคดีเรื่อนั้นไปร้องฟ้องยังโรงศาลต่อไปอีกไม่ได้ ถ้าหากว่าโจทก์จำเลยไม่ยอมคำเปรียบเทียบ ก็ให้กำหนดนายแขวงบอกโจทก์จำเลยให้ไปร้องฟ้องว่ากล่าวกันตามโรงศาล

คู่ความยอมตามเปรียบเทียบแล้วไม่ทำตาม

มาตรา ๓๐ ถ้าโจทก์จำเลยยอมตามคำเปรียบเทียบแล้ว แลภายหลังฝ่ายใดไม่กระทำตามยอมนั้น ให้กำหนดนายแขวงขออำนาจศาลแขวงซึ่งได้บังคับคดีท้องที่ตำบลนั้นบังคับคู่ความฝ่ายนั้นให้กระทำตามยอมนั้นได้ทุกประการ

อำนาจศาลหัวเมืองที่จะเปรียบเทียบความ

มาตรา ๓๑ ศาลหัวเมืองมีอำนาจที่จะเปรียบเทียบบันดาคดีซึ่งไม่มีโทษหลวงฤาเป็นคดีมีโทษหลวงปรับไหม แลอยู่ในอำนาจแห่งศาลนั้นๆ ให้แล้วต่อกันตามสมควรได้ทุกชั้นกระบวนพิจารณา ถ้าคู่ความยินยอมในคำเปรียบเทียบ ก็ให้เป็นที่แล้วต่อกันได้ในวันนั้น ถ้าไม่ยินยอมก็ให้ศาลพิจารณาต่อไปให้สำเร็จเด็ดขาดตามลักษณะพิจารณาในคดีนั้นๆ

หมวดที่ ๗

ว่าด้วยพนักงานจัดการรักษาพระราชบัญญัติ

พนักงานจัดการรักษาพระราชบัญญัติ

มาตรา ๓๒ ให้กระทรวงยุติธรรม กระทรวงมหาดไทย แลกระทรวงนครบาลเป็นพนักงานรักษาแลจัดการให้สำเร็จตามความในพระราชบัญญัตินี้ ตามหน้าที่ของกระทรวงนั้นๆ ทุกประการ

ประกาศมา ณ วันที่ ๒ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๔ เป็นวันที่ ๙๙๑๔ ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ข

อาคารศาลแขวงราชบุรี

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๔๔๙ (ร.ศ. ๑๒๕) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ตั้ง	ถนนวิจิตรสงคราม ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นที่ดินราชพัสดุ พื้นที่ ๑ ไร่ ๑ งาน ๓๖ ตารางวา ทิศเหนือ จด ที่ดินเอกชน ทิศใต้ จด ถนนอัมรินทร์ ทิศตะวันออก จด ถนนวิจิตรสงคราม ทิศตะวันตก จด ที่ดินราชพัสดุ
งบประมาณ	-
ระยะเวลาก่อสร้าง	ประมาณ ๑ ปี
ลักษณะอาคาร	เป็นอาคารตึก ๒ ชั้น หลังคาทรงจั้วด้านข้างมีปีกนกคลุม บริเวณคอสองยกสูงเจาะเป็นช่องแสง หน้าบันด้านหน้ามีลวดลายปูนปั้นรูปตราประจำรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ และอักษรคำว่า “ศาลรัตนโกสินทร์ศก ๑๒๕”

พื้นที่ใช้สอย	ห้องโถงใหญ่ชั้นล่างใช้เป็นบัลลังก์พิจารณาคดี ๑ ห้อง มีห้องเป็นระเบียบในตัวรอบๆ ห้องโถง ใช้เป็นห้องที่ทำการเจ้าหน้าที่ธุรการของศาล ส่วนระเบียบด้านหลังดัดแปลงเป็นห้องพักและที่ทำงานของผู้พิพากษา ชั้นบนมีห้องโถงใหญ่ ๑ ห้องเช่นเดียวกัน ใช้เป็นห้องสมุดประจำศาล ส่วนห้องระเบียบชั้นบนใช้เป็นห้องเก็บสำนวนและห้องพัสดุ
โครงสร้าง	ก่ออิฐถือปูน โครงหลังคาไม้
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
การใช้งาน	แรกสร้างใช้เป็นที่ทำการศาลมณฑลราชบุรี ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ยกเลิกศาลมณฑลราชบุรี จัดตั้งเป็นศาลจังหวัดราชบุรี
ปัจจุบัน	เป็นที่ทำการศาลแขวงราชบุรี และขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๐๖ ตอนที่ ๒๖ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒

ประวัติและความเป็นมา

ศาลก่อนมีการปฏิรูประบัตินั้น แต่ละกรมต่างมีอำนาจทั้งด้านบริหารและตุลาการทำการชำระคดีความที่เกี่ยวข้องกับกิจการที่ตนเป็นผู้บริหาร ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นในการรวบรวมศาลที่อยู่ในกรมกองต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่สังกัดอยู่ในกระทรวงเดียวกัน จึงประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๓๔ (ร.ศ.๑๑๐) ให้คดีทั้งปวงตามศาลกระทรวงกรมต่าง ๆ มารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นใหม่ทั้งหมด หลังจากนั้นได้ขยายวิธีจัดราชการศาลระบบใหม่ออกไปยังหัวเมือง เริ่มด้วยการประกาศใช้ธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ.๑๑๔ (พ.ศ.๒๔๓๘) การปกครองหัวเมือง ในขณะนั้นแบ่งออกเป็นมณฑลโดยรวมหัวเมืองหลาย ๆ หัวเมืองเข้าเป็นมณฑล การจัดศาลหัวเมืองจึงจัดให้สอดคล้องกับการปกครองมณฑล มณฑลราชบุรีเป็นมณฑลหนึ่ง จึงมีการจัดตั้งศาลมณฑลราชบุรี¹ ขึ้นตามประกาศลงวันที่ ๓๐ เมษายน ร.ศ.๑๑๗ โดยโปรดเกล้าฯ ให้หลวงศรีสัตยารักษ์ กับมิสเตอร์สะเลคเซอร์ (Schleser ที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงยุติธรรม) ข้าหลวงพิเศษประจำการ ๒ นาย หลวงนเรนทรบัญชากิจ ผู้พิพากษาศาลมณฑลราชบุรี เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศา บุนนาค) ข้าหลวงเทศาภิบาล และพระยาอัมรินทร์ฤาไชย ผู้ว่าราชการเมืองราชบุรี เป็นผู้จัดการศาลมณฑลราชบุรี ซึ่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเลือกตั้งเป็นผู้จัดการศาลมณฑลราชบุรี

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ได้มีการปรับปรุงและจัดระเบียบศาลหลายครั้ง โดยพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ศาลมณฑลซึ่งทำหน้าที่ศาลอุทธรณ์หัวเมืองจึงยกเลิกไปใน พ.ศ. ๒๔๗๖ เนื่องจากมีพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๔๗๖ ออกใช้บังคับ กำหนดให้จัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาคออกเป็นจังหวัด และอำเภอ โดยให้ศาลมณฑลเดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัดกับให้ยุบตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลและให้มีข้าหลวงยุติธรรมขึ้น ด้วยเหตุนี้ศาลมณฑลราชบุรีจึงเปลี่ยนเป็นศาลจังหวัดราชบุรี

¹ ประวัติศาลจังหวัดราชบุรี. อุดมศักดิ์ อภิวัฒน์อุดมคุณ : ดุลพาห เล่มที่ 5 ปีที่ 29 กันยายน- ตุลาคม 2525. หน้า

อาคารศาลจังหวัดราชบุรีเดิม (ปัจจุบันเป็นศาลแขวงราชบุรี) ตั้งอยู่ที่ถนนราชพัสดุ ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี เป็นอาคารตึก ๒ ชั้นแบบโบราณ รูปทรงสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกรุ่นเก่า เริ่มสร้างเมื่อ ร.ศ.๑๒๕ (พ.ศ.๒๔๔๘) สมัยหลวงศรีสวัสดิ์ยารักษ์ (ห้าว ทิวะศิริ ซึ่งต่อมาเป็นพระในราชทินนามเดิม) เป็นอธิบดีผู้พิพากษาและเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง การก่อสร้างแล้วเสร็จเปิดทำการได้เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ.๒๔๕๐ (ร.ศ. ๑๒๗) ต่อมาอาคารศาลได้ชำรุดแตกร้างไปหลายส่วน เพราะได้รับความกระทบกระเทือนจากแรงระเบิดในคราวสงครามมหาเอเชียบูรพา เวลาล่วงมาถึง พ.ศ. ๒๔๙๖ เป็นเวลาประมาณ ๕๐ ปี ตัวอาคารชำรุดทรุดโทรมต้องการซ่อมครั้งใหญ่ถึง ๒ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๐ และ พ.ศ. ๒๕๘๐

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๕๕๒ ว.ศ. ๑๒๗ (เปิดทำการวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๕๓)
ที่ตั้ง	ถนนอุทอง ตำบลหอรบตันไชย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
	ทิศเหนือ ๑ด
	ทิศใต้ ๑ด
	ทิศตะวันออก ๑ด
	ทิศตะวันตก ๑ด
เนื้อที่	-
งบประมาณ	-
ผู้รับเหมา	จีนจง
ระยะเวลาก่อสร้าง	-
ลักษณะอาคาร	เป็นเรือนไม้ 2 ชั้น ยกพื้นสูงปูด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้อง มีเสาสูง 5 ต้นทางด้านหน้า
พื้นที่ใช้สอย	-
โครงสร้าง	ฐานรากก่ออิฐ ผนังก่ออิฐ หลังคาโครงไม้มุงกระเบื้อง
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
ปัจจุบัน	เป็นอาคารที่ทำการศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา

ประวัติและความเป็นมา²

ศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เดิมเรียกว่า ศาลมณฑลกรุงเก่า อยู่ในบริเวณพระที่นั่ง พิมานรัตยา ในพระราชวังจันทร์เกษม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดที่ว่าการและศาลมณฑลกรุงเก่า เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 115) ซึ่งเป็นวันเดียวกับวันที่เสด็จเปิดทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ระยะทางกรุงเทพฯ - กรุงเก่า โดยประทับรถไฟเป็นปฐมฤกษ์จากสถานีกรุงเทพฯ เสด็จพระราชดำเนินลงที่สถานีกรุงเก่า

ต่อมาได้มีการประกาศตั้งศาลมณฑลกรุงเก่าตามพระราชชนมัญญศาลหัวเมือง เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2441 (ร.ศ.116)

ศาลมณฑลกรุงเก่าใช้ส่วนหนึ่งของพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นที่ทำการศาล ภายหลังจากอาคารสถานที่คับแคบ เพราะต้องอยู่ร่วมกับที่ว่าการมณฑล จึงเสนอเรื่องถึงกระทรวงยุติธรรมขอสร้างที่ทำการศาลถาวรในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ.127) เป็นอาคารตึก 2 ชั้น มีห้องพิจารณา 4 ห้อง ให้เป็นที่ทำการศาลมณฑลกรุงเก่า ต่อมามีการยกเลิกศาลมณฑลให้ศาลมณฑลมีฐานะเป็นศาลจังหวัด

ภาพพระที่นั่งพิมานรัตยา ในพระราชวังจันทร์เกษม

ศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นศาลหัวเมืองแห่งแรกที่สามารถตั้งและขึ้นสังกัดกระทรวงยุติธรรม นับตั้งแต่มีการปฏิรูปการศาลโดยการตั้งกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นต้นมา³

และในการจัดระเบียบการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล ร.ศ. ๑๑๕ ได้พิจารณาเห็นควรจัดตั้งศาลยุติธรรมขึ้นในหัวเมือง ข้าหลวงจัดการศาลหัวเมืองจึงกำหนดจัดตั้งศาลมณฑลกรุงเก่าเพื่อให้เป็นแบบอย่าง⁴ ก่อนเป็นแห่งแรก

² วิชัย โมนายกุล. ประวัติศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา. ดุลพาห เล่ม ๒ ปีที่ ๒๙ มีนาคม - เมษายน ๒๕๒๕. (หน้า ๑๔๒ - ๑๔๕)

³ สุทธิพันธ์ ยุทรานนท์. ประวัติศาลจังหวัดจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๒๒.

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ย. ๘ / ๘ เอกสารที่ ๔ / ๑๑๕ เรื่องข้าหลวงจัดการศาลหัวเมือง เห็นควรจัดมณฑลกรุงเก่าก่อนและมีงบประมาณเงินเดือนและเงินค่าใช้สอยมาด้วย

ภาพอาคารศาลจังหวัดอุตรดิตถ์

การก่อสร้างอาคารศาลมณฑลกรุงเก่า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งมณฑลเทศาภิบาล โปรดให้ซ่อมพระที่นั่งพิมานรัตยา และพลับพลาจตุรมุข ในพระราชวังจันทน์เกษม ใช้เป็นที่ว่าราชการมณฑลและทรงให้ส่วนหนึ่งของพระที่นั่งพิมานรัตยา เป็นที่ทำการศาลมณฑลด้วย พระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นพระที่นั่งที่ประทับพักในสมัยเสียกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ สร้างขึ้นตามแบบเดิม⁵ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ พระที่นั่งจึงเก่าแก่อาคารคับแคบ เพราะต้องอยู่รวมกับที่ว่าการมณฑล

ด้วยเหตุนี้ ข้าราชการจึงร้องเรียนไปยังกระทรวงยุติธรรมเพื่อขอสร้างที่ทำการศาลถาวร ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ (ร.ศ. ๑๒๗) ตกลงว่าให้สร้างระหว่างพระราชวังจันทน์เกษมกับที่ว่าการหอทะเบียน⁶ ซึ่งเป็นที่ลุ่มต้องจัดการถมที่ก่อน ผู้รับเหมาก่อสร้างคือจีน⁷ กำหนดแล้วเสร็จ ทำพิธีเปิดศาลในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระยาโบราณานุรักษ์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นประธาน ลักษณะศาลเป็นเรือนไม้ ๒ ชั้น ชั้นบนเป็นศาลแพ่งมณฑลและศาลมณฑล ชั้นล่างเป็นศาลอาญา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵ พระยาโบราณราชธานินทร์. ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๓ เรื่องกรุงเก่า (หน้า ๘๖-๘๗)

⁶ แผนกเก็บ กองกลาง กระทรวงยุติธรรม หนังสือราชการ ที่ ๔๒ / ๗๐๒๖ ศาลว่าการมหาดไทย

⁷ แผนกเก็บ กองกลาง กระทรวงยุติธรรม หนังสือราชการ ที่ ๕๔ / ๓๘๔๙ กระทรวงยุติธรรม

อาคารศาลแขวงสิงห์บุรี

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๔๕๔ (เปิดทำการวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๕๓)
ที่ตั้ง	ถนนวิไลจิตต์ ตำบลบางพุทรา อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี
	ทิศเหนือ ๑ด
	ทิศใต้ ๑ด
	ทิศตะวันออก ๑ด
	ทิศตะวันตก ๑ด
เนื้อที่	๑ ไร่ ๘๒ วา
งบประมาณ	-
ผู้รับเหมา	-
ระยะเวลาก่อสร้าง	-
ลักษณะอาคาร	เป็นอาคารตึกชั้นเดียวพื้นไม้
พื้นที่ใช้สอย	กว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๑๙ เมตร มีบัลลังก์สำหรับผู้พิพากษานั่งพิจารณา ๒ บัลลังก์ มีห้องพักทนายความ ๑ ห้อง
โครงสร้าง	ฐานรากก่ออิฐ ผนังก่ออิฐ หลังคาโครงไม้มุงกระเบื้อง
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
ปัจจุบัน	เป็นอาคารที่ทำการศาลแขวงสิงห์บุรี

ประวัติและความเป็นมา^๘

ศาลจังหวัดสิงห์บุรี เดิมเรียกว่า "ศาลเมืองสิงห์บุรี" หรือ "สิงคบุรี" มีฐานะเป็นศาลหัวเมืองที่จัดตั้งขึ้นรวมอยู่ในศาลมณฑลกรุงเก่า (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเรียกชื่อเป็น "ศาลมณฑลอยุธยา ") เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๔๑ (ร.ศ. ๑๑๗) มีผู้พิพากษา ๒ คน คือหลวงมหาดไทยและหลวงรามฤทธิรงค์ อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานใดว่าที่ทำการศาลเมืองสิงห์บุรีขณะนั้นตั้งขึ้นที่ใด และมีลักษณะการก่อสร้างเป็นแบบใดคงปรากฏหลักฐานต่อมาเพียงว่า เมื่อเดือนมิถุนายน ปี ๒๔๔๗ (ร.ศ. ๑๒๓) ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรมได้ทำหนังสือขอพระราชทานกราบทูลพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถอธิบดีกรมตรวจและกรมสารบาญชีในสมัยนั้นเพื่อของบประมาณตั้งศาลเมืองสิงห์ซึ่งได้มาเมื่อปี ๒๔๕๑ (ร.ศ. ๑๒๗) จึงเริ่มดำเนินการก่อสร้างโดยผู้รับเหมาคือ เจ้าแก้วหรือจันจี่ ทั้งนี้ สันนิษฐานว่า ใช้แบบแปลนการก่อสร้างทรงเดียวกับศาลเมืองเพชรบุรีและราชบุรี อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างแล้วเสร็จเมื่อใดและมีพิธีเปิดอาคารศาล จึงเชื่อกันว่าคงสร้างและแล้วเสร็จและเปิดทำการในสมัยรัชกาลที่ ๖ ราวปี ๒๔๕๓ (ร.ศ. ๑๒๙)

ศาลเมืองสิงห์บุรีสร้างขึ้นบนที่ดินราชพัสดุ มีเนื้อที่ ๑ ไร่ ๘๒ วา ตั้งอยู่ที่ ต.บางพุทรา อ.เมือง จ.สิงห์บุรี อยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาแนวเดียวกับศาลากลางจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังเมื่อ ปี ๒๔๕๔ (ร.ศ. ๑๓๐) อาคารศาลเป็นผนังก่ออิฐถือปูนมี บัลลังก์เดี่ยวอยู่ทางด้านหน้าห้องศาลกับเสมียนพนักงานรวมกัน ๑ ห้อง ห้องเก็บสำนวน ๑ ห้อง ด้านหลังกันเป็นห้องทำงานผู้พิพากษา ๑ ห้อง มีระเบียบสองข้างของห้องพิจารณาเดินได้รอบด้านหน้า ตอนบนมี หน้ากระຈังและมีตราแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕ และต่อมาได้สร้างห้องพักพยาน ๑ หลัง ห้องขัง ๑ หลัง อยู่ด้านหลังของอาคาร จนราวปี ๒๕๐๓ ได้มีการต่อเติมตัดแปลงระเบียบข้างทั้งสองด้านของห้องพิจารณา ขึ้นเป็นห้องทำงานเจ้าหน้าที่ธุรการและใช้เป็นบัลลังก์พิจารณาคดีอีกด้วย

ศาลเมืองสิงห์บุรี เปลี่ยนชื่อเป็นศาลจังหวัดสิงห์บุรีโดยประกาศกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๕๙สืบเนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขระเบียบการปกครองและจัดแบ่งส่วนราชการใหม่ให้เปลี่ยนคำว่า "เมือง" เป็น"จังหวัด" สำหรับอำนาจการพิจารณาพิพากษาคดีคงเป็นไปตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗

^๘ ถวิล อินทรักษา. ประวัติศาลจังหวัดสิงห์บุรี. ดุลพาห เล่ม ๒ ปีที่ ๒๙ มีนาคม - เมษายน ๒๕๒๕. (หน้า ๑๕๗ - ๑๖๑)

อาคารศาลแขวงชลบุรี

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๔๕๔ (เปิดทำการวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๕๓)
ที่ตั้ง	ตำบลบางพุทรา อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี
	ทิศเหนือ ๑ด
	ทิศใต้ ๑ด
	ทิศตะวันออก ๑ด
	ทิศตะวันตก ๑ด
เนื้อที่	๑ ไร่ ๘๒ วา
งบประมาณ	-
ผู้รับเหมา	-
ระยะเวลาก่อสร้าง	-
ลักษณะอาคาร	เป็นอาคารตึกชั้นเดียวพื้นไม้
พื้นที่ใช้สอย	กว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๑๙ เมตร มีบัลลังก์สำหรับผู้พิพากษานั่งพิจารณา ๒ บัลลังก์ มีห้องพักทนายความ ๑ ห้อง
โครงสร้าง	ฐานรากก่ออิฐ ผนังก่ออิฐ หลังคาโครงไม้มุงกระเบื้อง
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
ปัจจุบัน	เป็นอาคารที่ทำการศาลแขวงสิงห์บุรี

ประวัติและความเป็นมา^๑

ศาลจังหวัดชลบุรี...ตั้งขึ้นเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่ตามหลักฐานเท่าที่มีอยู่พอประมาณได้ว่า ตั้งขึ้น ในปี ร.ศ. 121 (พ.ศ.2446) อาคารที่ทำการศาลหลังแรกเป็นเรือนไม้ สร้างขึ้นตรงหน้าที่ทำการสำนักงานที่ดินจังหวัดชลบุรีเดิม ปี ร.ศ.128 ได้ก่อสร้างอาคารหลังใหม่ขึ้น ในที่ราชพัสดุตั้งอยู่ระหว่างสำนักงานที่ดินจังหวัดชลบุรีเดิม กับอาคารศาลว่าการเทศบาลเมืองชลบุรี กระทรวงยุติธรรมโดยพระยารณกิจรักษาและหลวงกิติประกาศได้ทำสัญญาจ้างเงินจูงให้เป็นผู้รับเหมาทำการก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลเมืองชลบุรี เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ร.ศ.๑๒๘ ในวงเงินค่าจ้าง ๒๕,๔๐๐ บาท กำหนดแล้วเสร็จตามสัญญาภายใน ๑๐ เดือน หรือ ๓๐๐ วัน ตัวอาคารศาลหลังที่สร้างขึ้นนั้นใช้แบบแปลนของอาคารศาลเมืองเพชรบุรี ซึ่งได้ก่อสร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ เป็นอาคารตึกชั้นเดียว มีบัลลังก์พิจารณาเพียง ๑ บัลลังก์ และมีห้องผู้พิพากษา ห้องเสมียนพนักงาน ซึ่งเป็นอาคารที่ส่งงามเหมาะสมกับที่จะเป็นอาคารที่ทำการศาลในสมัยนั้นสร้างเสร็จ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.128 และทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 4 มกราคม ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2454)

ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ทางรัฐบาลมีนโยบายที่จะเปิดดำเนินงานศาลแขวงขึ้นในส่วนภูมิภาคเป็นบางจังหวัด จังหวัดชลบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่ทางกระทรวงยุติธรรมกำหนดให้มีศาลแขวงในระยะแรกนี้ศาลแขวงไม่มีที่ทำการเป็นของตนเอง จึงต้องใช้ที่ทำการของศาลจังหวัดเป็นที่ทำการของศาลแขวงด้วย จึงทำให้ตัวอาคารของศาลเดิมที่คับแคบไม่พอแก่การปฏิบัติงานอยู่แล้ว เมื่อศาลแขวงมารวมอยู่ในอาคารเดียวกันอีกก็จะไม่สะดวกในการปฏิบัติราชการยิ่งขึ้น ศาลจังหวัดชลบุรีจึงรายงานกระทรวงยุติธรรมผ่านอธิบดีผู้พิพากษาภาค ของบประมาณมาทำการต่อเติมอาคารที่ทำการของศาลจังหวัดชลบุรี โดยเสริมปีกทั้งสองข้างออกไปเป็นห้องพิจารณา และแบ่งส่วนหนึ่งทางด้านทิศเหนือเป็นที่ทำการของศาลแขวง ศาลแขวงชลบุรีเปิด ทำการตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๐๐ มีนายสัญญาชัย สัจจวานิช เป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงคนแรก และนายสมบุญธน์ บุญภินันท์ เป็นผู้พิพากษา

ระยะต่อมามีคดีมาสู่ศาลมากขึ้นทุก ๆ ปี ที่ทำการคับแคบไม่สะดวกแก่การพิจารณาพิพากษาคดี กระทรวงยุติธรรมได้ตระหนักถึงความจำเป็นดังกล่าวในปีงบประมาณ ๒๕๐๗จึงจัดสรรงบประมาณจำนวน ๔๐๐,๐๐๐ บาท เป็นค่าก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแขวงชลบุรีหลังใหม่ ขนาด ๒ บัลลังก์ โดยได้รับอนุมัติจากจังหวัดชลบุรีให้ใช้ที่ดินที่ราชพัสดุ(ที่ดินวัดสวนตาล) ของกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการเนื้อที่ ๑ ไร่ ๖๕ ตารางวา ตั้งอยู่ที่ถนนวชิรปราการ ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เริ่มก่อสร้างอาคารที่ทำการศาลแขวงชลบุรี เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๐๗ โดยมีนายสมาน เจนนภา ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงชลบุรี ในขณะนั้นเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง และได้ประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลหลังใหม่ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๘

ในปี พ.ศ.2514 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณเพื่อใช้ก่อสร้างอาคารที่ทำการขึ้นใหม่ โดยใช้สถานที่ทางทิศตะวันตกของศาลากลางจังหวัดชลบุรีเป็น สถานที่ก่อสร้าง อาคารที่ทำการศาลจังหวัดชลบุรีหลังใหม่ ก่อสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2515 และทำพิธีเปิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2515 โดยนายบัญญัติ สุชีวะ ปลัดกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้นเป็นประธานในพิธี อาคารที่ทำการศาลจังหวัดชลบุรีหลังใหม่ซึ่งเป็นที่ทำการในปัจจุบัน เป็นอาคารตึก 2 ชั้น หลังคาทรงไทยเดิม มี 13 บัลลังก์ ต่อมา ในปี พ.ศ. 2540 ได้ก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมอีก 6 บัลลังก์ รวมเป็น 19 บัลลังก์

^๑ ถวิล อินทรักษา. ประวัติศาลจังหวัดสิงห์บุรี. ดุลพาฬ เล่ม ๒ ปีที่ ๒๙ มีนาคม - เมษายน ๒๕๒๕. (หน้า ๑๕๗ -

อาคารศาลแรงงานภูเก็ต

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๔๕๘ (เปิดทำการวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๕๙)
ที่ตั้ง	เลขที่ ๒๕ ถนนดำรง ตำบลตลาดใหญ่ อำเภอเมืองภูเก็ต จังหวัดภูเก็ต
	ทิศเหนือ ๑ด
	ทิศใต้ ๑ด
	ทิศตะวันออก ๑ด
	ทิศตะวันตก ๑ด
เนื้อที่	๖ ไร่ ๒ งาน ๘๙ ตารางวา
งบประมาณ	๓๐,๕๕๐ บาท
ผู้รับเหมา	จีนคอตี
ระยะเวลาก่อสร้าง	10 เดือน (๑ ธันวาคม ๒๔๕๗ - ๓๐ กันยายน ๒๔๕๘)
ลักษณะอาคาร	เป็นอาคารชั้นเดียว ยกพื้นสูงปูด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้อง มีเฉลียงด้านหน้าและด้านข้าง หน้ามุขเป็นครุฑพ่าห์ มีบันไดด้านหน้า ด้านข้าง และด้านหลังรวม ๗ บันได
พื้นที่ใช้สอย	แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน พื้นที่ด้านข้างซ้ายและขวา ใช้เป็นห้องพิจารณาคดี ๒ ห้อง พื้นที่ด้านหลังเป็นห้องทำงานของคณะผู้พิพากษา ส่วนกลางเป็นห้องทำงานของฝ่ายธุรการ ต่อมาได้ปรับปรุงห้องเล็กซึ่งคั่นระหว่างห้องผู้พิพากษากับห้องธุรการทำเป็นห้องพิจารณาที่ ๓

โครงสร้าง	ฐานรากก่ออิฐ ผนังก่ออิฐ หลังคาโครงไม้มุงกระเบื้อง
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
ปัจจุบัน	เป็นอาคารที่ทำการศาลแรงงานภูเก็ต

ประวัติและความเป็นมา¹⁰

เดิมศาลแรงงานภูเก็ต เป็นที่ทำการศาลมณฑลภูเก็ต¹¹ ตั้งขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีศาลจังหวัดต่างๆ ขึ้นกับศาลมณฑลภูเก็ต ได้แก่ ศาลจังหวัดระนอง ศาลจังหวัดตะกั่วป่า ศาลจังหวัดพังงา ศาลจังหวัดตรัง ศาลจังหวัดกระบี่ ศาลจังหวัดสตูล ต่อมาที่ทำการศาลมณฑลได้ถูกเปลี่ยนเป็นสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาลแล้วย้ายที่ทำการสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาศาลไปอยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามลำดับ ศาลมณฑลภูเก็ตจึงเปลี่ยนฐานะเป็นศาลจังหวัดภูเก็ต สำหรับที่ดินที่ตั้งอาคารศาลเดิมเป็นของ นายตัน จอสุด เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๕๙ นายตัน จอสุด ได้อุทิศให้เป็นสาธารณประโยชน์เพื่อปลูกสร้างศาลมณฑลภูเก็ต มีเนื้อที่ ๒ ไร่ ๒ งาน ๖๕ ตารางวา คือ ทิศเหนือ ยาว ๒ เส้น ๑๗ วา ๑ ศอกเศษ ทิศใต้ยาว ๒ เส้น ๗ วา ทิศตะวันออก ยาว ๑ เส้น ๙ วา ๓ ศอกเศษ ทิศตะวันตก ยาว ๑๒ วา ๒ ศอกเศษ

ตัวอาคารศาลนั้นได้ดำเนินการก่อสร้างโดย จีนคอตี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ ในสมัยที่พระยาฤทธิราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) เป็นอธิบดีศาลมณฑลภูเก็ต และสร้างเสร็จในวันที่ ๓๑ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๕๙ งบประมาณทั้งสิ้น ๓๐,๕๕๐ โดยใช้เงินจากแผนกมหาดไทย ไม่เกี่ยวกับงบประมาณของกระทรวงยุติธรรม อาคารปลูกตามแบบแปลนศาลมณฑลนครราชสีมา แต่ต่อเติมด้านหลังอีกห้องหนึ่งเพื่อให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นตึกชั้นเดียว ยกพื้นสูงปูด้วยไม้ หลังคามุงกระเบื้อง ตัวอาคารด้านซ้ายและขวาเป็นห้องพิจารณา ๒ ห้อง ด้านหลังเป็นห้องทำงาน คณะผู้พิพากษาส่วนตรงกลางเป็นห้องทำงานของฝ่ายธุรการ ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงห้องกลางซึ่งอยู่ระหว่างห้องธุรการกับห้องผู้พิพากษา ทำเป็นห้องพิจารณาเพิ่มขึ้น เพราะการที่มีห้องพิจารณาเพียง ๒ ห้องไม่เพียงพอ เนื่องจากจำนวนคดีความได้เพิ่มขึ้นทุกปี ตัวอาคารมีเฉลียงด้านหน้าและด้านข้าง หน้ามุขเป็นครุฑพ่าห์ มีบันไดด้านหน้าด้านข้าง และด้านหลัง รวม ๗ บันได และอาคารหลังนี้กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๐

ในปีงบประมาณ ๒๕๒๔ กระทรวงยุติธรรมได้จัดสรรงบประมาณ ๖,๒๐๐,๐๐๐ บาท มาทำการซ่อมแซมและต่อเติมอาคารไปทางด้านหลัง เป็นตึก ๒ ชั้น ซึ่งการซ่อมแซมและต่อเติมครั้งนี้ดำเนินการโดยบริษัทผดุงวัฒน์ จำกัด สัญญาเริ่มก่อสร้างเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๔ เสร็จสิ้นในวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๕ ภายหลังจากขอต่ออายุสัญญาจ้างอีก ๔๕ วัน ถึงวันที่ ๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๖

ในปีงบประมาณ 2526 กระทรวงยุติธรรมได้จัดสรรงบประมาณหนึ่งล้านบาทเศษ ก่อสร้างรั้วศาล โรงจอดรถยนต์ ลานจอดรถยนต์ เสาธง ปรับปรุงเคาน์เตอร์และห้องเก็บสำนวน

¹⁰ ปรีดี สุจริตกุล. ประวัติศาลจังหวัดภูเก็ต. ดุลพาห เล่ม 5 ปีที่ 29 กันยายน-ตุลาคม 2525. (หน้า 173-176)

¹¹ ศาลจังหวัดภูเก็ต. หนังสือที่ระลึกในหารเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารศาลจังหวัดภูเก็ต วันที่ 12 กันยายน 2546.

เมื่อปีพุทธศักราช 2532 ศาลจังหวัดภูเก็ตได้จัดสร้าง พระอนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย และอัญเชิญประดิษฐานไว้ ณ หน้าอาคารศาลจังหวัดภูเก็ต โดยได้รับเงินบริจาคทั้งสิ้น 1 ล้านบาทเศษ

สำหรับอาคารหลังเก่าได้ซ่อมแซมหลังคาและเปลี่ยนพื้นเป็นหินขัด ใช้เป็นห้องพิจารณา ๔ ห้อง ห้องพักอัยการและทนายความ ๑ ห้อง ส่วนตัวอาคารนั้นคงรูปทรงไว้ตามเดิม เนื่องจากกรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานไว้แล้ว สำหรับอาคารศาลที่ต่อเติมใหม่นั้น เป็นตึก ๒ ชั้น ขนาดกว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร ชั้นล่างมีห้องทำงานของฝ่ายธุรการ ๑ ห้อง ห้องเก็บสำนวน ๑ ห้อง ห้องขังผู้ต้องหาหรือจำเลย ๒ ห้อง ส่วนชั้นบนมีห้องพิจารณา ๒ ห้อง ห้องทำงานของคณะผู้พิพากษา ๑ ห้อง และห้องสมุดศาล ๑ ห้อง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาคารศาลจังหวัดอ่างทอง

ข้อมูลเบื้องต้นของอาคารที่ทำการศึกษา

ปีที่สร้าง	พ.ศ. ๒๕๖๖ (เปิดทำการวันที่ ๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗)
ที่ตั้ง	ที่ดินราชพัสดุแปลงหมายเลขที่ ๖๕๒๙ ถนนเทศบาล 1 อำเภอเมือง อ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
	ทิศเหนือ ๑ด
	ทิศใต้ ๑ด
	ทิศตะวันออก ๑ด
	ทิศตะวันตก ๑ด
งบประมาณ	๒๐,๕๐๐ บาท
ผู้รับเหมา	นายเด็กหลิม ยี่หื้อชวนฮับ
ระยะเวลาก่อสร้าง	๖ เดือน
ลักษณะอาคาร	เป็นอาคารชั้นเดียว
พื้นที่ใช้สอย	อาคารศาลจังหวัดอ่างทอง ๑ หลัง มีห้องพิจารณาคดี 3 ห้อง ที่พักพยาน ๑ หลัง และที่คุมขังนักโทษระหว่างการพิจารณา ๑ หลัง
โครงสร้าง	ผนังคอนกรีต หลังคามุงกระเบื้อง
วัสดุ	ส่วนใหญ่เป็นก่ออิฐฉาบปูน ประตูหน้าต่างเป็นไม้ หลังคามุงกระเบื้อง
การใช้งาน	
ปัจจุบัน	ยกให้เปิดใช้เป็นห้องสมุดประชาชน

ประวัติและความเป็นมา

จังหวัดอ่างทองเป็นเมืองตั้งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ (พระมหาธรรมราชา) เกิดขบถญวนวิเชียรในตำบลยี่ล้น ปัจจุบันเป็นตำบลในท้องที่อำเภอวิเศษชัยชาญ เจ้าพระยาจักรียกทัพไปปราบ ตั้งทัพที่ตำบลมหาไถ่ปัจจุบันเป็นตำบลในท้องที่อำเภอเมืองอ่างทอง เขตติดต่ออำเภอวิเศษชัยชาญ ในสมัยนั้นก็ยังไม่ได้กล่าวอ้างเป็นแขวงเมืองใดเป็นแต่กล่าวว่ายานวิเชียรของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในสมัยนั้นก็ยังไม่ได้กล่าวอ้างเป็นแขวงเมืองใดเป็นแต่กล่าวว่ายานวิเชียรของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในสมัยนั้นก็ยังไม่ได้กล่าวอ้างเป็นแขวงเมืองใดเป็นแต่กล่าวว่ายานวิเชียรของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ต่อมาใน พ.ศ.๒๑๒๗ ได้กล่าวถึงชื่อเมืองวิเศษชัยชาญเป็นครั้งแรกในพระราชพงศาวดาร ในคราวที่สมเด็จพระนเรศวร เมื่อครั้งยังทรงเป็นพระมหาอุปราช เสด็จยกทัพไปรบกับพระยาพะสิมทางเมืองกาญจนบุรี แล้วเสด็จจากลุมพินีมาประทับที่ป่าโมก แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ จึงน่าจะสันนิษฐานว่า เมืองวิเศษชัยชาญได้ตั้งเป็นเมืองในแผ่นดินพระมหาธรรมราชา ระยะเวลา พ.ศ. ๒๑๒๒ - ๒๑๒๗ (น่าจะปี พ.ศ.๒๑๒๗ หลังจากสมเด็จพระนเรศวรกลับจากประกาศอิสรภาพแล้ว พระมหาธรรมราชามอบหมายการป้องกันพระนครให้สมเด็จพระนเรศวรและยังได้อพยพครัวเรือนจากเมืองพิษณุโลกเข้ามาในพระนคร จึงน่าจะได้ตั้งเมืองวิเศษชัยชาญขึ้นเพื่อเป็นจุดรวมกำลัง เสี่ยงอาหารและเป็นด่านของพระนคร) ตัวเมืองวิเศษชัยชาญนี้ตั้งอยู่ทางลำน้ำน้อยซึ่งเป็นที่ตั้งอำเภอในปัจจุบัน หมู่บ้านตรงนั้นจึงเรียกว่าหมู่บ้านจวน แสดงว่าเป็นที่ตั้งจวนเจ้าเมืองเดิม

เมืองวิเศษชัยชาญคงมีฐานะเป็นเมืองต่อมา ตามที่ปรากฏเหตุการณ์ว่า สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๔ (พระเจ้าเสือ) ได้เสด็จปลอมพระองค์ไปชกมวยกับชาวบ้านในงานฉลองพระอาราม ตำบลตลาดกรวด แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ ซึ่งเป็นตำบลอยุธยาแม่น้ำเจ้าพระยาในท้องที่อำเภอเมืองในปัจจุบัน

ก่อนสิ้นรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ๔ ปี ยังมีกล่าวชื่อเมืองอยู่ว่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ พระยาอินทวิเชียร เจ้าเมืองวิเศษชัยชาญได้คุมกองทัพไปช่วยพระยาอมราชรบพม่า ณ แขวงเมืองราชบุรี

ต่อมาได้ย้ายเมืองจากลำน้ำน้อยไปตั้งทางแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งตะวันตก ทางวัดไชยสงคราม (ตำบลบ้านแหในปัจจุบัน) ต่อมาจึงได้ย้ายขึ้นไปตั้งทางฝั่งตะวันออกได้ปากคลองบางแก้วซึ่งเป็นที่ตั้งศาลากลางจังหวัดในปัจจุบันนี้

การย้ายเมืองจากแม่น้ำน้อย จะย้ายไปสมัยใดยังไม่พบหลักฐาน และเมื่อย้ายมาได้เปลี่ยนชื่อจากวิเศษชัยชาญเป็นอ่างทองในคราวย้ายที่เดียวหรือจะเปลี่ยนในระยะเวลาต่อมา ยังไม่มีความชัด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหนังสือเรื่อง เกณฑ์ข้าวเปลือกจากหัวเมือง มีชื่อเมืองอ่างทองอยู่ด้วย (หนังสือเทศาภิบาล ปี ร.ศ. ๑๓๐) หนังสือฉบับนี้แสดงแน่ชัดว่า เมืองอ่างทองได้ตั้งมาก่อนแล้ว เข้าใจว่าเมื่อย้ายที่ตั้งเมืองจากแม่น้ำน้อย คงจะได้เปลี่ยนชื่อเมืองเสียใหม่เป็นเมืองอ่างทอง เพราะไม่ได้ยินคนเก่าทางแม่น้ำใหญ่พูดถึงเมืองเก่าเลย จึงสันนิษฐานว่าจะย้ายมาตั้งในวราชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะระยะเวลาที่กล่าวมีการส่งกำลังรบขึ้นไปทางเหนือ โดยทางแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่บ่อยครั้ง อาจย้ายเมืองระหว่างนั้นเพื่อความสะดวกในการติดต่อก็เป็นได้ แต่ผู้ว่าราชการเมืองอ่างทองที่มีชื่อบรรดาศักดิ์เป็นที่พระยาวิเศษชัยชาญ ปรีชาญาณยุติธรรมโกศลสถลเกษตรวิไล อันเป็นนามเมืองเดิมอาจเป็นด้วยตัวเจ้าเมืองซึ่งมีบรรดาศักดิ์วิเศษชัยชาญอยู่แล้ว ได้ย้ายมาดำรงตำแหน่งในเมืองใหม่ด้วย ฉะนั้นผู้ว่าราชการเมืองอ่างทองชั้นหลัง ๆ จึงสืบนามบรรดาศักดิ์ที่วิเศษชัยชาญต่อ ๆ มา

ครั้งต่อมาได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เปลี่ยนคำ
ว่า "เมือง" เป็น "จังหวัด" เมืองอ่างทองเดิมจึงเปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดอ่างทองตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ศาลยุติธรรมดั้งเดิม ก่อนการจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม คงดำเนินวิธีการตามกฎหมายเก่าอันมีมาแต่
โบราณ เฉพาะในกรุงเทพมหานครมีศาลอยู่มากมาย สังกัดต่างกระทรวงและต่างกรมหลายแห่ง กระทรวงทบวง
กรมใดจะตั้งศาลขึ้นวินิจฉัยคดีเกี่ยวกับหน้าที่การงานของตนก็อาจตั้งได้ ส่วนในต่างจังหวัดงานศาลยุติธรรมคง
รวมอยู่ในผู้ว่าราชการเมืองหรือกรมการของเมืองนั้นและด้วยเหตุที่แต่เดิมหัวเมืองในพระราชอาณาจักรสังกัดกรมหรือ
กระทรวง แยกต่างออกไปถึง ๔ กรม คือ หัวเมืองฝ่ายเหนือ สังกัดกระทรวงมหาดไทย ฝ่ายใต้สังกัดกลาโหม หัว
เมืองชายทะเล สังกัดกรมเจ้าท่า ส่วนเมืองบริเวณกรุงเทพฯ สังกัดกรมนครบาล ศาลต่าง ๆ ก็ต้องสังกัดแยกย้าย
ออกไปหลายกรมโดยลักษณะเดียวกัน กระบวนการในศาลและกระบวนการพิจารณาคดีใน

สมัยนั้นมักล่าช้า คดีค้างทับถมในศาลเป็นอันมาก กาลล่วงมาถึงในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการชำระสะสางคดีเป็นครั้งคราว วิธีการเช่นนี้เป็น
วิธีการที่พระองค์ทรงตระหนักเป็นอย่างดี และทรงมีพระราชวินิจฉัยที่จะจัดการแก้ไขงานศาลให้ก้าวหน้าทันสมัยทั้ง
เพื่อให้กระบวนการพิจารณาดำเนินไปโดยรวดเร็ว จึงทรงสถาปนากระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕
มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) เพื่อรวมศาลต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ แต่เดิมมาอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมแห่ง
เดียวกัน และได้มีพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตย์ยุติธรรมออกใช้บังคับ ใน ร.ศ. ๑๑๑ ได้ดำเนินการ
จัดการศาลตามวิธีการเยี่ยงในสมัยปัจจุบันในกรุงเทพมหานคร

แม้จะได้จัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นรวมงานศาลไว้ในกระทรวงเดียวกัน และจัดงานศาลในรูปแบบแล้วก็
จริง แต่เป็นเพียงการเริ่มเปลี่ยนแปลงจัดระบบงานศาลเฉพาะภายในราชธานีก่อนเท่านั้นส่วนศาลหัวเมืองในครั้งนั้น
ยังคงสภาพเดิมคือรวมงานอยู่ในตัวเจ้าเมืองและกรมการเมือง มิได้ย้ายมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม จนกระทั่งจัด
ระเบียบราชการศาลในกรุงเทพฯ เข้ารูปแล้วจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลหัว
เมือง เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) ตามพระธรรมนูญดังกล่าว กำหนดให้มีศาลประจำสำหรับ
พิจารณาคดีความในศาลหัวเมืองประกอบด้วยศาลมณฑล ศาลเมือง และศาลแขวง ส่วนการจัดตั้งศาลขึ้น ณ ที่
ใดหรือเมืองใดให้เป็นหน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้พิจารณาเห็นสมควรแก่ราชการ แล้วให้มีใ
บบอกเข้ามากราบทูล

ศาลจังหวัดอ่างทองเดิมชื่อศาลเมืองอ่างทอง ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ.
๒๔๔๑) โดยกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ทรงมีลายพระหัตถ์ทูลเสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรมว่า สมควรที่จะตั้งศาลเมืองอ่างทอง เมืองสิงห์บุรี เมืองลพบุรีตามแบบศาลยุติธรรมอย่างใหม่ให้เหมือนกับ
ศาลเมืองสระบุรีได้แล้ว เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทรงเห็นชอบและนำความกราบบังคมทูลขอพระบรมรา
ชานุญาต ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชหัตถเลขาพระบรมราชานุญาตลงวันที่
๖ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๗ ดังนี้

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

เกาะบางปะอิน

ที่ ๒๘/๗๖๒วันที่ ๖ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๗
ถึง รพีพัฒน์ศักดิ์

ด้วยได้รับหนังสือลงวันที่ ๕ เดือนนี้ ขออนุญาตตั้งศาลใหม่ในเมืองอ่างทอง เมืองสิงห์ เมืองลพบุรี ตามที่ได้ตกลงกับกระทรวงมหาดไทย ขอเงินในงบประมาณเมืองนั้น ๆ ในส่วนศาลเก่ามาไว้ในงบประมาณกระทรวงยุติธรรม เงินขาดเหลือเท่าไรจะได้เอาในงบประมาณข้าหลวงพิเศษเพิ่มเติมขึ้นให้พอแก่การ กับขอให้นายขุนไปเป็นผู้พิพากษา ขุนอินทรอาญา เป็นผู้พิพากษารองศาลเมืองอ่างทอง ศาลเมืองสิงห์บุรีให้หลวงมหาดไทย กับหลวงกิจวิจารณ์ เป็นผู้พิพากษาไปพลาง ศาลเมืองลพบุรีนั้นให้หลวงราชสิทธิสร กับหลวงกิจวิจารณ์ เป็นผู้พิพากษาไปพลางก่อนเหมือนกัน ส่วนศาลกรุงเก่าจะขอให้นายสิทธิกับนายวรรณ เป็นผู้พิพากษาไปพลางนั้นอนุญาตแล้ว

สยามินทร์

ต่อมาได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เปลี่ยนคำว่า "เมือง" เป็น "จังหวัด" ให้เรียก "ผู้ว่าราชการเมือง" เป็น "ผู้ว่าราชการจังหวัด" กระทรวงยุติธรรมจึงได้มีประกาศ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๕๙ ให้เปลี่ยนคำว่า "ศาลเมือง" เป็น "ศาลจังหวัด" โดยให้คงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามพระธรรมนูญ ศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ทุกประการ ศาลเมืองอ่างทองจึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นศาลจังหวัดอ่างทอง ตั้งแต่นั้น

ศาลเมืองอ่างทองเดิมจะมีรูปร่างอย่างไร และใช้งบประมาณสร้างเท่าใด ไม่ปรากฏหลักฐาน แต่เมื่อวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๖ มหาอำมาตย์โท (เซ็น) พระยาอิศรพันธ์โสภณปลัดทูลฉลองได้มีหนังสือแจ้งความมายังอำมาตย์เอก พระยาลักษณ์มณฑุพจน์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลอยุธยาว่า ท่านเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมดำริว่า จะสร้างศาลจังหวัดอ่างทองเสียใหม่ ให้เป็นตึกถาวรหล่อด้วยคอนกรีตตามแบบรูปแผนผังและรายการที่ส่งมาพร้อมกับหนังสือนี้ ให้พระยาลักษณ์มณฑุพจน์ตรวจดู ถ้าเห็นว่าเป็นการเหมาะแก่ภูมิประเทศและไม่ขัดข้องประการใดก็ให้รายงานไปให้ทราบ จะได้ทำความตกลงกับกระทรวงพระคลังต่อไป ท่านอำมาตย์เอกพระยาลักษณ์มณฑุพจน์ มีหนังสือตอบไปว่าไม่ขัดข้อง

เหตุที่จะสร้างศาลจังหวัดอ่างทองใหม่ก็เพราะ ที่ทำการศาลจังหวัดอ่างทอง ซึ่งสร้างมานานแล้วนั้นคับแคบไม่พอที่จะพิจารณา ๒ บัลลังก์ ให้เป็นการสะดวกแก่ราชการของศาลที่มีคดีมากขึ้น ทั้งยังชำรุดทรุดโทรมมาก จะซ่อมแซมก็ไม่ได้ผลดี (ปรากฏตามหนังสือของท่านอำมาตย์โท (เซ็น) พระยาอิศรพันธ์โสภณที่มีไปถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุภโยคเกษมเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ฉบับลงวันที่ ๕ มิถุนายน ๒๔๖๖ เรื่อง การของบประมาณสร้างศาลจังหวัดอ่างทอง) ในวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๔๖๖ พระองค์เจ้าสุภโยคเกษม ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ตอบมาว่า การสร้างที่ทำการศาลจังหวัดอ่างทองซึ่งของงบประมาณมา ๒๐,๐๐๐ บาทนั้น เห็นควรให้สร้างโดยวิธีเรียกประมูลราคาในการประมูลสร้างศาลจังหวัดอ่างทอง ปรากฏว่านายเด็กหลิม ยี่ห่อชวนฮัม เป็นผู้ประมูลได้ โดยตกลงที่จะสร้างที่ทำการศาลจังหวัดอ่างทอง ๑ หลัง ที่พักยาน ๑ หลัง และที่คุมขังนักโทษระหว่างพิจารณา ๑ หลัง กับทำบัลลังก์เพิ่มอีก ๑ ชุด รวมงบประมาณค่าก่อสร้างทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๐,๔๐๐ บาท การก่อสร้างกำหนดแล้วเสร็จภายใน ๖ เดือน โดยทำสัญญาจ้างเมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๖๖ อาคารศาลที่สร้างเป็นอาคารชั้นเดียว สร้างแบบผนังคอนกรีต หลังคามุงกระเบื้อง มีห้องพิจารณา ๓ ห้อง ก่อสร้างในที่ดินราชพัสดุแปลงหมายเลขที่ ๖๕๒๙ อำเภอเมืองอ่างทอง การก่อสร้างอาคารศาลแล้วเสร็จ และทำพิธีเปิดศาลในวันที่

๒๗ มีนาคม ๒๕๖๗ โดยท่านพระยาโบราณราชธานินทร์ คุปราชมณฑลอยุธยา เป็นประธานในพิธีเปิดศาล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ประวัติส่วนตัว

ชื่อ-นามสกุล นางสาวจิตติรัตน์ จงกลนี้
เกิดวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2518 ที่จังหวัดเลย

ประวัติการศึกษา

ระดับปริญญาตรี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปีการศึกษา 2543
เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโท ในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี
การศึกษา 2545

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2541	สถาปนิกฝึกงาน บริษัท เพปรัวร์ อิมเมจ จำกัด
พ.ศ. 2542	สถาปนิกฝึกงาน บริษัท สถาปนิก สริน จำกัด จังหวัดภูเก็ต
พ.ศ. 2543	สถาปนิก บริษัท บีเกอรี่ จำกัด
พ.ศ. 2545	สถาปนิกอิสระ
พ.ศ. 2547- ปัจจุบัน	สถาปนิก บริษัท รุฟอาร์คิเทค จำกัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย